

T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI
TÜRK İSLÂM SANATLARI PROGRAMI

**BURSA İNEBEY KÜTÜPHANESİNDEKİ ORTAÇAĞ İSLAM
CİTLERİNİN (13-14. YÜZYIL)
CİLT SANATI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Banu MAHİR

Hazırlayan
Hüseyin Gürsel BİLMİŞ
20106038

İSTANBUL-2013

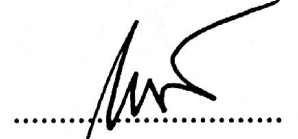
Hüseyin Gürsel BİLMİŞ tarafından hazırlanan **Bursa İnebey Kütüphanesindeki Ortaçağ İslam Ciltlerinin (13.-14. Yüzyıl) Cilt Sanatı Açısından Değerlendirilmesi** adlı bu çalışma aşağıda adları yazılı jüri üyelerince Oybirliğiyle / ~~Oyçokluğuyla~~ Yüksek Lisans Tezi olarak Kabul Edilmiştir.

Kabul (Sınav) Tarihi : 25 / 12 / 2013

(Jüri Üyesinin Ünvanı , Adı , Soyadı ve Kurumu) :

İmzası :

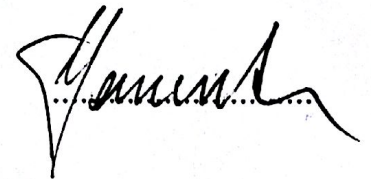
Jüri Üyesi : Prof.Dr. Banu MAHİR (Danışman)

Jüri Üyesi : Prof.Dr. Zeki SÖNMEZ

Jüri Üyesi : Prof.Dr. Zeren TANINDI (Sabancı Ün.v.Öğr.Üy.)

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖNSÖZ.....	III
ÖZET.....	V
SUMMARY.....	VI
KISALTMALAR.....	VII
RESİM, ÇİZİM, STAMPAJ LİSTESİ.....	IX
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Çalışmanın Kapsamı, Amacı ve Yöntemi	2
1.2. Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi.....	6
1.2.1. İnebey Yazma Eser Kütüphanesi Koleksiyonlarının Oluşumu.....	8
1.2.1.1. Orhan Kütüphanesi.....	9
1.2.1.2. Haraççioğlu Kütüphanesi	10
1.2.1.3. Hüseyin Çelebi Kütüphanesi.....	11
1.2.1.4. Ulucami Kütüphanesi.....	12
1.2.1.5. Genel Kütüphanesi.....	14
1.2.2. İnebey Yazma Eser Kütüphanesi Koleksiyonlarının Bilimsel Araştırmalar Açısından Önemi.....	14
2. ORTAÇAĞ'DA KİTABIN TEMEL MALZEMELERİ OLARAK KAĞIT VE DERİ.....	22
2.1. Kağıdın Serüvenine Dair.....	22
2.2. Derinin Serüvenine Dair.....	33
2.2.1. Cildin Bölümleri, Yapım ve Teknikleri.....	38
3. ORTAÇAĞ İSLAM CİLT SANATI.....	48
3.1. İslam sanatında Kitap Kaplarının İlk Örnekleri: 9-12. Yüzyıllar.....	48
3.2. Anadolu'da Cilt Sanatı.....	56
4. BURSA İNEBEY KÜTÜPHANESİ ORTAÇAĞ İSLAM CİLTLERİNİN 13-14. YÜZYIL) SEÇİLMİŞ ÖRNEKLERİ.....	61
4.1. Katalog	62
5. DEĞERLENDİRME.....	353

5.1. Katalog Örneklerinin Cilt Tasarımları.....	353
5.1.1. Şemseler.....	353
5.1.1.1. Yuvarlak Şemseler.....	353
5.1.1.1.1. İçi Geometrik Bezemeli Olanlar.....	353
5.1.1.1.2. İçi Girift/Zencerek Bezemeli Olanlar.....	354
5.1.1.1.3. İç İçe Daire Ve Etrafı Dilimli/Yarım Daireli.....	355
5.1.1.2. Dilimli Şemseler.....	356
5.1.1.3. Geçmeli Dilimli Şemseler.....	356
5.1.1.4. Girift Bezemeli ve X'lerden Oluşan Şemseler.....	357
5.1.1.5. Diğer Şemseler.....	357
5.1.2. Kenar suları.....	357
5.1.3. Sertab-Miklebler.....	358
5.1.4. İç kapaklar.....	359
5.1.5. Köşebentler.....	361
5.2. Mücellid İmzalı Ciltler ve Mücellitleri ile Damgalı Ciltler.....	361
5.3. Bezeme ve Yapım Teknikleri.....	362
5.3.1. Dış kapaklar.....	362
5.3.2. İç Kapaklar.....	364
6. SONUÇ.....	365
7. EKLER.....	368
8. KAYNAKÇA.....	387
9. ÖZGEÇMİŞ.....	404

ÖNSÖZ

Kağıt ve derinin tarihi ile paralel bir gelişme gösteren kitap sanatları; farklı bölgelerde pek çok değişik kültür unsurlarının birbirleriyle sanatsal etkileşimleri ve daha sonra ürettikleriyle sanata yaptıkları katkıları sonucu zenginleşerek, kültürel ve sanatsal birtakım farklılıklarla üretilen eserleri kapsamaktadır. Sanatsal değeri yüksek ve ince işçilikli eserler olan Tezhip, Minyatür, Hat ve Ebru gibi kitap sanatlarını tek bir çatı altında toplayan ve onları koruyan en önemli öge ise ciltlerdir.

Tez konumuz İnebey Yazma Eser Kütüphanesindeki 13. ve 14. yüzyıllara ait ciltler, Türk-İslam cilt sanatının erken ve nadide örnekleri arasında önemli bir yere sahiptir. Kütüphanedeki tüm yazmalar tarandıktan ve önceki çalışılan ciltler elendikten sonra beş koleksiyondan 37 eser (GE: 1, HO: 16, HÇ: 13, OR: 2, UC: 5) seçilerek incelenmiştir. Daha önce, cilt sanatı hakkında çeşitli makaleler, tezler ve araştırmalar bulunmasına rağmen, 13-14. yüzyıl ciltleri ve ciltlerde görülen mücellid imzaları ile ilgili geniş kapsamlı ve karşılaştırmalı bir çalışma yapılmamıştır. İncelediğimiz ve ilk defa tanıtılacak olan bu ciltler arasında teze konu olan döneme ait altı mücellit imzalı ve bir adet dua içerikli damga bulunan cilt tespit edilmiştir. Bunlardan ikisini ilk defa tezimiz ile tespit etmiş olduğumuz mücellitler (Ömer ed-Dımeşkî ile Hâtibî) oluşturmaktadır. Bu bakımdan tezin, Türk-İslam cilt sanatının 15. yüzyıla kadarki dönemine ait örnekleri ile mücellitlerinin tespiti konusunda faydalı olabilecek bir ön araştırma olacağı kanaatindeyim.

Türk-İslam cilt sanatını bana sevdiren, cilt ve kağıt restorasyonu alanında tüm bilgi ve tecrübelerini benimle paylaşan ve beni bu alana yönlendiren kıymetli hocalarım Mücellit İslam Seçen ve Mücellit (Arş. Gör.) Gürcan Mavili'ye, tezimle ilgili çalışmalarında değerli yardımlarını ve sabrını esirgemeyen kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Banu Mahir'e, araştırmalarımdaya kolaylık gösteren Süleymaniye Kütüphanesi Müdürü Ömer Kuzgun ve Yazma ve Nadir Eserler Daire Başkanı Hüseyin Kutan'a, konuyla ilgili makale, kitap v.s. temininde ve önerileriyle beni her zaman destekleyen ve yüreklendiren Prof. Dr. Zeren Tanındı'ya, sahip oldukları

yabancı kaynakları benimle paylaşan ve görsel temininde yardımcı olan “Dar al-Kutub Manuscript Project (TIF-DAK)”den K rator Jake Benson, “Dublin Chester Beatty Library”den Dr. Elaine Wright ve “Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland” direktörü Dr. Alison Ohta’ya, zorlandığım bazı İngilizce, Arapça ve Farsça metinlerde yardımcı olan Zehra Bilmiş, Eliza Tasbihi, Doç. Dr. Hasan Basri  calan ve Yrd. Doç. Dr. Sadettin Eğri’ye, çalışmalarımda bana sabır gösteren çalışma arkadaşlarıma, görüş, öneri ve destekleri ile her zaman ufkumu açan değerli büyüğüm Yücel  zt rk’e ve ayrıca her türlü desteğiyle yanımda olan aileme sonsuz teşekkürü borç bilirim.

Hüseyin G rsel BİLMİŞ

Bursa- Aralık 2013

ÖZET

İnebey Yazma Eser Kütüphanesindeki 13. ve 14. yüzyıllara ait ciltleri incelediğimiz bu tezde, ciltlerden önce kağıt ve derinin kısa bir geçmişi anlatılmıştır. İncelenen dönemlere göre değişen tasarım üslupları ve dönemler arasındaki etkileşimler birbirleriyle karşılaştırılarak zengin örneklerle incelenmiştir. 9. yüzyıldan itibaren görülen İslam cilt sanatı, zengin bezemeli örneklerini ilk olarak 12-15. yüzyıl arasında vermiştir. Daha sonra Osmanlılar, Timuriler ve Safeviler ile cilt sanatı altın çağını yaşayacaktır.

İslam cilt sanatının erken örnekleri Arap ve Ön Asya coğrafyasında üretilmeye başlanmıştır. Daha sonra Anadolu, İran, Kuzey Mezopotamya, Kuzey Afrika, Mısır gibi bölgelerde zengin bezemeli örnekleri görülen cilt sanatı, 13-15. yüzyıllarda Anadolu'da, Selçuklu ve Beyliklerin ve kısa bir süre de İlhanlıların egemenliğinde geçen bir sanat ortamında özgün örneklerini vermiştir. Siyasi olarak oldukça karmaşık olan bu dönemde sanata yön veren ve sanatçıları destekleyip örgütlü bir şekilde üretim yapılmasını sağlayan devlet adamları, aynı şekilde kitaplar hazırlatarak kütüphaneler de kurmuşlardır. Günümüze kadar ulaşan cilt sanatı örnekleri incelendiğinde, bunlar üzerindeki işçilik, teknik, tasarım ve üslup özellikleri tespit edilebilmektedir. Selçuklu, Beylikler, İlhanlı ve Memlûklü ciltlerindeki bezeme üslupları daha sonra Osmanlılara, Timurilere ve Safevilere etki edecektir.

Tezde incelenen 13-14. yüzyıla ait İslam ciltlerinde daha çok geometrik tasarımlar dikkat çekmektedir. Geometrik tasarımlarda bitkisel bezeme elemanları da özellikle kenar sularında ve şemse-salbeklerde görülmektedir. İç kapaklarda bitkisel ve az da olsa geometrik bezemeler, kalıplarla deri üzerine işlenmiş ve ciltler üzerine bazı mücellitlerce dua ifadeleri içeren damgalar ya da isimlerini içeren mühürler (imzalar) basılmıştır. Dönemin cilt tasarımlarına karakteristik özellik kazandıran unsur da mücellid imzaları (mühürler) olmuştur.

Anahtar kelimeler: Cilt, Anadolu, Selçuklu, Tasarım, Mücellit

SUMMARY

This thesis studies the bindings belong to 13th and 14th centuries in İnebey Manuscripts Library, and before the bindings it gives information about short history of paper and leather. Designing styles change according to periods that are researched, and interactions between the periods are examined with prosperous samples by comparing each other. Islamic bookbinding continued by flourishing since 9th century, gave the best samples firstly between 12 and 15th centuries. Afterwards, with Timurids and Safavids Ottomans reached the golden age of bookbinding.

The first samples of Islamic bookbinding started to be produced in the region of Arabic and Asia Minor. Later, the bookbinding that was seen qualified decoration examples in the regions as Anatolia, Persia, North Africa, North Mezopotamia and Egypt gave unique samples in Anatolia in 13-15 th centuries in the setting of art under sovereignty of Seljuks, Beyliks and as a short period Ilkhanids. The statesmen supported craftsmen who gave direction to art in this complicated and inextricable political period, enabled to make an organized production also they founded libraries by having books prepared. When examples of bookbindings that survived until now are examined, tooling, technique, design, also style features on these can be determined. Afterwards, the styles of ornament in Seljuks, Beyliks, Ilkhanids and Mameluks's bookbindings had an affect on Ottomans, Timurids and Safavids.

It has been remarked mostly geometric designs in 13- 14th centuries bookbindings that are examined in thesis. On geometric designs, elements of herbal ornament can be seen in especially edging and shamsa-salbek. On inner covers herbal and even a little geometric ornaments handle on the leather with blocks and by some bookbinders stamps-include prays - or seals (signs) -include their names- are printed on these bindings. The signs (seals) of bookbinders has been a factor that gave characteristic feature to binding designs of the period.

Key word: Binding, Anatolia, Seljuks, Design, Bookbinder.

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.k.	: Adı geçen katalog
a.g.t.	: Adı geçen tez
a.y.	: Aynı yer
a.mlf.	: Aynı müellif
bkz.	: Bakınız
BİYEK	: Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi
c.	: Cilt
Chicago Kat.	: Islamic Bindings and Bookmaking
COI	: Chicago Oriental Institute
Çiz.	: Çizim
Çev.	: Çeviren
DCBL	: Dublin Chester Beatty Library
DBCL MC	: Dublin Chester Beatty Library Moritz Collection
Ed.	: Editör
GE	: İnebey Yazma Eser Kütüphanesi Genel Koleksiyonu
I.B.B	: Islamic Bindings and Bookmaking
Haz.	: Hazırlayan
HÇ	: İnebey Kütüphanesi Hüseyin Çelebi Koleksiyonu
HO	: İnebey Kütüphanesi Haraççioğlu Koleksiyonu
HSA:	: Hacı Selim Ağa Yazma Eser Kütüphanesi (Üsküdar)
HSA-KEH	: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Kemankeş Emir Hoca Koleksiyonu
HSA-NB	: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Nurbanu Sultan Koleksiyonu
IRCICA	: The Research Centre for İslâmic History, Art and Culture
İSAM :	: İslâm Araştırmaları Merkezi
Kat.	: Katalog
Keşf	: Keşfü'z-Zünûn (mlf. Katib Çelebi)
MHK	: Manisa Halk Kütüphanesi

Mlf.	: Müellif
No.	: Numara
OR	: İnebey Kütüphanesi Orhan Camii Koleksiyonu
öl.	: Ölümü
Res.	: Resim
s.	: Sayfa
SK	: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi
SK-AY	: Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Koleksiyonu
SK-BV	: Süleymaniye Kütüphanesi Bağdatlı Vehbi Koleksiyonu
SK-FA	: Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Koleksiyonu
SK-LA	: Süleymaniye Kütüphanesi Laleli Koleksiyonu
SK-MM	: Süleymaniye Kütüphanesi Murad Molla Koleksiyonu
SK-MP	: Süleymaniye Kütüphanesi Mahmut Paşa Koleksiyonu
SK-SE	: Süleymaniye Kütüphanesi Serez Koleksiyonu
SK-TV	: Süleymaniye Kütüphanesi Turhan Valide Koleksiyonu
SK-YB	: Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar Koleksiyonu
sy.	: Sayı
TİEM	: Türk İslâm Eserleri Müzesi
TSMK	: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
TSMK-A	: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi III. Ahmed Koleksiyonu
TSMK-Y.Y.	: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Yeni Yazmalar Koleksiyonu
TSMK-M.	: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Medine Koleksiyonu
UC	: İnebey Yazma Eser Kütüphanesi Ulucami Koleksiyonu
VAM	: Victoria and Albert Museum (Londra)

RESİM, ÇİZİM, ve STAMPAJ LİSTESİ	Sayfa No
Çiz-I: Tip-1 Kutu cilt (Petersen, s.42).....	39
Çiz-II: Tip-2 (Gacek, Arabic Manus., s.27)	39
Çiz-III: Cildin Bölümleri (Gacek, Arabic Manuscripts, s.26).....	42
Çiz-IV: Cildin Bölümleri: içten yalın ve dıştan genel hali (Gacek, Arabic Manus.,s.26-27)...45	
Çiz-V: Diyarbakır Mesudiye medresesi batı revaktaki madalyon.....	329
Res-1-2-3: Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi.....	7
Res-4: Orhan Koleksiyonu kitaplarında görülen mühürler.....	9
Res-5: Haraççioğlu koleksiyonundaki kitaplarda görülen vakıf mührü.....	10
Res-6: Hüseyin Çelebi'nin kitaplarında görülen vakıf mührü.....	11
Res-7 (soldaki), 8 (sağdaki): Ulucami Koleksiyonu kitaplarındaki mühürler.....	13
Res-9: Umurbey'in vakıf kitaplarından Sahih-i Buhari / Ulucami-572 (853/1449 tarihli vakfiye).....	13
Res-10: Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi (UC-2723) Parşömen üzeri kûfi hatla yazılı bir Kur'an sayfası. Muhtemelen Abbasiler dönemi 9-10. Yüzyıl.....	16
Res-11: Orhan -1601 (604/1208 tarihli eserin iç kapak bezemesi).....	17
Res-12: OR-249 (15-16.yüzyıl?) Zahriye tezhibi.....	18
Res-13: UC-447 (955/1548) Serlevha tezhibi.....	19
Res-14: HÇ-387 (943/1536) zahriye tezhibi.....	19
Res-15: HÇ-280 (16.yüzyıl) kâti'arka iç kapak.....	19
Res-16: Papirüs yaprağına yazılmış bir Kur'an nüshası. TIEM.....	23
Res-17: Papirüs. Mısır 723 (J.M.Bloom, s.147).....	23
Res-18: Mug Dağı'nda bulunan kağıt üzerine Sogdca yazılı bir mektup, 8. yüzyıl başları (J. M. Bloom, s.71).....	26
Res-19: Kağıt yapım aşamalarından. (I.B.B., s.39).....	29
Res-20: Kağıt yapım aşamalarından. (I.B.B., s.36).....	29
Res-21: İslam dünyasında kağıt yapımcısı ve aletleri. (I.B.B., s. 21).....	30
Res-22: II. pazırık kurganından çıkarılan deri su matarası. Yırtıcı kuşların mücadelesi deriden aplike olarak işlenmiş. (N. Diyarbakirli, s.146).....	37
Res-23: Tip-3 (Ursula Dreibholz, s.18, fig.2).....	40
Res-24: Turfan Mani-Uygur kalıntılarında deri cilt parçası, Miladi 7-8.yüzyıl. Museum für Indische Kunst, Berlin (Zsuzsanna Gulácsi, s.84).....	41
Res-25: İki ve dört duraklı dikiş.....	44
Res-26: Gizli kolon, şiraze kolonu ve köstek.....	44

Res-27: Şiraze örgüsü (H.Gürsel Bilmiş. 2011).....	44
Res-28: Örülmesi tamamlanmış şiraze (H.Gürsel Bilmiş-2011).....	45
Res-29: Turfan bölgesinde Karahoço'da bulunan Uygur ciltlerinden- sağdaki 13. yüzyıl-...48	
Res-30: Kıpti cilt örneği 6-7. yüzyıl (British Museum).....	49
Res-31: Feyyüm'den Kıpti cilt örneği 8-9. yüzyıl (Viyana Ulusal Kütüphane).....	49
Res-32: Abbasilerden kalma kutu cilt. 9.yüzyıl (TİEM- 1400. Yılında Kur'an-ı Kerim, s.160, kat.no.10).....	50
Res-33 Kayrevan cilt örneklerinden 9. yüzyıl.....	52
Res-34: Kur'an-ı Kerim cildinin Ön kapağı, 714/1314 istinsah tarihli-KMM 12-2 (Z.D.Aksoy).....	59
Res-35: Kur'an-ı Kerim cildinin Arka kapağı, 714/1314 istinsah tarihli-KMM 12-2 (Z.D.Aksoy).....	60
KAT.NO.1:	
Res-36: GE-1612 Kenar suyu detay.....	63
Res-37: Atabek Ayas'ın yaptırdığı (1220 M.) Türbe mihrabı detay. Konya. (HGB-2012).....	63
Res-38: GE-1612 Şemse detay.....	63
Res-39: GE-1612 Tezhip örnekleri.....	64
Res-40: GE-1612 Arka kapak, sertab ve mikleb.....	65
Res-41: GE-1612 Sertab detay.....	65
Res-42: GE-1612 Köşebent detay.....	66
Res-43: SK/HSA-91 şemse. (727/1326).....	68
Res-44: Konya Sırçalı Med.(640/1242).....	68
Res-45: Ankara Hacı Hasan Camii Ahşap Kapısı-13. yüzyıl başı (G.Öney, s.147).....	69
KAT.NO.2:	
Res-46: HO-275 Zahriye tezhibi.....	72
Res-47: HO-275 Arka kapak.....	73
Res-48: HO-275 Arka iç kapak soğuk baskı deri.....	74
Res-49: HO-275 Köşebent ve kenar suyu detay.....	75
Res-50: HO-275 Mikleb.....	75
Res-51:HO-275 Mikleb detay.....	75
Res-52: K. Afrika, Yemen, Suriye. TSMK Y.Y. 753. 9-10. yüzyıl.....	78
Res-53: Stuko örneği-Samarra-9. yüzyıl (R. Hillenbrand, s.44).....	79
Res-54: Mansur'un oğlu Abdülmelik için yapılan fildişi kutudan detay. 1004-5 İspanya. (Hillenbrand, s.184).....	79

KAT.NO.3:

Res-55: UC-572 Mikleb detay.....	82
Res-56: UC-572 Arka kapak.....	83
Res-57: UC-572 Ön iç kapak soğuk baskı deri.....	84
Res-58: UC-572 Zahriye Tezhibi.....	85
Res-59: UC-572 Şemse detay.....	85
Res-60: UC-572 Köşebent detay.....	86
Res-61: Mücellid Emin cildi mikleb detay. COI. A-12134.....	87
Res: 62 UC-572 Kenar suyu detay.....	87
Res-63: COI. A-12115 Kenar suyu detay.....	88
Res-64: Kat.no: 28 HÇ-252 kenar suyu detay (14. yüzyıl)	88
Res-65: TSMK Y.Y.753. K.Afrika, Yemen, Suriye. 9-10. Yüzyıl(Z.Tanıdı, OİC, R.2)....	89
Res-66: COI. A-12143.....	89
Res-67: COI. A-12156a. Şemse aynı formda. Köşebentlere dikkat edilmeli.....	90
Res-68: COI. A-12142. Şemse merkezi iç bükey sekizgen. Salbekleri mevcut.....	90

KAT.NO.4:

Res-69: HÇ-641 Mücellid imzası “Sıkatî Billah”.....	93
Res-70: HÇ-641 Kenar suyu detay.....	93
Res-71: HÇ-641 Ön kapak.....	94
Res-72: HÇ-641 Şemse detay.....	95
Res-73: HÇ-641 Köşebent detay.....	96
Res-74: HO-1454-657/1258.....	97
Res-75: HO-424.....	97
Res-76: HO-427.....	97
Res-77: HO-682.....	97
Res-78: COI. A-12116. Ters-düz palmet zencerek tipinin farklı bir uygulaması.....	98

KAT.NO.5:

Res-79: HO-297 Arka kapak.....	101
Res-80: HO-297 Ön kapak.....	102
Res-81: HO-297 Şemse detay.....	103
Res-82: HO-297 Köşebent ve kenar suyu detay.....	103
Res-83-84: Kayrevan ciltleri 9.yüzyıl (G. Marçais & L. Poissont, Pl.1, Pl.19).....	104
Res-85-86: SK. AY.481/1332 M.....	105
Res-87-88: SK-MP.13/1378 M. Emin mücellidin eseri.....	106

Res-89: Konya Karatay Medresesi'nden (652/1251) detay. (HGB-2012).....	107
Res-90: Erzincan/Tercan Mama Hatun Kümbeti (13. yüzyıl başları) portal detay.....	107
Res-91: Niğde Hüdavend Hatun Türbesi (1312) portal detay.....	107
Res-92: Palmet-lotus dizisine Bursa Ulucami (1399 M.) taçkapı detay. (HGB-2012).....	107
Res-93: Kayseri Döner Kümbet (13. yüzyıl) HGB-2012.....	108
Res-94: Diyarbakır Ulu Camii, doğu revaktaki frizlerden detay (Gülşen Baş, R.26).....	108
Res-95: Maden sanatında Palmet-lotus dizisine bir örnek. (A.S. Melikian-Chirvani, s.98-99).....	108
Res-96: Suriye/Halep'teki Cami-i Kebir'in, (Usta: Muhammed b. Ali el-Musulî-13. yüzyıl ikinci yarısı) minberde taçkapı üstü-Lotus-Palmet dizisi (Marcus Hattstein-Peter Delius (Ed.), İslam Sanatı ve Mimarisi, s.175).....	109
KAT.NO.6:	
Res-97: HO-285 Arka kapak.....	111
Res-98: HO-285 Ön kapak.....	112
Res-99: HO-285 Mikleb detay.....	113
Res-100: HO-285 Baş kısmı kenar suları detay.....	113
Res-101: HO-285 Ön kapak şemse detay.....	114
Res-102: HO-285 Arka kapak şemse detay.....	114
Res-103: HO-285 Kenar suyu detay.....	115
Res-104: Konya Sırçalı Medrese (1242-43 M.) Taç kapı detay. (H.G.B-2012).....	115
Res-105: Mimari parça (13. yüzyıl) Konya Taş ve Ahşap Eserler müzesi (İnce Minareli Medrese-HGB-2012).....	116
Res-106: SK-AY.2442. 1272-75 M. tarihli eserin levha tezhibi (Z.D.Aksoy, s.71).....	116
KAT.NO.7:	
Res-107: HO-83 Ön kapak.....	118
Res-108: HO-83 Şemse ve salbek detay.....	119
Res-109: HO-83 Kenar suyu ve köşebent detay.....	119
Res-110: Burçlarla bezeli pirinç tas (kına tası) 12.-13.yy. Edgü kolaksiyonu env.no: FE-424. (Alaeddin'in Lambası-Anadolu'da Selçuklu Çağı Sanatı ve Alaeddin Keykubat, s.160.)...120	
Res-111: Gümüş ve altın kakmalı bronz şamdan. Boyun kısmında altı köşeli yıldız. Güneydoğu Anadolu/14. yüzyıl (Fulya Bodur, Türk Maden Sanatı, s.35).....	120
Res-112: COI. A.12133.....	121
Res-113: HÇ-164 Şemse detay.....	121
Res-114: SK-FA.479 kenar suyu detay.....	122

Res-115: HO-321 (776/1374-Halep) kenar suyu detay.....	122
Res-116: SK-M.M.609 (tarihsiz) Köşebent içi detay.....	122
Res-117: COI. A.12150 (15.yüzyıl?).....	122
KAT.NO.8:	
Res-118: HO-1454 Şemse detay.....	125
Res-119: HO-1454 Ön kapak.....	126
Res-120: HO-1454 Kenar suyu detay.....	127
Res-121: Mehmed eş-Şerif'in cildi (14.yüzyıl).....	129
Res-122: HSA-NB.107 (tarihsiz).....	130
Res-123: COI-A.12130 (Mağrib-13-15. yüzyıl).....	130
Res-124: DCBL-MC.I (14. yüzyıl Mısır-Suriye -İzzeddin Masri Mücellid).....	131
Res-125: COI-A.12107 (13-14. yüzyıl Mısır-Suriye).....	131
Res-126 DCBL. MC.64 (14-15. yüzyıl Mısır-Suriye).....	132
Res-127: HSA-KEH.474 (Hasan mücellid, tarihsiz).....	132
Res-128: SK-LA.411 (14. yüzyıl I. yarısı. İbrahim mücellidin cildi).....	133
Res-129: Victoria and Albert Museum-366/17-1888.....	133
KAT.NO.9:	
Res-130: HO-485 Mikleb.....	136
Res-131: HO-485 Ön kapak.....	137
Res-132: HO-485 Köşebent ve kenar suyu detay.....	138
Res-133: HO-485 Mikleb detay.....	139
Res-134: HO-485 Sertab.....	139
Res-135: Karatay Müzesi Taç kapı detay. (HGB-2012).....	140
Res-136: Aksaray Sultan Hanı. Kapalı bölüm taç kapı detay.....	140
Res-137: SK-AY.1060/M. 1388 Sertab detay.....	140
Res-138: DCBL 12 (Mısır-Suriye 14-15. yüzyıl ?).....	141
KAT.NO.10:	
Res-139: HO-245 Arka kapak.....	143
Res-140: HO-245 Miklep ve Sertab detay.....	144
Res-141: HO-245 Şemse detay.....	144
Res-142: HO-245 Miklebin tahribatı.....	144
Res-143: HO-245 Köşebent ve kenar suyu detay.....	145
Res-144: UC-273(13.yüzyıl ilk yarısı) Ön kapak kenar suyu detay.....	147
Res-145: UC-1560 (14. yüzyıl) Arka kapak zencerek.....	147

Res-146: SÜ-AY 1057(tarihsiz) Kenar suyu detay.....	147
KAT.NO.11:	
Res-147: HO-424 Mücellid imzası: Amel-i Sermedî.....	149
Res-148: HO-424 Arka kapak.....	150
Res-149:HO-424 Şemse.....	151
Res-150: HO-424 Köşebent detay.....	151
Res-151: HO-424 Kenar suyu.....	151
Res-152: TSMK A.2910-7 (740/1340 Memlûk) İbrahim'in cildi.....	152
Res-153: SK-TV.253'deki mücellid Mehmed eş-Şerif cildi.....	153
Res-154: COI. A.12134 Moritz. Emin cildinden şemse detay.....	153
Res-155: DCBL-Moritz 12 (14. yüzyıl). Şemse yanlarındaki yarım palmet formuna dikkat.....	154
Res-156: HÇ-167 Emin cildi zencerek detay.....	154
Res-157: TSMK A.543 Emin cildi zencerek detay.....	154
KAT.NO.12:	
Res-158: HO-427 Arka kapak.....	158
Res-159: HO-427 Şemse detay.....	159
Res-160: HO-427 Köşebent.....	159
Res-161: HO-427 Kenar suyu detay.....	160
Res-162: HO-427 Mücellid imzası: Amel-i İbrahim.....	160
Res-163: HO-427 Arka kapakta dip ve kenara yapıştırılan deri parçalar.....	160
KAT.NO.13:	
Res-164: HÇ-658 Mücellid imzası: Amel-i Hâtib (Gâlib?).....	163
Res-165: HÇ-658 Kenar suyu detay.	163
Res-166: HÇ-658 Arka kapak.	164
Res-167: HÇ-658 Şemse detay.....	165
Res-168: HÇ-658 Köşebent detay.....	165
Res-169: HÇ-658 Miklep detay.....	166
Res-170: Herat-1484 tarihli eserin miklebi.....	167
Res-171: DCBL Moritz 6 şemse detay.....	167
Res-172: IMEB I.860 şemse detay.....	167
Res-173: Bu formun ilk örneklerinden 571/1157 tarihli Kitabü'l-Mekâsîd.....	168
Res-174: SK-FA.1073.	168
Res-175: SK-AY.1060/ M. 1387.....	169

Res-176: SK-LA.820 (tarihsiz).....	169
Res-177: HÇ-658 Soğuk baskı iç kapakta bitkisel bezeme.....	170
Res-178: MHK-440 Köşebentte Hâtib'in imzası “Amel-i Hâtib”.....	171
Res-179: MHK HK-440.....	171

KAT.NO.14:

Res-180: HÇ-306 Ön kapak.....	173
Res-181: HÇ-306- İç kapaktaki süsleme izlerinin yan kağıda çıkmış hali.....	174
Res-182: HÇ-306 Kenar suyu detay.....	174
Res-183: HÇ-306 Şemse detay.....	175
Res-184: HÇ-306 Köşebent detay..	175
Res-185: TSMK A.347/3. Memlûk/M. 1339 (Zeren Tanındı, OİC, R.25).....	176
Res-186: TSMK M.5. Memlûk/1341. Ok başı köşebent, dilimli şemse ve miklep.....	177
Res-187: COI.A.121188. Mağrib/15. yüzyıl.....	177
Res-188: Fas/15.y.y. Dilimli köşeli şemse yapısı.....	178
Res-189: SK-AY.284/14. yüzyıl sonu-15. yüzyıl başı-Bitkisel bezeli dilimli şemse.....	179
Res-190: Pirinç Buhurdan. Musul/ M.1294-1340 arası.....	179

KAT.NO.15:

Res-191: HO-682. Mücellid imzası “Amel-i Ömer ed-Dımeşkî.....	182
Res-192: HO-682 Ön kapak.....	183
Res-193: HO-682 İç kapak soğuk baskı bezemeli deri.....	184
Res-194: HO-682 Şemse detay.....	185
Res-195: HO-682 kenar suyu	185
Res-196: UC-1560 kenar suyu.	186
Res-197 MHK-440 Hâtibî cildi kenar suyu detay (HGB 2012).....	187
Res-198: En erken palmet-lotus dizisi örneklerinden-10-11. yüzyıl (Arn.-Groh., pl.23)....	187
Res-199: DCBL I. Kenar suyu detay (I.B.B., s.86).....	187
Res-200: COI A.12142. Kenar suyu detay (I.B.B., s.179).....	187
Res-201: SK-FA.228/M. 1338-39 tarihli Yusuf el-Konevi'nin cildinden kenar suyu.....	188

KAT.NO.16:

Res-202: UC-1126 Ön kapak.....	190
Res-203: UC-1126 Şemse-salbek detay.....	191
Res-204: UC-1126 Köşebent ve kenar suyu detay.....	192
Res-205: UC-1126 İç kapakta deri üzeri soğuk baskı rumili kıvrım dallı bezeme.....	192

KAT.NO.17:

Res-206: HO-392 Mikleb şemsesi detay.....	195
Res-207: HO-392 İç kapak soğuk baskı rûmi bezemeli deri.....	195
Res-208: HO-392 Arka kapak.....	196
Res-209: HO-392 Şemse detay.....	197
Res-210: Köşebent detay ve boyama altın noktalar.....	198
Res-211: HO-392 Kenar suyu detay.....	198
Res-212: HO-392 Sertab.....	198
Res-213: Mihrap detay. Yarım Selçuklu türbesi 1220 M. Konya. (HGB.2012).....	199
Res-214: UC-626 (862/1457) Mikleb.....	200
Res-215: SÜ-SEREZ 1655 (tarihsiz) şemse ve mikleb.....	200
Res-216: AY-3428. Mikleb (14. yüzyıl ilk yarısı).....	201
Res-217: COI. A.12056 Sertab (I.B.B, s.139).....	201
Res-218: SÜ-SEREZ 1655 (tarihsiz) Kenar suyu detay.....	201
Res-219: GE-1612 (562/1166) Kenar suyu detay.....	201
Res-220: VAM 1951-1981 (Haldane, s.48-49).....	202
KAT.NO.18:	
Res-221: HO-238. İç kapak kenar kısmında bulunan soğuk baskı deri.....	204
Res-222: HO-238. Köşebent ve kenar suyu detay.....	204
Res-223: HO-238. Ön kapak.....	205
Res-224: HO-238 Şemse detay.....	206
Res-225: HO-238 Kenar suyu detay.....	206
Res-226: HÇ-208 (810/1408) Ön kapakta şemseye bitişik salbek.....	207
Res-227: AY-2984 (609/1212) tarihli eserin tezhipleri. (Z.D.Aksoy, s.63).....	208
Res-228: KMM 12-2. 714/1314 tarihli Kur'an'ın hatime tezhibi. (Z.D.Aksoy, s.124).....	208
Res-229: İlhanlı döneminde Musul'da hazırlanan bir Kur'an cüzünden tezhip örneği 710/1310-11 (1400.yılında.. kat.52c, s,242)	208
KAT.NO.19:	
Res-230: HÇ-645 Arka kapak.	211
Res-231: HÇ-645 Ön kapak..	212
Res-232: HÇ-645 Şemse detay..	213
Res-233: HÇ-645 Köşebent detay.....	214
KAT.NO.20:	
Res-234: OR-134 Ön kapak.	217
Res-235: OR-134 Ön kapak şemse.	218

Res-236: OR-134 Arka kapak şemse..	218
Res-237: OR-134 Ön kapak köşebent- detay	218
Res-238: OR-134 Arka kapak kenar suyu- köşebent detay	218
Res-239: OR-134 Ön kapak kenar suyu detay	219
Res: 240 OR-134 farklı yönde vurulmuş hali	219
Res-241: Tire Necip Paşa Küt. 187 no.lu 715/1316 tarihli eserin şemsesi (S.Sarıtepe, s.68)....	220
Res-242: H.S.A. 58 no. Ön kapak.	221
Res-243: H.S.A. 58 no. Arka Kapak.	221
Res-244: SK-NA.272 ön kapak (tarihsiz).	221
KAT.NO.21:	
Res-245: HÇ-484 Ön kapak.	224
Res-246: HÇ-484 Arka kapak..	225
Res-247: HÇ-484 Ön kapak şemse detay	226
Res-248: HÇ-484 Arka kapak şemse detay	226
Res-249: HÇ-484 Ön kapak kenar suyu detay.	227
Res-250: HÇ-484-Arka kapak kenar suyu detay.	227
Res-251: OR-134 (kat.no.20-728/1328) köşebent detay.	228
Res-252: TSMK A.285. Memlük. Receb 686/Ağustos-Eylül 1287 tarihli eserin kenar suyu (Zeren Tanındı, OİC, s.129)	228
Res-253: SK-YB.1881 868/1463 tarihli eserin kenar suyu (G.Mavili, s.53)	228
Res-254: SK-AY.1646 Kenar suyu detay	229
Res-255: COI A.12110, 15. yüzyıla tarihlenen eserin kenar suyu (İsl.B.B., s.199)	229
Res-256: VAM No. 366/21-1888 (Haldane, s.45)..	230
KAT.NO.22:	
Res-257: HÇ-261 Mikleb detay	232
Res-258: HÇ-261 Şemse detay	232
Res-259: HÇ-261 Ön kapak	233
Res-260: HÇ-261 Kenar suyu detay	234
Res-261: HÇ-261 Mikleb	235
Res-262: SK-FA.2788/1365-70	236
Res- 263: Şemse içi geometrik (G.Mavili,R.22)	236
Res-264: İç kapakta yuvarlak geometrik şemse etrafı dilimli form (S.Sarıtepe, s.174-75)	236
Res-265: COI. A.12172/15. Yüzyıl iç kapak (İ.B.B., s.106)	237

Res-266: COI. A.12122/15. yüzyıl.(I.B.B., s.157).....	237
Res-267: Selçuklu/1196 (Zeren Tanındı, OİC, R.58).....	237
Res-268: Memlük/14. yüzyıl başları (Zeren Tanındı, OİC, R.28).....	238
Res-269: HSA-91 Memlük/14. Yüzyıl (HGB.2013).....	238
Res-270: HSA-91 Memlük/14. Yüzyıl (HGB.2013).....	239
Res-271: SK-SE.2585 (tarihsiz).....	240
Res-272: Memlük tezhib örneği. M.1306-1310 (James, s.53).....	240
Res-273: İlhanlı tezhib örneği. 739/1338-39 (James, s.175).....	241
KAT.NO.23:	
Res-274: UC-1096 Arka kapak şemse detay.....	243
Res-275: UC-1096 Arka kapak.....	244
Res-276: UC-1096 Ön kapak.....	245
Res-277: UC-1096 Ön kapak şemse detay.....	246
Res-278: UC-1096 Kenar suyu detay	247
Res-279: UC-1096 Ketebe sayfası.....	247
Res-280: COI A.12032-B (I.B.B,s.181).....	248
KAT.NO.24:	
Res-281: HÇ-777 Mücellid imzası.....	250
Res-282: HÇ-777 Kenar suyu detay.....	250
Res-283: HÇ-777 İç kapak deri üzeri soğuk baskı rumili bezemeler.....	250
Res-284: HÇ-777 Arka kapak.....	251
Res-285: HÇ-777 Şemse ve Salbek detay.....	252
Res-286: BSB Cod. Arab 128- 745/1344 tarihli eserin cildinden şemse detay.....	253
Res-287: BİEM-1.847(I.B.B, s.153).....	254
Res-288: COI A.12138 (I.B.B, s.154-55).....	254
Res-289 SK-AY.1060 Umm el-Ulûm adlı 789/1387-88 tarihli eserin iç kapağı.....	255
Res-290: VAM-366/6-1888 (Haldane, s.62).....	256
Res-291: VAM-366/14-1888 (Haldane, s.64).....	256
KAT.NO.25:	
Res-292 HO-321Ön kapak.....	258
Res-293: Şemse detay.....	259
Res-294: Köşebent detay.....	259
Res-295: HO-321 Kenar suyu detay.....	260
KAT.NO.26:	

Res-296: HÇ-167 Mücellid imzası: Amel-i Emin.....	262
Res-297: HÇ-167 Şemse detay.....	262
Res-298: HÇ-167 Ön kapak.....	263
Res-299: HÇ-167 köşebent detay.....	264
Res-300: HÇ-167 Kenar suyu detay.....	264
Res-301: HÇ-167 İç kapaklar üzerinde görülen bitkisel bezeme.....	265
Res-302: COI A.12132. Köşebent detay (I.B.B. s.141-4).....	266
Res-303: COI A.12132. Kapak (I.B.B. s.141-44).....	266
Res-304: SK-MP.13. 780/1378-79 istinsah tarihli kitabın Emin mücellid tarafından yapılmış cildi.....	267
KAT.NO.27:	
Res-305: HÇ-164 Ön kapak.....	269
Res-306: HÇ-164 Arka kapak şemse detay.....	270
Res-307: HÇ-164 Köşebent detay.....	270
Res-308: HÇ-164Köşebent içlerinde çarkıfelek motifi.....	270
Res-309: HÇ-164 Kenar suyu detay.....	271
Res-310: SK/MP-13 (780/1378-79) Lotus-palmet dizisi.....	271
Res-311: 772/1370 tarihli Sâdi'nin külliyyatının unvan sayfası tezhibi (Rusya/Petersburg Ulusal Kütüphanesi).....	272
KAT.NO.28:	
Res-312: HÇ-252 Arka kapak.....	274
Res-313: HÇ-252 Kenar suyu detay.....	275
Res-314: HÇ-252 Mikleb köşebentindeki bezeme detay.....	275
Res-315: HÇ-252 Şemse detay.....	275
Res-316: HÇ-252 Mikleb detay.....	276
Res-317: HÇ-252 Mikleb köşebenti ve kenar suyu detay.....	276
Res-318: HÇ-252 Sertab.....	277
Res-319: HÇ-252 Sertab detay.....	277
Res-320: SK/TV-228 (tarihsiz) Şemse merkezi "Hasbiyallah" damgalı cildin Ön kapağı..	278
Res-321: SK/MP-237 Mehmed eş-Şerif'in cildi.....	279
Res-322: SK/AY-1060 (789/1387-88) Mikleb bezemesi.....	280
Res-323: SK/MP-13 (780/1378-79) Emin'in cildinin sertabındaki imzalı mühürler.....	281
Res-324: HSA/KEH-473 (13-14. yüzyıl) Hasan mücellidin imzalı mühürleri.....	281
KAT.NO.29:	

Res-325: HO-274 Ön kapak.....	283
Res-326: HO-274 Şemse detay.....	284
Res-327: HO-274 Köşebent detay.....	285
Res-328: HO-274 Ön iç kapak detay.....	285
Res-329: Mücellid Mahmud'un cildinden Köşebent detayı. DCBL Moritz-20 (I.B.B., s.161).....	285
Res-330: COI. A.12108. 14. yüzyıl Köşebent detayı (I.B.B., s.166).....	286
Res-331: SK/Dİ-951 (tarihsiz) Dilimsiz yuvarlak şemse ve salbekler.....	287
Res-332: SK/FA-3418 Dilimli yuvarlak şemse ve salbekler.....	288
Res-333: SK/LA-820 (tarihsiz).....	288
Res-334: SK/MM-339 (tarihsiz).....	289
KAT.NO.30:	
Res-335: HÇ-239 Zahriye sayfası ve tezhibi.....	292
Res-336: HÇ-239 Ortadaki iri rozetin dilimleri üzerindeki isim İbn Musa b. Muhammed el Kâdı.....	292
Res-337: HÇ-239 Ön kapak.....	293
Res-338: HÇ-239 Şemse ve salbek detay.	294
Res-339: HÇ-239 Salbek, köşebent ve kenar suyu detay.	295
KAT.NO.31:	
Res-340: HO-450 Şemse-salbek detay.....	298
Res-341: HO-450 İç kapak soğuk baskı deri bezemeden detay.....	298
Res-342: HO-450 Ön kapak.....	299
Res-343: HO-450 iç kapak, sertab ve mikleb bezemeleri.....	300
Res-344: HO-450 İç kapakta, bezemeli derinin ilk sayfaya dip kısmından yapıştırılmasını sağlayan "köstek" parçası.....	301
Res-345: HO-450 Köşebent ve kenar suyu detay.....	301
Res-346: HO-450 Sertab ve Mikleb.....	302
Res-347: Amasya'daki 1486 tarihli eserin şemse merkezi.....	303
Res-348: Katalog No: 37 UC-273 Arka kapak kenar suyu detay.....	304
KAT.NO.32:	
Res-349: HÇ-208 Ön kapak.....	306
Res-350: HÇ-208 Arka kapak.....	307
Res-351: HÇ-208 Arka kapak şemse detay.....	308
Res-352: HÇ-208 Arka kapak köşebent ve kenar suyu detay.....	308

Res-353: HÇ-208 Ön kapak şemse detay.....	309
Res-354: HÇ-208 ön kapak köşebent ve kenar suyu detay.....	309
Res-355: DCBL-Moritz-9. 15. yüzyıl/Türkiye.(DCBL_Is.Bb_9. Dr. Elaine Wright).....	310
KAT.NO.33:	
Res-356: HÇ-789 Kenar suyu detay.....	313
Res-357: HÇ-789 Ön kapak.....	314
Res-358: HÇ-789 Kenar suları detay.....	315
Res-359: HÇ-789 Mikleb.....	316
Res-360: HÇ-789 Mikleb şemsesi detay.....	316
KAT.NO.34:	
Res-361: HO-318 Şemse detay.....	319
Res-362: HO-318 Soğuk baskı deri kaplı iç kapak detay.....	319
Res-363: HO-318 Ön kapak.....	320
Res-364: HO-318 Mikleb.....	321
Res-365: HO-318 Kenar suyu detay.....	321
Res-366: HO-318 Köşebent detay.....	322
KAT.NO.35:	
Res-367: UC-273 Ön kapak.....	324
Res-368: UC-273 Arka kapak ve sertab.....	325
Res-369: UC-273 Arka kapak zencerek detay.....	326
Res-370: UC-273 Ön kapak zencerek detay.....	326
Res-371: UC-273 Mikleb.....	326
Res-372: Afrasiyab'da bulunmuş olan alçı oyma panel 10. yüzyıl (B.V. Veimarn, s.31)...	328
Res-373: Diyarbakır Mesudiye medresesi batı revaktaki madalyon. 13. yüzyılın ilk çeyreği..	329
Res-374: UC-1096 (739/1339) Ön kapak şemsesi.	329
Res-375: SK/RP.89 (?).....	330
Res-376: TSMK A.123-593/1196 (Zeren Tanındı, OİC. R.5)	330
Res-377: UC-1547 H. 8.asır.....	331
Res-378: Portekiz/15. yüzyıl sonları (R.Ettinghausen, Near Eastern., s.126).....	331
Res-379: (Soldaki), Bronz ecza kabı iç yüzeyi 13. yüzyıl.	332
Res-380: (Sağdaki), Burçlarla bezeli pirinç tas (kına tası) 12-13. yüzyıl.....	332
Res-381: HSA-Kemankeş-91-706/1306 istinsah “Camiü’s-Sahih”adlı eserin şemsesi.....	333
KAT.NO.36:	

Res-382: UC-1560 Ön kapak.....	335
Res-383: UC-1560 Zahriye sayfası tezhipleri ve mühürler ile kat.no.30 HÇ-239'un zahriyesindeki temellük kayıtlarında adı geçen Saadi İsa ibn Emirhan'ın kaydı.....	336
Res-384: UC-1560 Ön kapak şemsesi.....	337
Res-385: UC-1560 Arka kapak şemsesi.....	337
Res-386: UC-1560 Ön kapak kenar suyu detay.....	338
Res-387: UC-1560 Arka kapak kenar suyu detay.....	338
Res-388: UC-1560 iç kapak bezeme detay.. ..	339
Res-389: UC-1447 (15. yüzyıl) İç kapakta kalıpların parça parça basılması.....	339
Res-390: VAM-1951-1981- (14-15. yüzyıl) Mikleb detay (Haldane, s.49).....	340
Res-391: COI A.12154 (I.B.B., s. 162)	341
Res-392: SK/AY-1646 (?) Şemse detay.....	341
Res-393: SK/MB-61 (?) Şemse detay.....	342
Res-394: SK/MM-499 (?) Şemse detay.....	343
Res-395: SK/YC-378 (?) Şemse detay.....	343
KAT.NO.37:	
Res-396: OR-302 Arka kapak.....	346
Res-397: OR-302 Şemse detay.....	347
Res-398: OR-302 Kenar suyu detay.....	347
Res-399: OR-302. İç kapak soğuk baskı bezeme ve yan kağıttaki izler.....	348
Res-400: Mescid-i Kayrevan'da bulunan ciltteki altı kollu yıldız-altıgen formu 12-13. yüzyıl (G. Marçais & L. Poissont, Pl.XLIII).....	349
Res-401: SK/LA-963 Kenar suyu detay.....	350
Res-402: HÇ-306 Kenar suyu detay (13. yüzyıl sonları 14. yüzyıl başları).....	350
Res-403: OR-134-728/1328 Ön kapak kenar suyu detay.....	351
Res-404: OR-134-728/1328 Arka kapak kenar suyu detay.....	351
Res-405: HÇ-261 731/1331 kenar suyu detay.....	351
Res-406: HO-450 (14. yüzyıl sonları) kenar suyu detay.....	352
Res-407: TSMK A.123. 593/1196 tarihli Selçuklu cildinin kenar suyu (Zeren Tanındı, OIC, s.121).....	352
Stampaj-1: HO-297 (629/1231) Kenar suyu detay.....	106
Stampaj-2: HÇ-481-845/1441 Köşebent detay (Zeren Tanındı, 15th-Century Ottoman..s.,166).....	286
Tablo-1: Şemse Bezemeleri.....	368

Tablo-2: Kenar Suları (Bordür) Bezemeleri.....	372
Tablo-3: Mikleb Ve Sertab Bezemeleri.....	374
Tablo-4: Köşebent Bezemeleri.....	377
Tablo-5: Mücellit İmzalı Ciltler.....	380
Tablo-6: Özet Eser Bilgileri.....	383

1. GİRİŞ

İslam sanatının ilk üç yüz yılının tarihi, iki ayrı etkinliğin göze çarptığı yeni bir sanat yaratımına yol açan karmaşık bir süreci ortaya koyar. Bu etkinliklerden biri İslam dünyası genelinde kullanılagelen eski Helenistik ve Fars sanatlarına ait zengin formların sadeleştirilip değiştirilmesi ve uygulanması şeklinde sürdürülmüş olmandır. Diğeri ise yeni teknik ve biçimlerin geliştirilmesini sağlayan ortak çabadır.¹ Dolayısıyla bu tarihsel sürecin devamında 10. yüzyıldan sonraki sanat faaliyetleri, bahsedilen etkinlikler göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir.

Bu dönemde Orta Asya ve Arap coğrafyasında 9. yüzyıldan sonra kültür ve sanat alanında görülen faaliyetler, siyasi ve iktisadi refahın neticesinde ortaya çıkarken, bu yalnızca mimari alanla sınırlı kalmayan, sanatın diğer dallarında da üstün nitelikte eserlerin üretilmesini sağlayan bir süreci doğurmuştur. Orta Asya'dan İran'a, Mezopotamya'dan Mağrib'e uzanan siyasi oluşumların, tüm etnik unsurlarıyla birlikte ortaya koymaya başladıkları kültürel ve sanatsal ortam, bu bağlamda etnik üstü düşünülmelidir. Çünkü *"Türk sanatı olarak tanımlanan olgular, gerçekte, yaygın bir kültür ortamının ürünüdür."*² Ancak bu açıdan bakıldığında Türklerin, İranlıların, Göçebe Asya'nın ve Budist-Maniheist Orta Asya'nın ve elbette Arapların ortak katkılarıyla oluşan bu yeni kültür ve sanat ortamı anlaşılabilir.³

Sanatın bütün dallarında olduğu gibi kitap sanatlarında da bir etkileşim olması kaçınılmazdır. Özellikle kitabın taşınabilir niteliği burada ilk ve en önemli faktördür. Bezeme, teknik, tasarım ve form gibi unsurların, mücellitlerin eseri yaptıran kişinin de taleplerini dikkate alarak ürettikleri ciltlerde, coğrafya ve zamana göre benzerlik bulunmasının sebebi burada aranmalıdır. Mağrib'de üretilen bir cildin bordüründe ya da şemse merkezinde görülen bezemenin ve tekniğin, Şam'da ya da Konya'da yapılan bir cilt üzerinde görülebilmesi de bu sebeptendir. Dolayısıyla Türk

¹ Oleg Grabar, **İslam Sanatının Oluşumu**, Çev: Nurhan Yavuz, İstanbul 1988, s.170-71

² Doğan Kuban, **Sanat Tarihimizin Sorunları**, 1975, s.11

³ Doğan Kuban, **a.g.e.**, s.13

sanatını İslam sanatı içinde değerlendirirken de, etkileşimlerle birlikte temel kaynakları göz önünde bulundurmak ve yarattığı kendine has birtakım üslupları ve formları da onun ana karakteristiği olarak ele almak gerekmektedir.⁴

Kitap sanatları içinde cilt sanatı, ortaya çıkışından teze konu olan döneme kadar malzeme, teknik ve uygulama olarak ilk üst düzey üretimlerin meydana getirildiği sanat dallarından biri olmuştur. Türk-İslam⁵ medeniyet birikiminin, taşınabilir sanat eserleri noktasında ortaya çıkardığı sonuçlardan biri olan cilt sanatı, elbette yerleşik kültürlerin ve siyasi iradelerin himayesinde üretim yapmıştır. Cilt sanatının zengin bezemeli örnekler ortaya koymasında, sanat koruyucuları ve destekçileri olan Sultanların yanında “*kentsel patronaj*”⁶ olarak da adlandırılabilir ikinci bir sanat hâmleri gurubunun ortaya çıkması önemlidir. Özellikle Türk, Arap ve İran bölgelerinin İslamlaşma süreçleriyle birlikte ortaklaşa oluşturdukları kültürel ve sanatsal ortam bu açıdan değerlendirilmelidir.

1.1. Çalışmanın Kapsamı, Amacı ve Yöntemi

Bu tezin konusunu Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesindeki Ortaçağ İslam ciltlerinin (13-14. yüzyıl) seçilmiş örneklerinin incelenmesi oluşturmaktadır. İnebey Kütüphanesinde bu çalışmaya temel olan ve bahsedilen zaman dilimine ait daha önce çalışılmış ciltler yayınlardan taranmış ve bunlardan ikisi hariç tutularak seçilen diğerleri bu çalışmada incelenmiştir. Tezde öncelikle 13-14. yüzyıl ciltlerinin tasarım ve üslup özelliklerinin örnekler verilerek açıklanması, katalogdaki eserlerin diğer sanat dallarındaki ortak bezeme, tasarım ve form unsurları ile birlikte karşılaştırılarak değerlendirilmesi ve daha önce eserleri tespit edilmiş mücellidler ile ilk defa tez kapsamında tespit edilmiş olan mücellidlerin eserlerinin de ortaya

⁴ Doğan Kuban, **Çağlar Boyunca Türkiye Sanatının Anahatları**, Haz: Selmin Kangal, 2004, s.89

⁵ Selçuklular zamanında gelişen Türk-İslam medeniyeti faaliyetlerine Araplar ve İranlılar ileri derecede hizmet etmekle birlikte gerek yeni gelen kültür unsurları ve gerekse daha belirgin bir biçimde Türk âlimlerinin iştirakleri, bu medeniyete Türk-İslam ismini vermeyi gerektirmiştir. Bkz. Osman Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti**, 2003, s.15

⁶ Oleg Grabar, **a.g.e.**, s.162

çıkarılması amaçlanmıştır. Ayrıca katalogdaki her eserin müellifleri ile eseri hakkında bilgiler verilmiş, eser üzerinde görülen temellük ve vakıf kayıtları da okunarak değerlendirilmiştir. Bu amaçla hazırlanan tez için bir sene kaynak taraması yapılmış ve sonraki dönemde yazım aşamasına geçilerek çalışma sonuçlandırılmıştır.

Araştırmalar için, bünyesinde önemli el yazması eser koleksiyonlarını barındıran İstanbul'daki Hacı Selim Ağa ve Süleymaniye Kütüphaneleri ile Manisa Yazma Eser Kütüphanelerinden faydalanılmıştır. İnebey Kütüphanesindeki eserlerle birlikte pek çok yazma eser elden geçirilerek, daha sonra İnebey Kütüphanesinden konuyla alakalı olanlar tespit edilmiştir. Ayrıca kaynak taraması için de Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fındıklı Merkez Kütüphanesiyle, Fen-Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi, İSAM ve IRCICA kütüphanelerinde de incelemeler yapılmıştır.

Cilt sanatı hakkında yazılmış Türk⁷ ve yabancı araştırmacıların⁸ yayınları sınırlıdır. Cilt sanatı alanında yapılan bilimsel çalışmaların ve özellikle tezlerin

⁷ Türk araştırmacıların yayınları; Celâl Esad Arseven, "Cild", **Sanat Ansiklopedisi**, c.I, s.341-348, İstanbul 1943; İsmet Binark, "Türk Kitapçılık Tarihinde Cilt San'atı", **Türk Kültürü**, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Yıl:3, sy.36, s.985-996, Ankara 1965, a.mlf, **Eski Kitapçılık Sanatlarımız**, Ayyıldız Matbaası Aş., Ankara 1975, a.mlf, "Türk Kitapçılık Tarihinde Cilt Sanatı", **Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu-Bildiriler**, Ed. T. Gülensoy, Fırat Üniversitesi, Elazığ 1987, s. 91-107; Oktay Aslanapa, "The Art of Bookbinding", **The Arts of the Book in Central Asia**, (ed.Basil Gray), Paris & London, 1979; Sadi Bayram, "14. Asırda Tezhiplenmiş Beylik Dönemine Ait Üç Kur'an Cüzü", **Vakıflar Dergisi**, sy.6, Ankara 1982; Müjgan Cunbur, "Yazma Eserlerde Kullanılan Kağıtlar Ve Özellikleri", **Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu-Bildiriler**, 1987, s.83-90, a.mlf, "Milli Kültürümüzde Kitap Sanatları", **Milli Kültür Unsurlarımız Üzerinde Genel Görüşler**, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1990, sy.46, s.153-182; Kemal Çığ, **Türk Kitap Kapları**, YKY, İstanbul 1971, Engin Özdeniz, "Türk Cilt Sanatı", **Sanat Dünyamız**, YKY, sy.21, s.13-25, İstanbul 1981, M. Esiner Özen, **Türk Cilt Sanatı**, İş Bankası Yay. Ankara 1998; J. Raby- Zeren Tanındı, **Turkish Bookbinding In The 15th Century, The Foundation Of An Ottoman Court Style**, Ed. Tim Stanley, London. 1993; F. Çağman-Zeren Tanındı "Tarikatlarda Resim ve Kitap Sanatı", **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler**, Haz. Ahmet Yaşar Ocak, s.504-545, Ankara 2005; Zeren Tanındı, "İslam'da Kitap Kapları Ve Ustaları", **Boyut Plastik Sanatlar Dergisi**, Mayıs, s.29-31, İstanbul 1984, a.mlf, "Rugani Türk Kitap Kaplarının erken Örnekleri", **Kemal Çığ'a Armağan**, İstanbul 1984, s.223-53, a.mlf, "Cilt Sanatında Kumaş", **Sanat Dünyamız**, İstanbul 1985, sy.32, s.27-34 "Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde Ortaçağ İslam Ciltleri", **Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık-4**, 102-149, İstanbul 1990, a.mlf, "Karamanlı Beyliğinde Kitap Sanatı", **Kültür Ve Sanat Dergisi**, Yıl: 3, Aralık, sy: 32, s.42-44, İstanbul 1991, a.mlf, "15th-Century Ottoman Manuscripts And Bindings in Bursa Libraries", **Islamic Art-IV**, s.143-74, Newyork 1991, a.mlf, "Osmanlı Kitaplarının Görkemli Giysileri", **P Dünya Sanatı Dergisi-Kitap Ve Sanat Sayısı**, sy.35, s.74-85, İstanbul 2004, a.mlf, "Kitâb ve Cildi", **Osmanlı Uygarlığı 2**, Haz: Halil İnalcık - Günsel Renda, İstanbul 2009,

s.841-863, a.mlf, “Kitab ve Tezhibi”, **Osmanlı Uygarlığı 2**, Haz: H.İnalcık-G. Renda, İstanbul 2009, s.865-91, a.mlf, “Kur’an-ı Kerim Nüshalarının Ciltleri ve Tezhipleri”, **1400. Yılında Kur’an-ı Kerim. Türk ve İslam Eserleri Müzesi Kur’an-ı Kerim Koleksiyonu**, İstanbul 2010, s.90-121, a.mlf, “The Arst Of The Book: Patrons And Interactions İn Erzincan Between 1365 And 1410”, **Varia Anatolica XXV, At The Crossroads Of Empires: 14th-15th Century Eastern Anatolia- Proceedings Of The İnternational Symposium Held İn Istanbul 4th-6th May 2007**, Ed. Deniz Beyazıt, İstanbul 2012, a.mlf, “Türk Sanatında Kitap”, **Sakıp Sabancı Müzesi Kitap Sanatları ve Hat Koleksiyonu**, İstanbul 2012, s.9-27; Bengi Çorum “Sultanların Kur’an-ı Kerim’i”, **Müze-Gazete-Müzeler Haftası**, 18-24 Mayıs, Bursa 1995, s.1-3; Ahmet Saim Arıtan, **Konya Dışındaki Müze Ve Kütüphanelerde Bulunan Selçuklu Ve Selçuklu Üslubunu Tasıyan Cild Kapakları**, (Basılmamış) Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 1992, a.mlf, Ahmet Saim Arıtan, “Ciltçilik”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, c.7, s.551-557, İstanbul 1993, a.mlf, “Anadolu Selçuklu Cilt Sanatı”, **Türkler Ansiklopedisi**, c.VII, s.933-943. Ankara 2002, a.mlf, “Orta Asya’dan Anadolu’ya Türk Cild Sanatı”, **Sanatta Anadolu-Asya İlişkileri -Beyhan Karamağaralı’ya Armağan-Sempozyumu 6-7 Mart 2003**, Bildiriler Kitabı, s.25-38 Ankara 2006, a.mlf, “Türk Cild San’atı”, **Türk Kitap Medeniyeti**, İBB Kültür A.Ş. Yay., s.61-97. İstanbul 2008; Gürçan Mavili, **Süleymaniye Kütüphanesindeki 13. Ve 14. Yüzyıllara Ait Cilt Sanatı Örnekleri**, (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, MSGSÜ, SBE, İstanbul 2002, a.mlf, “Geleneksel Cilt Sanatında Kullanılan Hatalı Terimler”, **8.Ulusal El Sanatları Sempozyumu-Bildiriler**, s.286-289, İzmir 2005, Savaş Maraşlı, **Amasya II. Bayezid İl Halk Kütüphanesindeki XV. Ve XVI. Yüzyıl Ciltleri**, (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 2005; Seher Durmuş, **Bursa Eynebey Kütüphanesi’ndeki 16.Yüzyıl ve Sonrası Türk Cildleri**, (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 2005. Arife Edis, **Tire Necip Paşa Kütüphanesi’ndeki Cild Örnekleri**, (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 2006; Sümeyye Sarıtepe, **Sivas Ziya Bey Kütüphanesindeki Kitap Kapakları**, (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 2007; Fazilet Dülger, **Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Yazmaları Cild Örnekleri**, (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 2008; Hüseyin Gürsel Bilmiş, “İnebey Kütüphanesinden Dokuz Yeni Tespit İle Birlikte Mücellid İmzaları Ve Mücellidleri”, **Uluslararası Cilt Sanatı Buluşması Aralık 2012-Tebliğler**, İstanbul 2012, (Baskıda);

⁸ Yabancı araştırmacıların yayınları; F. Sarre, **Islamic Bookbinding, London 1923**; Emil Gratzl, **Islamische Bucheinbände des 14. bis 19. Jahrhunderts aus den Handschriften der Bayerischen Staatsbibliothek**. Leipzig (Verlag von Karl W. Hiersemann) 1924; Sir Thomas W. Arnold-A. Grohman, **The Islamic Book, A Contribution to Its Art and History From the VII-XVIII Century**, London 1929; Mehmet Aga-oglu, **Persian Bookbindings of the Fifteenth Century**, University of Michigan 1935; Arménag Sakisian, “Les Tapis de Perse à la Lumière des Arts du Livre”, **Artibus Asiae, Vol. 5, No. 2/4**, 1935, pp. 222-235; a.mlf, “Les Tapis de Perse à la Lumière des Arts du Livre”, **Artibus Asiae, Vol. 5, No. 1**, 1935, pp. 9-22; a.mlf, “La Reliure Persane au XVe Siècle, Sous Les Turcomans”, **Artibus Asiae, Vol. 7, No. 1/4**, 1937, pp. 210-223; A. Lamare, “Mushaf de la Mosquee de Cordoue”, **Journal Asiatique 230**, 1938, s.551-575; G. Marçais & L. Poissant, **Objets Kairouanais**, Tunis 1948; Richard Ettinghausen, “The Covers of Morgan Manafi’ Manuscript and Other Early Persian Bookbindings”, **Studies in Art and Literature for Bella da Costa Greene**, ed. Dorothy Miner, Princeton 1954, s. 459-473, a. mlf, “Near Eastern Book Covers and Their Influence on European Bindings”, **Ars Orientalis III**, 1959, pp.113-31; Theodore Petersen, “Early Islamic Bookbindings And Their Coptic Relations”, **Ars Orientalis Vol.1**, 1954, pp.41-64; K. B. Gardner, “Three Early Islamic Bookbindings”, **The British Museum Quarterly, Vol.26, No.1/2**, Sep., 1962, pp.28-30; David James, **Qur’ans And Bindings-From The Chester Beatty Library**, London 1980; David James, **Islamic Masterpieces of the Chester Beatty Library. May 18-June 27**,

sayısında son yıllarda artış görülmekle birlikte bu yayınlar, diğer sanat dallarıyla ilgili yapılan çalışmalara nazaran azdır.

Tezin ilk bölümü olan giriş bölümünde geniş bir şekilde İnebey Yazma Eser Kütüphanesi hakkında bilgi verilmiş; kütüphane koleksiyonlarının oluşumu, koleksiyonların sanatsal ve bilimsel çalışmalar için önemi anlatılmıştır. Cilt sanatı hakkında yerli ve yabancı araştırmacıların yayınları da geniş bir şekilde ilgili dipnotlarda verilmiştir.

Tezin ikinci bölümünde cilt sanatını daha iyi anlayabilmek adına öncelikle Ortaçağ'da kitabın temel malzemeleri olarak kağıt ve derinin serüveni hakkında tarihsel bilgiler verilmiş, böylelikle cilt sanatının kitap sanatları arasında taşıdığı önemin daha iyi kavranması amaçlanmıştır. Daha sonra cilde dair teknik bilgiler ve tanımlar anlatılmıştır.

Üçüncü bölümde İslam sanatında kitap kaplarının ilk örnekleri (9-12. yüzyıllar), konuya dair araştırma ve yayınlara atıfla anlatılmış, ilk cilt örneklerinin ortaya çıkışından belirtilen zamana kadar özellikle Mısır, Kuzey Afrika, Mezopotamya bölgelerindeki cilt sanatının geçirdiği süreç gösterilmeye çalışılmıştır.

London 1981; Monique Vajifdar, "Materials and Techniques of Islamic Illumination and Bindings", **Islamic Masterpieces of the Chester Beatty Library. May 18-June 27**, London 1981, s.44-45; G. Bosch-J. Carswell-G. Peterbridge, **Islamic Bindings and Bookmakings. A Catalogue of an Exhibition. The Oriental Institute. The University of Chicago May 18-August 18**, Chicago 1981; Duncan Haldane, **Islamic bookbindings** in the Victoria and Albert Museum, Victoria and Albert Museum, 1983; David James, **The Arab Book. An exhibition of Arabic manuscripts from the Chester Beatty Library**, The Euro-Arab Dialogue Cultural Symposium April 1983, Dublin 1983; a.mlf, **Qur'ans Of Memluks**, Alexandria Press, London 1988; Adam Gacek, "Arabic Bookmaking And Terminology As Potrayed By Bakr Al-Ishbili İn His Kitab Al-Faysir Fi Sina'At Al-Tasfir", **Manuscript Of The Middle East 5**, s.106-113. 1990-91; Alison Ohta, "Filigree Bindings Of The Mamluk Period" **Muqarnas: An Annual On The Visual Culture Of The Islamic World**, Vol.XXI, s. 267-276, 2004; Adam Gacek, **Arabic Manuscripts-A Vademecum For Readers**, (Handbook Of Oriental Studies. Section 1, The Near And Middle East; Vol. 98), Boston 2005; François Deroche, **Islamic Codicology (An Introduction To The Study Of Manuscripts İn Arabic Script)** Al-Furqan Islamic Heritage Foundation, London 2005; Zsuzsanna Gulácsi, **Mediaeval Manichaeen Book Art (A Codicological Study Of Iranian And Turkic Illuminated Book Fragments From 8th-11th Century East Central Asia)**, Boston 2005, Elaine Wright, **Islam: Faith-Art-Culture. Manuscripts of the Chester Beatty Library**, Printed in Singapore 2009.

Daha sonra Anadolu’da sanatsever kişilerin destekleri ile ilk kitap istinsahları ve buna bağlı olarak cilt sanatı örnekleri kısaca anlatılmıştır.

Katalog kısmının anlatıldığı dördüncü bölümde İnebey Yazma Eser Kütüphanesindeki ciltlerin 13-14. yüzyılları kapsayan örnekleri, farklı sanat dallarından benzer bezeme unsurları ile karşılaştırmalı olarak tanıtılmaya ve değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Tezin beşinci bölümünde, katalog içeriği karakteristik olarak ana hatları ile karşılaştırılıp değerlendirilmiştir. Bu bölümde teze konu olan yüzyıllar arası cilt örneklerinin tasarımları-bezeme özellikleri ve bu çalışmayla birlikte ilk kez tespit edilen mücellit isimleri dâhilinde mücellit imzalı ciltler hakkında bilgiler verilmiştir.

Tezin sonuç bölümünü, incelenen ciltlerin şemse, köşebent, kenar suyu, sertab-miklebler, mücellit imzalı ciltler ve eserlerin genel künye bilgilerinin ayrı ayrı derlendiği tablolar ile araştırma için yararlanılan kaynakların verildiği kaynakça bölümleri izlemektedir.

1.2. Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi

14. yüzyıl sonlarına tarihlenen İnebey (Eynebey) Medresesinin kitabesi yoktur. Şubat 1504 tarihli bir belgede “Eyne Bey Subaşı Medresesi’nde müderris ve vakfına mütevellî olan Mevlânâ Sinan Çelebi bin Mevlânâ ‘Ali” den bahsedilmesi, binanın bânisini teyit etmiştir.⁹ Eyne Bey Subaşı’nın yanındaki hamamıyla birlikte yaptırdığı bu bina, pek çok tamir geçirmiş,¹⁰ son olarak Haziran 2010’da tamamlanan onarımlarla şimdiki hale getirilmiştir (**Res.1-3**).

Kütüphanenin dokuz odası, bir dershanesi, önceleri kütüphane olarak kullanılan üst katta bir odası mevcuttur. Bugün, kütüphane koleksiyonlarındaki

⁹ Ekrem Hakkı Ayverdi, **Osmanlı Mimarisinin İlk Devri-I**, 1966, s.443

¹⁰ Ömer S. Kurmuş, Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Bursa İl Halk Kütüphanesi Yayınları, Bursa 2002, s.1

bakıma muhtaç yazma ve matbu eserlerin onarımlarına ayrılan iki odası ile araştırmacıların kullandıkları bir oda haricindekiler diğer personelin kullanımına ayrılmıştır. Kütüphanede ayrıca bir de dijital servis bulunmakta, talep edilen eserlerin dijital çekimleri yapılarak, eserler okuyuculara sunulmaktadır.

Res-1-2: Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi

Res-3: Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi

zun yıllar medrese olarak hizmet veren bina, vakıf yapısı olmasına rağmen daha

sonra özel kişilerin eline geçerek asıl amacından uzaklaşan bir yapı haline getirilmiş ve bir süre Konserve fabrikası olarak kullanılmıştır. Bursa’da pek çok anıtsal eserin onarılmasına vesile olan ve ayrıca Bursa Erkek Lisesinde Felsefe öğretmenliği yapan Kazım Baykal, Osmanlı devletinin son döneminde öğrenci olarak bu medreseye devam etmişti.¹¹ 1969 yılına kadar Orhan Camii eyvanlarında hizmet veren kütüphane koleksiyonunun 7044 sayılı kanuna göre adı geçen camiden tahliye edilmesi gerekliliği neticesinde Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Başkanı olarak Kazım Baykal harekete geçmiş ve İnebey Medresesinin aslına uygun olarak Yazma ve Basma Kitapların toplandığı bir kütüphane şeklinde teşekkül ettirilmesine çalışmıştır.¹²

Bundan sonra binanın sahibi olan keresteci Mehmet Ünlüer ile 1961 yılında 165.000 TL’ye anlaşılmış ve bir kısmı Bursa halkı tarafından toplanan paralarla bina Eski Eserleri Sevenler Kurumu tarafından satın alınmıştır. Binanın mülkiyeti halen Vakıflar Genel Müdürlüğüne ait olup, bânisi Eynebey’in tapu kaydındaki şerhi gereği kütüphane olarak kullanılması şartıyla Kültür Bakanlığına tahsis edilmiştir. Ancak binada kiracı olan konserve fabrikası sahibi Cemal Alanya bir süre binayı tahliye etmemiş, bina ancak mahkeme kararıyla 1962’de polis marifetiyle tahliye edilebilmiştir.¹³ Bu tarihten itibaren onarımı yapılan binaya 1969 yılında Orhan Camiinde bulunan eserler taşınmış ve bina artık “*Yazma ve Eski Basma Eserler*” kütüphanesi olarak hizmet vermeye başlamıştır.

1.2.1. İnebey Yazma Eser Kütüphanesi Koleksiyonlarının Oluşumu

Kütüphanedeki yazma eserler, 1948 yılından önce hizmet veren sekiz farklı kütüphane dermesinin birleştirilmesiyle sekiz ayrı koleksiyon halinde dersane odasında depolanmıştır. Bu sekiz koleksiyon ismi ve eser sayıları şöyledir:

1- ORHAN Koleksiyonu

: 704

¹¹ Ömer S. Kurmuş, **a.g.e.**, a.y.

¹² Ömer S. Kurmuş, **a.g.e.**, a.y.

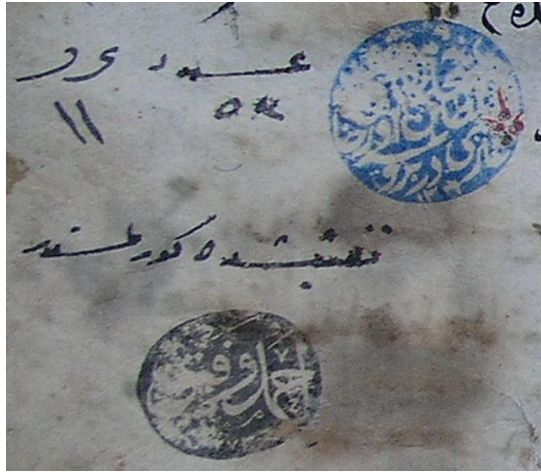
¹³ Ömer S. Kurmuş, **a.g.e.**, s.2

2- HARAÇÇIOĞLU Koleksiyonu	: 1656
3- HÜSEYİN ÇELEBİ Koleksiyonu	: 884
4- KURŞUNÎZÂDE Koleksiyonu	: 120
5- ULUCAMÎ Koleksiyonu	: 2011
6- MİLLÎ Koleksiyonu	: 61
7- HALKEVÎ Koleksiyonu	: 5
8- GENEL Koleksiyonu	: 3223
TOPLAM YAZMA ESER	: 8864 (6789: AR, 436: FAR, 1345: TR, Diğer:4)

İnebey Kütüphanesi koleksiyonlarındaki bu 8864 yazma eser içinde toplam 14834 risale bulunurken, matbu olarak da 19161 cilt eser bulunmaktadır. Sanat tarihi açısından zengin ve nadir eserler barındıran bu kütüphanenin, tez kataloğunda incelenen kitapların ait olduğu önemli koleksiyonlarının nasıl oluşturulduğuna kısaca bakmak gerekir.

1.2.1.1. Orhan Kütüphanesi

Res-4: Orhan Koleksiyonu kitaplarında görülen mühürler

Şeyh Ahmed Gazzi (1045-1150 / 1644-1737) tarafından bugünkü Süleyman Çelebi Lisesinin bulunduğu yerde 1108/1696'da yaptırdığı dergâhın bir bölümü olarak kurulmuştur.¹⁴ Torunu Gazzizade Abdüllatif zamanında zenginleşen kütüphane Ahmed Vefik Paşa'nın Bursa ve civarı müfettişliği sırasında Orhan Camiine taşınmıştır.¹⁵

Bu kitapların çoğu tasavvuf, edebiyat, biyografi, tarih konuludur ve bir kısmı unik nüshadır.¹⁶ Koleksiyondaki kitaplarda görülen iki mühürden (**Res.4**) biri Ahmed

¹⁴ Gazzi'nin kütüphanesindeki kitap sayısının 700 cilde vardığı bilinmektedir. Bilgi için bkz. Mustafa Kara, **Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler**, s.678-79, Bursa 2012;

¹⁵ Ömer S. Kurmuş, **a.g.e.**, s.14

¹⁶ **A.g.e.**, s.14-15

Vefik Paşa'nın “*Teftişde görülmüştür Ahmed Vefik 1273*” mührüdür, diğeri de “*Kütübhan-e-i Cami-i Şerif Sultan Orhan Gazi der Bursa 1301*” yazılı mührüdür. Bu iki mühür haricinde eserlerin pek çoğunda temellük maksatlı ayrı ayrı mühürler de vardır.

1.2.1.2. Haraççioğlu Kütüphanesi

Cizyedarzade Hacı Hüseyin Ağa'nın (öl.1784) kendi adına yaptırdığı Nakşibendi dergahında kurulmuştur. Bursa Hisar içinde Kavaklı mahallesinde bulunan dergâh, bir süre sonra medreseye dönüşmüştür.¹⁷ Son yıllarda Büyükşehir Belediyesi tarafından aslına uygun onarılan Haraççioğlu Dergâhı bugün belediye bünyesinde sosyal tesis olarak hizmet vermektedir.

Kütüphanenin kurucusu olan Haraççioğlu (cizyedarzade) Hacı Hüseyin Ağa kitapsever bir kişilik olarak pek çok kitap toplamasının yanısıra aynı zamanda, kendi istinsah ettiği kitapları bulunan bir müstensihdir.¹⁸ Koleksiyonu oluşturan kitapların çoğu Arapça olup, klasik medrese kültürüne hitap eden kitaplardır. Bu koleksiyon 1926 yılında bir kurul kararıyla dergâhtan Orhan Camiine nakledilmiştir. Haraççioğlu koleksiyonu kitaplarında görülen 1163/1750 tarihli Haraççioğlu mühründeki (Res.5) ifade şöyledir:

Vakafe hâzâ'l-kitâbe lillâhi abdühû fi'l-hizâneti'l-mülâsikati bi'z-zaviyeti'l-cedîdeti'n-nakşibendiyeti bi'l-Burusa li-yütâlea eyyâme't-tahsili fi'l-mescidi bi-şartin en lâ yühraca minhü sene 1163. (Allah'ın kulu, Allah için bu kitabı tahsil günlerinde dışarı çıkarmamak şartıyla Mescidde mütalaa etmek için Bursa'da yeni Nakşibendi Zaviyesine bitişik kütüphaneye vakfeyledi 1163/1750)

Res-5: Haraççioğlu koleksiyonundaki kitaplarda görülen vakıf mührü

¹⁷ Ömer S. Kurmuş, *a.g.e.*, s.15

¹⁸ *A.g.e.*, a.y.

1.2.1.3. Hüseyin Çelebi Kütüphanesi

1303/1886 tarihli Bursa Hüdâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi'nde "Hüseyin Çelebi"¹⁹, 1316/1898 tarihli Salnâmede ise "İnebey Kütüphanesi"²⁰ olarak adlandırılan bu kütüphane, Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın amcasının oğlu olan Hüseyin Ağa (Hüseyin Çelebi) tarafından yeniden tamir ettirilerek 1085/1675 tarihinde binanın üst kattaki odasında kurulmuştur. 1926 yılında Orhan Camiine, oradan da 1969 yılından sonra bugünkü kütüphane binasına nakledilmiştir.²¹ Kara Timurtaş Paşa'nın oğlu devlet adamı Umurbey'in (öl.866/1461-62) vakıf kitaplarından HÇ-819 no.lu eser bu koleksiyondadır.²²

Çoğu Arapça olan kitaplar üzerinde çeşitli temellük mühürleri haricinde Hüseyin Çelebi'nin vakıf mührü (**Res.6**) bulunmaktadır. Bu mühürlerdeki ifade şöyledir: "*Vakafe Hüseyin Ağa ibn Mustafa eş-şehir bi-ibn âmmi'l-merhum el-veziri'l-A'zam*

Fazıl Ahmed Paşa fi'l-Medreseti'l-leti benâhâ fi Burusa" (Merhum vezir-i azam Fazıl Ahmed Paşa'nın amcasının oğlu demekle meşhur Mustafa oğlu Hüseyin Ağa'nın Bursa'da yaptırdığı medresesine vakfidir. 1089/1679)

Res-6: Hüseyin Çelebi'nin kitaplarında görülen vakıf mührü

¹⁹ Hüdâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi, Bursa 1303, s.312

²⁰ Hüdâvendigâr Vilâyeti Resmi Salnâmesi, Bursa 1316, s.443

²¹ Ömer S. Kurmuş, **a.g.e.**, s.16

²² Eserin vakıf kaydı için bkz. Murat Yüksel, "Kara Timurtaş-oğlu Umur Bey'in Bursa'da Vakfettiği Kitaplar ve Vakıf Kayıtları", **Türk Dünyası Araştırmaları-31**, 1984, s. 144-45

1.2.1.4. Ulucami Kütüphanesi

Kütüphane koleksiyonundaki kitaplarda görülen vakıf mühürlerine göre kütüphane 1200/1785 tarihinde kurulmuştur.²³ Karaman'ın İrhal köyünde doğan Münzevi Abdullah Efendi'nin asıl adı Hacı Abdullah Nasirüddin'dir. Sanat tarihi bakımından oldukça değerli tezhipli ve ciltli eserleri barındıran koleksiyon ağırlıklı olarak Kur'an ve Hadis, Fıkıh, Akaid gibi dini konulu eserlerden oluşmaktadır. Ayrıca Sultan I. Mehmed (Çelebi Mehmed- s.1413-1421) döneminin önemli devlet adamlarından olan Kara Timurtaş Paşa'nın oğlu Umurbey'in (öl.866/1461-62) de vakfettiği 60 kitabın²⁴ 57'sinin bulunduğu İnebey Kütüphanesinin bu koleksiyonunda bu kitaplardan 56 tanesi **(Res.9)** bu koleksiyondadır.

Koleksiyondaki kitaplarda muhtelif temellük mühürleri bulunmakla birlikte, Münzevi Abdullah Efendi'nin vakıf mühürlerinde **(Res.7)** şunlar yazılıdır:

“Lâ ilâhe illallâh, Muhammedu'r-Rasûlullâh vakf-ı el-hâcc es-seyyid Abdullah el-kütübe fi'l-Burûsa fi'l-câmii'l-kebîr senete mieteyn ba'de'l-elf” (Allahtan başka ilah yoktur, Muhammed (a.s.) O'nun Rasulüdür. Bin ikiyüz senesinde Bursa'da Cami-i Kebir Kütüphanesine Hacı Seyyid Abdullah vakfidir.)

Kitaplardaki bir diğer vakıf mühüründe de **(Res.8)** şu ifadeler bulunmaktadır: *"Vakf eş-şeyh Osman Efendi ibn Mustafa tekye-i münzevi merhum eş-şeyh es-seyyid Abdullah Nasrüddin"*²⁵

²³ Ömer S. Kurmuş, **a.g.e.**, s.17; Abdullah Münzevi ve Ulucami Kütüphanesi ile ilgili detaylı bilgi için bkz: Şule Demir, **Abdullah Münzevî ve Ulucami Kütüphanesi**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, s.6-47, Bursa 1999

²⁴ UC-436'daki vakfiye metninde geçen ifadeye göre 60 kitab vakfedilmiştir. Vakfiye metinleri için bkz. Murat Yüksel, **a.g.m.**, s.134-47

²⁵ Osman Efendi, Abdullah Münzevi'nin muhabbet duyduğu, dönemin Yenişehir'deki âlimlerinden olup, orada müderristir. Abdullah Münzevi, Osman Efendi'nin kitaplarını da, kurduğu Ulucami Kütüphanesine almıştır. Bkz, Hasan Basri Öcalan, 'Bursa'da Abdullah Münzevî Dergâhı Vakfıyesi', **U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, yıl. 12, sy.20, 2011/1, s.21-34; **Bursa Kütüğü**, c.3, s.256.

Res-7(soldaki) Res-8 (sağdaki): Ulucami Koleksiyonu kitaplarındaki mühürler

Res-9: Umurbey'in vakıf kitaplarından Sahih-i Buhari / Ulucami-572 (853/1449 tarihli vakfiye)

1.2.1.5. Genel Kütüphanesi

Genel Kütüphanesi, 1926-29 tarihleri arasında oluşturulan bir kurul marifetiyle sekiz dergâh ve Hatib Mektebi kütüphanelerinden toplanan kitaplardan oluşmaktadır.²⁶ Genel koleksiyonunu oluşturan bölümler şunlardır:

- 1- İsmail Hakkı Dergâhı Kütüphanesi
- 2- Emir Buhari Dergâhı Kütüphanesi
- 3- Atinalı Ali Rıza Dergâhı Kütüphanesi
- 4- Eşrefzâde Dergâhı Kütüphanesi
- 5- Emniye Dergâhı Kütüphanesi
- 6- Mevlevihâne Dergâhı Kütüphanesi
- 7- Baba Efendi Dergâhı Kütüphanesi
- 8- Hüsameddin Dergâhı Kütüphanesi
- 9- Hatib Mektebi Kütüphanesi
- 10- İshak Paşa Kütüphanesi
- 11- Mevlevi Şeyhi Mehmed Şemseddin Efendi Kitapları
- 12-Süleyman Paşa Kütüphanesi

1.2.2. İnebey Yazma Eser Kütüphanesi Koleksiyonlarının Bilimsel Araştırmalar Açısından Önemi

9-10. yüzyıldan başlayarak (**Res.10**) 18-19. yüzyıla kadar istinsah edilmiş pek çok kıymetli eseri bünyesinde barındıran kütüphane koleksiyonları, Edebiyat, Tarih, Sanat Tarihi, Din, Tasavvuf, Tıp, Coğrafya, Fen Bilimleri gibi farklı bilim dallarına ait içlerinde ünik nüsha olanlar da dahil dokuz bine yakın yazma eseri ihtiva etmektedir. Koleksiyonlarda bulunan bazı değerli yazmalar XXII. Uluslararası Oryantalistler kongresi dolayısıyla 1951'de Fransızca bir katalogda yayınlanmıştır.²⁷ Ancak, eserlerle ilgili bugün kütüphanenin yayınlanmış kapsamlı bir kataloğunun olmaması önemli bir eksikliktir.

²⁶ Ömer S. Kurmuş, **a.g.e.**, s.19-24

²⁷ Ömer S. Kurmuş, **a.g.e.**, s.26

İnebey Kütüphanesi yazma eser koleksiyonları, konu içerikleri dolayısıyla çok çeşitli olmakla birlikte özellikle 11-12. yüzyıla kadar inebilen (*UC-1543/3-471/1078 tarihli - GE-1612-562/1166 tarihli Katalog No: 1*) istinsah tarihleriyle dikkat çeken Tefsir, Hadis, Felsefe, Mantık, Astronomi gibi konularda eserlere sahiptir. 13-15. yüzyıllar arasında istinsah edilmiş yazmalar arasında Osmanlı devrinin ilk müderrislerinin Davud-u Kayseri'nin Bursa medreselerinde okutulan eserleri bu koleksiyonlar arasındadır. İlhanlı merkezlerinde yazılan ve hemen akabinde Bursa medreselerinde okutulan bu eserler²⁸, Osmanlı kuruluş devri Bursa'sında eğitim, bilim ve kültür faaliyetlerini göstermesi bakımından önemlidir.

Kitap sanatları bakımından zengin bezemeli cilt ve tezhiplere sahip Umurbey'in vakıf kitapları²⁹ devrin önemli devlet adamları himayesinde Bursa'da kitap sanatları faaliyetleri hakkında bazı fikirler vermektedir. Koleksiyonlardaki eserlerden 15. yüzyıla ait olan bazı yazmalar üzerinde yapılan incelemeler, sanat tarihi açısından kitap kapakları konusundaki çalışmalara Bursa'dan kapı açan öncü araştırmalar olmuştur.³⁰

²⁸ Zeki Velidi Togan, "Kayseri ve Bursa'daki Bazı Yazmalar Hakkında", İÜEF. Tarih Dergisi, c.1, sy.1, 1949, s.67-76

²⁹ Murat Yüksel, **a.g.m.**, s. 134-47; Tim Stanley, "The Books of Umur Bey", **Muqarnas-21**, 2004, s.323-31

³⁰ Zeren Tanındı, "15th Century Ottoman Manuscripts and Bindings in Bursa Libraries", **Islamic Art-IV-1990-91**, Newyork 1992. S.143-74; Raby, J.-Tanındı, Zeren, **Turkish Bookbinding in the 15th Century, The Foundation of an Otoman Court Style**, ed. T. Stanley, London 1993, s 1-44; Zeren Tanındı, "Türk Cild Sanatı (Kitap Kapları)", **Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı**, Ankara 1993, s. 421-30; a.mlf, "An Illuminated Manuscript of the Wandering Scholar Ibn al-Jazari and The Wandering Illuminators Between Tabriz, Shiraz, Herat, Bursa, Edirne, Istanbul in the 15th Century", **Art Turc/turkish Art, 10. Congres Internationa d'Art Turc, Actes/Proceedings, 17-23 Septembre 1995**, Geneve, 1999, s.236-41; a.mlf, "Osmanlı Kitaplarının Görkemli Giysileri", **P Dünya Sanatı Dergisi-Kitap ve Sanat sayısı**, sy: 35, s: 74-85

Res-10: BİYEK (UC-2723) Parşömen üzeri kûfî hatla yazılı bir Kur'an sayfası. Metnin altında H.z Ali'ye dair bir ifade olsa da eser muhtemelen Abbasiler dönemi 9-10. yüzyıl

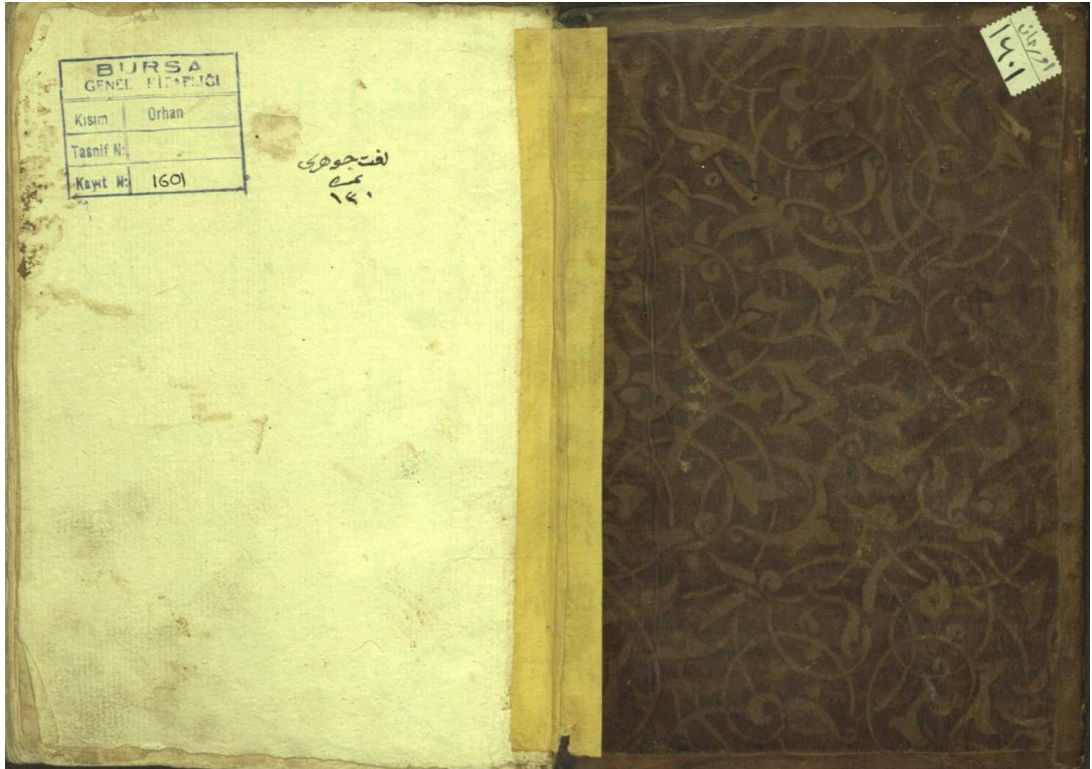
Osmanlı kuruluş devrinin Bursa'sında medreselerde görev almış devrin en önemli âlimlerine³¹ ait eserler haricinde, Osmanlı dönemi tezhip örneklerinin tarihi bilinen ilk örneği³², Umurbey gibi devrin sanatsever devlet adamlarının desteğini alan³³ Şair Ahmed-i Dâi'nin kendi hattıyla 1413'de yazdığı eserdir ve bu yazma *Orhan-1196* no.da bulunmaktadır.

³¹ Bu âlimlerden biri olan Şemseddin Muhammed b. Hamza el-Fenârî (Molla Fenârî-1350-1431)'ye ait birkaç eser için bkz. HO-624, HO-1375/2, 1388/1-879/1475, Davud-u Kayseri'nin eserleri için bkz. dipnot: 20, Molla Fenârî, devrin 3 Osmanlı Sultanı zamanında (Yıldırım Bayezid I, Çelebi Sultan Mehmed I ve Sultan II. Murad) yaşamış ve görev yapmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Mefaiz Hızlı, "Molla Fenârî ve Medresesi", **Sultan Yıldırım Bayezid Han ve Dönemi**, Ed. Saadettin Eğri, Bursa 2013, s.381-392

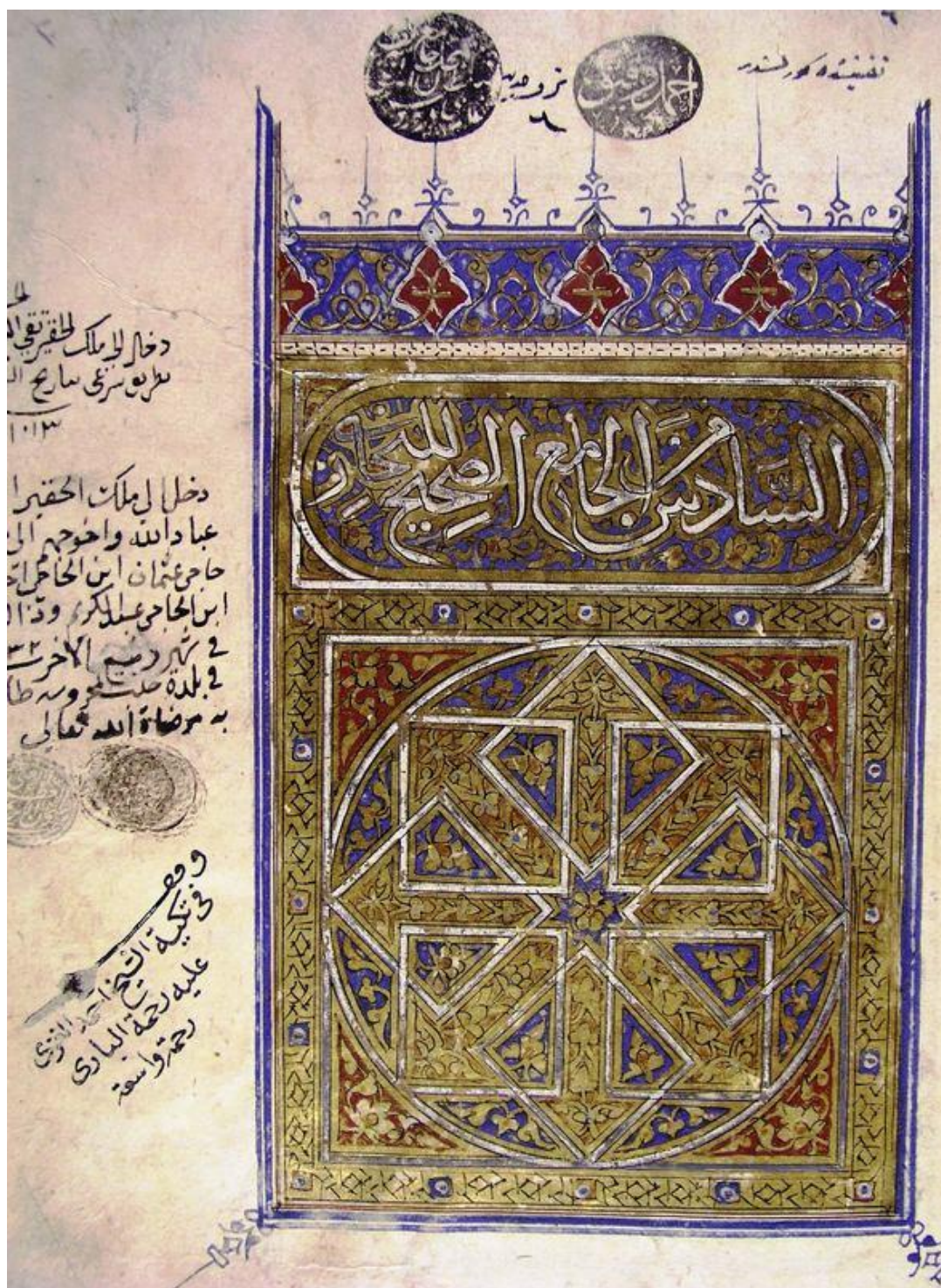
³² Zeren Tanındı, "15th Century Ottoman Manuscripts and Bindings in Bursa Libraries", s.143; a.mlf, "Kitab ve Tezhibi", **Osmanlı Uygarlığı**, c.2, Haz: H.İnalçık-G. Renda, İstanbul 2003, s. 872

³³ Zeren Tanındı, "Osmanlı Kitaplarının Görkemli Giysileri", s.78; a.mlf, "Kitab ve Cildi", **Osmanlı Uygarlığı**, c.2, s.845-46.

Kütüphane bünyesinde *Orhan -1601* no.daki 604/1208 istinsah tarihli eserin iç kapaklarında görülen deri üzeri soğuk baskı bezemeler sanat tarihi açısından bezemeli iç kapakların erken örneklerinden biridir (**Res.11**). Müzehhep bir eser olarak OR-249'un (15-16.? yüzyıl) tezhibi de zengin bezemeli örneklerdendir (**Res.12**). UC-447 (955/1548) serlevha ve ünvan sayfası tezhipleri (**Res.13**), HÇ-387 (943/1536) zahriye ve ünvan sayfası tezhibi (**Res.14**), GE-960 (951/1544) serlevha tezhibi, GE-1232 (943/1536) ünvan sayfası tezhibi, iç ve dış kapak bezemeleri, HÇ-280 (16.yüzyıl) arka iç kapak bezemeleri (**Res.15**), HÇ-444 (1004/1595) ve UC-1704 (970/1562) dış kapak kartuş-paftalı bezemeleri açısından koleksiyonlardaki 16. yüzyılla ait seçme eserler arasındadır.

Res-11: *Orhan -1601* (604/1208 tarihli eserin iç kapak bezemesi)

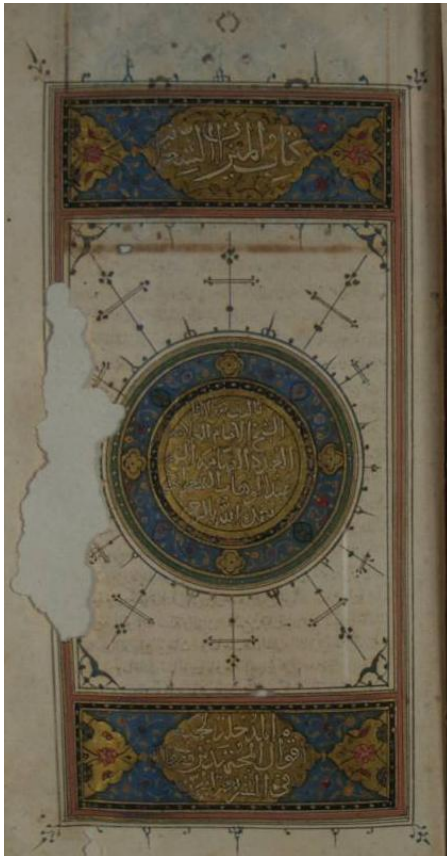

Res-12: OR-249 (15-16. yüzyıl?) Zahriye tezhibi

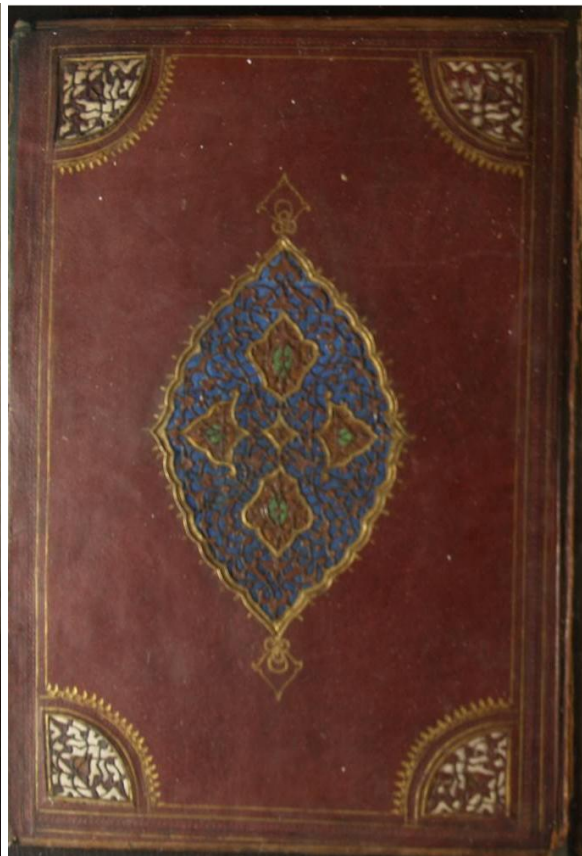
Res-13: UC-447 (955/1548) Serlevha tezhibi

Res-14: HÇ-387 (943/1536) zahriye tezhibi

Res-15: HÇ-280 (16.yüzyıl) kâti'arka iç kapak

Abbasiler dönemi 9-10. yüzyıldan kalma parşömen üzerine kûfi hatla yazılı tek sayfa Kur'an nüshası UC-2723'de (**bkz.Res.10**); Yahya b. Abdullah el-Mütehabbib el-Bağdadi'nin İskenderiye'de 477/1085'de istinsah ettiği, Basra'lı müslüman fizikçi, matematikçi ve filozof İbn-i Heysem'in (M. 965-1038) *Kitab-ı Öklides*'i HO-1172/1'de; Beydaba'nın meşhur eseri *Kelile ve Dimne*'nin, Muhammad b. Mahmud Zengi el-Buharî tarafından 697/1298 tarihinde Farsçadan istinsah edilen eseri, HÇ-763'de; Şemseddin Muhammed bin el-İrakî'nin (469-533/1077-1139) Nasr bin Yahya el-Müneccim tarafından 700/1300 yılında Anteb'de istinsah ettiği Astronomi ile ilgili eseri *et-Tebşire fi 'İlm el-Hey'e* UC-2398'de olmak üzere koleksiyonlarda bulunan diğer bilimsel ve sanatsal özellikli nadir nüshalardandır. Ayrıca Musa bin Hüseyin bin İsa el-İznikî'nin 838/1435'de tercüme ettiği *Tefsir el-Lubab* isimli eseri, Umurbey'in 853/1449 tarihli vakfiyesini de içeren 15. yüzyıl Bursa ciltlerinin dış kapağı geometrik iç kapağı soğuk baskı geometrik-biktisel bezemeli nadir örneklerinden biri olarak³⁴ UC-435'de bulunmaktadır.

İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Bursa'nın tasavvuf tarihinde çok önemli bir yere sahiptir. İsmail Hakkı Bursevî (M.1652–1725), Gazzizâde Abdüllatif (M.1776-1832) gibi tarikat önderlerinin kendi hatları olan ünik eserleri, bu alanda yapılan pek çok araştırmaya konu olmuş, özellikle Bursevî'nin eserleri günümüz Türkçesiyle pek çok defa basılmıştır.³⁵ Tasavvuf tarihi yanında sahip olduğu ünik "Târih-i âl-i Osman"³⁶ eserleri ile Osmanlı devletinin kuruluş yıllarını aydınlatan önemli yazmalara da ev sahipliği yapan İnebey Kütüphanesi, bu yönüyle Tarih araştırmaları için de temel kaynaklardan biridir. Bunların haricinde diğer konulardaki eserler de araştırmacılara pek çok çalışma imkânı sunmaktadır.

³⁴ Bkz. dipnot.24

³⁵ Kütüphane koleksiyonlarında eserleri bulunan mutasavvıflar ve eserleri ilgili detaylı bilgi için bkz. Mustafa Kara, **a.g.e.**

³⁶ Ömer S. Kurmuş, **Anonim Tarih-i Ali Osman**, Bursa 2012; UC-2495 ile ilgili yayın için bkz. M. Uluocak-Ş. Baştürk, "Anonim Bir Târih-i Âl-i Osmân Nüshasının Sözvarlığında Kalıp Yapılar Ve Arkaik Kelimeler", **UÜ. Fen-Edebiyat Fak. Sosyal Bilimler Dergisi**, yıl.11, sy.19, s.325-364

İnebey Yazma Eser Kütüphanesi koleksiyonlarındaki 13-14. yüzyıllarda istinsah edilmiş yazmaların kapaklarından elli beşe yakını bir doktora çalışmasında³⁷ incelenmiş, 16. yüzyıl sonrası ciltler ise bir yüksek lisans çalışmasına konu olmuştur.³⁸ Bunların haricinde tez konusu 13-14. yüzyıl dönemi kitap sanatları bakımından önemli bir yere sahip olan bezemeli ciltler ve mücellidlerin tespit edildiği seçilmiş otuz yedi örnek, bu tez kapsamında incelenmiştir.

Netice itibariyle Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, koleksiyonlarında muhafaza ettiği binlerce eser ile Sanat tarihi alanında cilt ve tezhip sanatları açısından; Edebiyat, Tarih, Felsefe, Tıp, Astronomi, Matematik, Tasavvuf gibi konularda sahip olduğu ünik ve pek çok müellif hattı eserleri ile de Sosyal bilimsel ve Fen bilimleri alanında araştırmacılar için sayılı kütüphaneler arasındadır.

³⁷ Ahmet S. Arıtan, **a.g.t.**

³⁸ Seher Durmuş, **a.g.t.**

2. ORTAÇAĞ'DA KİTABIN TEMEL MALZEMELERİ OLARAK KAĞIT VE DERİ

Yapılan bir çalışmada malzeme birikimini detaylarına kadar tanımadan, orada malzemenin ruhuna nüfuz eden etkenleri anlayabilmek olanaksızdır. Üretimleri, nesne ve eşyaları aşarak, onların temelindeki diyalektik oluşumun anlamını okuyabilmek, materyali, eşyayı tanımadan mümkün değildir.³⁹ Kısacası bir kitabı meydana getiren ve o kitaba sanatsal bir değer kazandıran iki temel malzemeyi; kağıdı ve deriyi tanımadan cildi ve cilt sanatını tanımak, anlamlandırabilmek mümkün olmasa gerektir. Kağıdın ve derinin üretimine dair bilgiler, bu açıdan bakıldığında cilt sanatının temelini oluşturmaktadır. Burada çok fazla detaya girilmeden konu kağıt ve derinin üretimi, kullanımı ve yaygınlaşması noktasında ele alınacak ve son olarak cildin bölümleri, yapım ve teknikleri anlatılacaktır.

2.1. Kağıdın Serüvenine Dair

Yazının ideogramlardan çizgilerden müteşekkil bir hale dönüşerek çivi yazısı adını alması ile kil tabletlere yazıldığı Sümerler devrinden kağıdın imaline ve kullanılmaya başlanmasına kadar geçen sürede, yazı malzemesi olarak farklı maddeler denenmiştir. Kemik, tahta şeritler, bambu, palmiye yaprakları, ipek kumaş gibi maddelerin ilk olarak kullanıldığı eski çağda, sonraları en gözde yazı malzemesi olarak parşömen ve papirüs⁴⁰ kullanılmaktaydı. İlk Hıristiyan metinleri içeren rulolar, kazınan ve suya batırılarak daha sonra kurutulan hayvan derisinden (oğlak, kuzu, ceylan) yapılmış açık renkli, sert ve görece esnek olmayan bir malzeme olan parşömenden de hazırlanırdı.⁴¹ Romalılar parşömenin ilk kez M.Ö. 2. yüzyılda

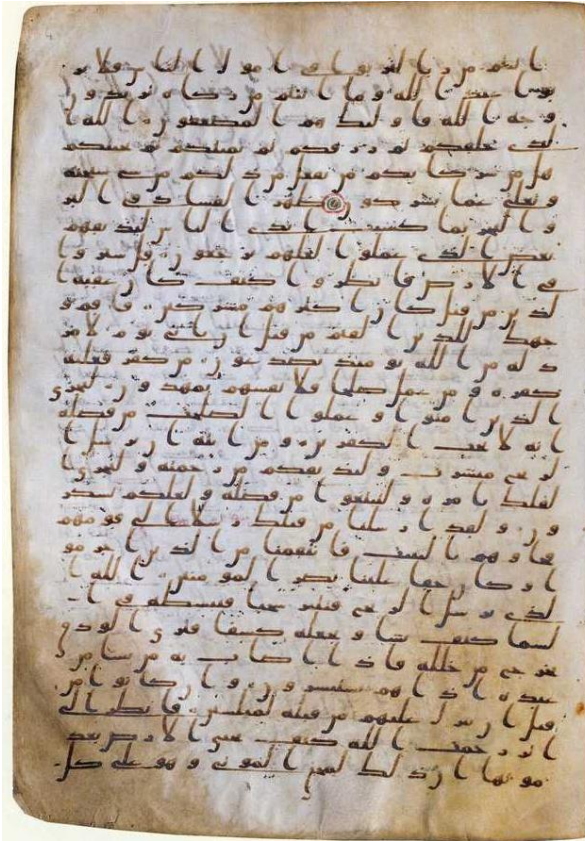
³⁹ Selçuk Mülayim, **Sanat Tarihi Metodu**, 1994, s.378

⁴⁰ Abdülhalik Bakır, "Ortaçağ İslam Dünyasında Deri, Tahta ve Kâğıt Sanayi", **Bellekten**, 2001, c. LXV, sy.242, s.145

⁴¹ Jonathan M. Bloom, **Kağıda İşlenen Uygarlık** (Kağıdın Tarihi ve İslam Dünyasına Etkisi), s.44

Bergama'da yapıldığına inanıyorlardı, ama parşömen Mısır'da ve Orta Doğu'da çok eskiden beri biliniyordu.⁴²

Parşömen (bkz.Res.10,16) papirüse⁴³ (Res.17) göre daha pahalıydı ama papirüs gibi katlandığında yıpranıp yırtılmıyordu. Papirüs üretildiği bitkiden dolayı yalnızca Mısır'da yapılabilirken, parşömen hayvanın olduğu her yerde bulunabilir ve üretilebilirdi.⁴⁴

Res-16: Papirüs yaprağına yazılmış bir Kur'an nüshası. Emevi dönemi-8.yüzyıl başı (1400. Yılında Kur'an-ı Kerim, TIEM, kat.no.2, s.146)

Res-17: (sağdaki) Papirüs. Mısır 723 (J.M.Bloom, s.147)

⁴² Jonathan M. Bloom, *a.g.e.*, s.45

⁴³ Mısır kütüphanelerindeki papirüsler hakkında bkz. Adolf Grohmann, *Arabic Papyri in the Egyptian Library*, Volume I-Cairo 1934, plate:1-20; Berlin Müzesindeki papirüsler hakkında bkz. a.mlf, "Arabische Papyri aus den Staatlichen Museen zu Berlin", *Der Islam*-22, 1935, plate:1-68

⁴⁴ Jonathan M. Bloom, *a.g.e.*, s.46-47; Papirüs, Parşömen, Kağıt yapımı, cilt teknikleri ve kullanılan aletler ile ilgili kapsamlı bilgi için bkz. Gulnar Bosch-Guy Petherbridge, "The Materials, Techniques and Structures of Islamic Bookmaking", *Islamic Bindings and Bookmakings. A Catalogue of an Exhibition. The Oriental Institute. The University of Chicago May 18-August 18*, Chicago 1981, s.23-84

Yazılı metinlerin rulolar ya da daha düzensiz biçimlerinden düzenli metinlere -ilk kitap formlarına- geçişi de önemliydi. Bu metinler her iki yüzüne yazılabilmesi ve daha kolay, daha uzun süre muhafaza edilebilmesi gibi avantajlara sahipti. Bu nedenle bu tarz kitap biçimi giderek yaygınlaştı. Bu ilk kitap formu, 4. yüzyıl ortalarında bütün Hıristiyan dünyasında benimsenen kitap biçimi olmuştu.⁴⁵ Mısırlılar çoğunlukla bunları papirüsten yapıyorlarken diğer bölgelerde bu kitap biçimleri parşömeden yapılıyordu.⁴⁶ Kitabın bu ilk biçimi, İslam'ın genç ve dinamik kültürünün Ortadoğu'ya nüfuz ettiği 7-8. yüzyıllarda beş yüzyıl boyunca teknik ve yapısal bazı evrimler geçirmişti.⁴⁷

Papirüs, Arapların 7. yüzyılda Mısır'ı fethetmelerinden sonra da önemini devam ettirdi. Ancak Araplar İslamiyet'in kutsal metinlerini muhafaza edebilmek için yine Yahudi ve Hıristiyanların parşömen kullanma adetlerini benimseyip sürdürdüler.⁴⁸ Nihayet, 10. yüzyıl⁴⁹ sonlarında kağıt, icadından 1000 yıl sonra papirüsün yerini alacaktır. Tarihçi Mesudi, 956'da Mısır'da papirüs imâlâtının tamamen bitmiş olduğunu yazmaktadır. Böylelikle Mısır'ın 4000 yıllık papirüs endüstrisi sona ermiş, elde kalan papirüsler mücellitlerce kitap kapakları için karton yapmakta kullanılmıştır.⁵⁰

Parşömenin papirüse göre hemen hemen her yerde bulunabilmesi ve yapılabilmesi gibi bir üstünlüğü vardı ama papirüse göre daha pahalı idi. Bu nedenle kağıt bu iki malzemedenden de avantajlıydı. Her yerde, büyük miktarlarda ve daha ucuza mal edilen kağıt artık papirüs ve parşömenin yerine geçecektir. Diğer bölgeler gibi, Mısır da sonunda bir kağıt üreticisi haline gelecektir.⁵¹

⁴⁵ Jonathan M. Bloom, **a.g.e.**, s.46

⁴⁶ Jonathan M. Bloom, **a.g.e.**, s.49-50

⁴⁷ Gulnar Bosch-Guy Petherbridge, "The Materials, Techniques and Structures of Islamic Bookmaking", **a.g.k.**, s.23

⁴⁸ Jonathan M. Bloom, **a.g.e.**, s.50

⁴⁹ TiEM'den 8. yüzyıl başı ile 10. yüzyıl sonlarından kalma (Emevi-Abbasi-K. Afrika-Endülüs) pek çok parşömen Kur'an nüshaları için bkz. **1400. Yılında Kur'an-ı Kerim**, kat.no: 1-41 arası

⁵⁰ Jonathan M. Bloom, **a.g.e.**, s.51

⁵¹ **A.g.e.**, a.y.

Doğu ve Batı'daki tüm kaynakların bildirdiğine göre kağıdı, M.S. 105'te Çin'de bir saray muhafızı icad etmiştir.⁵² Çinliler de kağıdın keşfinden önce, bambu yaprakları; bambudan tabletler, keten ve ipek kumaşlar üzerine yazmışlardır.⁵³ Kağıt üzerine yazılmış en eski vesikalar Miladi 2. ve 3. yüzyıllara aittir ve bunlar 8. yüzyıla kadar Çin'in siyasi etkisi altında kalmış olan Doğu Türkistan'da bulunmuştur.⁵⁴ Ele geçirilen bu ilk kağıtlar üzerinde yapılan analizlerde bunların üretiminde dut ağacı kabukları, kendir, kenevir ve paçavra kullanıldığı görülmüştür.⁵⁵

Kaynaklarda geçen yaygın kanaate göre Araplar Talas savaşı sonunda esir edilen Çinlilerden kağıt yapımını öğrenmişlerdir.⁵⁶ Bu yaygın kanaatin aksine Bloom'un iddiaları daha gerçekçidir. Ona göre bu uydurma bir öyküdür çünkü, tutsak kağıt yapımçıların Araplara kağıt yapmayı öğrettiği bilgisi, bu olaydan 300 yıl sonra Arap tarihçi Talibi'nin "*Garip ve Eğlenceli Bilgiler Kitabı*"nda anlatılmaktadır. Talibi de bu öyküyü Sâmâni vezirlerinden el-Ceyhani tarafından yazılan ve şimdi kayıp olan *Kitabü'l-Mesâlik ve'l-Memâlik*'e (yollar ve memleketler) dayandırmıştır.⁵⁷ Ayrıca bir Çin kaynağı, tutsak edilen ama sonra yurduna geri dönen bir Çinli askerin, Arapların elindeki tutsaklar arasında yalnızca dokumacı, boyacı, altın ve gümüş kuyumcuların bulunduğu bahseder.⁵⁸ Yine yazara göre her durumda 8. yüzyıla gelindiğinde Orta Asya'nın tümünde kağıt yapılıyor olması mümkündür. Çünkü bu savaştan on yıllar önce Semerkand'da kağıt kullanılıyor ve büyük olasılıkla da yapılıyordu.

Tacikistan'da Pencikent yakınlarındaki Muğ Dağı'nda 1930'larda bir çoban tarafından keşfedilen bir mağarada bulunan bazı kağıt üzerine yazılmış Sogdca, Arapça, Çince metinler bunun delilidir (**Res.18**). Bu yüzden büyük bir ihtimalle

⁵² Şinasi Tekin, *Eski Türklerde Yazı, Kağıt, Kitap ve Su Damgaları*, 1993, s.25

⁵³ Mehmet Ali Kâğıtçı, *Kâğıtçılık Tarihçesi*, 1936, s.11

⁵⁴ Abdülhalik Bakır, *a.g.m.*, s.146

⁵⁵ Osman Ersoy, "Kağıt", *İslâm Ansiklopedisi*, c.24, s.163

⁵⁶ Şinasi Tekin, *a.g.e.*, a.y.

⁵⁷ Jonathan M. Bloom, *a.g.e.*, s.70

⁵⁸ Jonathan M. Bloom, *a.g.e.*, a.y.

Budist keşişler, kağıt yapımını Müslüman fethinden çok önce Maverâünnehir bölgesine getirmiş olmaları akla daha yatkındır.⁵⁹

Res-18: Mug Dağı'nda bulunan kağıt üzerine Sogdca yazılı bir mektup, 8. yüzyıl başları (J. M. Bloom, s.71)

Semer kandlı müverrih Ali b. Mehmed'e göre ipek kozasından "kağat" yapan ilk imalâthane Semerkand'da 652 yılında kurulduktan sonra Semerkand halkı bunun ticaretini de yapmaya başladı.⁶⁰ Bu arada Türkistan bölgesinin İslam dünyasının siyasi ve ekonomik etkisi altına girmesi, Çin endüstrisinin batıya geçişini de kolaylaştırdı. İlk kağıt atölyesi 794-795'te Bağdat'da Abbasiler tarafından Harun Reşid zamanında (M. 786 - 809) kuruldu.⁶¹ Aynı tarihte Şam'da da kağıt imalatı başladı.⁶² Hemen ardından 900'lerde Kahire'de kağıthaneler açıldı.⁶³ Artık 9 ve 10. yüzyıllarda kağıt yapımı bütün İslam dünyasına yayılmış durumdaydı. Bu tarihlerde Semerkand ve Bağdat kağıtları, Mısır'dan gelen papirüsleri ve diğer yazı malzemesi olan parşömenleri piyasadan kaldırdı.⁶⁴ Az bulunan Mısır papirüsü ve pahalı parşömenin yerini, hemen hemen her yerde bulunan ve üretilebilen kağıt hızla aldı.⁶⁵

⁵⁹ Jonathan M. Bloom, **a.g.e.**, s.71

⁶⁰ Mehmet Ali Kâğıtçı, **a.g.e.**, s.31

⁶¹ Abdülhalik Bakır, **a.g.m.**, s.147

⁶² Mehmet Ali Kâğıtçı, **a.g.e.**, s.32

⁶³ Şinasi Tekin, **a.g.e.**, a.y.

⁶⁴ Abdülhalik Bakır, **a.g.m.**, s.148

⁶⁵ Jonathan M. Bloom, **a.g.e.**, s.75

Avrupa kağıtlarının geçmişleri, filigranlar ya da filigranlı kağıtlar üzerindeki tarihlenmiş belge ve kitaplardan anlaşılmaktayken, İslam ya da Arap kağıtlarında hiç filigran kullanılmaması, bunların geçmişlerine yönelik araştırma yapılmasını güçleştirmektedir. Bunların tarihleri de sadece eserlerin istinsah tarihlerinden ya da metinde kullanılan yazı çeşidinden anlaşılabilir.

Kağıt üzerine yazılmış ve günümüze ulaşmış en eski Arapça yazma eser kısa bir süre önce Mısır-İskenderiye Kütüphanesinde tesadüfen bulunan M. 848 istinsah tarihli bir yazmadır.⁶⁶ Bize ulaşan kağıt üzerine yazılmış en eski ikinci kitab ise Ebu Ubeyd'in (öl-837 M.) "*Garibü'l-Hadis*" adlı eseridir. M. 866 istinsah tarihli olan bu eser bugün Leiden Üniversite kütüphanesindedir.⁶⁷

Yalnızca paçavradan kağıt yapım tekniği, muhtemelen İslam'ın kabulünden sonra Orta Asya kağıt üreticileri tarafından geliştirildi. Müslümanlar bu yeni kağıt yapım tekniğini Irak, Suriye, Mısır, Kuzey Afrika, Sicilya ve sonunda da İspanya'ya taşıdılar. Bir yandan da yapım tekniğini geliştirip iyileştirdiler.⁶⁸ Mısır/Feyyûm'da bulunan bazı kağıt belgelerde de paçavra kullanılmıştı. Bunlar Wiesner ve Josef Ritter von Karabacek tarafından Miladi 800-1300 arasına tarihlenmişti.⁶⁹

10. yüzyılda Suriye, Sicilya ve Endülüs'te çok meşhur kağıt atölyeleri bulunmaktaydı.⁷⁰ İtalya'da ilk olarak 1268'de Fabriano'da başlayan kağıt imalinden sonra⁷¹ İtalyanlar, bunu Kuzey Afrika ve Batı Asya'ya ihraca başladılar.⁷² İslam ülkelerindeki yapımcılar onlarla rekabet edemediler. 16. yüzyıla gelindiğinde ise kağıt üretimi Türkiye, İran ve Hindistan dışındaki İslam ülkelerinde hemen hemen yok olmuştu.⁷³

⁶⁶ Jonathan M. Bloom, **a.g.e.**, s.88

⁶⁷ Abdülhalik Bakır, **a.g.m.**, s.149

⁶⁸ Jonathan M. Bloom, **a.g.e.**, s.26

⁶⁹ Osman Ersoy, **a.g.m.**, a.y.

⁷⁰ Abdülhalik Bakır, **a.g.m.**, a.y.

⁷¹ Mehmet Ali Kâğıtçı, **a.g.e.**, s.36

⁷² Jonathan M. Bloom, **a.g.e.**, a.y.

⁷³ Jonathan M. Bloom, **a.g.e.**, s.27

Fatimiler zamanında Mısır'ın en meşhur kağıt atölyeleri Fustat şehrinde idi. Burada “*el-Mansûri*” kağıdı olarak bilinen çok kaliteli bir kağıt imâl edilmekteydi. Buralarda yazın imâl edilen parlak beyaz kağıtlar, kışın yapılan kalın esmer kağıtlardan daha pahalıydı. Bu fiyat farkı, yapımlarında kullanılan malzeme farkından kaynaklanıyordu.⁷⁴

Kağıt endüstrisinin bu dönemdeki gelişmesine paralel olarak kağıt, kalem ve mürekkep satışı yapan kırtasiyecilerde bu maddelerin yapımı ve ticaretinde büyük artış meydana geldi.⁷⁵ Bu sektörde çalışanların; kağıt yapımcılarının (**Res.19-21**) ve kitap satıcılarının pazarlarda yerleri, büyük çarşıları vardı.⁷⁶ Bağdat'ın güney batısındaki kırtasiyeciler çarşısının iki yanında yüzden fazla kağıt ve kitap satan dükkan bulunuyordu.⁷⁷ Bu dükkanlar antik Roma kütüphanelerindeki gibi üst sınıftan insanların buluşma yerleri olmuştu.⁷⁸

Üretilen farklı boyutlardaki bu kağıtlar için Mısırlı tarihçi Kalkaşandî dokuz kağıt boyutu bulunduğunu yazar. Buna göre tam boyutta bir bağdâdî kağıt, bir kol boyu (yaklaşık 73 cm) ile bir buçuk kol boyu (yak.110 cm), yani 73x110; küçük bağdâdî kağıt ise yaklaşık 65x98 ya da 50x70 cm ebatlarında idi.⁷⁹

⁷⁴ Abdülhalik Bakır, **a.g.m.**, s.148-149

⁷⁵ Arnold-Grohmann, **The Islamic Book**, s.32

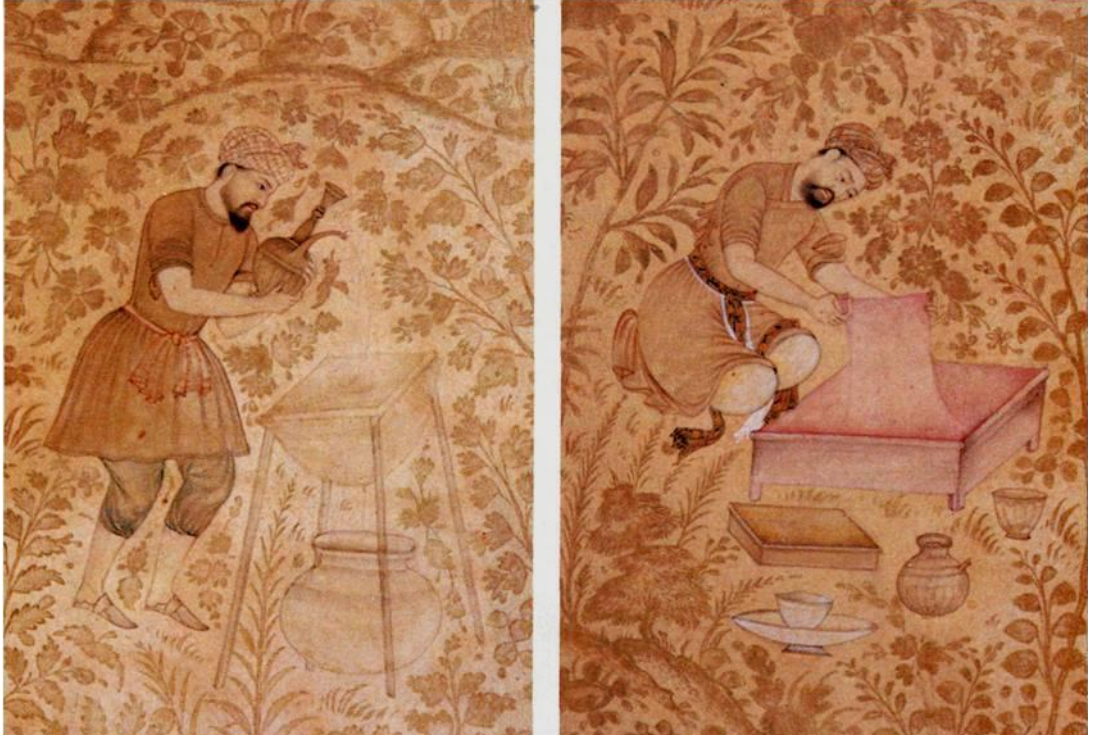
⁷⁶ Arnold-Grohmann, **a.g.e.**, a.y.; Abdülhalik Bakır, **a.g.m.**, s.149

⁷⁷ Jonathan M. Bloom, **a.g.e.**, s.78

⁷⁸ Arnold-Grohmann, **a.g.e.**, a.y

⁷⁹ Jonathan M. Bloom, **a.g.e.**, s.82

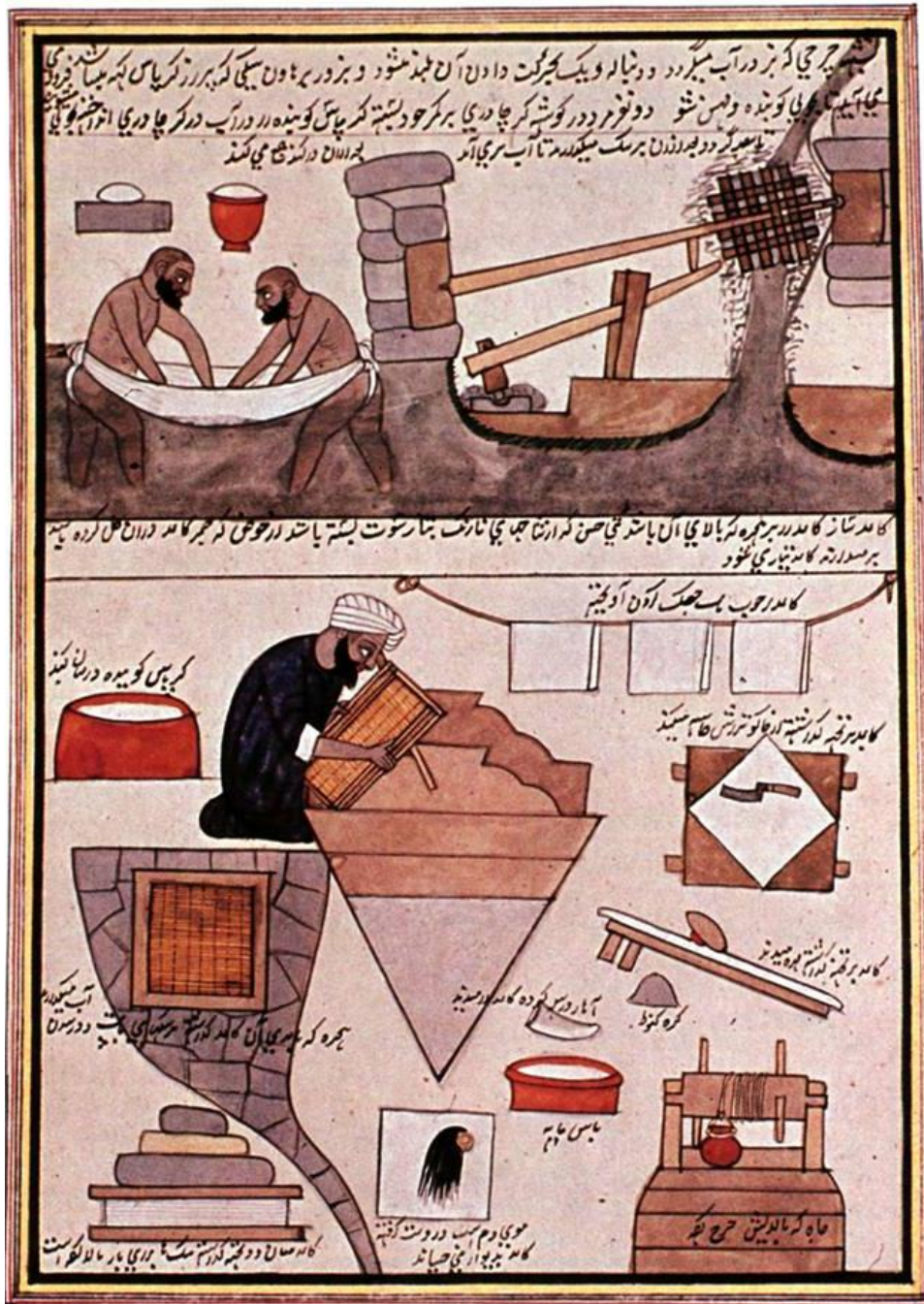
Res-19: Kağıt yapım aşamalarından. (I.B.B., s.39)

Res-20: Kağıt yapım aşamalarından. (I.B.B., s.36)

Res-21: İslam dünyasında kağıt yapımcısı ve aletleri. (I.B.B., s. 21)

Avrupalılar kağıdı ilk kez icadından 1000 yıl kadar sonra kullandılar ve 11-12. yüzyıllara kadar da üretmediler.⁸⁰ 1090 tarihli bir vesikada Sicilyalı I. Roger kağıdı kullanmıştı.⁸¹ Avrupalı Hıristiyanlar kağıt yapımını o tarihte İspanya'ya egemen olan ve Avrupa'nın ilk kağıt fabrikasını kuran Mağribîlerden öğrendiler.⁸² İspanya'da 1144-54 yılları arasında kurulan bu ilk kağıt fabrikası⁸³ Şâtiba şehrindeydi ve burada üretilen kağıtlar kısa zamanda yüksek kalite ve şöhrete kavuşup Şâtiba kağıdı (Xativa) diye anılacaktı.⁸⁴ İspanya'da Murabıtlar ve Muvahhidler döneminden sonraki 12 ve 13. yüzyıllarda neredeyse tüm Kuran yazmaları istisnasız parşömene yazılıydı. Kare formuna yakın bu eserleri⁸⁵ hattatlar, "Endülüsi" denen zarif minyatür el yazısıyla yazarlardı.⁸⁶ Kağıt üretimine dair bu gelişmeler düşünülürse hicri üçüncü yüzyılda cilt ustalarının ün yapması, duyulması artık sürpriz olmayacaktır.⁸⁷

Kağıt Çin'de icât edilmiş olsa da eğer Müslümanlar kağıt yapımını İspanya'ya getirmeselerdi, Avrupalılar 17. yüzyıldan önce kağıt yapımını ve tekniklerini öğrenemeyeceklerdi. Bu nedenle Müslümanların nasıl kağıt yaptıkları ve kağıdı nerede kullandıklarının tarihi, Batı uygarlığının gelişiminde tartışılmaz derecede büyük bir etki yaratmıştır.⁸⁸ Kağıt yapımının doğum yeri olan Çin'den Semerkand'a gelmesi yaklaşık 500 yıl sürmüştü, ama Müslümanlar Orta Asya'da kağıtla tanışmalarından daha 200 yıl geçmeden bunu İspanya'da kullanmaya başlamışlardı. İslam'ın 7. yüzyılda insanlık tarihinde görülmemiş bir hızla yayılması gibi, 9 ve 10. yüzyıllarda kağıt ve kağıt yapımının İslam ülkelerine girişi, ardından tüm toplumları dönüştüren çarpıcı bir tarihsel ve teknolojik başarıydı.⁸⁹

⁸⁰ Jonathan M. Bloom, **a.g.e.**, s.15

⁸¹ Abdülhalik Bakır, **a.g.m.**, s.150

⁸² Jonathan M. Bloom, **a.g.e.**, s.15

⁸³ Mehmet Ali Kâğıtçı, **a.g.e.**, s.32

⁸⁴ Şinasi Tekin, **a.g.e.**, s.28

⁸⁵ Muvahhitler döneminden örnek bir Kuran için bkz. Zeren Tanındı, "Kur'an-ı Kerim Nüshalarının Ciltleri ve Tezhipleri", **a.g.e.**, kat.no: 50 (12. Yüzyıl, T.536)

⁸⁶ Almut von Gladiß, "Murabıt ve Muvahhidler Dönemlerinde Bezeme Sanatı", **İslam Sanatı ve Mimarisi**, Ed. Markus Hattstein-Peter Delius, 2007, s. 269.

⁸⁷ Arnold-Grohmann, **a.g.e.**, s.32

⁸⁸ Jonathan M. Bloom, **a.g.e.**, a.y.

⁸⁹ Jonathan M. Bloom, **a.g.e.**, s.73

Peki, kağıdın bu kadar kısa sürede rağbet görmesinin sebebi ne idi? Temelde insanın düşün ve inanç evrenini bir yere kaydetme isteğiydi aslında. Toplumların daha da büyüyerek siyasal örgütlenmeler oluşturması, devlet yönetiminin belli kurallara bağlanmasını buna paralel olarak da bürokrasinin ortaya çıkmasını sağladı. Yönetim ve bürokrasinin toplumu yönetebilmesi bu açıdan kağıda; her yerde üretilebilecek, yaygın ve görece ucuz bir malzemeye ihtiyacı doğurmuştu. Kısaca Müslümanları kağıt kullanmaya ve daha sonra da üretmeye yönlendiren şey bu bürokratik ihtiyaçlardı. Nitekim Abbasi bürokrasisinin kağıt kullanma kararı, bunun diğer yerlerde de benimsenmesinde etkili olmuştu.⁹⁰

Kağıdın tercih edilmesinin bir diğer sebebi, kağıdın mürekkebi emmesi ve bu nedenle de üzerinde herhangi bir sahtekarlık yapılmasına imkan vermemesiydi. Çünkü papirüs ve parşömenin yüzeyi kazınarak silinebiliyordu. Ancak burada kağıdı âharlamadan kullanımın resmi belgelerde olduğunu belirtmemiz gerekir. Aksi halde ilmi çalışmalarda kullanılan kağıtlar üzerinde yazım yanlışlarında oynama yapılamazdı, bu yüzden yazma eserlerde⁹¹ kağıtların aharlı olması gerekliydi.⁹² Aynı zamanda İslam coğrafyasındaki genişlemeye paralel olarak ortaya çıkan kutsal metinlerin çoğaltılması ihtiyacı da kağıdın yaygınlaşmasının bir diğer sebebi sayılabilir. Bu dönemlerde kitap çoğaltma işini yapan müstensihler bir gün ve gecede yüz sayfa kopyalayabiliyorlardı.⁹³ Kurân metinleri artık parşömen üzerine yazılamazdı, daha çok metnin yazılabilmesi, daha yaygın bir malzeme olan kağıt ile mümkün olabilmekteydi.

⁹⁰ Jonathan M. Bloom, **a.g.e.**, s.74

⁹¹ Yazma Eserlerde kullanılan kağıt çeşitleri için bkz. Müjgan Cunbur, “Yazma Eserlerde Kullanılan Kağıtlar ve Özellikleri”, **Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu-Bildiriler**, 1987, s.83-90; M. Uğur Derman, “Yazma Eserlerde Kullanılan Alet ve Malzemeye Dair”, **Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu-Bildiriler**, 1987, s.15-32

⁹² Kağıt yapımı gibi kağıt âharcılığı da ayrı bir meslekti. Kağıt aharlama ve diğer kağıtçılık meslekleri için bkz. İsmet Binark, **Eski Kitapçılık Sanatlarımız**, 1975, s.50-52

⁹³ Arnold-Grohman, **a.g.e.**, s.32

Kağıdın icadının, yaygınlaşmasının ve her yerde bulunabilmesinin mimaride, seramikte, maden işlemede ve tekstilde sanatkârlara tasarım-çizim-plan gibi aşamalarda nasıl bir kolaylık sağladığı, ancak bu süreç incelendiğinde görülecektir. Böylece sanatın özellikle bu dönemlerdeki hızlı gelişiminde kağıdın etkisi anlaşılacaktır.

Kağıdın Anadolu'daki tarihi karanlıktır. 14. yüzyılda Anadolu'da kullanılan kağıtların bir kısmını, ticaret amacıyla Hindistan ve Orta Asya'dan getirilen kağıtlar oluşturmaktaydı. 14. yüzyıl sonlarına doğru ise deniz yoluyla Avrupa'dan gelen kağıtlar kullanılmaya başlanmıştır. Her ne kadar fetihten önce İstanbul'da Bizans'ın kağıt ürettiğine dair birtakım rivayetler varsa da, bu tam olarak 15. yüzyıla kadar Anadolu'da kağıt üretildiği konusunu aydınlatmamaktadır.⁹⁴ Dolayısıyla bu tarihlere kadar kağıt muhtemelen bir ithal malzemesiydi ve Anadolu'nun kağıt ihtiyacı Akdeniz kıyısı ülkelerinden karşılanıyordu.

2.2. Derinin Serüvenine Dair

Kağıdın olduğu gibi, derinin de başka bir öyküsü vardır. Kağıda nazaran derinin serüveni insanoğlunun yeme, içme, giyinme ve bir takım aletler gibi en temel ihtiyaçlarını karşılamaya başladığı zamana kadar gider. *“Nitekim Eski Ahid'e göre Allah Âdem ve Havva'ya deriden gömlek giydirmiştir (Tekvîn, 3/21). Eski ve Yeni Ahid'in birçok yerinde elbise, kemer, ayakkabı, tulum, dağarcık gibi deri eşyadan bahsedilir.”*⁹⁵ Yine aynı şekilde deri ile ilgili bilgiler Kuran'da da geçmektedir. Kur'an, deri çadırları şükürü gerektiren nimetler arasında sayar, çünkü bunlar insanlara göç ve ikametleri sırasında büyük kolaylık sağlamaktadır.⁹⁶ *“Bilhassa göçebe Araplar kaş' ve tırâf denilen deriden yapılmış çadırlar kullanırlardı; ham deriden ve küçük olan kaş' fakirlere, tabaklanmış deriden ve büyük olan tırâf ise zenginlere mahsustu. Panayırlarda gösteri için ve savaş alanlarında kumanda merkezi olarak*

⁹⁴ Süheyl Ünver, “15. Yüzyılda Türkiye’de Kullanılan Kağıtlar ve Su Damgaları”, **Belleten**, 1962, c.XXVI, sy.103, s.739,

⁹⁵ Nebi Bozkurt, “Deri”, **İslam Ansiklopedisi (TDV)**, c.9, s.174

⁹⁶ Bkz. en-Nahl 16/ 80

kırmızı deriden büyük çadırlar kurulurdu. Ukâz panayırında kurulan bu tür çadırlarda ünlü şairler şiirlerini inşad ederlerdi."⁹⁷

Aynı zamanda yazı malzemesi olan deri için Kuran'da "ve fî rakkin menşûrin" (yazılmış bir kitaba⁹⁸) (rak: ince parşömen) ifadesi geçmektedir. Hz. Peygamber'e inen ilk Âyetler ile onun sözleri olan hadisler deri üzerine kaydedilirdi ki günümüze kadar ulaşan en eski Mushaflarla, halen Topkapı Sarayı Mukaddes Emanetler bölümünde muhafaza edilen Hz. Peygamber'in Mukavkis'a gönderdiği mektup bunun açık bir delilidir.⁹⁹

Sâsânîlerde vergi memurları beyaz deriler üzerine kayıtlarını tutarlar ve yöneticileri olan Kisrâ'ya sunarlardı. Fakat bu deri defterlerin kokusundan rahatsız olan Kisrâ'nın (o dönem hükümdar olan Perviz), bunların gülsuyu ve zaferan (safran) ile sarartılmasını istediği bilinir.¹⁰⁰ İbnü'n-Nedîm İranlıların yazı malzemesi olarak manda, sığır ve koyun gibi hayvanların derilerini kullandıklarını söyler. Aynı şekilde Emeviler döneminde divan kayıtları tomar halinde deriler üzerine tutulmuştur. Seffâh'ın veziri Hâlid b. Bermek daha sonra deri sayfaları kitap şeklinde ciltletmiştir.¹⁰¹

Toplumsal hayatın vazgeçilmezi olan deriden çadır yapımında, her tür sıvının saklanması için gerekli olan tulum v.b. araçlarda, ayakkabı, mest ve çizme, kemer gibi giyim eşyasında, savaş malzemelerinin yapımında, eyer ve koşum takımlarında, mefruşatta deri çokça kullanılmaktaydı. Eski Mısır'da, ince ve yumuşak bir hale getirilen hayvan derilerinden giysiler, çeşitli ev eşyaları, yastık, döşek gibi günlük yaşamda kullanılan eşyaların üretildiği bilinir.¹⁰² Romalılar ve Yunanlılar deriyi tapınaklarının kapılarında perde olarak da kullanmışlardır.¹⁰³

⁹⁷ Nebi Bozkurt, **a.g.m.**, a.y.

⁹⁸ Bkz. Tûr, 52/3 (Elmalılı Hamdi Yazır meali)

⁹⁹ Bkz. Necdet Sakaoğlu, NTV Tarih Dergisi, sy: 43, Ağustos 2012.

¹⁰⁰ Abdülhalik Bakır, **a.g.m.**, s.85

¹⁰¹ Nebi Bozkurt, **a.g.m.**, s.174

¹⁰² Abdülhalik Bakır, **a.g.m.**, s.75

¹⁰³ Celal Esad Arseven, "Deri", **Sanat Ansiklopedisi**, c.I, s.454

Mezopotamyalıların da deri işlemeciliğinde usta oldukları ve hattâ bu iş için özel yöntemler, çeşitli boyalar icat ettikleri de belirtilir.¹⁰⁴

Erken dönemde Araplar arasında ciltçiliğin temel bilgilerinin bilindiğini varsayarsak, bu durum Güney Arabistan'da antik deri sanayinin büyük bir ivme kazanarak erken dönemlerde yüksek bir düzeye ulaştığını gösterir. İbn el-Mücâvir, 570'lerde Güney Arabistan'da deri ticareti için, kurulan her yeni kasabada tabakhanelerin inşa edildiğini kaydeder.¹⁰⁵

Hz. Peygamber hayattayken fethedilen Yemen civarındaki Cüreş, Havlân'ın küçük bir beldesi olan Sa'de ve Tâif gibi yerleşim merkezleri vardı. Bunlardan özellikle Cüreş, dericilik endüstrisinin merkezi olarak ünlüydü ve burada işlenen deriler "Cüreş derisi" adıyla tanınırdı.¹⁰⁶ Hasan b. Ahmed el-Hemedânî'nin (öl. M. 990) *Sıfatü Cezîreti'l-'Arab* adlı eserinde bu yerler "beledü'd-debbâğ" (deri tabaklama beldesi) olarak zikredilmektedir. Yâküt el-Hamevî de Tâif vadilerinin birinden, tabaklama artıklarının atıldığı pis kokan bir yer olarak söz eder.¹⁰⁷

Ortaçağın en önemli deri sanayi merkezlerinden biri olan Tâif, tabaklamada değilse de mükemmel cilt üretimleri ile meşhurdur. Râgıb el-İsfehâni (öl. M.1108) küfî hatla yazılmış parşömen bir kitapla ilgili olarak Tâif'ten övgü ile bahseder. Yine bu coğrafyada San'a, Harran, Fez, bu alanda üstün nitelikte deri cilt üretimi yapan şehirlerdi. San'a şehrinde M. 991-92'de en az 33 tabakhane olduğu bilinmektedir.¹⁰⁸ Deri üretimiyle ilgili kitaplar yazan Ortaçağ simyacılarından İbn-i Bâdis, 11. yüzyıl ortalarında telif ettiği kitabında, kağıt ve derinin boyanması, derinin tabaklanması, ciltte kullanılacak deri ve yapıştırıcıların hazırlanması gibi konulardan bahsetmiştir.¹⁰⁹ Deri tabaklama fabrikası bulunan Yemen'in Sa'de şehri tüccarların

¹⁰⁴ Abdülhalik Bakır, **a.g.m.**, a.y.

¹⁰⁵ Arnold-Grohmann, **a.g.e.**, s.30-31

¹⁰⁶ Abdülhalik Bakır, **a.g.m.**, s.78

¹⁰⁷ Nebi Bozkurt, **a.g.m.**, s.175

¹⁰⁸ Arnold-Grohmann, **a.g.e.**, s.31

¹⁰⁹ İbn-i Bâdis için bkz. G. Bosch-J. Carswell-G. Peterbridge, **Islamic Bindings and Bookmakings**, s.23-84; Zeren Tanındı, "Osmanlı Kitaplarının Görkemli Giysileri", **P Dünya Sanatı Dergisi**, s.75; A. Gacek, "Arabic Bookmaking and Terminology as Potrayed by Bakr al-Ishbili in his Kitab al-faysir fi sina'at al-tasfir", **Manuscript of the Middle East**, 5, 1990-91, s.106

önemli uğrak yerlerinden biriydi. Burada üretilen yüksek kalitedeki terlikler, diğer ülkelere ihraç edilmekteydi. Ayrıca bu şehirde şahane su kapları ve hapishaneler için deri halılar da üretilirdi.¹¹⁰

Dericilik çok fazla değişikliğe uğramadan sonraki yüzyıllarda da devam etmiştir. İslâm dünyasının büyük merkezlerinde bu sanatla uğraşanlar her zaman mutlaka bulunurdu. Kurtuba ve Fas, tabaklama tekniklerinin geliştiği ve Avrupa'ya intikal edip yayıldığı yerlerdi. Batı'da halen bazı deri çeşitleri için kullanılan "cordovan" ve "moroccan, maroquin (maroken)" tabirleri bu şehir isimlerinden türemiştir. Bahsedilen şehirlerin haricinde Kahire ve Halep de deri endüstrisinin geliştiği merkezlerdendi. 13. yüzyılda Halep tabakhanelerinden alınan vergiler, buradaki diğer sanayi kuruluşlarının vergilerinin toplamından daha fazla idi. Yiyecek ve içeceklerin saklandığı kapların büyük bir çoğunluğu deriden yapıldığı için dericiler, muhtesipler tarafından kontrol edilen birtakım kurallara uymak zorundaydılar.¹¹¹

Orta Asya'da Türklerin deri ve dericilik ile ilgili geçmişleri pek çok kavime göre daha eskidir. Hayatlarının büyük kısmı at sırtında geçen Türkler için deri ve deri işçiliğinin önemi tartışılmazdır. Yaşam tarzlarını hayvancılık üzerine kurmuş olan Türklerde deri işlemenin çok ileri bir düzeyde olduğunu söylemek gerekir. Sibiryâ/Altay dağları eteklerinde yapılmış olan kazılarda ele geçirilen buluntularda bunu görmek mümkündür.¹¹² Milattan önce 3 ya da 4. yüzyıla tarihlenen bazı buluntular arasında keçe üzerine yapıldıkları görülen renkli deriden aplikeler vardır. Hunlar zamanına ait olan bu buluntulardan¹¹³ **(Res.22)**, onların deri işleme ve renklendirme ile ilgili bilgileri olduğu ortaya çıkmıştır.¹¹⁴

¹¹⁰ Abdülhalik Bakır, **a.g.m.**, s.81

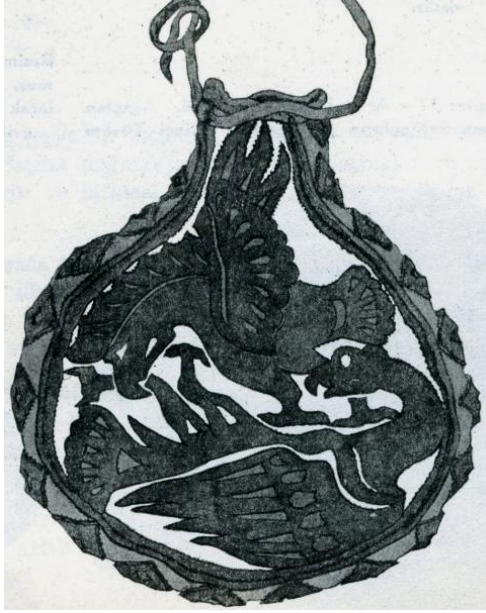
¹¹¹ Nebi Bozkurt, **a.g.m.**, a.y.

¹¹² Abdülhalik Bakır, **a.g.m.**, a.y.

¹¹³ Nejat Diyarbekirli, "Türk Sanatının Kaynaklarına Doğru", **Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri II**, s.146

¹¹⁴ Abdülhalik Bakır, **a.g.m.**, a.y.

Res-22: II. pazırık kurganından çıkarılan deri su matarası. Yırtıcı kuşların mücadelesi deriden applike olarak işlenmiş. (N. Diyarbekirli, s.146)

Kazılarda ulaşılan bu Hun kurganlarının dışında Göktürk, Uygur gibi Türk topluluklarına ait diğer kurganlarda da deriden yapılmış eşyalar bulunmuştur. Türk deri sanatının gözlenebileceği bu en eski örneklerde daha çok Hayvan figürleri, (hayvan mücadele sahneleri) görülür. Orta Asya dericiliğinin ilk ustaları denilebilecek Hunlar deriden at, eğer ve koşum takımlarını, eyer altı örtülerini, kap-kacak gibi eşyalarını ve lahitleri yine deriden

yapılmış applike motiflerle süslenmişlerdi.¹¹⁵ Bu eşyalar haricinde Orta Asya Türklerinin özellikle atlı yolculuğa çıkacakları zaman deri pantolon giydikleri de bilinmektedir.¹¹⁶ Hunların, ustalıklı işledikleri deriyi boyayıp; günlük ihtiyaçlarına göre şekillendirdikten sonra, geometrik motifler veya bozkır kültürünün sanatında sıkça görülen hayvan figürleriyle süslemişlerdir. Hayvan figürleri, farklı renklerde boyanmış deri yüzeyler üzerine yapıştırılır ya da dikilirdi.¹¹⁷

Debbağlık ve deri işçiliği Anadolu’da Türklerin ilk geliştirdikleri mesleklerden biriydi. Hattâ bunu kendisi de bir debbağ olan ve Ahi teşkilatının kurucusu Ahi Evran’ın başlattığı belirtilir.¹¹⁸ Kurucusu debbağ olan bu teşkilatta, dericiliğin ve deri işçiliğinin önem kazanması da olağandır. Bunun en büyük göstergesi, Türk debbağlarının silsilenâmelerinin Ahi Evran’a dayandırılmasıdır.¹¹⁹ Bu dönemde Anadolu’yu dolaşan *Saint Quentinli Simon* adlı bir papaz, Anadolu hayvancılığına dair geniş bilgiler vermektedir. Bu gezgin, Anadolu’da yetiştirilen

¹¹⁵ Melda Özdemir, “Türk Kültüründe Dericilik Sanatı”, **Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi**, sy.20, s.68

¹¹⁶ Zeki Tekin, “Türklerde Dericilik”, **İslam Ansiklopedisi (TDV)**, c.9, s.176

¹¹⁷ Melda Özdemir, **a.g.m.**, a.y.

¹¹⁸ Zeki Tekin, **a.g.m.**, s.177

¹¹⁹ İlhan Şahin, “Ahi Evran”, **İslâm Ansiklopedisi (TDV)**, c.1, s.530.

küçükbaş hayvanları, bunlardan sağlanan yünün ve kılın değerlendirilmesini anlatır. Hayvancılığın bu kadar yaygın ve hayvansal ürünlerin bu kadar iyi bir biçimde değerlendirildiği (ayakkabı, kemer, kap-kacak, savaş malzemeleri, giysi v.s.) dikkate alınır, deri işlemeciliğinin de Anadolu'daki gelişmişlik seviyesi ortaya çıkacaktır. Özellikle o dönemlerde yaşamış olan *Kaşgarlı Mahmut* ve *İbni Batuta*'nın eserlerinde deriden yapılmış eşyaların adlarının çokça anılması bunu kanıtlamaktadır.¹²⁰

Anadolu'da Diyarbakır ve Kastamonu, Moğol istilasına kadar Selçuklu dönemi deri sanayi merkezleriydi.¹²¹ Osmanlılara gelene kadar bu coğrafyada üretilen ciltlerde görülen ince işçilik, deri işçiliğindeki ustalığı göstermektedir. Özellikle ciltlerin iç kapakları ile dış kapaklarında kullanılan ve oldukça ince tıraşlanmış deriler, bu işçiliğin seviyesi hakkında birtakım fikirler verebilmektedir. Nihayetinde Osmanlılar döneminde, devletin büyümesine paralel olarak diğer üretim kollarında olduğu gibi deri işleme sanayisinde de gelişmeler görülecek ve bunun sonucunda deriyle ilişkili diğer dallarda olduğu gibi cilt sanatında da deri işçiliğinin en güzel örnekleri verilecektir.

Kağıdın ve derinin serüvenini ana hatları ile anlattıktan sonra bir kitabın kapaklarını meydana getirecek olan '*cild*'i tüm bölümleriyle birlikte tanımak yerinde olacaktır.

2.2.1. Cildin Bölümleri, Yapım ve Teknikleri

Cilt sanatıyla ilgili bütün kaynaklarda tanımlamalar hemen hemen aynıdır. Tek ya da birden fazla formadan oluşan bir kitabın kısaca yapraklarının dağılmadan, bir arada tutan koruyucu parçaya, tıpkı bedenimizi her türlü dış etkenden koruyan ve tüm vücudumuzu kaplayan kısımımız gibi cilt (cild) denilmektedir. Arapçada deri anlamına gelen bu ad, çoğunlukla ciltlerin bu işe en uygun malzeme olan deriden

¹²⁰ Melda Özdemir, **a.g.m.**, s.70

¹²¹ Zeki Tekin, **a.g.m.**, a.y.

yapılmaları nedeniyle konmuştur.¹²² Ciltler kitabın bütününe zarar vermeden çıkarılabilecek şekilde yapılmışlardır. Yıpranan, işlevini kaybeden ciltler zamanla ait oldukları eserlerden çıkarılarak yerlerine yenileri yapılmıştır. Bu nedenle elyazması bir eserin tarihlendirilmesi ve hangi bölgeye ait olduğu tespit edilirken, cildin bu özelliğinin de dikkate alınması gerekmektedir.¹²³

Ciltler, ilk başta tahta üzerine daha sonra mukavva üzerine *meşin* (koyun derisi), *sahtıyan* (keçi derisi), *rak* (ceylân derisi) gibi farklı derilerden kaplanarak oluşturulmaktaydı. Deroche ciltlerin üç tipi olduğundan bahsederken bunların deri ile kaplanmalarından önce kaplama malzemesi olarak ağaç, papirüs ve kağıtların daha sonra ise deri, parşömen, ebru, metal, lake gibi maddelerin kullanıldığını belirtir.¹²⁴ Ayrıca İslam cilt tiplerini anlatırken bunların 3 farklı tipinin olduğunu söyleyen Deroche, bunları;

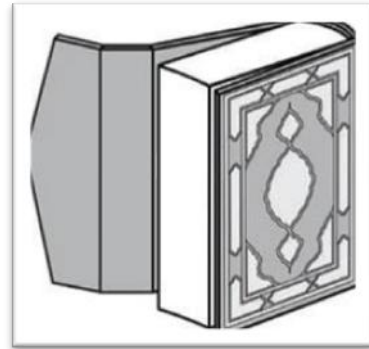
Tip-1: Kutu şeklinde (Çiz: I-Kayrevan örneklerinden¹²⁵)

Tip-2: Sertablı-miklebli (Çiz: II) ve,

Tip-3: Sertabsız-miklebsiz –ciltler baş kısmından ipe kancalara bağlanır- (Res.23), olarak tasnif etmektedir.¹²⁶

Çiz-I: Tip-1 Kutu cilt (Petersen, s.42)

Çiz-II: Tip-2 (A.Gacek, Arabic Manus..., s.27)

¹²² Ahmet S. Arıtan, "Ciltçilik", **İslâm Ansiklopedisi**, c.7, s.552.

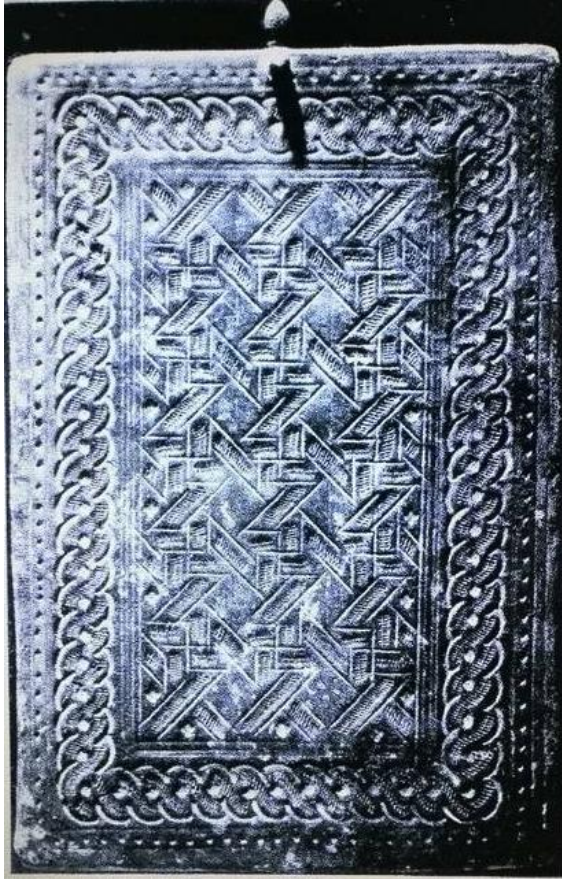
¹²³ Zeren Tanındı, "Kitap ve Cildi", **a.g.e.**, s.841-863.

¹²⁴ François Deroche, **Islamic Codicology** (An Introduction to the Study of Manuscripts in Arabic Script), s.262-270

¹²⁵ Theodore Petersen, "Early Islamic Bookbindings and Their Coptic Relations", **Ars Orientalis Vol.1**, 1954, s.44

¹²⁶ François Deroche, **a.g.e.**, s.256

Res-23: Tip-3¹²⁷ (Ursula Dreibholz, s.18, fig.2)

Kayrevan ciltlerinin erken örneklerinden olan kutu içindeki Tip-1 Kuran'ı değerlendiren Petersen, bu tarzın pek çok Kayrevan cildinde görüldüğünü ve bunların sertab ve miklebsiz yapıldıklarını belirtir.¹²⁸ Adam Gacek bu Kur'an'ın Arap cilt geleneğinin muhtemelen en erken örneklerinden biri olduğunu söyler.¹²⁹ Gacek'e göre Tip-2 Arap, İran ve Türk ciltleri olmak üzere İslam dünyasının karakteristik ciltleridir. Bu tipteki ciltlerin sırtları Batı ciltleri gibi kamburalı-bombeli değil, düz olarak ve sırttan yapıştırılarak yapılmıştır.¹³⁰

Deroche Tip-3'ün (Res-23) ise daha çok Hıristiyan Batı, Hıristiyan Arap ciltlerinde ve İslam öncesi Orta Asya ciltlerinde görüldüğünü belirtirken, Osmanlı'da bu tipin daha çok muhafazalı (cildin kutusu gibi) olarak yapılan küçük boyutlu ciltlerde görüldüğünü ifade etmektedir.¹³¹ Bu tip ciltlerde kapaklar metal kancalara iplerle tutturulmuştur. Kayrevan ciltlerinin 25'inde gümüş, bronz ve diğer metal kancalardan kullanılmıştır.¹³²

¹²⁷ Kayrevan cilt örneklerinden kancalı kapaklar için bkz.; G. Marçais & L. Poissont, **Objets Kairouanais**, Tunis 1948, pl.1-40 arası; Ursula Dreibholz, "Some Aspects of Early Islamic Bookbindings From the Great Mosque of Sana'a, Yemen", **Scribes et manuscrits du Moyen-Orient**, Paris 1997, pp.16-34

¹²⁸ Theodore Petersen, **a.g.m.**, s.46

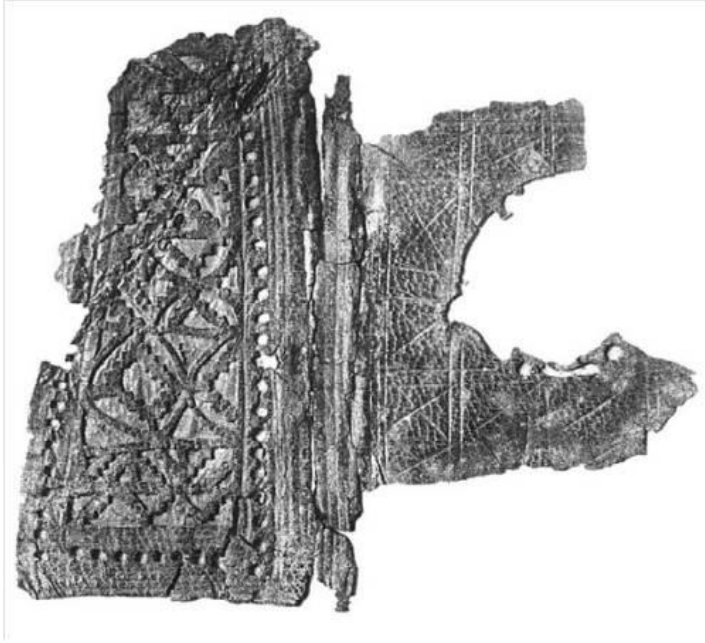
¹²⁹ Adam Gacek, **Arabic Manuscripts-A Vademecum for Readers** (Handbook of Oriental Studies. Section 1, The Near and Middle East, Vol.98), 2009, s.24

¹³⁰ Adam Gacek, **a.g.e.**, s.25

¹³¹ François Deroche, **a.g.e.**, s.258

¹³² Theodore Petersen, **a.g.m.**, s.42; G. Marçais & L. Poissont, **Objets Kairouanais**, Tunis 1948.

Öte yandan Batı Asya ciltleri ile ilgili sınırlı kaynaklara ilişkin yapılan ilk karşılaştırmalı çalışmalar, mevcut kaynakların analizi neticesinde farklı yorumlara sebep olmuştur. Turfan buluntularından Mani kitaplarının kapakları (**Res.24**) ile ilgili olarak yapılan değerlendirmeler, bunların tasarımlarının erken Ortaçağ Doğu Hıristiyan ve İslam kitaplarına benzer oldukları yönündedir. Günümüze ulaşan bu kapak örneklerinin motifleri, tasarım ve uygulamaları, çağdaşlarıyla benzer deri işçiliğine dayanıyordu.¹³³ Bu benzerlik ve Miladi 4. yüzyıla kadar inen örnekler dikkate alındığında Hıristiyan Kıpti usulü cilt yapım tekniklerinin Ortadoğu'da İslam'dan önce İran, Irak coğrafyasına ve Çin topraklarına Nastûrilerin eliyle ulaştığı yönündeki ifadeleri önem arzetmektedir. Çünkü bu çağlarda Orta Asya'da dolaşan misyoner Nastûri papazların varlığı bilinmektedir.¹³⁴

Res-24: Turfan Mani-Uygur kalıntılarından deri cilt parçası, Miladi 7-8.yüzyıl. Museum für Indische Kunst, Berlin (Zsuzsanna Gulácsi, s.84)

¹³³ Zsuzsanna Gulácsi, **Mediaeval Manichaean Book Art** (a Codicological Study of Iranian and Turkic Illuminated Book Fragments from 8th-11th century East Central Asia), 2005, s.85

¹³⁴ Arnold-Grohmann, **a.g.e.**, s.38; Mehmet Aga-oglu, **Persian Bookbindings of the Fifteenth Century**, University of Michigan 1935, s.1

Türk İslâm ciltleri belli bölümlerden¹³⁵ oluşmaktadır. Bunlar;

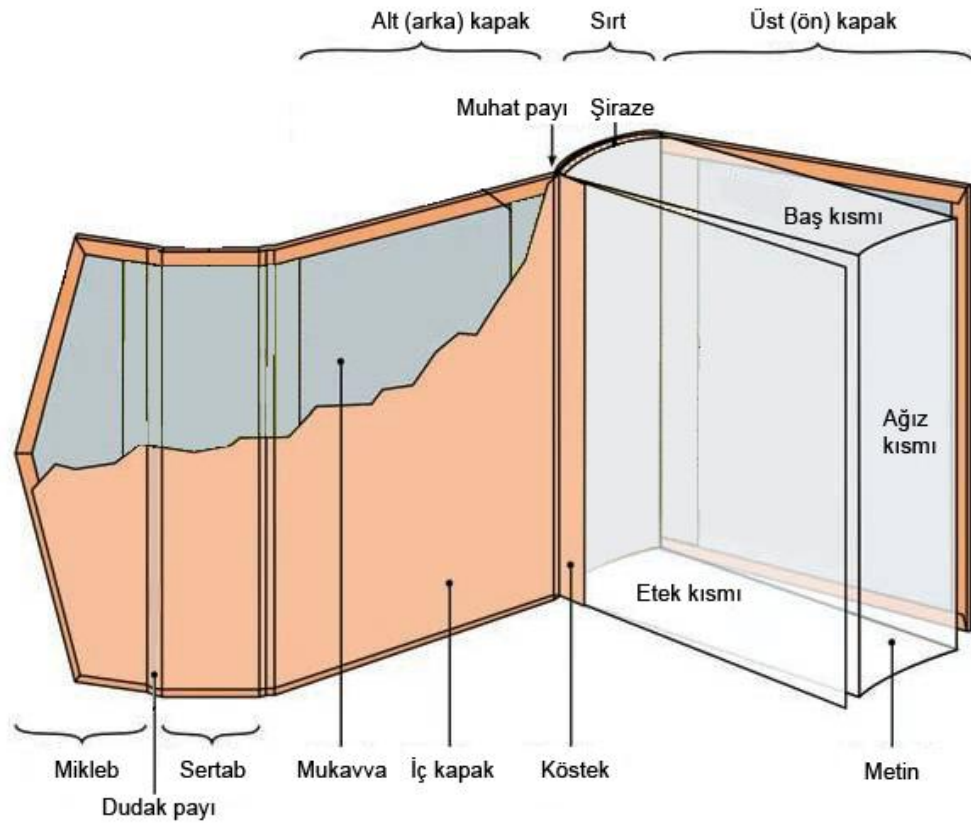
Alt ve üst kapak (Ön-Arka veya Sağ-Sol kapak)

Sırt (dip)

Sertab

Mikleb bölümleridir (Bkz. Çiz: III¹³⁶).

Çiz-III: Cildin Bölümleri (A. Gacek, *Arabic Manuscripts*, s.26)

* *Alt ve üst kapaklar* (Ön-Arka veya Sağ-Sol kapak), kitabın mukavva üzerine deri ile kaplanan koruyucu kısmını meydana getiren bölümlerdir. Üst kapak sağa, alt kapak ise mikleble beraber sola doğru açılır.

¹³⁵ Kemal Çığ, *a.g.e.*, s.9; Mine Esiner Özen, *Türk Cilt Sanatı*, 1998, s.10; İsmet Binark, *a.g.e.*, s.8, a.mlf., "Türk Kitapçılık Tarihinde Cilt San'atı", *Türk Kültürü*, sy.36, yıl:3, 1965, s.992; A. Gacek, *a.g.m.*, s.106-113

¹³⁶ Adam Gacek, *a.g.e.*, s.26

* *Sırt*, formaların dikilip sırt bezi yapıştirılarak daha sonra üstüne kapakların takıldığı kısımdır. Sırtta kesinlikle yazı bulunmaz ve sırt Batı ciltleri gibi bombeli (kavisli) değil daima düzdür.¹³⁷

* *Sertab*, mikleb ile alt kapak arasındaki bağlantı parçasıdır, görevi kitabın ağız kısmını örterek korumaktır. Sertab aynı zamanda miklebe hareket imkânı sağlar.¹³⁸ Mikleb ile ayrılmaz bir parçadır, aksi halde mikleb zamanla yıpranır ve koparsa sertab da işlevini yerine getiremez ve o da zamanla yıpranarak kopabilir. Nitekim böyle tahrip olmuş binlerce cilt vardır.

* *Mikleb*, kitabın alt kapağına bağlı olan sertabın uzantısı olup, kitabın ağız kısmını örten sertabın işlevsel olmasını sağlar ve üst kapağın altında kalır. “*Mikleb aynı zamanda okunmakta olan sayfayı bulmak için ayraç olarak da kullanılır.*”¹³⁹ gibi ifadeler de yanlıştır. Çünkü miklebin kalın bir kitapta bu amaçla kullanılması durumunda dudak paylarından kırılıp zamanla çatlaması ve kopması mümkündür. Ayrıca mikleb çoğu durumda eserin ilk sayfalarına da zarar verebilmekte ve sayfayı yıpratmaktadır (**Bkz. Kat. no: 2- HO-275 Res.46**) Sertab ve miklebin en erken örneklerinin Miladi 4. yüzyılda Kıptilerde, Yunanlarda ve erken İslami dönemde bazı kitaplarda görüldüğü bilgisi de dikkate değerdir.¹⁴⁰ Bunların en erken İslami örnekleri ise Miladi 11. yüzyıla kadar iner¹⁴¹

* *Dudak*, kapaklar, mikleb ve sertab arasındaki boşluğa denir. Sayfaların ön kenarının bozulmamasını sağlar.¹⁴²

* *Şiraze (endbands-headbands)*, kitabın yapraklarını düzgünce tutan bağ ve örgüye denir. Ciltte formaları esasen şiraze değil şirazenin altına atılan gizli kolonlar

¹³⁷ Mine Esiner Özen, **a.g.e.**, s.12; Adam Gacek, **a.g.e.**, s.25

¹³⁸ Engin Özdeniz, “Türk Cilt Sanatı”, **Sanat Dünyamız**, 1981, sy.21, s.16.

¹³⁹ Özlem İnay, **Türk İslam Kitap Sanatında Lake Cilt Tasarımları**, (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, MSGSÜ SBE, İstanbul 2006, s.2; Ahmet S. Arıtan, “Ciltçilik” **A.g.e.**, s.554; Arife Edis, **Tire Necip Paşa Kütüphanesi’ndeki Cild Örnekleri**, (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 2006, s.22

¹⁴⁰ Adam Gacek, **a.g.e.**, “Flap” maddesi, s.103-104

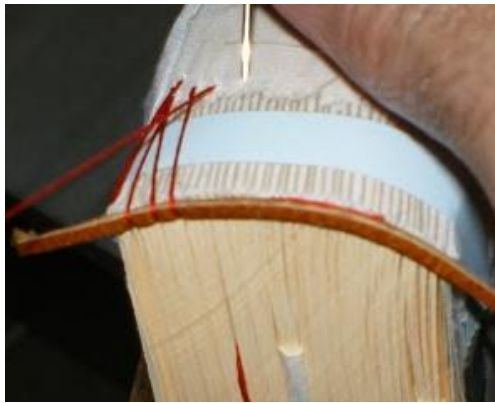
¹⁴¹ G. Bosch - J. Carswell - G. Petherbridge, **a.g.e.**, s.56

¹⁴² Ahmet S. Arıtan, **a.g.m.**, a.y.

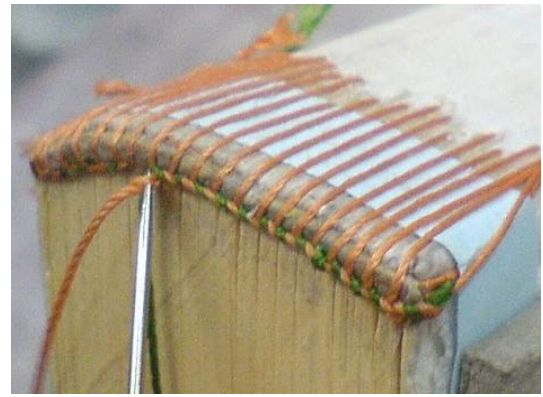
(gizli kolon ve şiraze kolonu) tutar. Şiraze sadece estetik olarak bu kolonların üstünü kapatır.¹⁴³ Şirazenin görevi kitap sayfalarının dip kısmından her iki ucunu bir arada tutmak ve formların birbirinden ayrılıp dağılmasına engel olmaktır. Eski ciltlerin kapakları kopsa da bozulmamasının nedeni bu şiraze örgüleridir.

Şiraze el ile örülür, iki adet ince uzun iğne ve çeşitli örgülere göre değişen kalınlıkta iki renk ibrişim (balmumu ile güçlendirilerek) kullanılır.¹⁴⁴ Önce formlar sırtlarından iki ya da dört duraklı olarak (**Res.25**) dikilir. Her forma ortası tespit edildikten sonra aralarına ayırıcı bir kağıt konarak yerleri belli edilir. Sonra ilk olarak gizli kolon her formanın ortasından geçecek biçimde sırt kısmından 1-1.5 cm içeriye, iğne dışarıdan çıkacak şekilde atılır. Gizli kolonlar atıldıktan sonra şiraze kolonu alt kolonun biraz daha uzağına aynı şekilde atılır. Bu arada şiraze kolonu atılırken sırtın ağız kısmına köstek denilen ince deri de yapıştırılmıştır (**Res.26**). Bu deri üzerine şiraze kolon aralarından iplik geçecek biçimde örülmeye başlanır (**Res.27**). Köstek derisi kapanana kadar devam eder bu örme işlemi. Nihayetinde ipler düğümlenerek şiraze örgüsü tamamlanmış olur (**Res.28**).

Res-25: İki ve dört duraklı dikiş

Res-26: Gizli kolon, şiraze kolonu ve köstek

Res-27: Şiraze örgüsü (H.Gürsel Bilmiş, 2011)

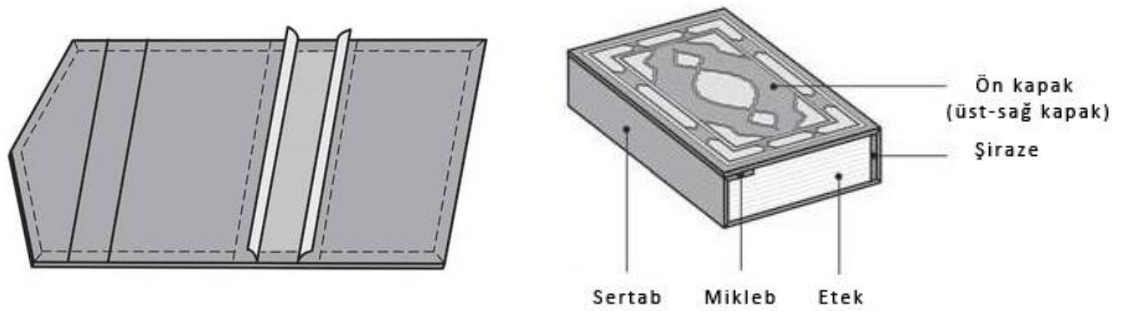
¹⁴³ Gürcan Mavili, "Geleneksel Cilt Sanatında Kullanılan Hatalı Terimler", **8. Ulusal El Sanatları Sempozyumu-Bildiriler**, 2005, s.287

¹⁴⁴ Engin Özdeniz, **a.g.m.**, s.16, 17.

Res-28: Örülmesi tamamlanmış şiraze (H.Gürsel Bilmış-2011)

* *Muhat payı*, kapakların rahatça açılıp kapanmasını sağlamak için, sırtla kapaklar arasında bırakılan boşluğa denir.¹⁴⁵

Çiz-IV¹⁴⁶: *Cildin Bölümleri: içten yalın ve dıştan genel hali* (A. Gacek, *Arabic Manuscripts*, s.26-27)

En eski İslam kitap biçimleri, çağdaşları Hıristiyan öncülleri gibi papirüs ve parşömenden oluşurdu. Papirüsün yerini kağıdın almasıyla birlikte cilt için kullanılan malzeme kağıt oldu.¹⁴⁷ Kapaklar için de artık tahta ve parşömen yerine mukavvalar kullanılmaya başlanacaktı.¹⁴⁸

Yazma bir eser, formadan kitap haline kadar pek çok işlemde geçmektedir. Yazma eserlerde kullanılan kağıtların kalın olmasından dolayı formlar ilk olarak en fazla dörtlü ya da beşli derlenerek dikime hazır hale getirilirdi. Kitabın birebir ölçüsü

¹⁴⁵ Mine Esiner Özen, **a.g.e.**, s.11.

¹⁴⁶ Adam Gacek, **a.g.e.**, s.26-27

¹⁴⁷ Julian Raby-Zeren Tanındı, **Turkish Bookbinding in the 15th Century**, Ed. T.Stanley, s.1

¹⁴⁸ Mehmet Aga-oglu, **a.g.e.**, s.2

alındıktan sonra, bu ölçü mukavvalara aktarılır. Mukavvâlar, birinin suyu, diğerinin aksi yönüne gelecek biçimde, istenilen kalınlık elde edilinceye kadar üst üste yapıştırılan kâğıtlardan meydana gelir.¹⁴⁹ Kitabın ön ve arka kapaklarının ölçüsü alındıktan sonra, miklebin ölçüsü de arka (alt-sol) kapaktan alınarak çıkarılır. Sertabın ölçüsü ise değişkendir. Kapaklar ile kitabın toplam ölçüsü ne kadar ise ona göre bir sertab ölçüsü ayarlamak icab eder.¹⁵⁰ Tüm bu ölçüler çıkarılıp mukavvalara aktarıldıktan sonra hazırlanacak eserin süsleme tekniğine göre kapak yapılır. Osmanlı tarzında yapılacak şemse ciltler için, iki kat mukavva kullanılır. Mukavvanın biri kullanılacak kalıplara göre oyularak desen çıkartılacaktır. Bu oyulan mukavva diğerine yapıştırılıp, kalıpların basılması için uygun bir gömme yüzey elde edilecektir. Daha sonra elde tıraşlanmış, ıslak halde cama gerilerek kurutulmuş sahtiyan ya da meşin, boncuk tutkal ya da hamur kola ile bu kapaklara yapıştırılıp, üzerlerine kalıplar basılacaktır. Klasik Osmanlı ciltlerinde kalıplar; Şemse, salbek, köşebentler ve mikleb şemsesidir. 16. yüzyıldan sonraki ciltlerde kalıp olarak kartuş-pafta tabir edilen parçalar da kullanılacak ve ciltlerde böylelikle zengin bir bezeme elde edilecektir.¹⁵¹

Deri ciltler üzerindeki bezemeler, dış ve iç kapakta olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Dış kapakta ortada şemse bulunur. "*Şemse*" Arapçada güneş anlamına gelen "*Şems*" kelimesinden gelmektedir. Hayat kaynağımız olan güneşin adının, bilgi kaynağı olan kitapların merkezindeki bezemeye verilmesi oldukça anlamlıdır. Şemseler dış kapaklara yapıldığı gibi iç kapaklara da yapılabilir. Memlûk ve Osmanlı ciltlerinde iç kapaklarda oyma (kâtı') tekniğinde şemseler de görülmektedir. Selçuklu, Memlûklü, Mağrib ciltlerinde şemseler yuvarlak ve çoğunlukla geometrik iken, Osmanlı ciltlerinde beyzîdirler.¹⁵² Şemselerin iki ucundaki uzantılara "*Salbek*" denilmektedir. Kapakların dört köşesinde yer alan bezeme alanlarına ise "*Köşebent*" denilmiştir. Osmanlı ciltlerinde köşebentler ise genellikle bitkisel bezemelidir. Şemse, salbek ve köşebent kompozisyonunu kenarlarda "*Bordür-Pervaz*" (Kenar

¹⁴⁹ Zeren Tanındı, "Kitab ve Cildi", **a.g.e.**, s.841, a.mlf., "Osmanlı Kitaplarının Görkemli Giysileri", **a.g.e.**, s.75

¹⁵⁰ Gürcan Mavili, **a.g.m.**, s.287

¹⁵¹ Gürcan Mavili, **a.g.m.**, a.y.

¹⁵² Kemal Çığ, **a.g.e.**, s.9-10; Engin Özdeniz, **a.g.m.**, s.16, 17; İsmet Binark, **a.g.e.**, s.8-10

suyu) çevirir. Bordür-Pervaz üzerindeki parçalara "*Pafta-Kartuş*" denir. Kapakların kenarlarına çekilen cedvellerin araları "*Zencerek*" ile şekillendirilir.¹⁵³

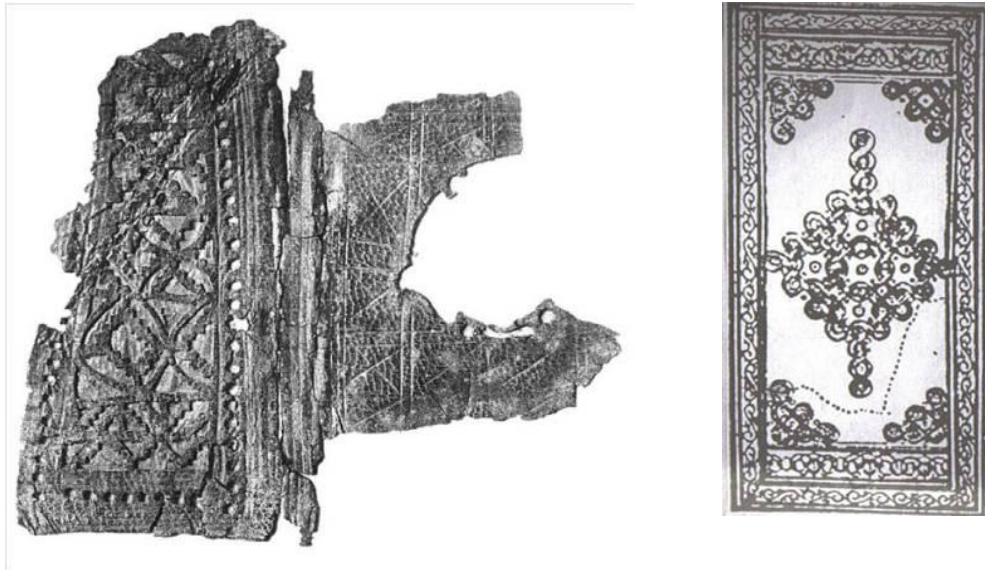
"*Teclîd*" (ciltleme) işini yapan ustalara ise "*mücellid*" (ciltçi-cilt ustası) denilmektedir. Mücellitlerin sadece cilt yaptıkları düşünülmemelidir. Üzerinde minyatür, tezhip, ebru gibi sanatları barındıran kitapları yapan ustaların, bu sanat dalları ile ilgili bilgilerinin de olması icap ederdi. Bu açıdan bakılırsa cilt sanatının, farklı ve ayrı ayrı ustalık gerektiren geleneksel el sanatlarının tümünü bir arada bulunduran geniş bir sanat dalı olduğu görülecektir. Dolayısıyla ciltler sadece bir kitabı korumakla kalmayan, tüm bu sanat dallarını içinde bulundurup onların günümüze ulaşmasını sağlayan bir yazma eserin en önemli parçalarıdır.

¹⁵³ Gürcan Mavili, **a.g.m.**, a.y.; Müjgan Cunbur, **a.g.m.**, s.168

3. ORTAÇAĞ İSLAM CİLT SANATI

3.1. İslam sanatında Kitap Kaplarının İlk Örnekleri: 9-12. Yüzyıllar

Müslümanlardan önce Suriye, Mezopotamya, Güney Arabistan gibi bölgelerdeki Hıristiyan toplumların manastır ve kiliselerinde ilk kitap biçimleri bilinmekteydi.¹⁵⁴ Ortaçağ başlarında cilt yapımının Mısır'da ve Doğu Türkistan'da bilindiğinin kanıtı bu bölgelerde ortaya çıkan birtakım cilt parçalarıdır. Karahoço buluntuları arasındaki iki cilt parçası (**Res.24, 29**) üzerindeki tetkiklerle bunların 7-8. yüzyıllara ait olması gerektiği belirtilmiştir. Bunlar üzerindeki süslemelerin Mısır Kıptî ciltleri üzerindeki süslemelerle sıkı bir akrabalıkları olduğu ortaya koyulmuştur. Dolayısıyla doğu ciltleri için başlangıç Kıptî ciltleridir.¹⁵⁵

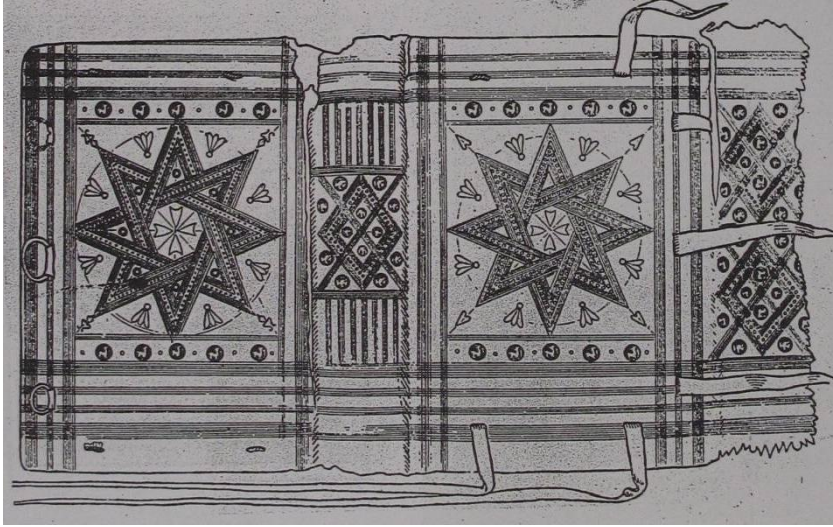
Res-24, 29: Turfan bölgesinde Karahoço'da bulunan Uygur ciltleri (soldaki: 7-8. sağdaki 13. yüzyıl- St.Petersburg Hermitage Museum)

Cilt sanatının önemli bir sorunsalını teşkil eden köken meselesi üzerine yapılan bazı yorumlar objektiflikten uzaktır. Gerek ikinci bölümde değinilen Mani cilt parçalarının (Karahöço ve Turfan buluntularından cilt parçaları) Ortaçağ Doğu

¹⁵⁴ Arnold-Grohmann, **a.g.e.**, s.30

¹⁵⁵ Arnold-Grohmann, **a.g.e.**, s.38; Mehmet Aga-oglu, **a.g.e.**, s.2.; Zsuzsanna Gulácsi, **a.g.e.**, s.85; Petersen, **a.g.m.**, s.41-64

Hıristiyan ve İslam ciltlerine motif, tasarım ve uygulama açısından çağdaşlarıyla benzer deri işçiliğine dayanması durumu¹⁵⁶ ve gerekse Miladi 4. yüzyıla kadar inen örnekler¹⁵⁷ dikkate alındığında “Bugünkü manada deriyle kaplı bir kitap cildini ilk defa Uygurlar yapmıştır. Karahoço’da bulunan 2 yazma, bu görüşün (cilt sanatının Kıptilere dayandığının) sanki aksinin ispatıdır..”¹⁵⁸ düşüncesi Kıpti cilt örneklerinin (Res.30,31) Uygur örneklerinden daha eskiye dayanması nedeniyle geçerli değildir.

Res-30: Kıpti cilt örneği¹⁵⁹ 6-7. yüzyıl (British Museum)

Res-31: Feyyüm'den Kıpti cilt örneği 8-9. yüzyıl (Viyana Ulusal Kütüphane)¹⁶⁰

¹⁵⁶ Theodore Petersen, **a.g.m.**, s.41; R. Ettinghausen, “The Covers of Morgan Manafi’ Manuscript and Other Early Persian Bookbindings”, s.459-73; Zsuzsanna Gulácsi, **a.g.e.**, s.85

¹⁵⁷ Arnold-Grohmann, **a.g.e.**, s.44

¹⁵⁸ Ahmet S. Arıtan, “Anadolu Selçuklu Cild San’atı”, **Türkler**, c.7, s.933, a.mlf., “Türk Cild Sanatı”, **Türk Kitap Medeniyeti**, s.63-64

¹⁵⁹ Theodore Petersen, **a.g.m.**, s.55;

¹⁶⁰ Arnold-Grohman, **a.g.e.**, kat.16.

Yukarıdaki bilgilere dayanarak Mısır'da ilk olarak Kıptî kiliselerinde ortaya çıkan ve kutu biçimli uzunlamasına yapılan¹⁶¹ ciltlere dayanarak İslam cilt sanatına bu örneklerin temel oluşturduğunu söylemek mümkündür. Bazı rivayetlere göre Kur'an'ın yazılı olduğu ilk düzensiz metinler, Hz. Peygamber'in (a.s.) hayatında iki tahta levha arasına konulmuştu ve bunlar daha sonra Hz. Ebubekir zamanında vahiy katibi Zeyd bin Sabit tarafından kopya edilmeye başlanmıştı. Mushaf adı verilen bu eserlerin ciltleri de teknik ve süsleme olarak Kıptî usulüne göre yapılmıştır.¹⁶²

Abbasiler zamanında hem cilt yapım tekniğinde hem de süslemede ilerleme görülmüştür. Abbasilerin bu ilk yüzyılından herhangi bir örnek zamanımıza ulaşmamıştır. Tahta üzerine deri kaplayarak yıldız kullanılmadan "kör alet"le yapılmış basit geometrik bezemeli kutu ciltlerin (**Res.32**), parşömen üzerine yazılmış Kuran'ları muhafaza ettiği bilinmektedir. Bunlardan biri 9. yüzyıla tarihlenmiştir.¹⁶³

Res-32: Abbasilerden kalma kutu cilt. 9.yüzyıl (TİEM- 1400. Yılında Kur'an-ı Kerim, s.160, kat.no.10)

¹⁶¹ T. Petersen, **a.g.m.**, s.44-45, bkz. Tip:1; U. Dreibholz, **a.g.m.**, s.17, fig.1;

¹⁶² Arnold-Grohmann, **a.g.e.**, s.30

¹⁶³ **1400. yılında Kur'an-ı Kerim**, kat.no.10, s.160

883 yılında *Muhammed b. İbrahim* tarafından istinsah edilen ve tahta üzeri deri kaplı bir Kur'an, Şam'daki büyük camiye hediye edilmek üzere teslim edilmişti. Bu Kur'an cildi muhtemelen Mısır'da yapılmıştı. Bu örneklerin incelenmesi neticesinde Hicri 3. yüzyılda hem üretim-malzeme hem de süsleme açısından Mısır ve Kayrevan ciltleri arasında büyük bir benzerlik bulunduğu anlaşılmıştır.¹⁶⁴

Halife Me'mun (s. M. 813-833) devrindeki tercüme ve telif hareketlerinin yoğunluğu aynı zamanda yazılan bu eserlerin ciltlenmesi gerektiğini de ortaya çıkardı. Bu dönemde kraliyetin üç büyük kütüphanesi vardı. Bunun akabinde ciltleme faaliyetleri bununla paralel gelişmeye başladı. Me'mun devrinin bu meşhur kütüphanelerinde çeviri ve ciltçilik faaliyetleriyle uğraşan görevliler bulunurdu.¹⁶⁵ Devrin önemli âlimleri aynı zamanda mücellid idiler. Ünlü coğrafyacı ve mücellid el-Mukaddesî (M. 946-991) , Suriye usulü çok güzel ciltler yapmaktaydı. Kitaplarını ciltletmeyi seven ve bunun için çok paralar harcayan Yemenliler, el-Mukaddesî Aden'e gelince kitaplarını ciltlettirmek için ona gönderiyorlardı.¹⁶⁶ O da bu iş karşılığında bazen bir Kur'an cildi için iki dinar aldığından bahseder.¹⁶⁷ Aynı şekilde, şair ve mücellit olan İşbili (öl-1232), büyük olasılıkla Kurtuba halkı tarafından ilk Muvahhidler hükümdarı Mümin'e verilen Hz. Osman Mushafının onarımında yer almıştı. Ciltçilikle ilgili en erken bilgiler veren müelliflerden biri olan İşbili'nin eseri, ciltçilik terminolojisi açısından önemli detaylar içermektedir.¹⁶⁸

İbn el-Haris, Halife Me'mun'un kütüphanesinde çalışan ünlü bir mücellitti. Bunlardan başka Şifad el-Mikrad el-Uceyfi, Ebu İsa bin Şiran, Dimyane el-A'sâr bin el-Haccâm, İbrahim ve oğlu Muhammed ve el-Hüseyin bin es-Saffâr da diğer mücellitlerdi. Bu mücellitlerin ciltleri ise günümüze ulaşmamıştır.¹⁶⁹

9. yüzyılda Halife Mutasım (s. M. 833-842) zamanında Türkler için kurulan ordugâh şehri Samarra'ya yerleştirilen Türklerin, burada yaptıkları ciltlerle bu sanatı

¹⁶⁴ Arnold-Grohmann, **a.g.e.**, s.45

¹⁶⁵ G. Bosch-J. Carswell-G. Peterbridge, **a.g.e.**, s.7

¹⁶⁶ Abdülhalik Bakır, **a.g.m.**, s.94

¹⁶⁷ Arnold-Grohmann, **a.g.e.**, s.31

¹⁶⁸ Adam Gacek, **a.g.m.**, s.106-113

¹⁶⁹ Arnold-Grohmann, **a.g.e.**, s.32

geliştirmiş oldukları¹⁷⁰ muhtemel olmakla beraber “*Bu sanat bunlar vasıtasıyla da İslam dünyasına yayılmış oldu*”¹⁷¹ iddiası da önceki Kıptî ve sonraki İslam cilt geleneğini ve örneklerini dikkate almamak olacağından kabul görmeyecektir. Kısacası bu tezin doğruluğu için Samarra’da yapıldığı iddia edilen “Uygur Türkleri”ne ait ciltlerin örnekleri gösterilmelidir. İslam dünyasına ciltçiliğin yayılmasında Türkler kadar Arapların da katkısı olduğu unutulmamalıdır.

Orta Asya cilt sanatının 8-11. hattâ 12. yüzyıllar arası örnekleri henüz yeterince ortaya çıkarılmamış ve incelenememiştir. Oysa Orta Asya Türk Cilt sanatının bu karanlık döneminin yeni bulgu ve araştırmalarla aydınlanacağı ve sadece iki cilde dayanarak yapılan yorumların da değişeceği açıktır. Bundan sonra ancak Türk cilt sanatının tarihi gelişimi daha doğru bir şekilde gözlenerek tespit edilip yazılabilecektir.

*Res-33 Kayrevan cilt örneklerinden*¹⁷² 9. yüzyıl.

¹⁷⁰ Ahmet S. Arıtan, “Anadolu Selçuklu Cild San’atı”, **a.g.e.**,c.7, s.933, a.mlf., “Türk Cild Sanatı”, **a.g.e.**, s.63-64; İsmet Binark, **a.g.m.**, s.989

¹⁷¹ Ahmet S. Arıtan, **a.g.m.**, a.y.; a.mlf., “Türk Cild Sanatı”, s.64

¹⁷² Kayrevan ciltleri ile ilgili geniş bilgi için bkz. G. Marçais – L. Poissont, “**Objets Kairouanais**”, 1948, Görseller için: PL.I-LII

Buradan hareketle San'a, Kayrevan ve Şam'daki Ulucamilerde bulunan deri kaplı ilk İslam cilt örneklerinin 9-10. yüzyıllara tarihlenen Kur'an nüshalarına ait olduğu söylenebilir. Tahta üzeri deri kaplı ve yatay biçimde tasarlanan bu ciltlerin miklebleri yoktur.¹⁷³ Bu ciltlerde kullanılan tahtalar daha çok kavak, incir, Halep çamı, defne ve ilgin ağaçlarından yapılmıştır.¹⁷⁴ G. Marçais ve L. Poissont tarafından yayınlanan 179 Kayrevan cildi (**Res.33**) 9 ile 13. yüzyıllar arası örneklerden oluşur. Bunlardan 58'i 9. yüzyıla, 19'u 10. yüzyıla, 71'i 11. yüzyıla ve 31'i de 12-13. yüzyıllara tarihlenmiştir. 9-10. yüzyıllara ait olanlar dâhil bu ciltlerin büyük bir kısmı Kayrevan Ulucami odalarında bulunmuştu.¹⁷⁵ Kayrevan erken dönem İslam ciltçiliği hemen hemen bütün teknik özellikleri itibariyle 8 ve 9. yüzyılların Koptik ciltçiliğine benzer. Bu ciltler, ciltçiliğin Greko-Romen Koptik dünyadan İslam dünyasına geçerken ustaların sanatlarındaki teknik bilgi ve yeterliliğin devamını göstermesi açısından oldukça önemlidir.¹⁷⁶

11-12. yüzyılda ciltlerde artık tahta kapak yerine mukavvâlar kullanılmaya başlanınca, kitabın ağız kısmını koruması için de mikleblere yapılacak ve kitaplar dikey olarak tasarlanacaktır.¹⁷⁷ Yatay biçimler ise tamamen terk edilmeyip, şiir kitaplarında az da olsa devam edecektir.¹⁷⁸

Tulunoğulları (868-905) zamanına ait ilk örnekler ile birlikte İslam cildindeki ilerleme, 12. yüzyıla kadar Samanoğulları¹⁷⁹, Fatımiler, Gazneliler, Büyük Selçuklularla devam etmiştir.¹⁸⁰ Ancak Gazneliler dönemi ile Büyük Selçuklular dönemine ait yeterince cilt örneğine henüz ulaşamamıştır. Fatımîler zamanında kağıt sanayisine paralel olarak ciltçilik de ilerlemişti. Bu dönemde ustalar ciltler için

¹⁷³ G. Marçais & L. Poissont, **a.g.e.**; Ursula Dreihholz, **a.g.m.**, pp.16-34; G. Bosch-J. Carswell-G. Peterbridge, **a.g.e.**, s.25; Zeren Tanındı, "Osmanlı Kitaplarının Görkemli Giysileri", **a.g.e.**, s.76,

¹⁷⁴ Abdülhalik Bakır, **a.g.m.**, s.95

¹⁷⁵ T. Petersen, **a.g.m.**, s.41

¹⁷⁶ T. Petersen, **a.g.m.**, s.64

¹⁷⁷ Zeren Tanındı, "Kitap ve Cildi", **a.g.e.**, s.842

¹⁷⁸ Zeren Tanındı, "Ortaçağ İslâm Cildleri", **a.g.e.**, Res.20.

¹⁷⁹ Samanoğulları dönemi kitap ve kütüphane konuları ile ilgili bkz. Padover, S. K., "İslâm Kütüphaneleri", (Muslim Libraries), **dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/820/10400.pdf**, çev. Osman Ersoy, Özer Soysal, s.275-295

¹⁸⁰ Ahmet S. Arıtan, "Anadolu Selçuklu Cild San'atı", **a.g.e.**, c.7, s.933; a.mlf., "Türk Cild Sanatı", **a.g.e.**, s.64

genellikle dana derisi kullanıyorlardı. Onlar Kur'an ciltlerinde ise (Arap kaynakların bildirdiğine göre) daha ziyade ipek, dibâc ve atlas gibi kıymetli ve kaliteli kumaşları tercih etmekteydiler.¹⁸¹ Ortaçağ'da bilinen ilk örneklere göre ciltlerin kaplanması açık ve koyu kestane renkli derinin tercih edildiği görülmektedir. 15. yüzyıldan başlayarak, cilde kaplanan derilerin renklerinde kestane renginin yanında vişneçürüğü, siyah ve bordo kırmızı tercih edilecektir.¹⁸²

Ortaçağ İslam ciltlerinin zengin örnekleri 13. yüzyıl ortalarından 16. yüzyıl başlarına kadar Suriye ve Güneydoğu Anadolu'yu ellerinde bulunduran ve Mısır'da hüküm süren Memlûkler döneminde yapılmış ve özellikle de 14. yüzyılda onların mücellitleri, İlhanlı ve Anadolu Beylikleri devri ciltlerinde etkili olmuşlardır. Bu ciltlerde kapakların dış yüzünde geometrik bezeme türü yaygındır. Bazen küçük kalıp ve aletlerle şükür ifadeleri içeren sözler de dış kapaklara yazılmıştır. İç kapaklara da soğuk baskı tekniğinde blok kalıpla rumili ve geometrik geçmelerden oluşan bezemeler yapılmıştır.¹⁸³

Bu tarz ciltler Memlûk, Selçuk ve İran sahasında 15. yüzyıla kadar teknik, kompozisyon ve süsleme motiflerinde pek önemli bir ayrılık kaydetmeden devam etmiştir. 15. yüzyılda ve bilhassa Timurluların hâkimiyeti zamanında sanatın zirveye çıkması neticesinde çok güzel ciltler yapılmıştır.¹⁸⁴

İlhanlı döneminin usta işi ciltleri Bağdat, Musul ve Merağa'da istinsah edilen büyük boy Kur'an nüshalarına kaplanmıştır. Onların cilt bezemelerinde Memlûklü mücellitlerle ortak bir üslûp sürdürdükleri görülür.¹⁸⁵ İlhanlı mücellitler aynı zamanda isimlerini de küçük kalıplarla ciltler üzerine basmışlar, Kuzeybatı Afrikalı, Fezli ve Marakeşli cilt ustaları da özellikle 12-14. yüzyılda istinsah edilen mushafların deri dış kapaklarına, aletle basit geometrik tasarımlar yapmış, aletlerin

¹⁸¹ Abdülhalik Bakır, **a.g.m.**, s.97

¹⁸² Zeren Tanındı, "Osmanlı Kitaplarının Görkemli Giysileri", **a.g.e.**, s.76-77

¹⁸³ Zeren Tanındı, **a.g.m.**, s.77

¹⁸⁴ Kemal Çığ, **a.g.e.**, s.7

¹⁸⁵ Zeren Tanındı, "Osmanlı Kitaplarının Görkemli Giysileri", **a.g.e.**, s.77

deride bıraktıkları izleri, oyuntuları altın yıldızla boyamışlardır.¹⁸⁶ 14. yüzyıl sonundan 15. yüzyıl sonuna kadar Şiraz, Yezd ve Herat'ta Timurîlerin 15. yüzyılda Bağdat ve Şiraz'da Karakoyunlu ve Akkoyunlu Türkmenlerin, ve 16. yüzyılda Tebriz, Kazvin, Meşhed, İsfahan, Şiraz, Herat'ta Safevilerin ve Buhara'da Özbeklerin cilt ustaları, kitaplar için özenli ciltler yapmışlardır.¹⁸⁷

En eski tarihlenebilen cilt örnekleri 13. yüzyıl sonlarından gelen Memlüklerin cilt sanatı, 16. yüzyılda bu devletin Osmanlı'ya katılmasına kadar devam eder.¹⁸⁸ Memlük ciltlerinde yaygın bir uygulama olan soğuk baskı iç kapak bezemeleri, 1450'lere kadar Osmanlı ciltlerinde de kullanılmaya devam etti.¹⁸⁹ 1440-1450'lerin Osmanlı ciltlerinde bu bezemelerin daha çok bitkisel olduğu görülür.¹⁹⁰ Irakta üretilen ciltlerin soğuk baskı bezemelerindeki kalitenin, Iraklı mücellitlerin kullandıkları metal kalıpların kalitesi ile ilişkisi vardır.¹⁹¹ İlk olarak 14. yüzyıl sonlarında görülmeye başlanan ve 15. yüzyıl Memlük ciltlerinde karakteristik olan, daha çok iç kapaklarda görülen, sonra dış kapaklara da uygulanan deri oyma (Kâtî'-Filigree) ciltler, bu dönem ciltlerinin ve cilt işçiliğinin nadide örneklerini oluşturmuştur.¹⁹² Bunların 15. yüzyıl Osmanlı ciltleri ile de bir ilişkisi olduğu bilinmektedir. Osmanlı dönemi 1460 öncesi ciltlerde Şiraz tarzı uygulamalar iç kapaklarda görülür. Sultan II. Mehmed (Fatih, s.1451-81) için üretilen ciltlerde görülen bu uygulama daha sonra "Fatih usulü" diye adlandırılmıştır.¹⁹³

Son Abbâsi ve Selçuklu dönemi Kuzey Mezopotamya ve Anadolu'da yapılan ciltlerde bitkisel bezeme geometrik bezemeye beraber kullanılmasına rağmen 13. yüzyılın ikinci yarısına kadar Memlüklerin yayıldığı bölgelerde ve Mağrib'de yapılan ciltlerde geometrik bezeme daha yaygındır.¹⁹⁴ Bu dönem

¹⁸⁶ Zeren Tanındı, **a.g.m.**, a.y.

¹⁸⁷ Zeren Tanındı, **a.g.m.**, a.y.

¹⁸⁸ Julian Raby-Zeren Tanındı, **Turkish Bookbinding in the 15th Century**, s.7-8

¹⁸⁹ Julian Raby-Zeren Tanındı, **a.g.e.**, s.9

¹⁹⁰ Julian Raby-Zeren Tanındı, **a.g.e.**, s.10

¹⁹¹ Julian Raby-Zeren Tanındı, **a.g.e.**, s.9

¹⁹² Alison Ohta, "Filigree Bindings of the Mamluk Period" **Muqarnas: An Annual on the Visual Culture of the Islamic World**, vol.XXI, 2004, s.267-276,

¹⁹³ Alison Ohta, **a.g.m.**, s.267

¹⁹⁴ Zeren Tanındı, "Ortaçağ İslam Ciltleri", **a.g.e.**, s.105

ciltlerinde dış kapakların yanı sıra iç kapakların da bezendiği görülür. Genellikle açık kahverengi ince tıraşlanmış derilerin kullanıldığı bu bölümlerde, geometrik bezemelerin yanı sıra daha çok bitkisel bezemeler büyük kalıplar ile soğuk baskı olarak, yani kalıpların ısıtılarak deri üzerine basılması tekniğinde yapılmıştır. Isının etkisiyle deride farklı renk tonları oluşturulmuştur. Bu kısımlar, tezin kataloğunda görüleceği üzere genelde iki ya da üç parçadan yapıldığı gibi nadiren de olsa tek parça deri ile de yapılmıştır.

3.2. Anadolu’da Cilt Sanatının İlk Örnekleri

Anadolu’da Selçuklular ile başlayan sanatsal üretim yoğunluğunda cilt sanatının da yer bulması gerekmektedir. Anadolu’nun özellikle Sultan Alaaddin Keykubad I (s.1221-37) devri siyasi ve ticari gelişmeleri, Selçukluların hâkimiyet sahalarını birer çekim merkezi haline getirmişken, çevre ülkelerden pek çok sanatçıya da hünelerini sergileyebilecekleri özgür ve oldukça örgütlü bir çalışma ortamı yaratmıştı.¹⁹⁵ Sonraları devrin ileri gelen devlet adamları, vezirleri, emirleri gibi sanatsever kişilerin himayesinde gelişen, adeta bir güç ve gövde gösterisine dönüşen mimari faaliyetlerde¹⁹⁶ ana yapılar arasında görülen medreseler, bize dönemin kitap istinsahı¹⁹⁷ ve kütüphaneleri hakkında önemli fikirler vermektedir. Bunlarla ilgili vakfiyelerde kitaplara ve kütüphanelere dair önemli bilgiler bulunmaktadır.¹⁹⁸

1071 ile başlayan Anadolu Türk varlığı, Selçuklular ve Beylikler devri ile artarak devam etmiştir. Moğolların Selçukluları 1243’te yenmesiyle yönetimde hâkimiyet ilk olarak sultanlardan üst düzey bürokrasiye, 1278’den sonra ise İran’dan atanan İlhanlı yöneticilerine geçmişti. Anadolu’da hüküm sürmeye başlayan bu üst

¹⁹⁵ Semra Ögel, **Anadolu Selçuklu Sanatı Üzerine Görüşler**, İstanbul 1986, s.1-7

¹⁹⁶ Semra Ögel, **a.g.e.**, a.y.

¹⁹⁷ Bkz. İbrahim Kunt, “Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu’da Telif Edilen Eserler”, **Selçuklu’dan Osmanlı’ya Bilim Kültür ve Sanat**, Prof. Dr. Mikail Bayram’a Armağan, Ed. Mustafa Demirci, 2009, s.287-295; Mahmut Gündüz, “İslam’da Kitap Sevgisi ve İlk Kütüphane”, **Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni**, c.XXIV, sy.2, s.93-126, 1975.

¹⁹⁸ Kitap vakfiyelerine örnek olarak bkz. Murat Yüksel, **a.g.m.**, 134-47

düzyer yöneticilerin artan servetleri, onları birçok hayır müessesesi yapmaya yaptırmaya teşvik etti. Öyle ki Anadolu bu dönemde, adeta vezirlerin, beylerin, zengin hayırseverlerin sanat değeri oldukça yüksek yapılar inşa ettirdiği bir şantiye idi.¹⁹⁹ Örneğin Vezir Fahreddin Sahip Ata, üç ünlü medresenin (Sivas; Gök mederese, Buruciye medresesi, Çifte Minareli medrese) bânisi (bina ettiren-kurucusu) idi.²⁰⁰ Bunun gibi pek çok medrese kurulmuştu ve bu medreselerde elbette kitap bulunmalıydı. Bu da Anadolu'da kitap üretimini gerektirdi. Bu nedenle Konya bir başkent olarak kitap üretim merkezi olmuştu.²⁰¹

Anadolu Selçuklularına ait tespit edilen en erken cilt örneği 549/1154 istinsah tarihli bir esere aittir. Bundan başka 562/1166, 578/1182, 593/1196 ve 600/1203 istinsah tarihli eserlerin ciltleri de tespit edilmiştir.²⁰² 677/1278'de Saadeddin Köpek'in medresesinde Kâtip Hasan ibn Abdullah el-Konevî bir *Mesnevi* nüshası istinsah etmişti.²⁰³ Devrin her türlü politik kargaşa ortamına rağmen devam eden kültürel ve sanatsal faaliyetlerde bazen yerli, bazen de gezgin mimarlar, çini, taş ve ahşap ustaları, müzehhip ve mücellitler yer almıştı. 677/1278'de istinsah edilen bu eserin müzehhibi de böyle bir sanatçı olan ve kökü Hindistan'a uzanan Muslih b. Abdullah el-Hindî'dir.²⁰⁴ Bu dönemde Mevlevilik ve *Mesnevi*'nin kitap üretiminde etkisi olduğu da unutulmamalıdır.²⁰⁵ 677/1278'den sonraki dönemde Anadolu siyasi olarak pek çok küçük beyliklere bölündü. Bunlardan biri olan Karamanoğulları Selçuklu başkenti olan Konya'ya sahiptiler. Konya 14. yüzyıl Anadolu'sunda en önemli kitap üretim merkezlerinden biriydi. Memlükler, Karamanlı Beyliğiyle 14. yüzyılın başlarından başlayarak sıkı bir ilişki kurmuşlardı.²⁰⁶

¹⁹⁹ Semra Ögel, **a.g.e.**, a.y.

²⁰⁰ Julian Raby-Zeren Tanındı, **a.g.e.**, s.3

²⁰¹ Julian Raby-Zeren Tanındı, **a.g.e.**, a.y.

²⁰² Ahmet S. Arıtan, "Anadolu Selçuklu Cild San'atı", c.7, s.934

²⁰³ Julian Raby-Zeren Tanındı, **a.g.e.**, a.y.

²⁰⁴ Zeren Tanındı, "Anadolu Selçuklu Sanatında Tezhip: Müzehhip Muhlis b. Abdullah el-Hindî ve Halefleri", **Arkeoloji ve Sanat Tarihi Araştırmaları yıldız Demiriz'e Armağan**, Haz. M. Baha Tanman, Füsün Tükel, 2001, s. 145

²⁰⁵ Filiz Çağman- Zeren Tanındı, "Tarikatlarda Resim ve Kitap Sanatı", **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler**, (Haz. Ahmet Yaşar Ocak), Ankara 2005, s.504-545; Zeren Tanındı, "Kur'an-ı Kerim Nüshalarının Ciltleri ve Tezhipleri", **a.g.e.**, s.94-95

²⁰⁶ Zeren Tanındı, "Karamanlı Beyliğinde Kitap Sanatı", **a.g.e.**, s.42

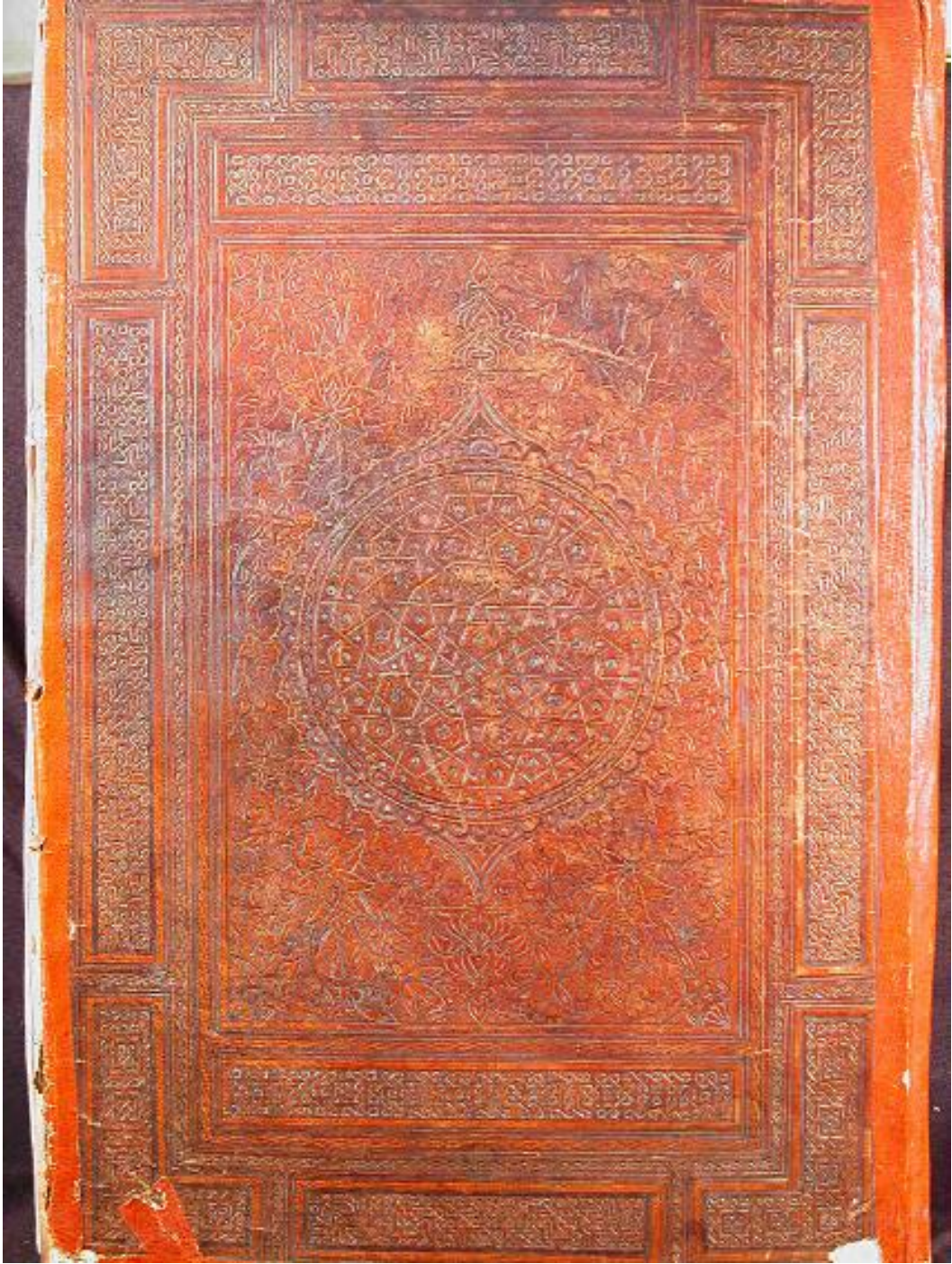
Karamanoğulları 14. yüzyılda kitap sanatının ilk patronları olmuştu.²⁰⁷ Anadolu'nun bu dönem cilt sanatına ışık tutan, özellikle 13. yüzyıl sonu ve 14. yüzyıl ciltleri açısından Konya Mevlana Müzesi koleksiyonu oldukça üst düzey ciltlere sahiptir.²⁰⁸ Erzincan Beyi Emir Satı için 770/1368'de tamamlanan bir *Divan-ı Kebir* nüshasının mücellidi Ebu Bekir el-Mücellid el-Mevlevî el-Hemevî idi. Mücellid iç kapaklara yaptığı soğuk baskı bezeme üstüne adını yazmıştı.²⁰⁹ Orijinal cildini muhafaza etmiş bir eser de Karaman beylerinden Halil b. Mahmud için 714/1314'de kopya edilen iki ciltlik Kur'andır (**Res.34-35**). Bu Kur'anların bir kapağı geometrik diğeri bitkisel bezenmiştir..²¹⁰

²⁰⁷ Julian Raby-Zeren Tanındı, **a.g.e.**, s.4

²⁰⁸ KMM'den örnekler için Bkz. Zeynep D. Aksoy, **XIV. Yüzyıl Anadolu Türk Tezhip Sanatı Tasarımları**, (Yayımlanmamış) Doktora Tezi, MSGSÜ SBE, İstanbul 2010; Zeren Tanındı, "The Art of The Book: Patrons and Interactions in Erzincan Between 1365 and 1410", **Varia Anatolica XXV, At the Crossroads of Empires: 14th-15th Century Eastern Anatolia-Proceedings of the International Symposium Held in Istanbul 4th-6th May 2007**, Ed. Deniz BEYAZIT, İstanbul 2012, s.221-238; a.mlf., "Seçkin Bir Mevlevî'nin Tezhipli Kitapları", **M. Uğur Derman 65 Yaş Armağanı**, (Haz. I.C.Schick), İstanbul 2000, s.513-516; a.mlf., "Karamanlı Beyliği'nde Kitap Sanatı", **a.g.e.**, s.42-44

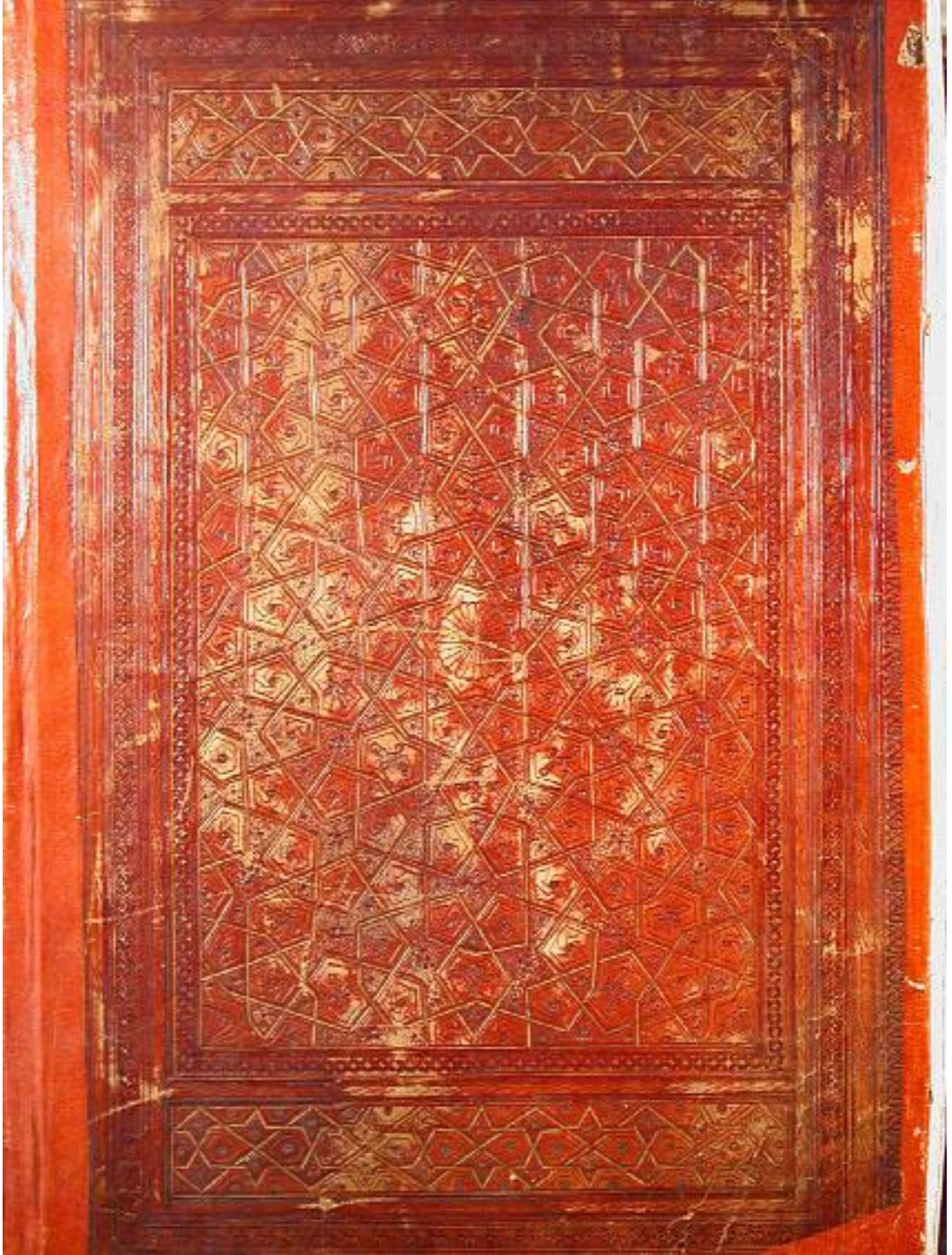
²⁰⁹ Julian Raby-Zeren Tanındı, **a.g.e.**, a.y.

²¹⁰ Julian Raby-Zeren Tanındı, **a.g.e.** s. 4-5

Res-34: Kur'an-ı Kerim cildinin Ön kapağı, 714/1314 istinsah tarihli-KMM 12-2 (Z.D.Aksoy, s.117)²¹¹

²¹¹ Zeynep D. Aksoy, **a.g.t.**, s.117

Res-35: Kur'an-ı Kerim cildinin Arka kapağı, 714/1314 istinsah tarihli-KMM 12-2 (Z.D.Aksoy, s.118)²¹²

²¹² Zeynep D. Aksoy, **a.g.t.**, s.118

**4. BURSA İNEBEY KÜTÜPHANESİ ORTAÇAĞ İSLAM CİTLERİNİN
(13-14.YÜZYIL) SEÇİLMİŞ ÖRNEKLERİNİN KATALOĞU**

Katalog No: 1 (Res: 36-45)

Bulunduğu Derme ve D. No: Genel-1612

Eserin Adı: Tercüme-i Tefsir et-Tâberî (5. cild)

Müellifi: Ebû Cafer Muhammed b. Cerir et-Tâberî (224-310/838-923)

Mücellid İmzası: ---

Hattat: Hasküveyh b. Muhammed b. Hasküveyh

İstinsah Tarihi: 562/1166

Ölçüsü: 312x234 242x178

Yazı türü: Nesih

Dili: Farsça

Sayfa sayısı: 216

Satır sayısı: 15

Genel Özellikler: “*Ebû Cafer Muhammed b. Cerir et-Tâberî (224-310 H)*”nin tefsirinin tercümesidir. Yan kağıdındaki üç satırlık kayıttan anlaşıldığı üzere (*vakf-ı mevlevihane-i burusa cemiyethâne mihrabında koyalar..derunda okuyub kitab sahibün dahi bir fatiha-i şerife ile yad ideler*) bu eser, Bursa mevlevihanesi vakfidir. Bu kayıt haricinde eserde herhangi bir mühür yoktur, fakat sadece 2a’da kitab ve müellif adının altında sayfa kenarına kalan kısımda silik halde kırmızı mürekkeple yazılmış bir temellük kaydında “*Ebi Ömer b. Muhammed b. Sislâd b. Abdullah el-Ermevî*” ismi okunmaktadır.

2a’da sayfa başındaki eser ve müellif adı ile son satırında “*bi hatt-ı Hasküveyh el-kâtib*” ibaresi vardır. 3a’daki serlavha tezhipleri içinde eserin 5. cilt olduğu yazılıdır. 216a’daki Hâtıme tezhibi içindeki ketebe kaydında: “*Ketebühü tilmizü’l-kitâb Hasküveyh bin Muhammed Hasküveyh senete isnâ sitte hamsemie*” müstensih olarak Hasküvey b. Muhammed b. Hasküveyh adı ve 562/1166 tarihi vardır.

Eser, krem rengi abadi kâğıtlara siyah mürekkep ile yazılmıştır. Beşli formalar dört duraklı olarak dikilmiştir. Tezhipleri, Büyük Selçuklu dönemi eserlerinin tezhip üslubunu yansıtır. Özellikle sûre başı tezhipleri, ünvan sayfası tezhibi, altınla yapılmış pençhane duraklar, her on ayette bir konulan aşere gülleri,

hatime tezhibi gibi kısımlarının bezemeleri (**Res.39**), Büyük Selçuklu eserlerinin tazındadır.²¹³ Sayfaların sırt kısımları basitçe ince kağıt şeritler ile, her iki kapak, sertab ve miklebin kenarları ise siyah bir deri ile tamir edilmiştir. Deri üzerindeki motifler tahribata rağmen iyi durumda ve belirgindir. İç kapaklar ise boştur.

Res-36: GE-1612 Kenar suyu detay

Res-37: Atabek Ayas'ın 1220'de yaptırdığı Türbe mihrabından detay. Konya. HGB-2012

Res-38: GE-1612 Şemse detay

²¹³ Banu Mahir, "İslâm Kitap Sanatı Tezhip Tasarımına Büyük Selçuklu Dönemi Katkılarının Bir Örneği", **I. Uluslar Arası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildiriler**, 2001, c.II, s.105-111, (Resler: 511-516)

Res-39: GE-1612 Tezhip örnekleri

Res-40: GE-1612 Arka kapak, sertab ve mikleb

Res-41: GE-1612 Sertab detay

Cilt Özellikleri:

Eserin her ikisi de aynı olan kapak ölçüleri 31.2x23.4 cm.dir. 10 cm. çapındaki şemse merkezinde on kollu yıldız ve buradan türeyen yamuk altıgenler, beş kollu yıldızlar ve farklı geometrik parçalar görülür (**Res.38**). Merkezdeki yıldızı kapatan yine on kollu yıldızın devamında aralarda on adet beş kollu yıldız bulunmaktadır. Bunları da kapatan en dıştaki yıldız, yine on kollu olarak formu tamamlamıştır. Kapaklar ve miklebdeki şemse içlerinde görülen farklı geometrik

Res-42: GE-1612 Köşebent detay

parçaların içleri, şeklinde zencerek çivisi motifleri ile doldurulmuştur. Şemseye bitişik olarak yapılmış armudi salbeklerin uçları, baş ve etek kısımlarına doğru tıgılı olarak sonlandırılmıştır (**Res.40**). Bu formuyla şemse, 13. yüzyıl Anadolu ahşap işçiliklerinden özellikle cami kapılarının (**Res.45**) birebir kopyası gibidir.

Farklı kalınlıklarda onüç sıra cedvelin çekildiği kapaklarda, şemseyi çevreleyen köşebent kısımlarında (**Res.42**) ikişer tıgılı tek sıra cedvel vardır. Bundan sonra üç ince iki kalın cedvel sırası vardır. **X**'lerle yapılmış baş ve etek yönündeki kenar suyu yine üç sıra ince, iki sıra kalın cedvel ile kapatılmıştır. En dıştaki geçmeli geometrik zencerek dizisini çevreleyen cedvel sırası da aynı şekilde olup en dıştaki cedvel daha kalın olarak çekilmiştir. Kapaklar ve miklebin baş ve etek kısımlarına ikişer sıra olarak geçilen (**Res.40**) kenar suları, farklı şekillerde zencerek çivileri ile yapılmıştır (**Res.36**).

Köşebentler çeyrek daire içinde çeyrek münhani biçiminde ve uçları tıgılıdır (**Res.42**). Mikleb kısmı da kapaklardaki tasarıma sahiptir (**Res.40**). Sertab kısmı ise üç kartuş halinde, araları kenar sularında kullanılan zencerek aletleri izleriyle doldurulmuş ve cedvellerle bölünmüştür (**Res.41**). Ortadaki kartuşun içi **X**'lerle doldurulmuşken kenarlardaki kartuşların içlerinde birer geçme motifleri vardır.

Değerlendirme:

Eserin ilk değerlendirildiği bir çalışmada, sertab ve miklebinin olmadığı belirtilmiş, katalog kısmında “*Oldukça harap, sırt ve kenarları tamirli. Miklebi kaybolmuş*” ve “*sertab ve şemsesi kaybolmuştur*” ifadeleri kullanılmıştır.²¹⁴ Fakat eserin sertab ve miklebi görüldüğü gibi özgün olarak arka kapağa sağlamca bağlıdır.

Taberî'nin eserinin Farsça tercümesi ile ilgili Keşf'te geçen²¹⁵ “*..sonrakilerden bir kişi bu kitabı Sâmânî Mansur b. Nûh için farsçaya tercüme etti..*” ifadesinden yola çıkarak adı geçen Sultan'ın, Sâmânî I. Mansur (Mansur b. Nuh 961 – 976 M.) olduğu söylenebilir. Çünkü Keşf'te Mansur b. Nuh'un (I. Mansur) 352/974'de yine Taberî'nin tarih kitabının Farsçaya tercüme edilmesini emrettiği bilgisi var.²¹⁶ Dolayısıyla bizim bu eserimizin de muhtemelen ilk Farsça tercümesi I. Mansur döneminde yapılmıştır ki 562 istinsah tarihli bu eser de sonradan bu tercümeden hareketle kopya edilmiş olmalıdır. Fakat eserin cildi sonraki tarihlerde muhtemelen tamirler sırasında takılmıştır.

Yine bu hanedandan Sultan II. Nuh (Rıza Nuh-976-997 M.)'un İbn Sina gibi devrin önemli âlimlerle ikişikisi de bilinmektedir. Döneminde kendi kütüphanesinden ve yoğun bir çeviri faaliyetinden bahsedilmektedir.²¹⁷ 18 yaşındayken Nuh ibn Mansur tarafından saraya davet edilen İbn Sina'nın, sultanın kütüphanesini gördükten sonraki şaşkınlığı, kütüphanenin dört yüz deve yükü miktarında olduğu ve daha sonra yandığı bilgisi, dönemin sultanlarının kitap ve kütüphane, çeviri ve derleme faaliyetleri ile ne kadar ilgili oldukları konusundaki önemli detaylardır.²¹⁸

²¹⁴ Ahmet S. Arıtan, **Konya Dışındaki Müze ve Kütüphanelerde Bulunan Selçuklu ve Selçuklu Üslubunu Taşıyan Cild Kapakları**, (Basılmamış) Doktora Tezi, s.229

²¹⁵ Keşf, c.1, s.385

²¹⁶ Keşf, c.1, s.277

²¹⁷ Keşf, c.2, s.569

²¹⁸ Bkz: Padover, **a.g.m.**, s.280-281, (dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/820/10400.pdf)

Şemsede görülen ve geçmelerle türetilen farklı geometrik parçalar, bu dönemin taş (Res.44) ve ahşap eserlerinde (Res.45) yoğun olarak kullanılmıştır. Altılı-sekizli-onlu-onikili-ondörtlü ve onaltılı yıldız formunda²¹⁹ ve geometrik parçaların içleri doldurulmuş olarak ahşap kapı kanatlarında ya da künde-kârî teknikte yapılan ahşap minberlerde²²⁰ pek çok örnek görmek mümkündür. Bu tasarımın ciltlerde de (Res.43) farklı pek çok türü bulunmaktadır.²²¹ Kenar suyunda görülen bezeme de mimaride (Res.37) çokça kullanılmıştır. Ketebe tarihi dikkate alınarak eserin, bu şekilde günümüze iyi durumda ulaşmış Anadolu Selçuklu ciltlerinden biri olduğu söylenebilir.

Res-43: SK/HSA-91 şemse. (727/1326)

Res-44: Konya Sırçalı Med.(640/1242)

²¹⁹ Geometrik ve Yıldız kompozisyonları hakkında bilgi için bkz: Nermin Şaman Doğan, “Anadolu Selçuklu Dönemi Geometrik Süslemelerine (Yıldız Kompozisyonlarına) Yüklene Anlamlar”, **Ortaçağ’da Anadolu-Prof. Dr. Aynur Durukan’a Armağan**, s.397-413; Selçuk Mülayim, **Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler: Selçuklu Çağı**, 1982

²²⁰ Ahşap eserler üzerinde benzer tasarımlar için bkz: Erdem Yücel, “Türk Mimarisinde Ağaç İşleri”, **Arkitekt**, c.30, 1968, s.21-26, a.mlf., “Ahşap” maddesi, **İ.A. (TDV)**, 1989, c.2, s.181-183, a.mlf., “Osmanlı Ağaç İşçiliği”, **Kültür ve Sanat**, 1970, sy.5, s.58-71; B. Ögel, “Selçuk Devri Anadolu Ağaç İşçiliği Hakkında Notlar”, **Yıllık Araştırmalar Dergisi-I**, 1956, sy.5, s.199-235

²²¹ Tezhip örneklerinde 13-14. yüzyıl geometrik kompozisyonları için bkz: D. James, **Qur’ans of the Mamluks**, kat: 6, 17, 20, 24, 28, 29, 30, 65; Ayrıca bkz. Zeynep D. Aksoy, **a.g.t.**

Res-45: Ankara Hacı Hasan Camii Ahşap Kapısı-13. yüzyıl başı²²² (G.Öney, s.147)

²²² Gönül Öney, *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları*, s.147

Genel itibariyle iç ve dış kapaklardaki süslemeler; *Şemse*, *Köşebent*, *Mikleb*, *Sertab*, *Kenar suları* ve *İç kapaklar*, şeklinde tasarım olarak sınıflandırılırsa, ileride katalogdaki diğer eserler ile ve benzeri tasarımlarla karşılaştırmalar yararlı ve kolay olacaktır. Bu noktadan hareketle eser kısaca şu şekilde tasnif edilebilir:

KATALOG No: 1 GE-1612 (562/1166- Anadolu Selçuklu)

Şemse: İri yuvarlak Şemse, içi geometrik geçmelerle türetilen on kollu yıldız ve çokgenler.

Köşebent: Çeyrek daire içi çeyrek münhanili.

Mikleb: Kapak tasarımı ile aynı.

Sertab: içleri bezemeli kartuşlu.

Kenar suyu: Geçmeli ve **X**'lerden müteşekkil

İç Kapak: Sade bırakılmış.

Yayın: Ahmet S. Arıtan, **a.g.t.**, kat.no: 165, s. 229-230

Katalog No: 2 (Res: 46-54)

Bulunduğu Derme ve D. No: Haraççioğlu-275

Eserin Adı: Câmiu'l-Usûl li Ehâdîsi'r-Resûl (10. cild)

Müellifi: [İbn Esir el-Cezerî] Ebü's-Saâdet Mübârek b. Muhammed b. Abdülkerim (544-606/1150-1210)

Mücellid İmzası: ---

Hattat: Ahmed b. Abdülaziz (b. Abdullah)

İstinsah Tarihi: Müellif Asrı (12. yüzyıl sonu 13. yüzyıl başları)

Ölçüsü: 262 x 173 180 x110

Yazı türü: Nesih

Dili: Arapça

Sayfa sayısı: 177

Satır sayısı: 21

Genel Özellikler: Hadis ilmiyle ilgili bir eser olan Kütüb-i Sitte'nin toplandığı bu eserin müellifi olan İbn Esir el-Cezeri 544/1150 Cizre doğumludur. Daha sonra Musul'a yerleşen Cezeri, Zengiler Atabeyliği döneminde yaşamış ve 606/1210'da Musul'da ölmüştür.²²³ 177b'de sayfanın son satırındaki Ketebe kaydında (*ketebehü el-abdü'l-fakir ilallâhi tealâ Ahmed bin Abdülaziz bin Abdullah*) müstensih "Ahmed b. Abdülaziz b. Abdullah"²²⁴ ismi haricinde herhangi bir tarih bilgisi bulunmayan bu eserin müellif asrı olduğu düşünülmektedir. Eserin cilt bezeme özellikleri de, müellifin yaşadığı zaman ve bölgenin bezeme anlayışına uygundur. Bu durumda eserin cildinin de 12. yüzyıl sonu ile 13. yüzyıl başlarına tarihlenmesi muhtemeldir.

Eserin 1a bölümü tezhipli olup, bu zahriye tezhibi miklepten dolayı zedelenmiştir (**Res.46**). Kitap ve müellif adı bu tezhipli kısımda yazılıdır. Bu bilgiler tezhibin üst kısımda "*el-cüzü'l işrîn min kitâb-ü camiü'l-usûl*", bunun altında ise, "*fi hadisü'r-Resul sallallahü aleyhi ve sellem, te'lif el-Abdülfakir ilallahi teala el-Mübarek bin Muhammed bin Abdülkerim Afallahü anh ve.....*" şeklinde geçmektedir.

²²³ Müellif için bkz: Keşf, c.1, s.231

²²⁴ Müstensih adı eserin demirbaş kaydında ve eski tespit fişlerinde *Ahmed b. Abdülaziz* şeklinde geçmekte, fakat ketebe kaydında müstensihin tam adı *Ahmed b. Abdülaziz b. Abdullah* 'tır.

Konu başları kırmızı, metin kısmı siyah mürekkep ile yazılmıştır. Yan kağıt ve zahriye sayfası miklebten dolayı oldukça zedelidir ve ayrıca sayfa aralarında kurt yenikleri görülmektedir. Dörtlü ve altılı formlar halinde iki duraklı olarak dikilen eserin üst şirazesi tamamen dağılmıştır. 1a'da eserin sol alt köşesinde “İntikâl ilâ el-abd el-fakir İbrahim eş-şehîr Berkezâde..” şeklinde, *Berkezâde İbrahim'e* intikal kaydı, 2a'da *Haraççioğlu'nun*²²⁵ 1163/1750 tarihli vakıf mührü mevcuttur. Tezhibin sayfa kenarına kalan kısmında ise muhtemelen hafız-ı kütüblerin düştüğü bir kayıt vardır. Bu kayıta müellifin uzunca künyesi verildikten sonra eserin adı, müellifin doğum ve ölüm tarihleri verilmektedir.

Eserin iç kapakları soğuk baskı palmetli-rumili deri ile kaplıdır. Sertab kısmı sonradan yapılan tamirler sırasında değiştirilmiştir. Eserin son sayfası üzerinde iç derinin izinin görülüyor olması kapakların eserden ayrılmadığını yani özgün olduğunu gösterir.

Res-46: HO-275 Zahriye tezhibi.

²²⁵ Haraççioğulları ve Zaviyeleri ile ilgili detaylı bilgi için bkz: **Bursa Kütüğü**, “Cizyedarzâde” ve “Cizyedarzâde Zaviyesi” md. c.I, s. 237; “Hacı Hüseyin Ağa” md. c.II, s.197-199

Res-47: HO-275 Arka kapak.

Res-48: HO-275 Arka iç kapak soğuk baskı deri.

Res-49: HO-275 Köşebent ve kenar suyu detay.

Res-50: HO-275 Mikleb

*Res-51:HO-275
Mikleb detay*

Cilt Özellikleri:

26.2x17.3 cm ölçüsündeki arka kapağın şemse çapı 8.5 cm.dir. On iki adet 1.5 cm. ebatında dilimli yarım dairelerden oluşan şemse içi, her biri farklı ebat ve

şekillerde, uçları desenli ve üzerleri taralı, çiviye benzer zencerek aletlerinin vurulmasıyla girift biçimler oluşturan bir yapıdadır (**Res.47**). Merkezde irice bir altın kakma vardır. Girift tasarımı çevreleyen yarım daireler kalın bir çizgi demirinin ısıtılarak deri üzerine uygulanmasıyla yapılmıştır. Bu uygulama ile yapılmış pek çok cilt örneği mevcuttur. Her iki kapak kenarları siyah bir deri ile tamir edilmiştir.

Uçları ok başı şeklinde tasarlanan köşebentlerin içleri, şemse merkezi ve miklebe kullanılan zencerek aletiyle yapılan örgü motiflerinden oluşurken, kenarları kalın çizgi demiri ile yapılmıştır. Şemse merkezine vurulan iri altın kakma köşebent içlerine bir, ok başı yanlarına birer ve ok başının uç kısımlarına da üçer adet vurulmuştur (**Res.49**). Köşebentler ile zencerek arasına üç sıra ince, iki sıra da kalın cedvel çekilmiştir. Bu dönemde yaygın olarak kullanıldığı görülen kenar suyu, ucunda ters-düz palmet motifi bulunan zencerek aletiyle birbiri ardı sıra vurularak meydana getirilmiştir (**Res.49**). Bu kısmı kapatan cedvel sırasıyla kapakların en dış kenarları 1 cm. eninde boş bırakılmıştır.

Eserin özgün olmayan fakat kapakların süsleme programına uygun yapılmış olduğu tahmin edilen sertab kısmı tamirler sırasında siyah bir deri ile değiştirilmiştir. Mikleb'de ise kapaklardaki süslemeler tekrar edilmiştir (**Res.50**). Miklebin merkezinde kalın çizgi demiri geçilerek oluşturulmuş beyzi bir daire görülmektedir. Daire içi girift yapılı bezeme, zencerek aletlerinin vurulmasıyla yapılmıştır. Beyzi dairenin her iki yanında, mikleb formuna uyacak biçimde kenarları kalın çizgi demiriyle geçilmiş geniş ve içleri örgü formu oluşturacak şekilde (**Res.51**) zencerek aletlerinin vurulmasıyla yapılmış kısımlar vardır. Aynı altın kakmalar burada çizgi demirinin izlerinin birleşme kısımlarında ve mikleb merkezindeki beyzi dairenin ortasında birer adet kullanılmıştır. İki sıra kalın üç sıra da ince cedvelin çekildiği

kenar kısımları yine aynı zencerek dizisi ile çevrilerek en dışta da bir sıra kalın çizgi demiri ile son bulmaktadır.

Ön kapak süslemesi arka kapak ile aynıdır. Eserin dikkat çekici bir diğer kısmı ise, kapakların içlerine ve mikleb içine yapıştırılan tıraşlanmış ince derilere, soğuk baskı yöntemiyle yapılan süslemelerdir (**Res.48**). Kapaklardaki geometrik formun aksine bu iç kısımlarda bitkisel bir form uygulanmıştır. Tek parça bir blok kalıpla yapılmış, uçları palmetlerle sonlanan ve birbirini kesen rumili sarmal dallar, kalıbın ısıtılarak deri üzerine basılmasıyla meydana getirilmiştir. Bu dönemin ciltlerinde iç kapaklarda kullanılan bu uygulama, bahsedilen dönemin karakteristiğidir.

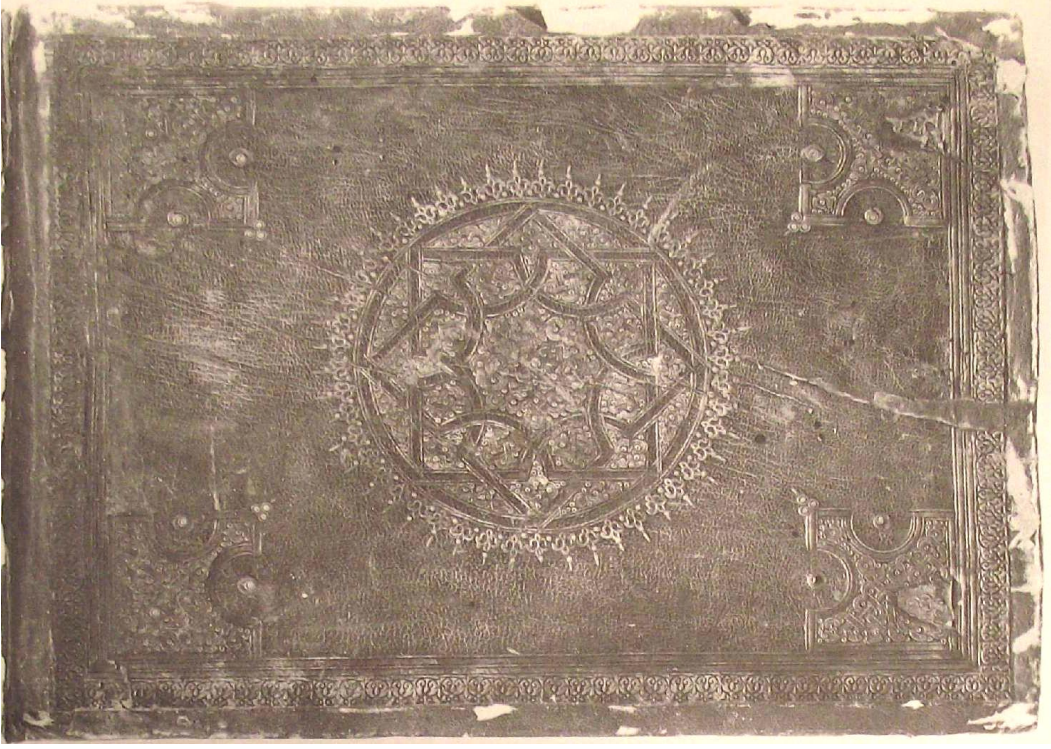
Değerlendirme:

Bu eser, Musul'da İmadeddin Zengi tarafından kurulmuş, 12. ve 13. yüzyıllarda Kuzey Irak ve Suriye'de hüküm sürmüş Zengiler Atabeyliği döneminde Musul'da yaşayıp vefat eden İbn Esir el-Cezerî'ye ait bir eserdir. İstinsahı müellif asrı olan bu eserin kapak içlerindeki süslemelerinin yan kağıda geçen izlerinden de anlaşılacağı üzere özgün olan ciltleri, müellif döneminde Musul'da yapılmış olmalıdır. Önceleri Büyük Selçuklu daha sonra ise Zengiler Atabeyliği hâkimiyetine girmiş olan bölgenin bir üretimi olan bu kapakların, 12. yüzyıl sonları ile 13.yüzyıl başlarına tarihlendirilmesi mümkündür.

Bu tarz tasarımlar kanaatimizce daha çok Kuzey Afrika, Irak ve Suriye coğrafyasında üretilmiş ciltlerde bulunmakla birlikte, bu tarzın sadece 14. yüzyıl içerisinde görüldüğü yönündeki görüşlerin²²⁶ aksine ok başı köşebentlerin en erken tarihli örneği (**Res.16**) 9-10. yüzyıla tarihlenmiştir²²⁷. Dolayısıyla bu bezeme anlayışı 9-10. yüzyıllardan 14. yüzyıl sonuna kadar görülmektedir. Kat.19/HÇ-645 (725/1325) bu zaman aralığındaki örneklerdendir.

²²⁶ Ahmet S. Arıtan, **Konya Dışındaki Müze ve Kütüphanelerde Bulunan Selçuklu ve Selçuklu Üslubunu Taşıyan Cild Kapakları**, (Basılmamış) Doktora Tezi, s.146.

²²⁷ Zeren Tanındı, "Ortaçağ İslam Ciltleri", **a.g.e.**, s.118, Res: 2

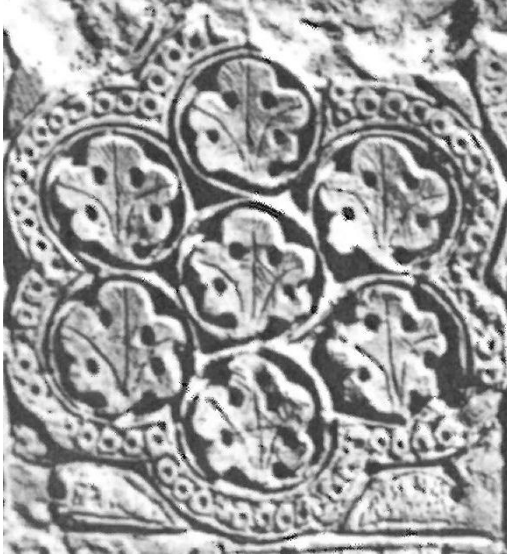

Res-52: K. Afrika, Yemen, Suriye. TSMK Y.Y. 753. 9-10. yüzyıl (Z.Tanıdı, OİC, R.2)

Fakat Chicago kataloğundaki eserleri inceleyen yazarlar, ok başı köşebentleri olan ciltleri 15. yüzyıl olarak da tarihlendirmişlerdir.²²⁸ Bu katalog dikkatle incelendiğinde özellikle tarihlendirme ve aidiyet konularında şüpheli tespit yapıldığı görülecektir. Buradaki sorunların, kapakların farklı zamanlarda ve farklı amaçlarla kitaplardan sökülerek buldukları ülkelerden yurt dışına çıkarılmaları sonucundan kaynaklandığı düşünülebilir. Dolayısıyla bir kısmı koleksiyonlarda salt kapak olarak muhafaza edilen bu eserlerin ait oldukları nüshalarının ketebe kayıtları incelenememiş olduğundan, katalogdaki tarihlerin çoğu yüzyıl bazında verilmiş ve ciltlerinin Anadolu coğrafyasında da üretilmiş olabileceği ihtimaline hiç yer verilmemiştir. Çünkü adı geçen katalogdaki 15. yüzyıl öncesi ciltlerin hiç birinde Anadolu coğrafyasına ait bir vurguya rastlanılmamış, geneli Mısır, Suriye ya da Mağrib olarak ifade edilmiştir.

²²⁸ G. Bosch - J. Carswell - G. Petherbridge, **a.g.k.**, s.86-205

Bu örnekle birlikte katalogdaki iki eserde daha görülen (Kat.no: 3 UC-572 ve Kat. no: 19 HÇ-645) ok başı köşebent formuna sahip pek çok cilt örneği bulunmaktadır²²⁹. Bundan sonraki örneklerde* de görüleceği üzere eserin şemse tasarımı, altılı-sekizli-onlu-onikili-onaltılı gibi farklı varyasyonlarla bu dönemin

yaygın bir uygulaması olarak görülebilmektedir. 9. yüzyılda Samarra'da kendini bulmaya başlayan İslam sanatı ve estetiği'nin ilk örneklerini de bu etkileşimde göz ardı etmemek gerekir. Özellikle burada üretilen oyma stukolar (**Res.53**) üzerinde görülen dilimli şemse benzeri tasarımlar, İspanya'ya kadar uzanan yansımalarıyla (**Res.54**) bu etkileşimin temeli sayılabilir.

Res-53: Stuko örneği (Samarra-9. yüzyıl) (R. Hillenbrand, a.g.e., s.44)

Res-54: Mansur'un oğlu Abdülmelik için yapılan fildişi kutudan detay. 1004-5 İspanya. (Hillenbrand, a.g.e., s.184)

²²⁹ Ok başı köşebentlerin başka örnekleri için bkz: İnebey Yazma Eser Kütüphanesi UC-552 ile UC-581 arasındaki Umur bey vakfı olan eserler; Zeren Tanındı, "Ortaçağ İslam Ciltleri", **a.g.e.**, M.5, 1341 M., Res.27, (Hem kapak hem de miklebte ok başı köşebent örneği s.143); TSMK A.577, 14.yüzyıl başı, Res. 28; Ahmet S. Arıtan, **a.g.t.**, Katalog no.29,30,32,33,38; G. Bosch-J. Carswell-G. Petherbridge, **a.g.k.**, (**Chicago Kataloğu**), No.57,58,59,60. Ayrıca, uygulama itibarıyla şimdiye kadar sadece bu katalogta rastlanılan ve ok başı tasarımından çizgi demirinin dışbükey olarak uygulanmasıyla türetilen ilginç bir örnek için bkz: No.63, Ok başı köşebent içi farklı bezeme için bkz: SK-M.M.609.

* HO-238-8 dilimli (1313 M.), HÇ-208-16 dilimli (1410 M.), HÇ-306-6 dilimli (14. yüzyıl başları), HÇ-645-10 dilimli (1324 M.).

KATALOG No: 2 HO-275 (12. yüzyıl sonu 13. yüzyıl başları-Muhtemelen Güney Doğu Anadolu)

Şemse: On dilimli girift bezemeli şemse.

Köşebent: Ok başı, örgülü tasarım.

Mikleb Beyzi şemse, zencerek çivisi aleti desenleri içeren örgülü tasarım.

Sertab: Süslemesiz, tamir geçirmiş.

Kenar suyu: Ters-düz palmet motifi

İç Kapak: Deri üzeri soğuk baskı bitkisel bezeme,

Yayınlanmamıştır

Katalog No: 3 (Res: 55-68)

Bulunduğu Derme ve D. No: Ulucami-572

Eserin Adı: Sahîh-i Buharî (21. cild)

Müellifi: Ebû Abdi'llâh Muhammed b. İsmâîl el-Ca'fî el-Buharî (194-256/809-870)

Mücellid İmzası: ---

Hattat: ---

İstinsah Tarihi: 13. yüzyıl

Ölçüsü: 267x188 190x120

Yazı türü: Nesih

Dili: Arapça

Sayfa sayısı: 54

Satır sayısı: 15

Genel Özellikler: Eserde ketebe kaydı yoktur. Sahih-i Buhari cüzlerinin 21. cildi olan bu eserin, yan kağıdın iç tarafında 853/1449 tarihli *Mevlana Şemseddin Şîrvânî, Mevlana Bağdadi, Katib-i Huruf Hasan bin Ahmed,* ve onun oğlu *Abdurrahman, Abdullah b. Yahya, Şemseddin el-Kadı, Muslihiddin ve Cami İmamı Yusuf'un* şahitliğinde yazılmış olan Umurbey vakfi kaydı mevcuttur. Kayıta eserin bulunduğu cami ve şehir dışına çıkarılmaması, çıkarılacaksa da esere karşılık bir rehin bırakılması şartı, eserden istifade edildikten sonra cami imamına ya da diğer görevlisine teslim edilmesi ve bunların haricinde davrananlara da meleklerin ve insanların laneti gibi ağır ifadeler bulunmaktadır.

1a'daki alt ve üst kartuşların yanları haşiyeli olan zahriye tezhibinde **(Res.58)** üstte "*el-cüzü'l-hâdi ve işrîn ve min el-Câmiü's-Sahih*", ortada "*bi resmi'l hızâne'l âliye el-mevleviyye el-veziriyye es-sâhibiyye eş-şemsiyye müdebbirü'l memâlik li'l islamiyye*", altta ise "*el-Buhari rahimallah ve radianha*" yazılıdır. Tezhibin yanında Münzevi Abdullah Efendi'nin vakıf mührü vardır.

Sayfa içlerinde herhangi bir tahribat bulunmayan eserin konu başlıkları altın suyu ile yazılmıştır. Şirazesi iyi durumda olan eserin formları, ortadan genişçe yapılan iki duraklı dikişle dörtlü ve altılı formlar halinde dikilmiştir.

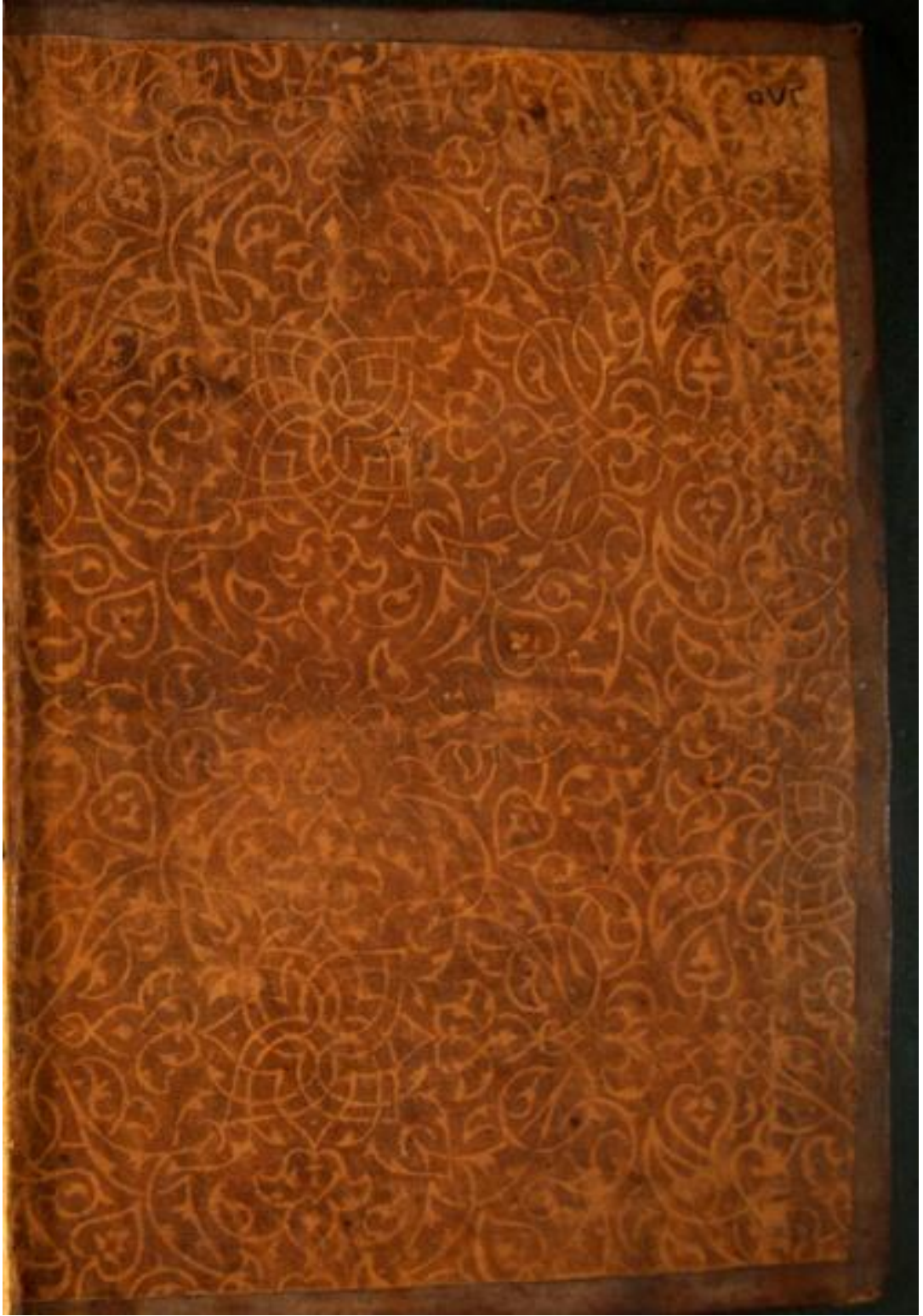
İç kapakları rumili palmetli çok harika ve ince bir tasarıma sahiptir. Alt kapağın iç kısmındaki soğuk baskı derinin, üst köşesindeki ufak bir parçası hariç tamamı yırtılarak kapaktan ayrılmıştır. Üst kapak içindeki soğuk baskının durumu ise gayet iyidir. Eserin her iki yan kağıdına çıkan iç deri izlerine bakarak kapakların değiştirilmediği, özgün oldukları söylenebilir. Sertab alt ve üst kısımlardan biraz yırtılmış ve mikleb ile olan bağlantı kısmındaki (dudak) deri de oldukça zayıflamıştır. Bunların haricinde eserde herhangi bir tahribat söz konusu değildir.

Res-55: UC-572 Mikleb detay

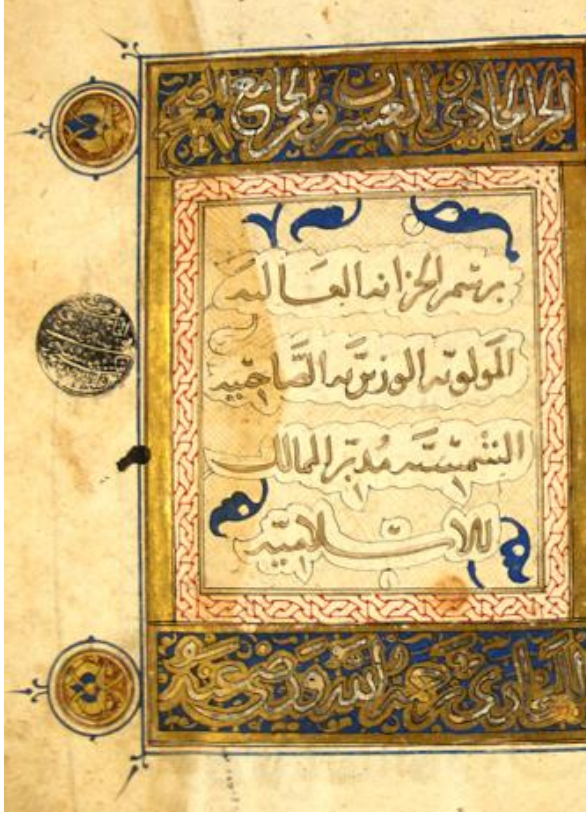
Res-56: UC-572 Arka kapak

Res-57: UC-572 Ön iç kapak soğuk baskı deri

Res-58: UC-572 Zahriye Tezhibi

Res-59: UC-572 Şemse detay

Cilt Özellikleri:

26.7x18.8 cm ebadındaki kapakların (Res.56) her ikisi de aynı tasarıma sahiptir. 7 cm. çapındaki şemsesi (Res.59), geçmeli geometrik formlarla merkezde ve dışta sekiz kollu yıldız oluşturacak şekilde çizgi demiri ile şeritli olarak yapılmıştır. Kesişmelerin aralarındaki boşluklar zencerek çivileri motifleriyle ve X'lerle doldurulmuştur. Motifler arasına nokta demirleri vurulmuş ve bunların da bazıları altınlanmıştır. Yalnız buradakiler kakma altın değil boyamadır. Ok başı biçimindeki köşebentler (Res.56,60) çizgi demiri ile şekillendirilip içleri zencerek çivisi izleriyle doldurulmuştur. Köşebentler ile kenar suyu arasına beş sıra cetvel çekilmiştir.

Mikleb, (Res.55,56) iç içe geçmiş 3 cm ve 5.5 cm çaplarındaki iki şemse ve şemse yanlarında çizgi demiriyle çevrilmiş iki kartuştan oluşur. İçteki küçük dairenin ve yanlardaki kartuşların içi, köşebent ve şemse merkezinde görülen zencerek aleti

izleri ile doldurulmuştur. Kapaklarda olduğu gibi beş sıra cetvel dizisi burada da görülür. Kenar suyu da yine her iki kapakta görülen zencerek aleti ile yapılmıştır.

Res-60: UC-572 Köşebent detay

Değerlendirme:

Ketebe kaydı olmayan eserin ciltlerinin 13. yüzyılda yapıldığı düşünülmektedir. Burada görülen ok başı köşebent, şemse, mikleb ve kenar suyu tasarımları oldukça dikkat çeken unsurlardır. Miklebdaki tasarım kenar suyuna nispeten daha fazla eserde görülüyorsa da kenar suyundaki motifin çok fazla örneği yoktur. Kat. No: 10 HO-245'in miklebi, bu eserinkine çok benzerdir. Aynı şekilde SK-AY.3417²³⁰ (14. yüzyıl Memlük) ve SK-AY.58'deki²³¹ (14. yüzyıl) örneklerin miklebleri de aynıdır. Benzer tasarımlar olarak, 740/1339 tarihli Kudüs'te istinsah edilmiş bir eserin²³² miklebi (TSMK A.347/3), mücellid İbrahim'in cildini yaptığı 740-41/1339-40 tarihli eserin²³³ miklebi (TSMK A.2917/7) ve Mücellid Emin'in yaptığı fakat cildinin Güney Arabistan-15. yüzyıl olarak belirtilmiş olan başka bir

²³⁰ Gürcan Mavili, **a.g.t.**, s.135, Res.30

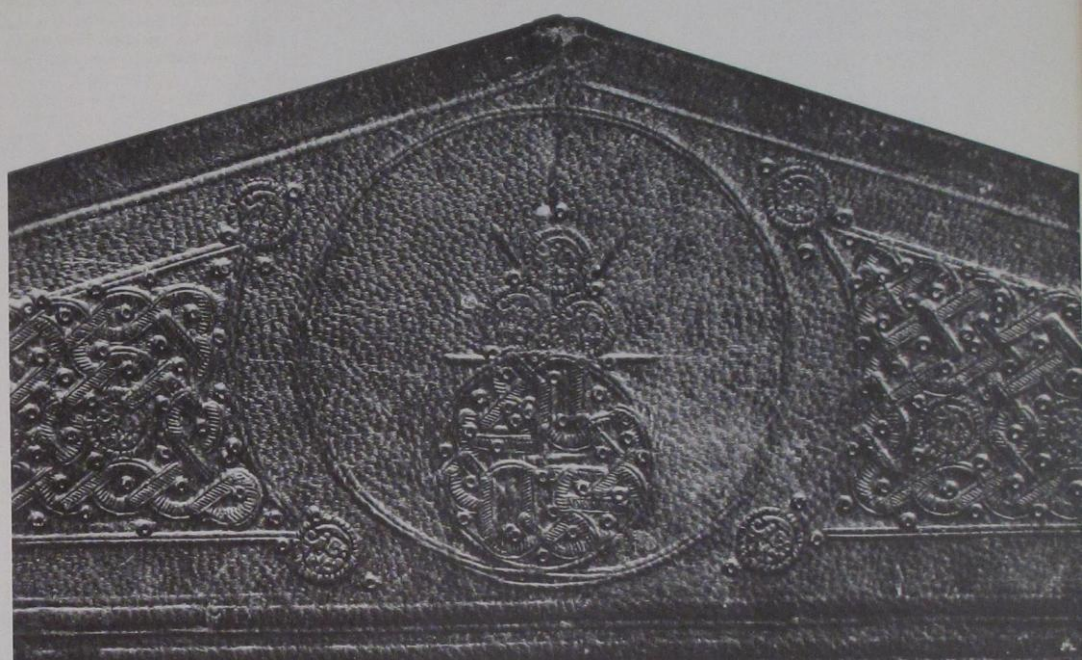
²³¹ Gürcan Mavili, **a.g.t.**, s.132, Res.27, (Mücellid el-Mağribi'nin cildi)

²³² Zeren Tanındı, "Ortaçağ İslam Ciltleri", **a.g.e.**, s.141, Res.25

²³³ **A.g.m.**, s.142, Res.26

eserin²³⁴ (Res.61) miklebi sayılabilir. Bu tasarımlarda şemse yerleşmeleri ve kartuşlar benzerlik gösterirken kartuş ve şemse içleri bezemeleri farklılıklar göstermektedir. Kat.no: 10 HO-245'deki eserin miklebi de kataloğumuz içinde aynı forma sahip bir diğer örnektir.

Res-61: Mücellid Emin cildi mikleb detay. COI. A-12134

Res: 62 UC-572 Kenar suyu detay

²³⁴ Chicago Kat.No: 36 s.135. Başka örnekler için bkz: SK-FA.479, SK-AY.1060, SK-AY.1057, SK-AY.127; Sümeyye Sarıtepe, **Sivas Ziya Bey Kütüphanesindeki Kitap Kapakları**, Erciyes Üniversitesi SBE (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, Kat: 2/1388 M, s.25, Kat: 16/1527? M, s.39

Eserin dikkat çeken bir başka kısmı olan kenar suyu bezemeleri (**Res.62**), mikleb köşebent ya da şemse tasarımları kadar yaygın değildir. Katalogda sadece 28 no'daki (**Res.64**) HÇ-252'de (14. yüzyıl) görülen bu tasarımın aynısı Chicago kataloğunda (**Res.63**)²³⁵ Mısır-Suriye/15-16. yüzyıl olarak belirtilen iki cilt örneğinde görülmektedir. Şemse içi geçmeli ve sekiz kollu yıldız formunun aynısı yine bu katalogda 15. yüzyıl-Mağrib olarak belirtilen eserde²³⁶ görülürken, şemse içi geçmeli ve sekiz kollu yıldızın bu sefer merkezi içbükey sekizgen formunda yapılmış olan iki örnekten biri, aynı katalogun 64 no.lu örneğinde²³⁷ ve TSMK Y.Y.753'deki eserde²³⁸ görülmektedir.

Res-63: COI. A-12115 Kenar suyu detay

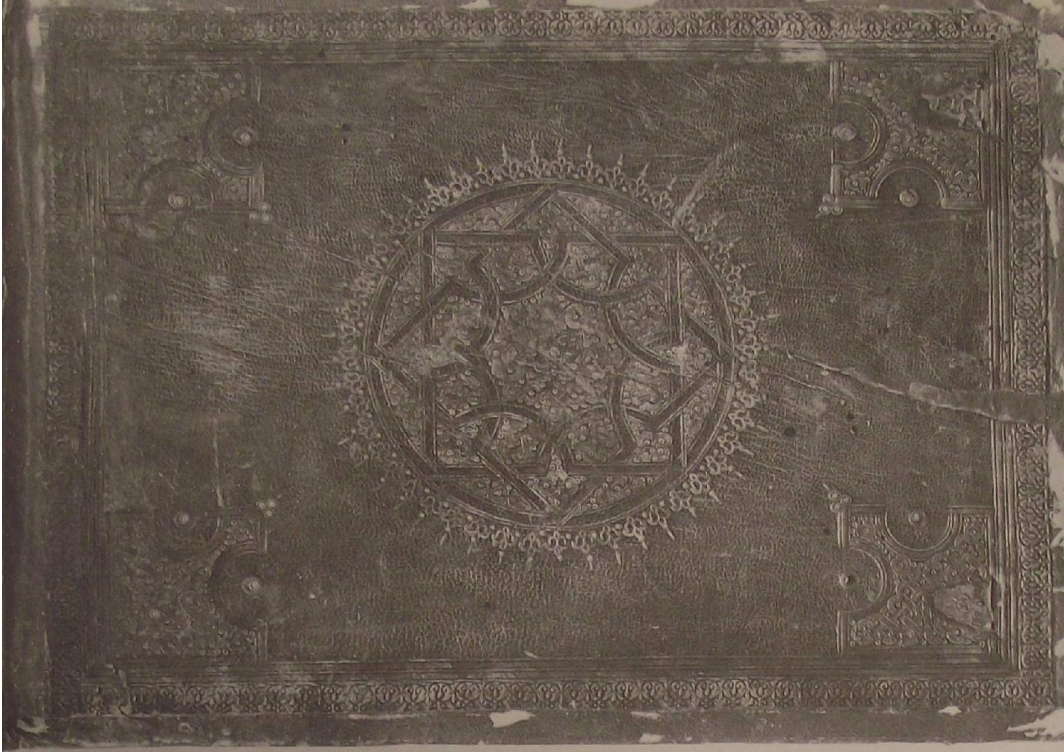
Res-64: Kat.no: 28 HÇ-252 kenar suyu detay (14. yüzyıl)

²³⁵ Chicago Kat., No: 44, s.148, diğeri No: 48, s.153

²³⁶ a.g.k.,No: 63, s.179

²³⁷ a.g.k.,No: 64, s.181

²³⁸ Zeren Tanındı, "Ortaçağ İslam Ciltleri", A.g.e., s.118, Res.2,

Res-65: TSMK Y.Y.753. K.Afrika, Yemen, Suriye. 9-10. Yüzyıl(Z.Tanıdı, OİC, R.2)

TSMK Y.Y.753'de kayıtlı 9-10. yüzyıla tarihlenen eserin (**Res.65**) Şemse ve köşebent formu örneğimizdeki eser ile neredeyse aynıdır. Bu eserde şemse etrafında palmet ve tığlar görülür. Şemse içindeki sekiz kollu yıldız formunun yapım tekniği UC-572 ile aynıdır, fakat formları biraz farklıdır. Chicago kataloğundaki birkaç örnekte (**Res.66,67,68**) benzer şemse ve köşebent formu bulunur.

Res-66: COI. A-12143

Res-67: COI. A-12156a. Şemse aynı formda. Köşebentlere dikkat edilmeli.

Res-68: COI. A-12142. Şemse merkezi iç bükey sekizgen. Salbekleri mevcut.

Sonuç olarak katalogdaki bu eser, tasarım özellikleri ve formları itibariyle 9-10. yüzyıllardan 15. yüzyıla kadar geniş bir zaman aralığında ve coğrafyada görülmektedir. Tasarımlar aynı olmakla beraber bezemelerde ve formlarda küçük bir takım farklılıklar görülmektedir. Yüzeğe uygulanan zencerek aleti izleri ya da şemse etrafına geçilen palmet ve tığlar, şemse merkezindeki sekiz kollu yıldız ya da iç bükey sekizgenler, mikleb şemselerindeki benzer değışiklikler, köşebentleri oluşturan çizgilerin dışbükey uygulamaları, bahsedilen farklılıklara örnek gösterilebilir.

KATALOG No: 3 UC-572 (13. Yüzyıl-Muhtemelen Güney Doğu Anadolu)

Şemse: Yuvarlak şemse içi geometrik geçmelerle sekiz kollu yıldız formu.

Köşebent: Ok başı tasarım

Mikleb: İç içe büyük-küçük yuvarlak şemse. Köşebentsiz ve Kartuş içleri X dolgulu.

Sertab: Sade bırakılmıştır.

Kenar suyu: Geometrik, içi geçmeli kareden çıkan dört kollu.

İç Kapak: Deri üzeri soğuk baskı bitkisel bezeme

Yayınlanmamıştır.

Katalog No: 4 (Res: 69-78)

Bulunduğu Derme ve D. No: Hüseyin Çelebi-641

Eserin Adı: Kitâbü'n-Necât

Müellifi: Ebû Ali Hüseyin b. Abdi'llah ibn Sînâ, (370-428/980-1037)

Mücellid İmzası/Damgası: "Sikâti Billah" damgalı

Hattat: ---

İstinsah Tarihi: (13. yüzyıl)

Ölçüsü: 252x173-160x100

Yazı türü: Nesih

Dili: Arapça

Sayfa sayısı: 242

Satır sayısı: 19

Genel Özellikler: İbn-i Sina'nın İslam felsefesi ile ilgili olan "eş-Şifa" adlı eserinin özetidir. 1a'daki kitabın adının altında eserin müellifinin adı da "eş-Şeyhü'r-Reis Ebi Ali el-Hüseyn b. Abdullah b. Sina Rahimallah" şeklinde geçmektedir. Eserde herhangi bir ketebe kaydı bulunmamaktadır, fakat demirbaş kayıtlarında ve tespit fişlerinde eserin istinsah tarihi olarak hicri 7. asır verilmiştir.

Eserin demirbaş defterindeki kaydına göre sayfa 233-240 arasında Kitâbü'n-Necat'tan musiki ile ilgili bir risale mevcuttur. Bu risale sonunda ise üç sayfa müellifin biyografisi var, denilmektedir. Fakat biz araştırmamız sırasında eserin eski tespit fişine eklenmiş Osmanlıca bir notta, eser hakkındaki mütalayı okuduk. Bu notta belirtildiği gibi 241-242. varaklarda Cürcani'nin "Tetimmetü'n-Necat" adlı eserine ait üç sayfa tamamlanmamış bir kısım vardır. Nitekim risalenin başındaki bismelenin altında da Cürcani ismi geçmektedir. Eserin künye bilgileri demirbaş kayıtlarına geçerken bu bilgi atlanmış olmalıdır.

1a'da *Muhammed Şah b. Seferşah b. Muhammed b. El-Hac Hasan* adına 951/1545 tarihli bir temellük kaydı vardır. Ayrıca, bazı arapça notların da bulunduğu bu sayfada iki mührün bulunmakta ve okunabilen 1085/1675 tarihli mühürlerden birinin Hüseyin Çelebi'nin vakfına aittir.

Zahriye sayfası miklebden dolayı hasar görmüş ve ayrıca bu ilk forma üst kenar kısmından kemirilmiştir. Eserin her iki kapağı da oldukça tahrib olmuş yalnız cilt üzerindeki bezemeler belirginliğini kaybetmemiştir. Cilt yüzeylerinde fazlaca çizik ve kesikler görülmektedir. Özellikle kapakların kenarları çok tahrip olmuştur. Bu kenar kısımlarının sonrada kötü bir tamirat geçirdiği görülüyor. Eserin miklebi tahribat nedeniyle kopmuş ve kaybolmuştur. İç kapaklarda deri kullanılmamıştır. Metinde siyah mürekkebin kullanıldığı eser, abadi kağıtlara yazılmıştır. Dörtlü ve altılı formalar iki duraklı olarak dikilmiştir. Şirazeler tamamen dağıldığı için eser de dağınık haldedir. Kitab içindeki geometrik çizimler ve konu başları ile bazı kısımlar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. “**Sîkatî Billah**” şeklinde dua ya da yakarış ifadeleri içeren damgaları açısından bu eser, İnebey Kütüphanesindeki sayılı eserlerdendir.

Res-69: HÇ-641 Mücellid imzası “Sîkatî Billah”

Res-70: HÇ-641

Kenar suyu detay

Res-71: HÇ-641 Ön kapak

Res-72: HÇ-641

Şemse detay

Cilt Özellikleri:

Her iki kapağı da aynı özellikte yapılan cildin kapak ölçüleri (**Res.71**) 25.2x17.3 cm.dir. 8 cm. çapındaki iri yuvarlak şemse, kalınca bir çizgi demiri aletiyle yapılmıştır. Şemsenin içi ise (**Res.71,72**) üç farklı zencerek çivisi aleti ile dokuz bölümlü olarak yapılmış ve simetrik olarak bu bölüm aralarına ve kesişme noktalarına mücellid tarafından 0.5 cm. ebatlı “*Sikatî Billah*” (**Res.69**) ibareli mühürler vurulmuştur. Aralardaki boşluklar ise nokta demiri aleti ile doldurulmuştur.

Şemseyi iki sıra ince cedvel çevrelerken, cedvellerin köşebent kısımlarındaki kesişme noktalarına aynı mühürler vurulmuştur (**Res.71**). Bu cedvel sırasından sonra, şemse yuvarlağını oluşturan kalın çizgi demiri aleti ile iki kalın, bir ince sıra geçilerek köşebent kısımları da aynı şekilde yapılmıştır. Şemsenin boyutuyla orantılı olacak şekilde irice yapılan köşebentlerin (**Res.71,73**) içleri de

İ şeklindeki iki zencerek çivisi aleti ile örgü formu oluşturacak biçimde doldurulmuştur. Şemse içindeki aralarda görülen küçük nokta demiri izleri, köşebentlerin içlerinde örgülerin aralarında ve kenar kısımlarında mühürlerin etrafında simetrik olarak vurulmuştur. En dışta kapağı çevreleyen kenar suyu, ters-

düz palmet dizisi ile yapılmıştır (**Res.70**). Bu zencerek dizisini son olarak üç sıra ince cedvel çevreleyerek kapatmıştır.

Res-73: HÇ-641 Köşebent detay

Değerlendirme:

“**Sıkatıbillah**” “Güvenim, inancım Allahadır” manasındaki damgalara sahip olan HÇ-641’in ketebesini yoktur, ancak metin muhtemelen 13. yüzyılda istinsah edilmiştir.

Tasarım olarak eserin cildi, incelenen dönemde yaygın olarak görülmektedir. Sade fakat ince işçilikli bu tasarımın katalogta benzerleri (8 [HO-1454-657/1258], 11 [HO-424], 12 [HO-427] ve 15 [HO-682] **Res.74,75,76,77**) bulunmaktadır. Bu örneklerden üçünde (11, 12 ve 15. örnekler) tasarım aynıdır fakat sadece birinde (8-HO-1454-657/1258) geometrik düzenin merkezinde küçük bir şemse olarak görülür. Bu şemse tasarımının katalogdaki örnekleri haricinde diğer ciltlerde görülen biçimleri de aynı şekildedir. Farklılık sadece girift bezemedeki düzende, altın kakma ve altınla boyanmış ya da sade bırakılmış nokta demiri aleti çukurluklarında görülür.

İşeklinde yapılan zencerek çivileri motiflerinden, pek çok farklı bezeme düzeni meydana getirilmiştir. İçleri girift bir şekilde zencerek çivisi aletleriyle bezenmiş ve etrafı çizgi demiri aletiyle daire şeklinde geçilerek meydana getirilen bu tasarımın, 13-14. yüzyıl’da sıklıkla görülen etrafı dilimli yuvarlak şemselere de temel oluşturduğu düşünülmektedir.

Res-74: HO-1454-657/1258*Res-75: HO-424**Res-76: HO-427**Res-77: HO-682*

Kenar suyunda kullanılan zencerek deseni bu zaman aralığında oldukça yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Bu zencerek formu çok az değişikliğe uğrayarak uygulanmaya devam etmiştir. Bu değişikliğe güzel bir örnek olarak geometrik tasarımlı bir kitabın²³⁹ kenar suyu gösterilebilir (**Res.78**). Katalogdaki altı eserin kenar suyu bu şekilde yapılmıştır (2 HO-275/13. yüzyıl başı, 8 HO-1454-657/1258, 9

²³⁹ Chicago Kat., No: 9, s.96. Bu katalogdan diğer örnekler için bkz: Kat.no: 28, 41, 53 ve 61. Süleymaniye örnekleri için bkz: *M.M-362* (geometrik tasarımda en dış kenar suyu olarak), *FA-956* (içi geometrik yuvarlak şemse etrafı dilimli tasarımda kenar suyu olarak), *FA-479* (geometrik tasarımlı bir cildin miklebinde kenar suyu olarak).

HO-485-695/1296 Kirman, 12 HO-427/14. yüzyıl ortaları, 24 HÇ-777-756/1355 Emin cildi ve 33 HÇ-789-819/1417).

Res-78: COI. A-12116. Ters-düz palmet zencerek tipinin farklı bir uygulaması.

Cilt üzerinde görülen “*Sikatibillah*” dua ifadelerinin ilk örnekleri Kayrevan ciltlerinden 10. yüzyıla tarihlenen birinin üzerinde görülmüştür.²⁴⁰ Eserin ketebe kaydının olmaması nedeniyle tam olarak cildin nerede yapıldığını tahmin etmek güçtür. Ancak hem bu şemse-köşebent tasarımı hem de ters-düz palmet formundaki kenar suyu motifleri, incelenen dönemde yaygın olarak kullanılmıştır. Bizce eserin cildinin Güney Doğu Anadolu, Suriye, Irak bölgelerine ait olması muhtemeldir.

KATALOG No: 4 HÇ-641 (13. Yüzyıl-Muhtemelen G.D. Anadolu, Suriye, Irak)

Şemse: İçi girift bezemeli yuvarlak şemse

Köşebent: İçi girift bezemeli üçgen köşebent

Mikleb: --

Sertab: --

Kenar suyu: Ters-düz palmet

İç Kapak: Sade bırakılmıştır.

Yayınlanmamıştır.

Katalog No: 5 (Res: 79-96)

²⁴⁰ Ursula Dreiholz, **a.g.m.**, s.28-31 (C.27 Figs.12-15). Bu dua “bakabillah” olarak da okunabilir, fakat Araplar arasında tercih edilen “sikatibillah” ifadesidir.

Bulunduğu Derme ve D. No: Haraççioğlu-297

Eserin Adı: Şerh es-Sünne (4. cild)

Müellifi: Ebu Muhammed el-Hüseyin b. Mes'ûd el-Ferrâ el-Beğavî (öl.516/1122)

Mücellid İmzası: ---

Hattat: ---

İstinsah Tarihi: 629/1231

Ölçüsü: 252x173 205x120

Yazı türü: Nesih

Dili: Arapça

Sayfa sayısı: 250

Satır sayısı: 21

Genel Özellikler: HO-297, Şafi âlimlerden “Muhyi’s-Sünne Ebu Muhammed el-Hüseyin b. Mes'ûd el-Ferrâ el-Beğavî'nin (öl.516/1122) Hadis ilmi ile ilgili derleme²⁴¹ eserinin 4. cildir. Kendisi muhaddis, müfessir ve fakîh bir Türkistanlı âlim olan el-Beğavî'nin güvenilir hadis kaynaklarından, senedlerini çıkararak derlediği, 4931 hadis ihtiva eden, üzerine otuzdan fazla âlim tarafından şerh ve ta'lik yazılan ve İslâm aleminde büyük şöhret kazanan Mesabihü's-Sünne'sinin şerhidir.²⁴²

Başında 4 varak indeks vardır. 2a'da “*Vakafe el-Merhum Mevlana Bekkân*” kaydı vardır. Bunun haricinde başka bir vakıf kaydı yoktur. 6a'da kitab adı ve müellifin künyesi ile *Ali b. Ahmed* ismiyle bir temellük kaydı mevcuttur. 6b'den başlayan eserde konu başları kırmızı, metin ise siyah mürekkep ile yazılmıştır. Sayfa içlerinde kurt yenikleri görülmektedir.

250a'daki ketebe kaydında (*temm es-safer er-râbiğ min kitâb-i şerh es-sünne yetelevehü es-safer el-hâmis ve hüve tamam el-kitâb ve kâni'l-ferağ min hâzâ fi'l-hâmis min cemâziye'l-âhir sene tis'a ve işrîn ve sittemie*) eserin yazımının, 4 Safer'de tamamlandığı, 5 Safer'de okunduğu, 5 Cemaziye'l-âhir 629/29 Mart 1232 tarihi ile belirtilmektedir. Müstensih adı ise mevcut değildir. Bunun haricinde

²⁴¹ Keşf, c.3, s. 832

²⁴² http://perweb.firat.edu.tr/personel/yayinlar/fua_423/423_53771.pdf, s.1

bilginlerin 631-632/1234-34 tarihli çok değerli sima kayıtları da yine bu sayfada mevcuttur.

Eserin kapakları basitçe bir tamir görmüş. Üst kapak içi ve yan kağıdı, miklepten dolayı zedelenmiştir. Cilt üzerinde bir iki parça kalın ve derin kurt yenikleri görülse de bezemelerin durumu gayet iyidir.

Kapaklar sırt kısmından siyah deri ile tamir edilmiş ve kenar suyu kısmen kapatılmıştır. Sertab dıştan siyah, içten ise kahverengi deri ile tamir edilmiştir. Miklebin kenar suyu da yine bu siyah deri ile tamir edilip kısmen kapatılmıştır. Üst kapak muhat payından biraz yırtılmış, sertab ise alt kapakla bağlantı yerinden kısmen yırtılmıştır. Her iki kapak içi sade bırakılmıştır.

Şirazesı kısmen sağlam olan eser, abâdî kağıtlara yazılmış, dörtlü ve beşli formalar halinde iki duraklı olarak dikilmiştir.

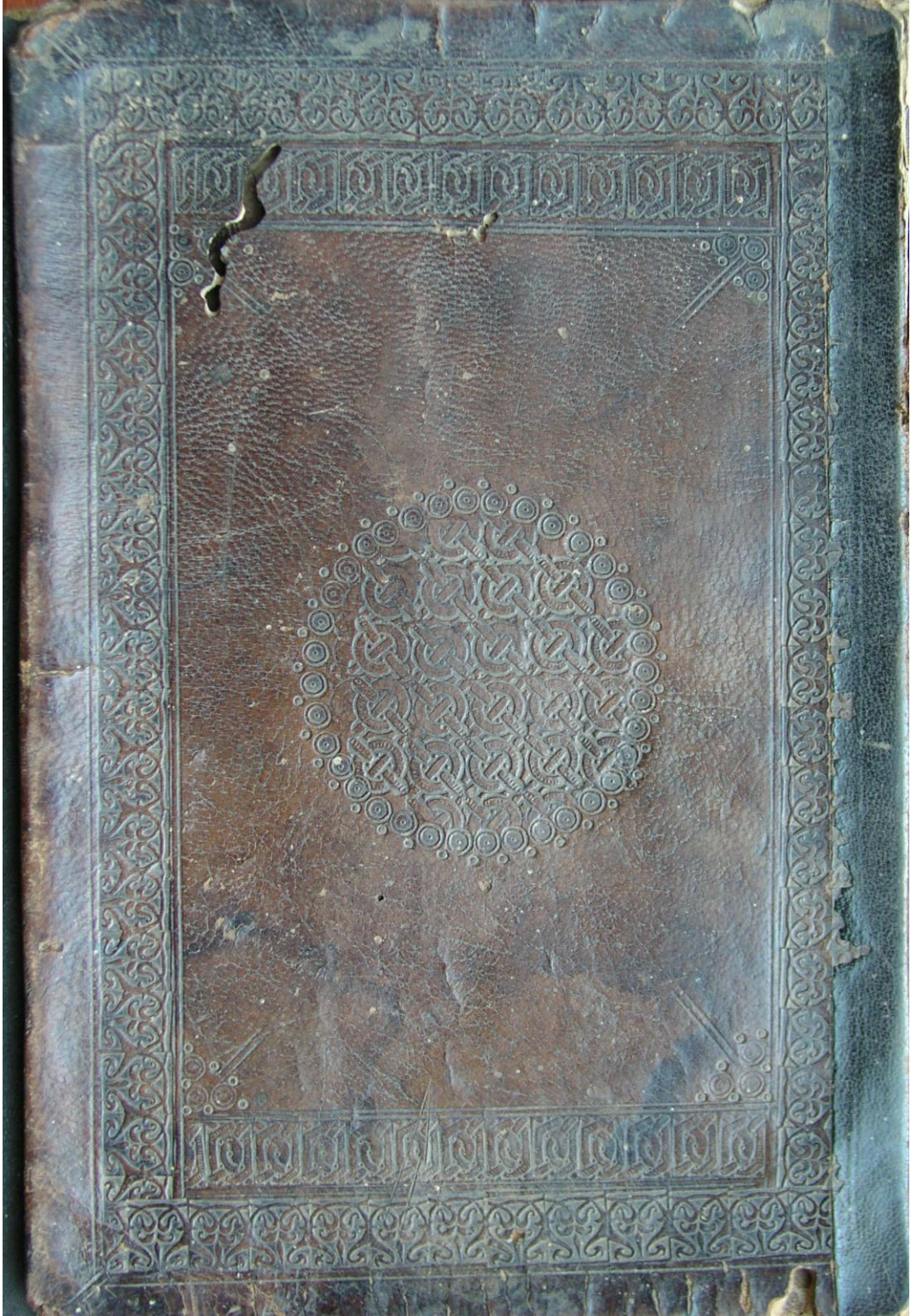
Cilt Özellikleri:

Ön kapak **(Res.80)** 25x16.5 cm ebatındadır. 6.7 cm çapındaki şemse 24 adet 1cm çapında geçmeli halkalardan oluşmuştur **(Res.81)**. Halkaların etrafı, altın kakma işleminde kullanılan aletlerin vurulmasıyla yapılmıştır. Bu altın kakma aletinin izleri 0.5 cm çapında olup 36 adet vurulmuştur ve halka içleri de nokta demiri aletinin izleri ile doldurulmuştur.

Köşebentler kakma aletinin üçgen formunda 3'er defa vurulmasıyla yapılmış ve bunların araları da küçük kakma aleti izleri ile doldurulmuştur **(Res.82)**. İri yuvarlakların arasından 2 cm uzunluğunda eşit iki sıra ince çizgi geçmektedir.

Res-79: HO-297 Arka kapak

Res-80: HO-297 Ön kapak

*Res-81: HO-297 Şemse
detay*

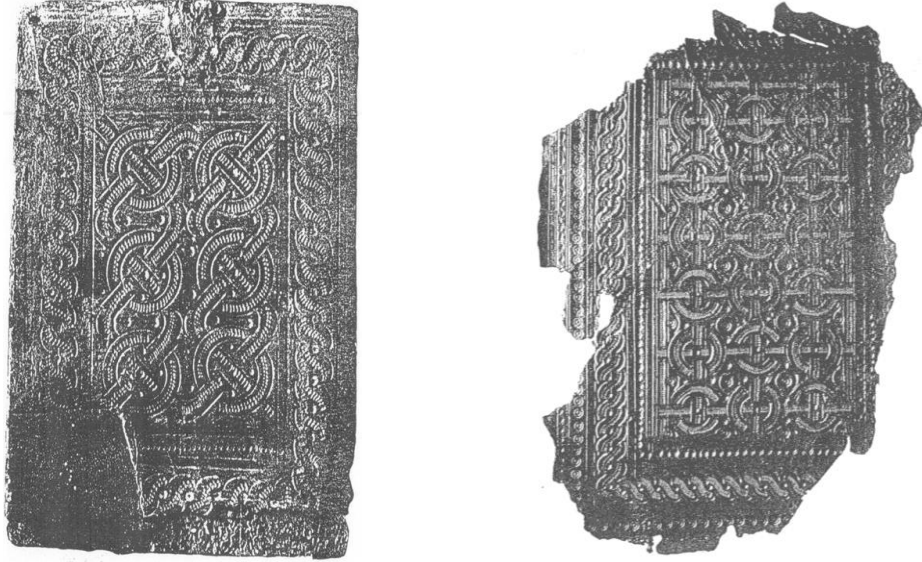
*Res-82: HO-297
Köşebent ve kenar suyu
detay*

Kapağın baş ve etek kısımlarında, kapağı çeviren en iç cetvel ile en dış cetvel arası 3.2 cm olup bu kısımlar iki sıra zencerek aleti ile geçilmiştir. Zencereklerin araları iki sıra cedvel ile bölünmüştür. Yan taraflarda ise bir sıra zencerek geçilmiştir. 1.2x1.8 cm ebatında dıştaki zencerek sırası stilize palmet-lotus yaprakları formundayken, 0.9x1.2 cm ebatında içteki zencerek sırası, dikine vurulmuş geometrik örgülü formundadır (**Res.80,82**). Arka kapağın formu da ön ile aynıdır. Fakat burada baş ve etek kısımlarındaki zencerek dizisi arka kapağın aksine yatay vurularak meydana getirilmiştir.

Mikleb, 8.5x24.5 cm ebatındadır (**Res.79**). Sonradan tamirler sırasında eserin orijinal sertabı yerine siyah deri ile kaplı başka bir sertab yerleştirilmiştir. Mikleb şemsesi bezemesi, kapaklardaki ile aynıdır. Miklebdaki kenar suyu da lotus-palmet²⁴³ formunda olup 24 adet vurulmuştur. İç kenarda iki sıra dikine vurulmuş geometrik geçmeler ile kapakların köşebentlerindeki aynı form bulunmaktadır.

Değerlendirme:

Anadolu Selçuklu dönemi cilt sanatının güzel örneklerinden biri olan bu eser, katalogda yer alan Katalog no.6 HO-285 ile cilt özellikleri ve tasarım olarak aynı formattadır. Hattâ aynı atölyenin ürünü olduğu anlaşılan bu iki cildin mücellidi de aynı usta olmalıdır. Bu örnekte görülen şemse içi süslemeleri, geçmeli halkalardan oluşmaları itibariyle nadir görülen bir uygulama türüdür. Şimdiye kadar görülen ciltler içinde bu tarz bezeme içeren örnekler azdır. Bu bezemeler en erken Kayrevan ciltlerinde görülmektedir. 9.yüzyıla tarihlenen bu ciltlerden²⁴⁴ (**Res.83-84**) birkaçı üzerinde görülen bezeme, HO-297'deki formun cilt üzerindeki ilk uygulamalarıdır denilebilir.

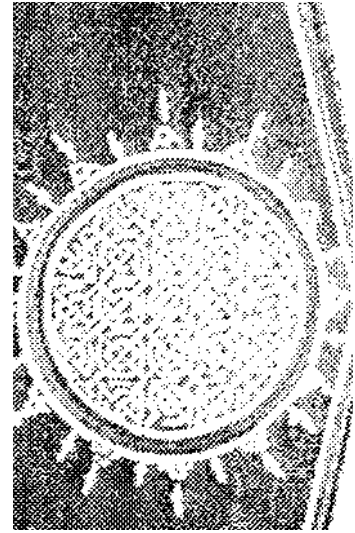
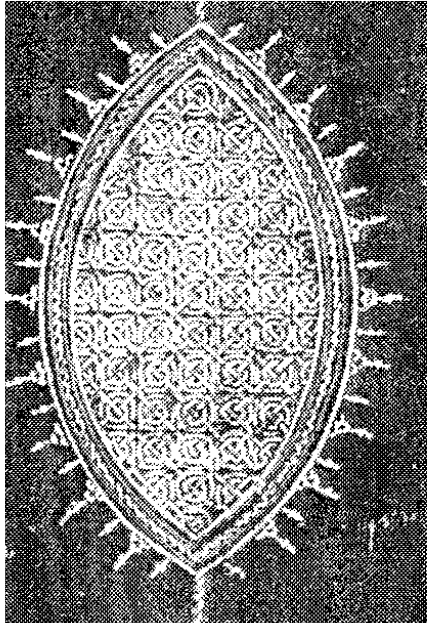
Res-83-84: Kayrevan ciltleri 9.yüzyıl (G. Marçais & L. Poissont, Pl.1, Pl.19)

²⁴³ Lotus –palmet formu ile ilgili bkz: Hamza Gündoğdu, **a.g.m.**; Sevgi Kutluay Küçük, “Sanat Tarihi Terminolojisinde Lotus ve Palmet”, **Celal Esad Arseven Anısına Sanat Tarihi Semineri Bildirileri 7-10 Mart 1994**, İstanbul, 2000.

²⁴⁴ G. Marçais & L. Poissont, **a.g.e.**, pl.1,

A.S. Arıtan tarafından²⁴⁵ Selçuklu cildine dair en erken tarihli eser olarak gösterilen TSMK-A.105'deki (549/1154) yazmanın cildinde şemse ve miklep şemsesi üzerinde görülen bu bezemeler 12. yüzyıl örnekleri olarak hem 9. yüzyıl Kayrevan örneklerine hem de HO-297'nin bezemelerine çok benzerdir. 732/1332'de Tebriz'de istinsah edilmiş olan Ayasofya-481'in²⁴⁶ (**Res.85,86**) beyzi şemse formundaki örneğinde de bu nadir uygulamanın sadece tasarım olarak geçirdiği değişim izlenebilir, çünkü geçmeli halkalar aynıdır. SK-MP.13 no.da kayıtlı, Muhammed b. Muhammed el-Vasiti eş-Şafii'nin 780/1378'de istinsah ettiği ve cildini de Emin mücellidin yaptığı eserin (**Res.87,88**) şemse ve mikleb tasarımları 14. yüzyılın son çeyreğindeki başka bir örnektir.

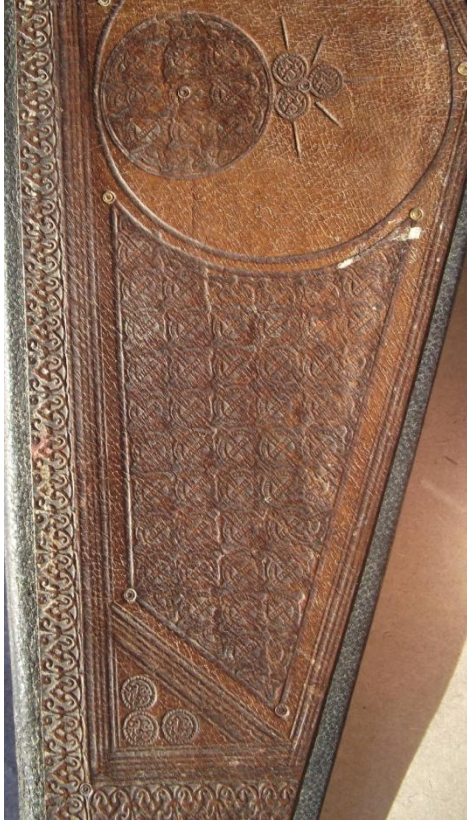
Yaklaşık olarak yüzer yıllık arayla 549/1154 istinsah tarihli ilk örnekte, 629/1231 istinsah tarihli bu örneğimizde, 732/1332 istinsah tarihli eserde beyzi şemseli ve son olarak Emin'in yaptığı son örnekte bu tasarımın farklı varyasyonları izlenebilir.

Res-85 ve 86: SK. AY.481-732/1332

²⁴⁵ Ahmet S. Arıtan, "Türk Cild Sanatı", **a.g.e.**, s.66; a.mlf., "Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk Cild Sanatı", **Sanatta Anadolu-Asya İlişkileri -Beyhan Karamağaralı'ya Armağan- Sempozyumu 6-7 Mart 2003 Bildiriler Kitabı**, 2006, s.25-38

²⁴⁶ Gürçan Mavili, **a.g.t.**, s.118

Res-87 ve 88: SK-MP.13-780/1378 Emin mücellidin eseri.

Aynı şekilde kenar sularında (**Res.82, Stampaj:1**) kullanılan motifleri de, Anadolu taş işçiliğinde farklı tarihlerdeki yapılarda (**Res.89-94**), maden (**Res.95**) ve ahşap sanatında (**Res.96**) görmek mümkündür. Ciltlerde görülenler ise birtakım farklılıklara sahiptir.²⁴⁷ Kat. no. 27 HÇ-164'teki eserin kenar suyu, bununla çok benzerdir. Farklı olanları ise Kat.no. 15 HO-682 ve Kat.no. 38 UC-1560'da görülür. Sonuç itibariyle bir sonraki örnekle birlikte bu eserlerin ciltlerini, Selçuklu cilt işçiliğinin en güzel numuneleri olarak göstermek mümkündür.

Stampaj-1: HO-297 (629/1231) Kenar suyu detay

²⁴⁷ Bkz: SK-AY.127

Res-89: Konya Karatay Medresesi'nden (652/1251) detay. (HGB-2012)

Res-90: Erzincan/Tercan Mama Hatun Kümbeti (13. yüzyıl başları) portal detay²⁴⁸

Res-91: Niğde Hüdevend Hatun Türbesi (712/1312) portal detay²⁴⁹

Res-92: Palmet-lotus dizisine Bursa Ulucami (801/1399) taçkapı detay. (HGB-2012)

²⁴⁸ Gönül Öney, **a.g.e.**, s.25, Res. 13

²⁴⁹ www.wowturkey.com

Res-93: Kayseri Döner Kümbet (13. yüzyıl) HGB-2012

Res-94: Diyarbakır Ulu Camii, doğu revaktaki frizlerden detay²⁵⁰ (Gülşen Baş, R.26)

Res-95: Maden sanatında Palmet-lotus dizisine bir örnek²⁵¹. (A.S. Melikian-Chirvani, s.98-99)

²⁵⁰ Gülşen BAŞ, **Diyarbakır'daki İslam Mimarisinde Süsleme**, Yüzyüncü Yıl Ün. SBE. (Basılmamış) Doktora Tezi, 2006, Res. 26

²⁵¹ A.S. Melikian-Chirvani, "From The Royal Boat To The Beggar's Bowl", **Islamic Art-IV**, 1991, s.3-113

Res-96: Suriye/Halep'teki Cami-i Kebir'in, (Usta: Muhammed b. Ali el-Musulî-13. yüzyıl ikinci yarısı) minberde taçkapı üstü-Lotus-Palmet dizisi²⁵²(Marcus Hattstein-Peter Delius (Ed.), İslam Sanatı ve Mimarisi, s.175)

KATALOG No: 5 HO-297 (629/1231-Anadolu Selçuklu)

Şemse: Geçmeli halka formunda

Köşebent: İrice yuvarlak Altın kakma aletinin izleri ile üçgen formunda

Mikleb: Dik beşgen formunda ve köşebentli. Şemse motifi kapaklarla aynı

Sertab: Orijinal değildir, sade siyah deri ile yapılmıştır.

Kenar suyu: Lotus-Palmet dizisi ve dikine-yatay vurulmuş geometrik geçmeler

İç Kapak: Sade bırakılmıştır.

Yayınlanmamıştır.

²⁵² Marcus Hattstein-Peter Delius (Ed.), **İslam Sanatı ve Mimarisi**, 2007, s.175

Katalog No: 6 (Res: 97-106)

Bulunduğu Derme ve D. No: Haraççioğlu 285

Eserin Adı: Şerh es-Sünne (1. cild)

Müellifi: Ebu Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Ferrâ el-Beğavî (öl.516/1122)

Mücellid İmzası: ---

Hattat: ---

İstinsah Tarihi: 628-29/1230-31 civarı

Ölçüsü: 252x168 197x126

Yazı türü: Nesih

Dili: Arapça

Sayfa sayısı: 256

Satır sayısı: 25

Genel Özellikler: Ebu Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Ferrâ el-Beğavî'nin (öl.516/1122) Hadis derlemesi içeren aynı adlı eserinin 1. cildir. 256a'daki 632/1234 tarihli bir sima kaydı haricinde ketebe kaydında (*temm el cildü'l-evvel min kitâb-i Şerh es-sünne*) eserin istinsah yeri ve müstensih adı yoktur. Fakat aynı eserin 4. cildi (*bir önceki katalog*) 629/1231 istinsah tarihli olduğuna göre, bu eser de 1. cildi olduğu için daha önce istinsah edilmiş olmalıdır. Buradaki sima kaydında Muhammed b. Nimetullah adı geçmektedir. 4a'ya kadar sonradan eklendiği belli olan içindekiler kısmı mevcuttur. 4b'den başlayan eserde, 5a'da Haraççioğlu'nun 1163/1750 tarihli mührü vardır.

Eserin ilk sayfası miklebden dolayı hayli zedelenmiştir. Eser hemen hemen bütün kenarlarından kabaca tamir görmüş sertab kısmı ve kapak kenarları siyah deri ile kapatılmıştır. Tamirler en dıştaki kenar suyu bordürünü kapatmıştır. Her iki kapak üzerindeki bezemeler gayet iyi durumdadır.

Eserin iç kapakları HO-297 deki eşinde olduğu gibi boş bırakılmıştır. Şirazesi kısmen sağlam olan eser, abâdî kağıtlara siyah mürekkep ile yazılmış ve dörtlü, beşli ve altılı formlar halinde iki duraklı olarak dikilmiştir.

Res-97: HO-285 Arka kapak

Res-98: HO-285 Ön kapak

Res-99: HO-285 Mikleb detay

Res-100: HO-285 Baş kısmı kenar suları detay

Cilt Özellikleri:

Ön kapak 25x15.8 cm ölçüsündedir (**Res.98**). Kapağın yanlarında iki sıra olarak geçilen kenar sularına baş ve etek kısmında birer sıra daha eklenmiştir. Kat. no.5 HO-297'nin aksine buradaki kenar suları tamamen örgülü ve geçmeli olarak yapılmıştır. Baş ve etek kısımlarındaki kenar sularının araları bir sıra cetvel ile ayrılmıştır. (**Res.100**) En dıştaki kenar suyunu oluşturan motif ikili örgü formundayken orta sıradaki yaklaşık bir santimlik zencerek aletiyle yapılan kareye yakın motif geçmeli formdadır. En içteki motif ise bir önceki katalogta görülen

dikine vurulmuş geçmeli geometrik formun yatay olarak vurulmasıyla meydana getirilmiştir. Köşebentler HO-297'deki köşebentlerle aynıdır.

Res-101: HO-285 Ön kapak şemse detay

Ön kapak şemsesi (**Res.98,101**) arka kapaktakinden (**Res.102**) farklıdır. 5.8 cm çapında olan şemsenin içi, üç farklı zencerek aleti ile girift bir form oluşturacak şekilde yapılmış ve araları küçük altın kakma aleti izleri ile doldurulmuştur (**Res.101**). Girift formun etrafı 4.5 mm ebatında 34 adet iri ve daha küçük altın kakma aleti izleri ile çevrilmiştir.

Res-102: HO-285 Arka kapak şemse detay

Arka kapak, 24.8x15.8 cm ölçülerinde olup ön kapaktan sadece şemse süslemesi olarak farklıdır, diğer özellikler aynıdır (**Res.97**). Şemse etrafı, arka kapak şemsesinde olduğu gibidir. Şemsenin içi, 8.5 mm ebatlı altıgen bir kalıp ile 27 adet vurularak doldurulmuştur. Buradaki motifler geometrik bir çarkifelek'e benzemektedir. (**Res.102**).

24.5x8.3 cm ebatındaki mikleb şemsesinin içi girift bir form oluşturacak şekilde büyüklü küçüklü üç-dört farklı zencerek çivisi ile meydana getirilmiştir (**Res.97,99**). Miklebin kenar sularındaki bezemeler kapaklardaki ile aynı formda ve ölçüdedir. Eserin özgün sertabı tamirler sırasında değiştirilerek yerine bezemesiz düz siyah deri ile kaplanan başka bir sertab takılmıştır.

Değerlendirme:

HO-297'deki eşine göre bu eserin ön ve arka kapak şemse tasarımları benzer fakat bezemeleri farklıdır. Aynı atölyenin ve aynı ustanın eseri olduğu düşünülen bu iki ciltte, iç bezemeleri farklı üç şemse tasarımı görülmektedir. Özellikle HO-297'deki geçmeli halkalar ve bu örnekteki arka kapak şemse içinde görülen altıgen formlar oldukça sıra dışıdır. Şemse kullanılarak bu altıgen bezemeye

Res-104: Konya Sırçalı Medrese (1242-43 M.) Taç kapı detay. (H.G.B-2012)

henüz başka bir eserde rastlayamadık. Kenar suyu motifleri (**Res.100,103**) ise yine Selçuklu taş işçiliğinde (**Res.104,105**) ve tezhip sanatında²⁵³ (**Res.106**) görülmektedir

Res-103: HO-285 Kenar suyu detay

²⁵³ Zeynep D. Aksoy, **A.g.t.**, s. 71. Bu formdaki tezhip örnekleri için bkz. David James, **Qur'ans of the Mamluks**, s.54-62

Res-105: Mimari parça (13. yüzyıl) Konya Taş ve Ahşap Eserler müzesi (İnce Minareli Medrese-HGB-2012)

Res-106: SK-AY.2442. 1272-75 M. tarihli eserin levha tezhibi (Z.D.Aksoy, s.71)

Oldukça sıra dışı şemse içi formları ve nefis işçiliği, günümüze kadar pek güzel bir şekilde ulaşmayı başaran bu iki eser, ciltlerinin 628-29/1230-31 yılları arasında aynı atölyede muhtemelen aynı usta tarafından yapıldığını gösterir. Sonuç itibarıyla her iki eser, tasarım ve form olarak Anadolu Selçuklu dönemi cilt sanatı hakkında önemli bilgiler sağlamaktadır.

KATALOG No: 6 HO-285 (Muhtemelen 628-29/1230-31 civarı-Anadolu Selçuklu)

Şemse: (Ön) yuvarlak şemse içi girift bezeme- (Arka) yuvarlak şemse içi altıgen motifler

Köşebent: İrice yuvarlak Altın kakma aletinin izleri ile üçgen formunda

Mikleb: Dik beşgen formunda ve köşebentli. Şemse motifi ön kapakla aynı

Sertab: Orijinal değildir, sade siyah deri ile yapılmıştır.

Kenar suyu: Örgü ve geometrik geçmelerden müteşekkildir.

İç Kapak: Sade bırakılmıştır.

Yayınlanmamıştır.

Katalog No: 7 (Res: 107-117)

Bulunduğu Derme ve D. No: Haraççioğlu 83

Eserin Adı: Ahkâmü'l-Kur'ân

Müellifi: Kadı Ebû Bekr Muhammed b. Abdi'llâh [Hâfız ibn Arabi] el-Maliki (öl-543/1148)

Mücellid İmzası: ---

Hattat: ---

İstinsah Tarihi: 653/1255

Ölçüsü: 278x200 210x147

Yazı türü: Nesih

Dili: Arapça

Sayfa sayısı: 201

Satır sayısı: 25

Genel Özellikler: Hafız İbn el-Arabi²⁵⁴ adıyla bilinen müellifin bu eseri Kur'an tefsiri üzerine olup, Nur suresinden Kur'an'ın sonuna kadardır. Müstensih adına rastlanılmayan 201'a daki ketebe kaydı (*te'lif el-fakir el-fâsî Ebi Bekir Muhammed b. Abdullah b. el-arabî rahimallahû ...selâse ve hamse ve sittemie*) 653/1255 tarihlidir. 201b'de ise tefsir edilen ayetlerin kitap içindeki sayfaları verilmiştir. Haraççioğlu'nun 1163/1750 tarihli vakıf mührü 3a'dadır. Eserin demirbaş kaydında "yazının nokta ve harf bakımından orjinalliği var" denilmektedir.

Eserin özgün olan ön kapağı, bezemeleri ve hasar durumu itibariyle iyi durumdadır. Kapak içi sarı renk kalın bir kağıtla kaplanmış olmasına rağmen altındaki rumi bezemeli soğuk baskı deri, kenardaki küçük yırtık kısımdan görülebilmektedir. Arka kapak, sertab ve mikleb ise siyah deri ile kaplanmış bir şemse cilttir.

Sayfalar üzerindeki kurt yenikli kısımlar, küçük kağıtlar yapıştırılmak suretiyle tamir edilmeye çalışılmıştır. Konu başlıkları koyu siyah mürekkeple, metin kısmı ise normal siyah mürekkeple yazılmıştır. Şirazesini sağlam olan eserde dörtlü ve

²⁵⁴ Keşf, c.I, s.68

beşli formalar, iki duraklı olarak dikilmiştir. Sonlara doğru pek çok sayfada mantar ve bundan kaynaklanan doku hastalığı mevcuttur.

Res-107: HO-83 Ön kapak

Res-108: HO-83 Şemse ve salbek detay

Res-109: HO-83 Kenar suyu ve köşebent detay

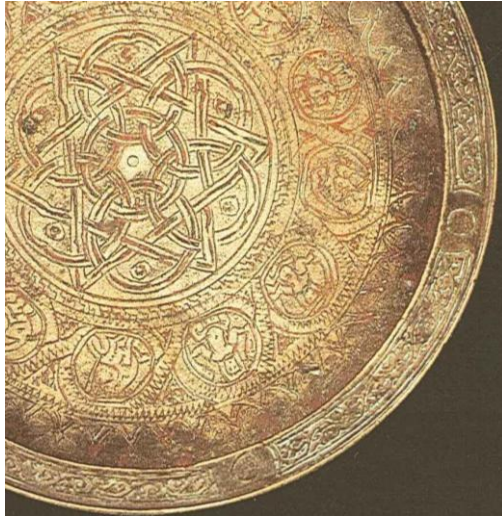
Cilt Özellikleri:

Ön kapak 27.8x20 cm ebatında olup merkezinde 8 cm çapında bir şemse bulunmaktadır (**Res.107**). Şemse içi, iki sıralı cetvel ile yapılmış iki ters üçgen temelinde, aralara çizgi demiriyle atılan şeritlerle çoğaltılmış, en içte küçük bir altıgenin olduğu bir formdadır. Birbirine ters gelecek şekilde konumlandırılmış iki üçgen ise şemsenin ana formu olan altı kollu yıldızı (Müher-ü Süleyman) meydana getirmiştir (**Res.108**). Cetvellerin kesişme noktalarında bulunan geometrik alanlar,

nokta demiri ve içi X şeklinde olan ucu yuvarlak aletin izleriyle doldurulmuştur. Nokta demirinin izleri altınla boyanmıştır. Salbekler tıgılı X'lerden müteşekkil olup araları yine altınla boyanmış nokta demiri izleriyle doludur.

Şemse ve salbekleri tek sıra kalın bir cetvel çevrelemektedir. Bu cetvel sırasından sonra ince beş sıra cetvel, kenar suyu ve yine ince beş sıra cetvel çekilmiştir. Köşebentler de bu cetvel sırası ile üçgen şeklinde meydana getirilmiş ve içine şemse merkezinde görülen yuvarlaklardan üçer adet vurulmuştur. Köşebentlerin kenar kısımlarında ikişer tıgı vardır. Kenar suyu ise dışa dönük dört adet yarım altıgenlerden oluşan bir motif içeren zencerek aletiyle tek tek vurularak meydana getirilmiştir (**Res.109**).

Değerlendirme:

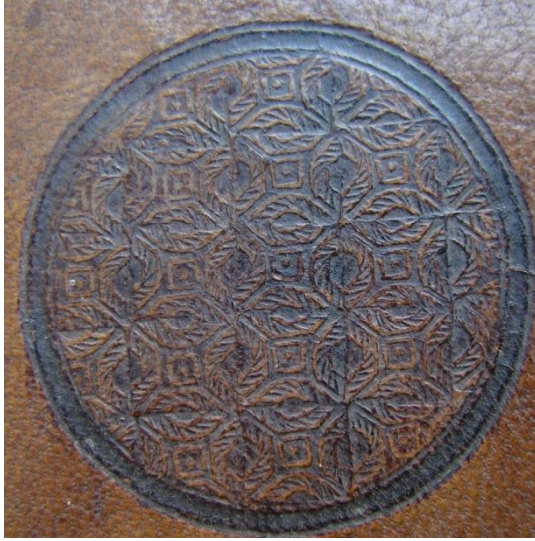
Res-110: Burçlarla bezeli pirinç tas (kına tası) 12.-13.yy. Edgü kolleksiyonu env.no: FE-424. (Alaeddin'in Lambası-Anadolu'da Selçuklu Çağı Sanatı ve Alaeddin Keykubat, s.160.)

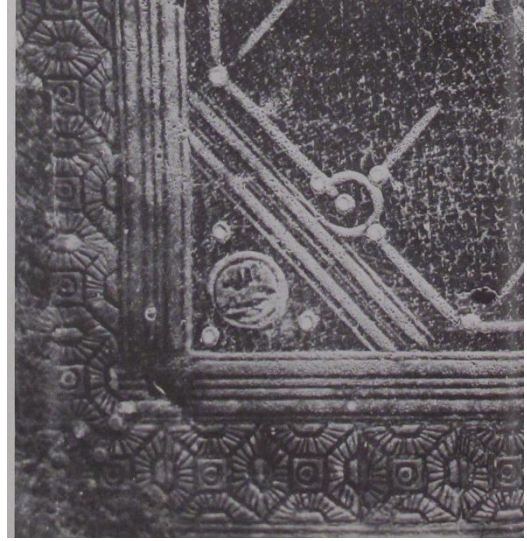
Res-111: Gümüş ve altın kakmalı bronz şamdan. Boyun kısmında altı köşeli yıldız. Güneydoğu Anadolu/14. yüzyıl (Fulya Bodur, Türk Maden Sanatı, s.35)

653/1255 tarihli bu eserde görülen şemse, Türk sanatında başta mimari olmak üzere maden sanatında da (**Res.110,111**) kullanılmış olan altı kollu yıldızdan

oluşmaktadır. Tezde incelenen beş eserin (7-HO-83-653/1255, 10-HO-245/13. yüzyıl sonları, 23-UC-1096-739/1339, 37-UC-273/14. yüzyıl sonları, 38-UC-1560/14. yüzyıl sonları) cildinde bu tasarımın farklı formları görülmektedir. Dolayısıyla cilt sanatında altı kollu yıldız formunun pek çok farklı türevine 15. yüzyılın sonlarına kadar çokça rastlanmaktadır²⁵⁵. Şemse değerlendirmesi katalog no.38’de yapılmıştır.

Res-112: COI. A.12133

Res-113: HÇ-164 Şemse detay

Ciltteki kenar suyunun aynısı katalog no. 27 HÇ-164’te sadece şemse içinde (Res.113), kat. no.25 HO-321’de (Res.115) kenar suyunda ve kat.no.13 HÇ-658’de şemse merkezindeki yıldız içi ve mikleb yüzeyinde kullanılmıştır. Aynı zencerek, “Hasbiyallah” damgalı bir ciltte²⁵⁶ kenar suyunda (Res.112), SK-FA.479’daki eserde kenar suyunda (Res.114), bir diğer ciltte²⁵⁷ de yine şemse merkezinde (Res.117) görülmektedir. Benzer son örnek olarak SK-M.M.609’da bulunan ok başı köşebentli eserin, köşebent içlerinde bu içbükey kare formu görülür (Res.116).

²⁵⁵ Erken tarihli bir örnek için bkz: Gürçan Mavili, **A.g.t.**, SK-YB.1885/1180 M, s.106, Res.1, Mücellid Mağribi’nin cildi SK-AY.58/14.yüzyıl, s.132, Res.27; Süleymaniye Kütüphanesinden başka örnekler için bkz: AY.1057, AY.1646, M.M.496; Chicago Kataloğundan örnekler için bkz: Kat.No: 27, s.122 (Kapakta dairesiz altı kollu yıldız), No: 44, s.148 (her iki kapakta daire içinde), No: 45, s.149 (kapakta daire içinde), No: 51, s.158 (sadece miklebde daire içinde), No: 53, s.162 (sadece miklebde irice daire içinde), No: 56, s.167 (hem kapakta hem miklebde daire içinde), VAM’dan HO-83’ün şemsesi ile aynı örnekler için bkz: D. Haldane, **İslâmic Bookbindings**, no. 36, 37, 39 ve 41

²⁵⁶ Chicago kat. No.46, s.150

²⁵⁷ **A.g.k.**, no.38, s.137

Res-114: SK-FA.479 kenar suyu detay.

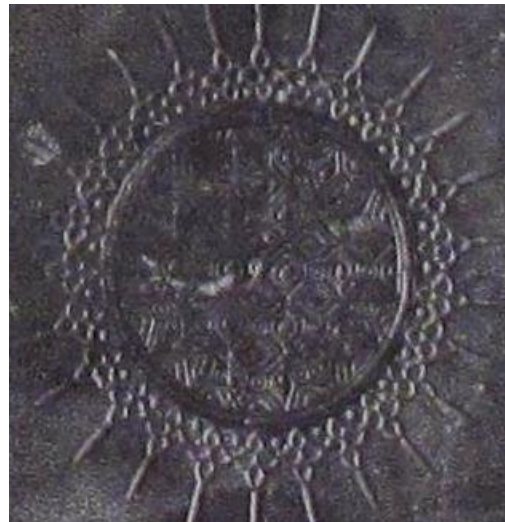
Res-115: HO-321 (776/1374-Haleb) kenar suyu detay

Res-116: SK-M.M.609 (tarihsiz) Köşebent içi detay

Res-117: COI. A.12150 (15.yüzyıl?)

KATALOG No: 7 HO-83 (653/1255-Muhtemelen Yemen, Suriye, A.Selçuklu)

Şemse: Daire içinde Mühr-ü Süleyman

Köşebent: Üçgen köşebent

Mikleb: Orijinal değil

Sertab: Orijinal değil

Kenar suyu: İçbükey formlu kare

İç Kapak: Sade bırakılmıştır.

Yayınlanmamıştır.

Katalog No: 8 (Res: 118-129)

Bulunduğu Derme ve D. No: Haraççioğlu-1454

Eserin Adı: Şerh el-Mufaddal

Müellifi: Ebü'l-Fadl Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, (öl.518/1125?)

Mücellid İmzası: ---

Hattat: Ebû Bekr b. Mufaddal

İstinsah Tarihi: 11 Şaban 657/3 Ağustos 1259

Ölçüsü: 265x175 203x125

Yazı türü: Nesih

Dili: Arapça

Sayfa sayısı: 237

Satır sayısı: 25

Genel Özellikler: Ebubekir b. Mufaddal'ın "*Zalike tarihü'l-hâdi ve ısrîn min şehri-şâ'bânî'l-mübârek li sene seb'a ve hamsin sittemie*" kaydıyla 11 Şaban 657/3 Ağustos 1259 tarihini düştüğü bu eserin müellifi ile ilgili olarak Keşfte²⁵⁸ şu bilgilere ulaşılmıştır:

1- Ebü'l-Fadl Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, 518/1125

2- Nahivci Ebû Ca'fer b. Ahmed b. Muhammed en-Nehhâs, 338/950

3- Ebû Alî Ahmed b. Muhammed el-Merzûkî, 421/1030

4- Ebû Zekeriyya Yahyâ b. Alî ibn el-Hatîb et-Tebrizî, 502/1109

Arap dili grameri ile ilgili olan bu eser üzerine keşfte ulaşılan bilgilere bakılır ve eserin istinsah tarihi de dikkate alınır, eserin el-Meydani'ye ait olması muhtemeldir. Eser 3. cilttir.

1a'da 1163/1750 tarihli Haraççioğlu'nun vakıf mührü vardır. Şirazesini kısmen sağlam olan eser, dörtlü ve altılı formlar halinde iki duraklı olarak dikilmiştir. Konu başlıkları koyu siyah mürekkep ile metin kısmı ise normal siyah mürekkep ile abâdî kağıtlara yazılmıştır.

²⁵⁸ Keşf, c.I, s.193, c.II, 834, c.II, 993.

Kapaklar, kenar suyu bezemeleri kapatılacak şekilde ve iki kat halinde kenarlardan açık kahverengi ve siyah deri ile tamir edilmiştir. Her iki kapakta da bir kaç kurt yeniği dışında bir tahribat yoktur. Bezemeler gayet iyi durumdadır. Kapakları tamir gören ve miklebi kaybolan bu eserin iç kapakları da mavi bir bez ile kapatılmıştır.

Res-118: HO-1454 Şemse detay

Res-119: HO-1454 Ön kapak

Cilt Özellikleri:

26.5x17.5 cm ebatlı ve her iki kapağı da aynı özellikte olan cildin geometrik tasarımında merkezi, içi iki farklı zencerek aleti ile örgü formunda yapılmış ve çapı 4.5 cm olan yuvarlak bir şemse oluşturmaktadır (**Res.118**).

Cildin zemini, çizgi demiri aleti ile çift hatlı olarak geometrik formda yapılmıştır. Bu formda on iki kollu yıldız ve uzantıları ile bütün yüzey, geometrik parçalar oluşturacak şekilde tasarlanmıştır. Burada dikkati çeken nokta, parçalar arasındaki zemini oluşturan bölümlerin sade bırakılmasıdır. Ancak şemse ile on iki kollu yıldız arasındaki zemin, yıldız kollarının kesişme yerlerine, küçük kakma aleti izleri ile çintemani oluşturacak şekiller yapılmıştır. Bu uygulama, çeyrek daire formunda, içi şemsede kullanılan zencerek aleti izleri ile örgü formunda yapılmış köşebentlerde de görülmektedir. Köşebentler ve bunları çevreleyen kollar, merkezdeki şemse ve etrafını çevreleyen on iki kollu yıldızın dörtte biri ölçüsünde mükemmel bir simetri ile yapılmıştır (**Res.119**). Cildin kenar suyu, dönemin ciltlerinde yaygın görülen ters-düz palmet dizisi ile oluşturulmuştur (**Res.120**).

Res-120: HO-1454 Kenar suyu detay

Değerlendirme:

Bu eserin daha önce yapılan değerlendirmesinde²⁵⁹, eserde var olan istinsah tarihi ve müstensih bilgisi belirtilmemiştir. 1258 tarihli bu eserde görülen geometrik tasarım, oldukça sade bir tarzda on iki kollu yıldız ve uzantılarından oluşmaktadır. Tasarım sade olmasına karşın, hayranlık uyandırıcı bir sistemde düşünülmüştür. Bunun en güzel örneği, köşebentleri oluşturan yapının merkezdeki tasarımın tam olarak dörtte bir oranında ortaya çıkacak şekilde yapılmasıdır.

Tasarımın İnebey kütüphanesinde bulunan bir diğer örneği, kat.no: 33 HÇ-789'dadır (819/1417). Zemin ve köşebent kısımları farklı olabilmekle birlikte bahsedilen geometrik formun benzerlerine, taranan eserler arasından sadece birkaçında görülmüştür. Katalogdaki bu cildin geometrik formunun aynısı Mehmed eş-Şerif mücellidin yaptığı bir ciltte görülmektedir (**Res.121**). Bu eserde farklı olarak mücellid mühürleri boşluklara basılmıştır. Bu tasarımın diğer örnekleri olarak; HSA-NB.107 (**Res.122**), Chicago kat. no: 1 (**Res. 123**), no: 2 (**Res.124**), no: 3 (**Res.125**), no: 4 (**Res.126**), HSA-KEH.474 (**Res.127**), SK-LA.411 (**Res.128**) ve son olarak bu tasarımın şemse merkezinde değişik bir uygulaması için Haldane'in kataloğundaki bir diğer eser²⁶⁰ (**Res.129**) gösterilebilir. Bu eserlerden KEH.474 Mehmed eş-Şerif'in cildi ve Chicago Kat. no: 4'ün şemseleri, içi girift bezemeli daire şeklinde olup, katalogdaki bu örneğin şemse yapısına benzerdir.

Bu ciltlerin çizgi demiri aletiyle yapılmış on iki kollu yıldız ve uzantıları, katalogdaki bu örnek ile aynıdır. Bunun haricinde çok kollu (6-8-10-12 kollu) yıldızlardan oluşan geometrik formun pek çok türevi vardır²⁶¹. Bu örneklerde ağırlıklı olarak on iki kollu yıldız ve uzantıları görülmektedir. Bu eserdeki gibi zemini sade bırakılmış ciltler de nadirdir. Genel itibariyle kolların kesişen kısımları

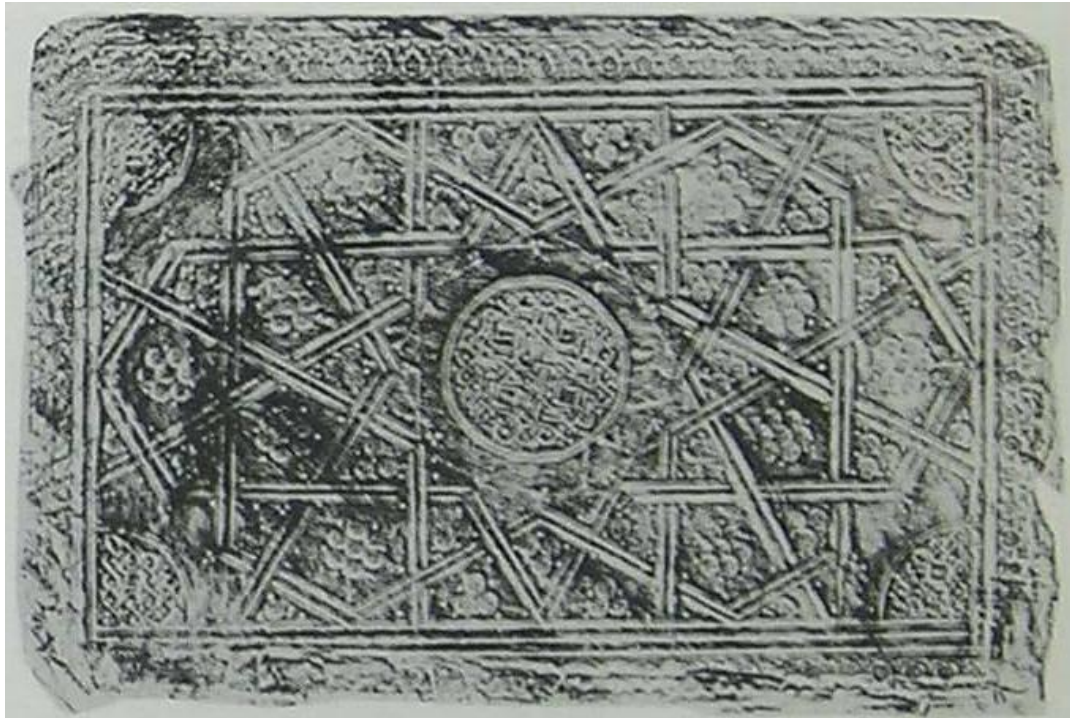
²⁵⁹ Ahmet S. Arıtan, **a.g.t.**, Kat.no: 115, s180-181.

²⁶⁰ D. Haldane, **a.g.k.** 1983, s.28

²⁶¹ Bu formun farklı türevleri için bkz: Chicago kat.no: 6,10 ve 18 hariç no:22'ye kadarki ciltler, 6,8,10 ve 12 kollu yıldız ve kollardan türeyen uzantılardan oluşmaktadır. Diğer örnekler için bkz: Zeren Tanındı, "Ortaçağ İslam Ciltleri", **a.g.e.**, no.A.2127 (G. Doğu Anadolu M. 1228) Res.6, no. A.285 (M. 1287-88 Memlük) Res.13, no: E.H.245 (M. 1307-11 arası İlhanlı) Res.16, no: A.804, (M. 1373 Memlük) Res.30.

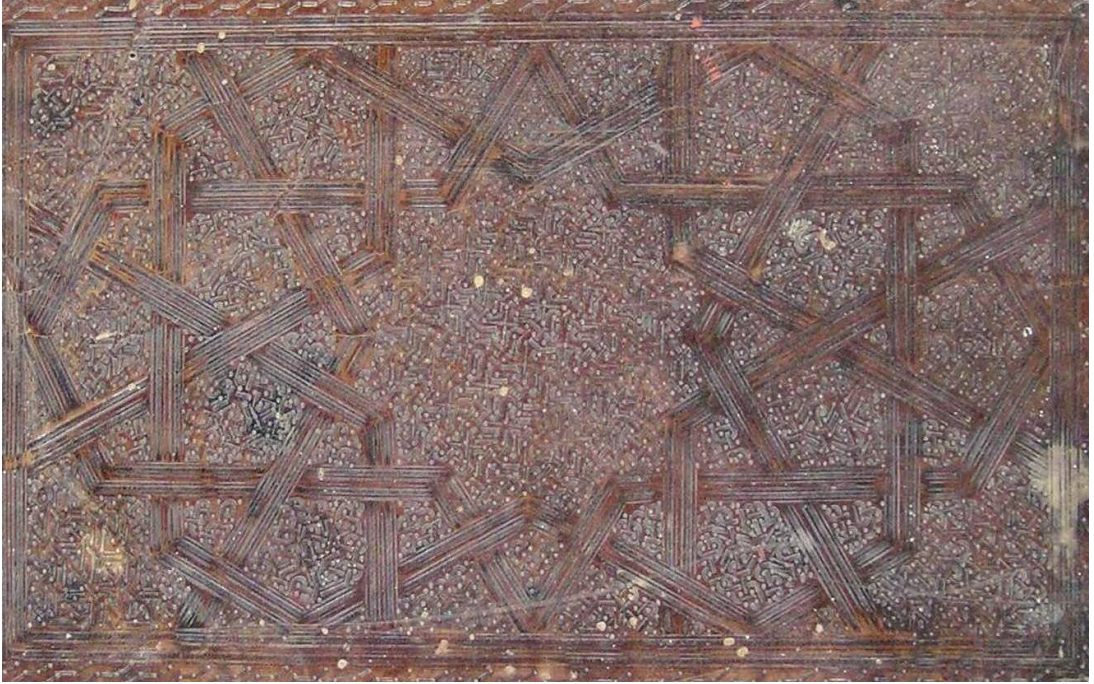
arasında oluşan simetrik ya da asimetric geometrik parçaların arası farklı biçimlerde ve tasarımlarla doldurulmuştur. Bu parçalardan içleri farklı formlar oluşturacak şekilde altınlanmış ya da mücellidi tarafından mühür basılmış olanları da bulunmaktadır. Katalogdaki bu örneğin tasarımı, geometrik hatları itibariyle birebir çalışan ve çağdaş ustalar oldukları düşünülen mücellidlerin (Mehmed eş-Şerif, Hasan, İbrahim ve İzzeddin Masri?) mühürleri bu bahsedilen yerlerde görülmektedir.

Sonuç olarak cilt, sade fakat güzel bir geometrik tasarıma sahiptir. Bu tasarımda mücellidlerin Anadolu, Suriye, Mısır gibi coğrafyalarda benzer formlara sahip ciltler yaptıkları düşünülebilir.

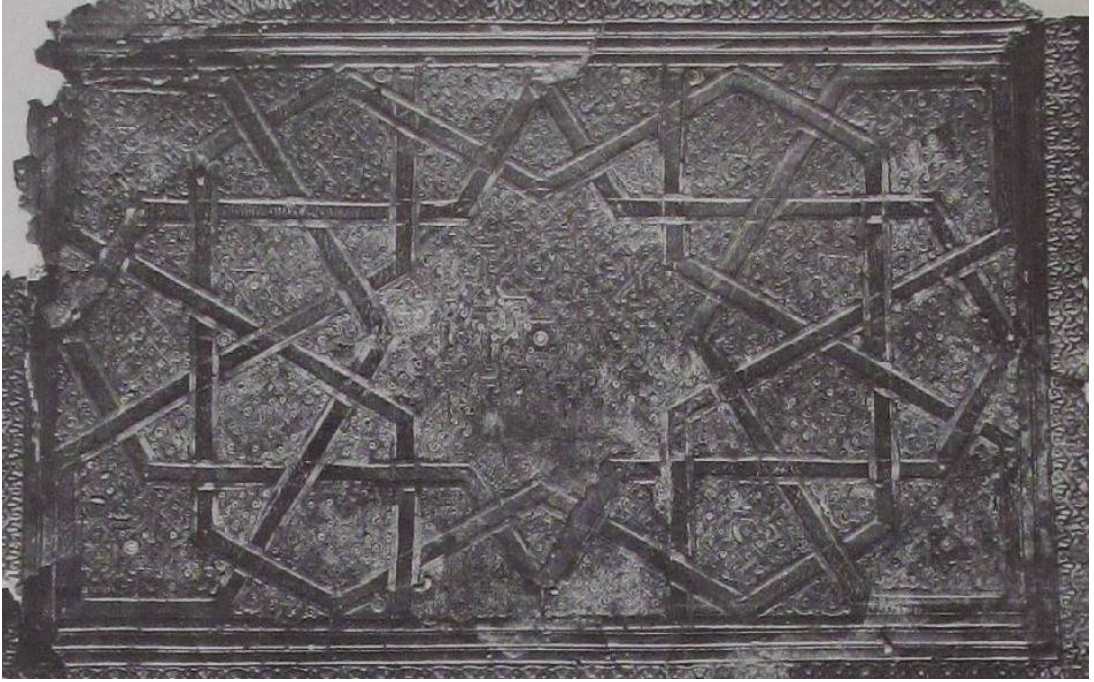

Res-121: Mehmed eş-Şerif'in cildi²⁶² (14.yüzyıl)

²⁶² D. Haldane, a.g.k., s.24

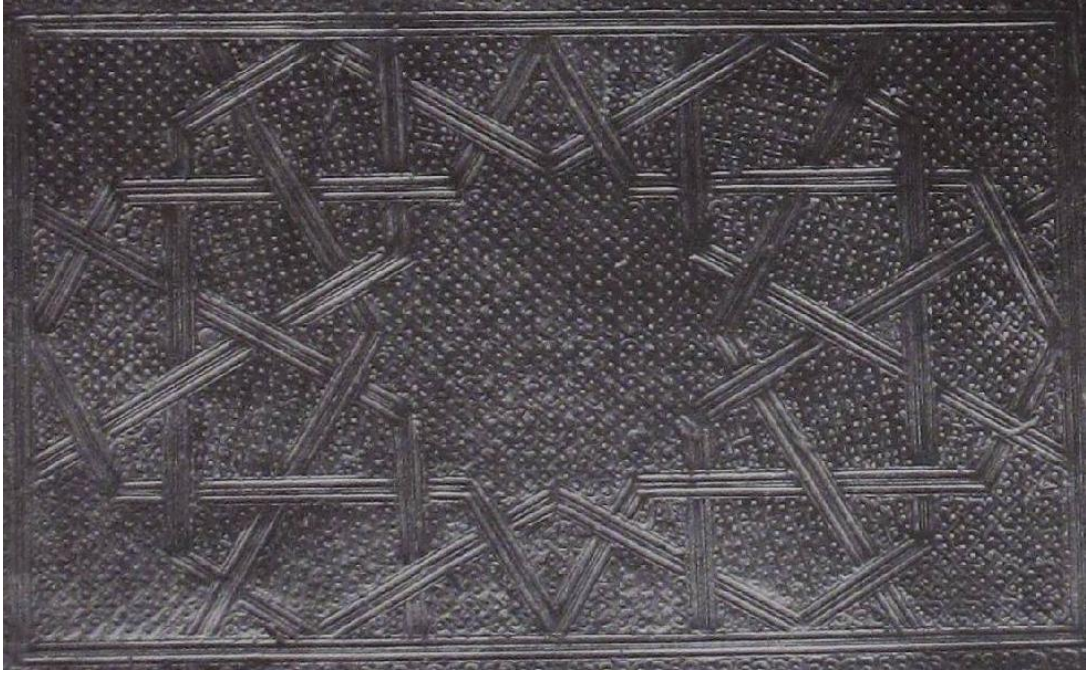

Res-122: HSA-NB.107 (tarihsiz)

Res-123: COI-A.12130 (Mağrib-13-15. yüzyıl)

Res-124: DCBL-MC.I (14. yüzyıl Mısır-Suriye -İzzeddin Masri Mücellid)

Res-125: COI-A.12107 (13-14. yüzyıl Mısır-Suriye)

Res: 126 DCBL. MC.64 (14-15. yüzyıl Mısır-Suriye)

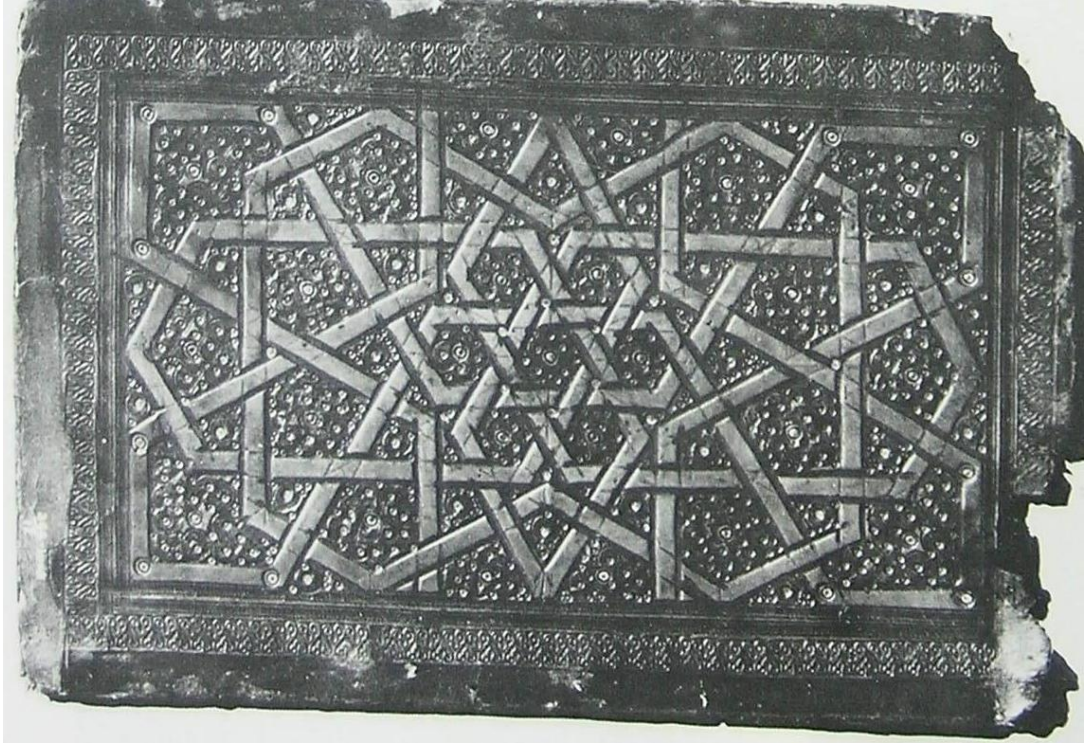
Res-127: HSA-KEH.474 (Hasan mücellid, tarihsiz)

Res-128: SK-LA.411 (14. yüzyıl I. yarısı. İbrahim mücellidin cildi)

Res-129: Victoria and Albert Museum-366/17-1888

KATALOG No: 8 HO-1454 (657/1258-Muhtemelen Anadolu, Suriye, Mısır)

Şemse: İçi zencerek aleti izleriyle örgülü formda yapılan daire şeklinde.

Köşebent: Şemsenin dörtte biri formundadır.

Mikleb: --

Sertab: --

Kenar suyu: Ters-düz palmet motifi.

İç Kapak: Sade bırakılmıştır.

Yayın: Ahmet S. Arıtan, **A.g.t.**, a.y.

Katalog No: 9 (Res: 130-138)

Bulunduğu Derme ve D. No: Haraççioğlu-485

Eserin Adı: Hâşiyet el-Hidâye

Müellifi: Şeyhülislâm İmâm Burhânüddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Ebîbekr b. Abdilcelîl el-Ferganî el-Merginânî (511/593-1117/1196)

Mücellid İmzası:

Hattat:

İstinsah Tarihi: Şaban 695/Haziran-Temmuz 1296 Mahruse-i Kirman (İran)

Ölçüsü: 255x175 - 200 x 144

Yazı türü: Talik

Dili: Arapça

Sayfa sayısı: 187

Satır sayısı: 35

Genel Özellikler: Bu eser, Hanefî fihhının temel kitaplarından İmam Merginânî'nin eseri olan el-Hidaye'nin şerhidir. Varak 169a'da orta başlığın 5 satır üstünde, İmam Merginânî'nin "*el-Hidaye*" adlı kitabının ilk yarısını, elli gecenin sonunda, rebîü'l-âhir 567/1172'de yazdığı belirtiliyor. Yani 567/1172 tarihi, müellifin ilk nüshasının telif tarihidir. Oysa incelenen demirbaş kayıtları ve tespit fişlerinde bu tarih, katalogdaki bu eserin muhtemel istinsah tarihi olarak belirtilmiştir. Fakat şârihin 169a'da belirtilen yerdeki uzunca kaydında ifade ettiği 695/1296 Mahruse-i Kirman kaydını esas almak gerekmektedir. Çünkü Keşf'te belirtildiği üzere²⁶³ bu eserin ilk şerhini 710/1311 yılında ölen ve Merginânî'nin de talebelerinden olan Hüsâmü'd-din Hüseyin b. Ali –"*Sağnâkî*" adıyla bilinir- yapmıştır. Nitekim Katalogdaki 13 no.lu eser de Sağnakî'nin "*Hidaye*" şerhidir. Eserde geçen 695/1296 tarihi dikkate alınırsa elimizdeki bu eseri de muhtemelen Sağnâkî şerh etmiştir. Dolayısıyla eserin istinsah tarihi de bu olmalıdır.

Eserde 3a'daki Haraççioğlu'nun 1163/1750 tarihli vakıf mührü haricinde herhangi bir kayıt yoktur. Eser sırt kısmından cetvellere kadar siyah deri ile tamir görmüş. Ön kapak sağ köşebentin altına ve sertabın alt kısmına birer küçük deri

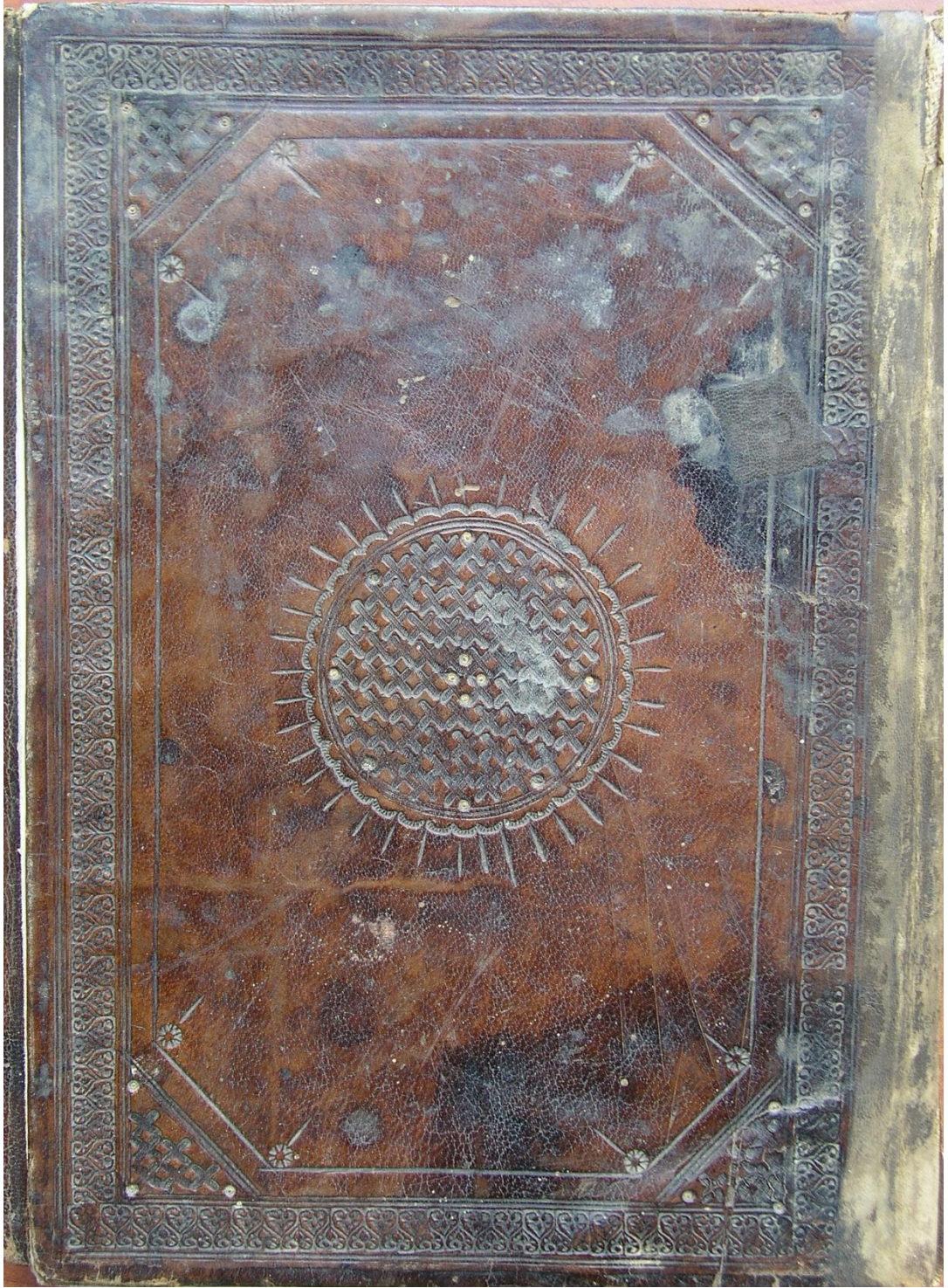
²⁶³ Keşf, s.1630

parçası yapıştırılmıştır. Kapaklar üzerinde çokça çizik vardır. Her iki kapak içi, sertab ve mikleb sade bir kahverengi deri ile kaplıdır. Fakat arka kapak içine sonradan beyaz bir kağıt yapıştırılmıştır. Sertab iç kısmından siyah deri ile tamir edilmiştir. Beyaz ve sarıya yakın bir renkte aharlı abadi kağıtların kullanıldığı sayfalarda kurt yenikleri yoktur, fakat nem ve rutubetten kaynaklanan yoğun lekeler mevcuttur.

Konu başları ve ara bölümler kırmızı renk mürekkep ile metin ise siyah renk mürekkep ile yazılmıştır. Beşli derlenen formalarla iki duraklı olarak dikilen eserin 8 sıralı şirazesini de sağlamıştır.

Res-130: HO-485 Mikleb

Res-131: HO-485 Ön kapak

Cilt Özellikleri:

Eserin her iki kapağı da aynıdır. Kapakların merkezinde salbeksiz yuvarlak şemseler mevcuttur. 6 cm. çapındaki şemse (**Res.131**) içine “X” şeklinde zencerek vurulmuştur. Şemseyi çevreleyen tahririn etrafına da şeklinde ve üzeri taralı zencerek geçilmiştir. X'lerin aralarına ve şemse merkezine belli aralıklarla altın kakmalar yerleştirilmiştir. Ön kapak şemsesinin arka kapaktakinden

tek farkı şemse etrafının tığla geçilmesidir. Salbeksiz olarak yapılan şemseyi tek sıra ince bir cetvel çevreler. Köşebent kısımlarında (**Res.132**) hattın birleşme yerlerine aletle yıldız formu vurulmuştur ve uçlarına birer tığ çekilmiştir. Üçgen formda yapılan köşebentlerin içleri, şemsede olduğu gibi doldurulmuştur. Üçgenin köşe kısımlarına da yine aynı altın kakmalar vurulmuştur.

Res-132: HO-485 Köşebent ve kenar suyu detay

Kenar suları (**Res.132**) ters-düz palmet formunda zencerek aleti ile yapılmıştır. Bu kısım, köşebentleri meydana getiren çizgi demiri aleti ile geçilerek kapatılmıştır.

Mikleb merkezi (**Res.133**), X'lerden ve bunların da her iki yanına dikine şekilde gelen ters-düz palmet dizisi ile yapılmıştır. Araları ince tahrirlerle bölünen merkezdeki formun yanları, kapaklardaki köşebentlerin buraya da uygulanmasıyla yamuk dörtgen formu almıştır. Yüzeyi boş bırakılan bu kartuşları oluşturan çizgilerin birleşme yerleri aynı şekilde yıldız formu ile yapılmış ve bunların da uçları tığlanmıştır. Altın kakmalar miklebe de görülmektedir.

Res-133: HO-485 Mikleb detay

Sertab kısmı (**Res.134**), çizgi demiri aletiyle enlice bir kartuş içinde yekpare olarak, üç sıra çizgilerle meydana getirilmiştir. Geometrik ikili örgüleri andıran bu bölümde de yine yıldız ve altın kakmalar görülmektedir.

Res-134: HO-485 Sertab

Değerlendirme:

1296 tarihli bu eserin ilgi çeken kısımları mikleb (**Res.130,133**) ve sertabıdır (**Res.134**). Cilt tasarımında, dönemin işçilik ve bezeme itibariyle basit örnekleri uygulanmıştır denilebilir. Şemse oldukça basit, yuvarlak olarak yapılmış ve içleri X'lerle doldurulmuştur. Kenar suyu bezemesi ise dönemin ciltlerinde sıkça kullanılmıştır. Sertabda görülen form, mimaride taşa uygulananlarla (**Res.135,136**) oldukça benzerdir. Özellikle yapıların²⁶⁴ portallerinde, köşe sütunçelerinde bu form yaygın olarak görülmektedir.

Res-135: Karatay Müzesi Taç kapı detay. (HGB-2012)

Res-136: Aksaray Sultan Hanı. Kapalı bölüm taç kapı detay

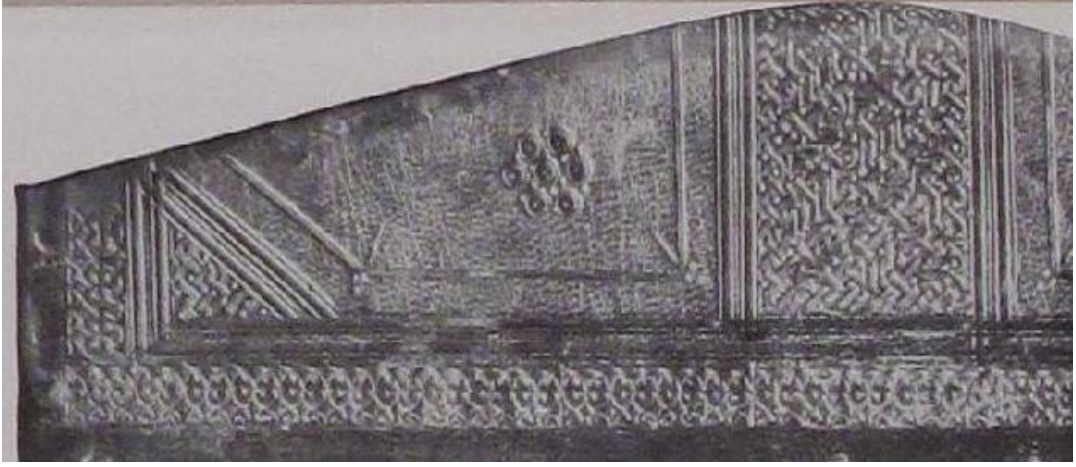
Taranan eserler arasından sadece birinde sertabın benzeri görülmüştür. SK-AY.1060 no.da (789/1387-88) kayıtlı bu eserin (**Res.137**) sertabı katalogdaki bu örneğin sertabı ile neredeyse aynıdır.

Res-137: SK-AY.1060-789/1387-88 Sertab detay

²⁶⁴ Bu formlar için bkz: Selçuk Mülayim, **Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler - Selçuklu Çağı**:- Aksaray Sultan Hanı iç portal, s.166, Res. 57, Kayseri-Sivas Sultan Hanı iç portal, s. 171, Res.62, Konya Zazadin Han portal, s.178, Res.69, Karatay Han Avlu iç portal, s.181, Res.72, Diyarbakır Safa Cami minaresi, s.316, Res.225

Res-138: DCBL 12 (Mısır-Suriye 14-15. yüzyıl ?)

Miklebin benzerleri, katalogdaki 5 ve 6 no.lu örneklerin haricinde azdır. Bunlardan biri²⁶⁵ Chicago kataloğunun 37 no.lu örneğidir (**Res.138**).

Sonuç olarak bu eser, kenar suyu, mikleb ve sertab tasarım özellikleriyle Şaban 695/Haziran-Temmuz 1296 istinsah tarihli İlhanlı ciltlerinin sade işçilikli bir örneğidir.

KATALOG No: 9 HO-485 (Şaban 695/Haziran-Temmuz 1296) Mahruse-i Kirman/İran

Şemse: İçi X dolgulu yuvarlak

Köşebent: İçi X dolgulu üçgen

Mikleb: Dik beşgen formunda ve köşebentli

Sertab: Geometrik geçme formunda

Kenar suyu: Ters-düz palmet dizisi.

İç Kapak: Sade bırakılmış

Yayınlanmamıştır.

²⁶⁵ Chicago kataloğu 34 no.lu eserin miklebi de benzerdir, fakat çok tahrip olmuştur.

Katalog No: 10 (Res: 139-146)

Bulunduğu Derme ve D. No: Haraççioğlu-245

Eserin Adı: et-Tenkîh li Elfaz el-Cami es-Sahih (1. cild)

Müellifi: Bedrû'd-din Ebû Abdi'llah Muhammed b. Abdi'llah ez-Zerkeşî (745-794/1344-1392)

Mücellid İmzası:

Hattat:

İstinsah Tarihi: 14. yüzyıl sonları

Ölçüsü: 272x177 210x122

Yazı türü: Nesih

Dili: Arapça

Sayfa sayısı: 170

Satır sayısı: 21

Genel Özellikler: HO-245, Hadis ilmiyle ilgili Sahih-i Buhâri'nin şerhi olup şâfi âlimlerden 794/1392'de vefat eden²⁶⁶ Bedrû'd-din Ebû Abdi'llah Muhammed b. Abdi'llah ez-Zerkeşî'nin eserinin 1. cildir. Müellifin adı ilk sayfadaki kitab adının hemen altında geçmektedir. Miklebden dolayı zarar gören ilk sayfada (**Res.142**) okunamayan silik bir mühür haricinde tarihsiz bir temellük kaydı ve 2a'da da Haraççioğlu'nun 1163/1750 tarihli vakıf mührü vardır. Eserin ketebe kaydı yoktur.

Konu başları kırmızı, metin ise siyah mürekkep ile yazılmıştır. Beyaz ve aharlı kağıtlara yazılan eserin formları beşli olarak derlenmiş ve iki duraklı olarak dikilmiştir. Şirazesini ise tamamen yok olmuştur. Sırt ve sertab kısımlarından kabaca tamir görmüştür.

Miklebin tamiri sırasında kullanılan siyah deri parçası hem miklebe hem de kapadaki kenar suyu bezemelerini kısmen kapatmıştır. Sertab her iki dudak kısmından da zedelenmiştir. Sertabın etek kısmındaki kartuş da tamirde kullanılan siyah deri ile kapatılmıştır.

²⁶⁶ Keşf, s.960, 1190

Kapaklar genel olarak iyi durumdadır. Alt kapak deri yüzeyi ön kapağa nisbeten biraz daha fazla yıpransa da bezemeler iyi durumdadır. Her iki kapak içi, eserin tamiri sırasında yapıldığı belli olan beyaz bir kağıt ile kaplanmıştır.

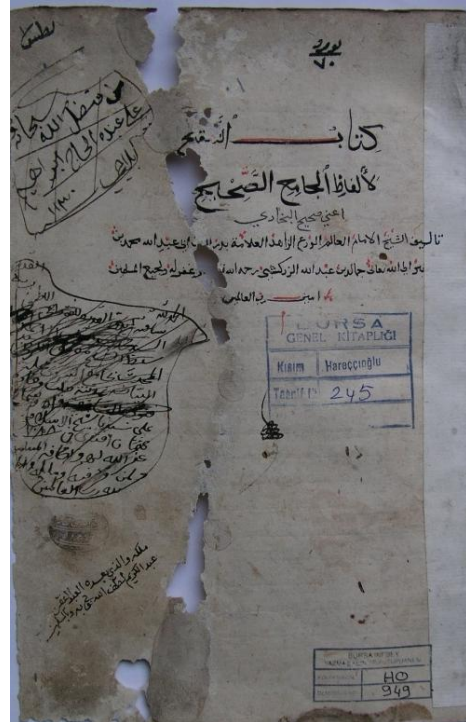
Res-139: HO-245 Arka kapak

Res-140: HO-245 Miklep ve Sertab detay

Res-141: HO-245 Şemse detay

Res-142: HO-245 Miklebin tahribatı

Res-143: HO-245 Köşebent ve kenar suyu detay

Cilt Özellikleri:

27.2x17.7 cm ebatlarındaki kapakların tasarım ve bezemeleri aynı formdadır. Merkezde 6.7 cm çaplı şemseyi oluşturan daire içinde, çizgi demiri aleti ile yapılmış birbirini kesen altı kollu yıldız tasarımı görülmektedir (**Res.139**). En içte merkezdeki yıldızın yüzeyi boş bırakılmışken, birbirini kesen çizgilerin oluşturduğu altıgen bölümler nokta demiri aleti izleriyle doldurulmuştur. Yıldız kolları ile yıldızı çevreleyen daire arasındaki boşluklar ise aletle sekiz yapraklı penç formunda doldurulmuştur (**Res.141**). Şemseyi kapatan daire etrafına palmet sırası geçilerek şemse formu tamamlanmıştır. Salbekler tıgılı dört adet **X**'ten oluşmuştur.

Şemse ve salbekleri çevreleyen en içteki çift cetvel sırasının köşebent kısımlarına ikişer palmet yerleştirilmiş, bunu da yine aynı cetvel sırası çevrelemiştir. üç sıra ince, iki sıra kalın cetvel çekildikten sonra cildin kenar suyuna geçilmiş ve burayı da yine aynı cetvel sırası kapatmıştır (**Res.143**).

3.5 cm genişliğindeki sertab, araları cetvel ve zencereklerle bölünmüş üç kartuş halinde tasarlanmıştır. Ortadaki kartuş diğerlerinden daha büyüktür ve bunun da ortasında salbekteki formun aynısı vardır. Etek kısmındaki kartuş ise tamirat sırasında yapıştırılan siyah deri nedeniyle kapanmıştır (**Res.139-140**).

Miklebin merkezinde iç içe geçmiş iki daire vardır (**Res.139**). İçteki küçük dairenin içi sekiz yapraklı çiçeklerle doldurulmuştur. Dıştaki daire içi sade bırakılmıştır. Miklep şemsesinin yan kısımları ise bu tasarımda hep görüldüğü gibi içleri doldurulmuş kartuşlarla yapılmıştır (**Res. 140**). X'lerle doldurulan kartuşların üçlü cetvelleri kapaklardaki sıra ile aynıdır. Kapakta görülen kenar suyu miklepte de uygulanmıştır.

Değerlendirme:

Tamir gören bu eserde kapaklar muhtemelen daha erken tarihli bir eserden alınarak bu nüshaya takılmıştır. Ancak, 13-14. yüzyıl zaman diliminde yoğun olarak görülen bu tasarımın, 15. yüzyıl başlarında da kullanılması mümkündür. Kapağın şemse ve salbek yapısı, Kat.no: 7 HO-83 (756/1255) ile benzerdir. Şemse formu, kat. no.38 UC-1560'da (14. yüzyıl) değerlendirildiğinden burada detaya girilmeyecektir. Ondan farklı olarak burada şemse etrafına palmetler geçilmiştir. Yıldız kollarını tek sıra geçilen üç oluklu çizgi demiri aleti izleri oluştururken, şemseyi oluşturan daire içinde altı kollu yıldız formu (Mühr-ü Süleyman) yine bahsedilen örnekteki gibidir. Eserin miklep tasarımı da bu dönemdeki eserlerde yaygın olarak görülmektedir. 3 no.lu örneğimizde miklep formu ve tasarımı ile ilgili bilgiler verilmiştir.

Eserin kenar suyu, 13-14. yüzyıl aralığında görülmesine karşılık, çok da yaygın değildir. Kat. no.37 UC-273'te (**Res.144**), 38 no. UC-1560'ta (**Res.145**) ve SK-AY.1057'deki (**Res.146**) eserde bu kenar suyu görülmektedir.

Res-144: UC-273(13.yüzyıl ilk yarısı) Ön kapak kenar suyu detay

Res-145: UC-1560 (14. yüzyıl) Arka kapak zencerek

Res-146: SÜ-AY 1057(tarihsiz) Kenar suyu detay

KATALOG No: 10 HO-245 (14. yüzyıl sonları-Muhtemelen Anadolu)

Şemse: Daire içi mühr-ü süleyman

Köşebent: Üçgen köşebent

Mikleb: İç içe büyük-küçük yuvarlak şemse. Köşebentsiz ve kartuş içleri X dolgulu

Sertab: Üç kartuşlu

Kenar suyu: Balık formunda zencerek aleti ile.

İç Kapak: Bezemesiz

Yayınlanmamıştır.

Katalog No: 11 (Res: 147-157)

Bulunduğu Derme ve D. No: Haraççioğlu-424

Eserin Adı: Şerh el-Câmi' el-Kebîr (2. cild)

Müellifi: İbnü'r-Rükmâni Osman b. İbrahim b. Mustafa b. Süleyman b. eş-Şeyhü'l-imam Ebu Ömer el-Mardini el-Hanefî (öl.731/1331)

Mücellid İmzası: “Amel-i Sermedi”

Hattat:

İstinsah Tarihi: 770/1370 civarı

Ölçüsü: 263x185 207x140

Yazı türü: b.b. Nesih

Dili: Arapça

Sayfa sayısı: 241

Satır sayısı: 23

Genel Özellikler: Sadrü'd-din Süleyman b. Ebi'l-izz Vehib el-Azrai (öl.677/1279) Hanefî âlimlerden olup Mısır'da Kâdi'l-kudâtır.²⁶⁷ Demirbaş kaydına göre bu eser de onun eserinin 2. cildir. Fakat eserin 1a kısmında “*metnin dibacesidir*” başlığının altında eserin bu kişiye ait olmadığı kaydı vardır. Nitekim Keşf'te ya da başkaca kaynaklarda bu eserin bu müellife ait olduğuna dair bir bilgiye ulaşamamıştır.

Metin kısmında yazı karakterleri incelendiğinde eserin birden fazla kişinin elinden çıktığı ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte eserde herhangi bir ketebe kaydına da rastlanmamıştır ancak, bu kitabın 1. (HO-427-amel-i İbrahim) ve 3. (HO-425) ciltleri incelendiğinde sadece 3. cildin ketebe kaydında 774/1373 tarihi görülmüştür ki bu eser de, hem kapak süslemeleri hem tarih hem de yazı cinsi itibariyle katalogdaki bu örnekle örtüşmektedir. Buradan hareketle 3 ciltlik bu seri dikkate alınırsa bu örneğin de 770/1370'ler civarında istinsah edildiği söylenebilir.

1a'da “*Kendi kitabımdır Fenarizâde Seyyid Muhammed*” ibaresi ile 2a'da sonradan çıkartılmış bir fihristi vardır. Burada da “*Mevlânâ Şemseddin el-Fenari*”

²⁶⁷ Keşf, c.4, s.1463, s.1604.

adı geçmektedir ve bu tespit fişine “Fenari’nin kendi imzası” diye not edilmiştir. Dolayısıyla bu eser Osmanlı’nın üç sultanı, Sultan Yıldırım Bâyezid-I (s.1389-1402) , Sultan I. Mehmet Çelebi (s.1413-1421) ve Sultan II. Murad (s.1421-1451) zamanlarında Bursa’da ilimle meşgul olan, müderrislik ve kadılık yapan Mevlana Şemseddin Fenari’nin kendi kitabıdır. 4a’da Haraççioğlu’nun vakfına ait 1163/1750 tarihli mühür vardır.

Esere yan kağıdı olarak yapıştırılan lekesiz ilk sayfa, sonradan yapılan tamirler sırasında yapıştırılmıştır. Konu başlıkları kırmızı metin ise siyah mürekkep ile yazılmıştır. Krem rengi aharlı kağıtlardan oluşan beşli formalar, iki duraklı olarak dikilmiştir. Üst şirazesi sağlamken alt şirazesi tamamen yok olmuştur.

Kapakların bütün kenarları siyah renk deri ile tamir edilmiş ve kenar suyu bezemeleri bu tamir nedeniyle kısmen kapatılmıştır. Her iki kapak içi de kahverengi sade deri ile kaplıdır. Eserin miklebi kayıptır. Kapak üzerindeki altın kakmalar kısmen durmaktadır. Eser, İnebey Kütüphanesindeki daha önce tespit edilmemiş nadir mücellid imzalı kitaplardandır.

Res-147: HO-424 Mücellid imzası: Amel-i Sermedi

Res-148: HO-424 Arka kapak

Cilt Özellikleri:

Res-149:HO-424 Şemse

Her ikisi de aynı özellikte olan kapaklar 26.3x18.5 cm. ebatındadır (**Res.148**). Merkezde yuvarlak bir şemse vardır. 5.3 cm. çapındaki şemsenin içi girift bezemeli olarak yapılmış ve aralara küçük nokta demirleri ile altın kakma aleti vurulmuştur (**Res.149**). Bu

kakma altınlar yer yer dökülmüştür. Şemse etrafını, kalın çizgi demiri aleti ile yapılan tek sıra bir hat çevrelerken, aynı hat ile köşebentler bu tasarımda karakteristik olan üçgen şeklinde yapılmıştır (**Res.150**). Cildi yapan usta olan Sermedi'nin mühürleri de bu köşebentlerin içlerine (**Res.147,150**) üçer adet vurulmuş ve mühürlerin etrafları da nokta demiri aleti ile doldurulmuştur. Palmet şeklindeki kenar suları (**Res.150**) en dışta kapağı çevrelerken, bu kısım da tek sıra ince bir cedvel ile kapatılmıştır.

*Res-150: HO-424
Köşebent detay*

Res-151: HO-424 Kenar suyu

Değerlendirme:

Katalogdaki bu eserin 1. cildi olan HO-427 (kat.no: 12) mücellid İbrahim'in yaptığı bir cilttir. Sermedi ise aynı eserin 2. cildini yapmıştır. TSMK A.2910/7'deki (740/1340 Memlük) eserin²⁶⁸ (**Res.152**) cildini de yine İbrahim mücellid yapmışken, aynı serinin 9. cildi (A.2910/9)'nin Emin mücellidin cildi olması da, bu tasarımı kullanan bu mücellid grubunun aynı atölye ustaları olduklarını göstermesi açısından önemlidir. Bu ustaların ciltlerini yaptıkları nüshaların istinsah tarihleri, bu görüşümüzü destekler niteliktedir.²⁶⁹ Elimizdeki eser cilt özellikleri itibariyle şemse ve üçgen köşebent yapısı olarak kat.no: 4 HÇ-641 (13. yüzyıl), kat.no: 12 İbrahim mücellidin cildini yaptığı HO-427 (14. yüzyıl) ve kat.no: 15 Ömer ed-Dımeşkî'nin cildini yaptığı HO-682 (13. yüzyıl sonları 14. yüzyıl başları) ile benzerdir.

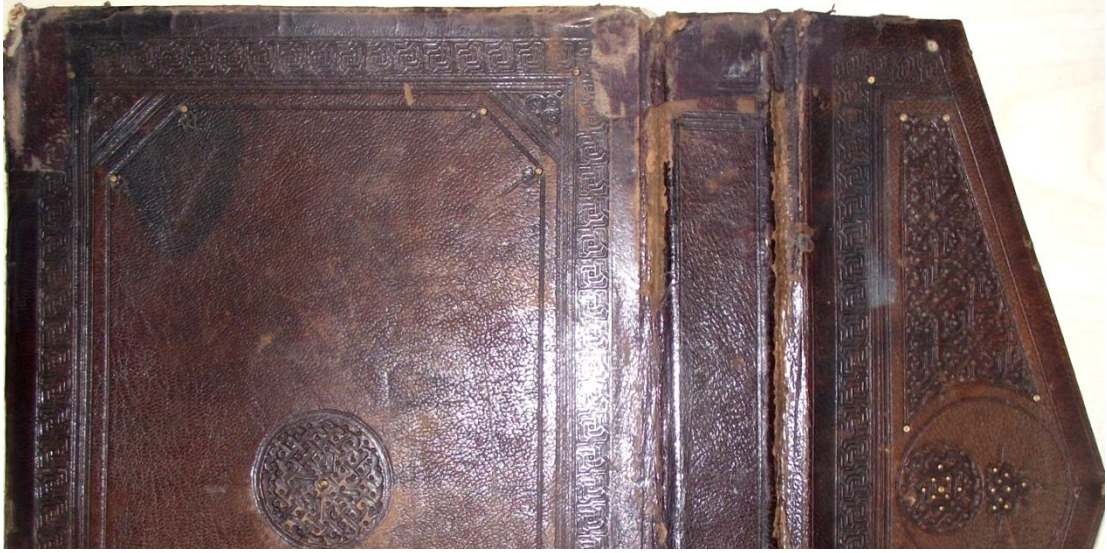

Res-152: TSMK A.2910-7 (740/1340 Memlük) İbrahim'in cildi.

²⁶⁸ Zeren Tanındı, "Ortaçağ İslam Ciltleri", **a.g.e.**, s.111, Res.26, s.142.

²⁶⁹ Zeren Tanındı, "Ortaçağ İslam Ciltleri", **a.g.e.**, s.102-149; İbrahim mücellidin diğer ciltleri için bkz. Hüseyin Gürsel Bilmiş, "Mücellid İmzalı Ciltler ve Mücellidler", (**tablo**)

TSMK A.2910/7'deki 740/1340 tarihli İbrahim'in cildi, bu örneğimizle salbekler dâhil tasarım olarak aynıdır (**Res.152**). SK-TV.253'deki *Selahaddin Halil bin Aybek as-Safadî* (öl: 764/1362 M.)'nin eserinin cildini yapan bir başka mücellid Mehmed eş-Şerif'in de bu tasarımda örnek verdiği görülür (**Res.153**). Bu ciltte farklılık, salbek kullanılmamasıdır. Yine Emin mücellidin imzasının olduğu başka bir ciltte²⁷⁰ (**Res.154**) salbekler²⁷¹, bu örnekteki ile aynıken ilginç bir farklılık şemse de görülmektedir. Şemse merkezinde altı yapraklı bir penç vardır ve yaprakların araları bu tasarımda kullanılan zencerek çivileriyle girift bir formda bezenmiştir.

Res-153: SK-TV.253'deki mücellid Mehmed eş-Şerif cildi.

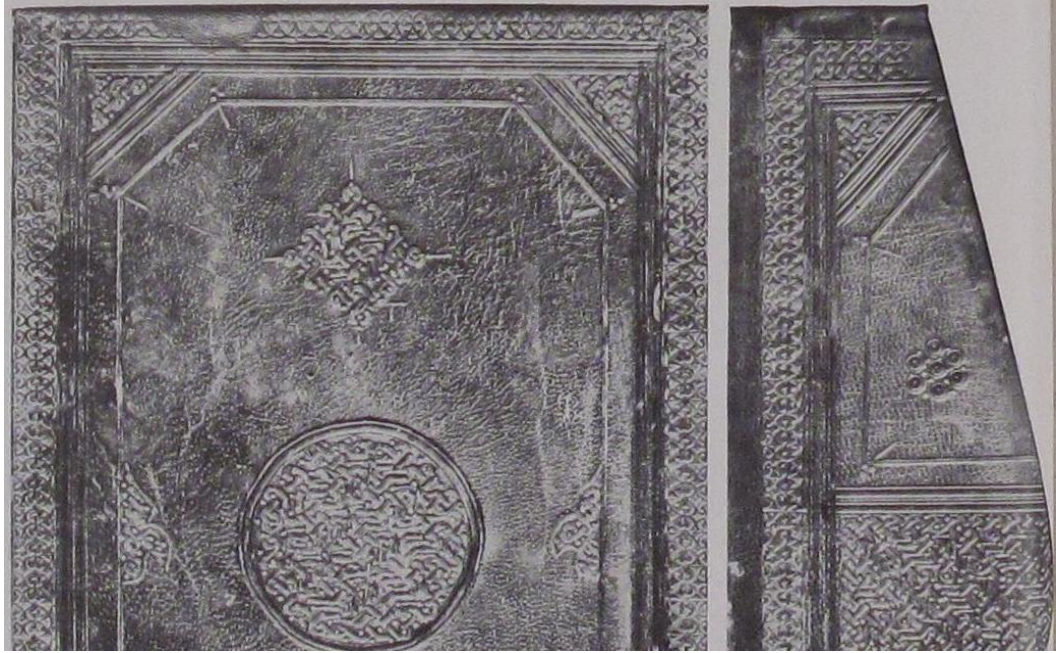

Res-154: COI. A.12134 Moritz. Emin cildinden şemse detay.

²⁷⁰ Chicago Kat. no: 36, s.133 (Aynı şemse, farklı bir kenar suyu ile Chicago Kat. no:35)

²⁷¹ Emin mücellidin bu tasarımda salbeksiz olarak yaptığı bir başka cilt için bkz: Chicago Kat.no:31.

Bu tasarımın salbeksiz fakat aynı üçgen köşebent sistemine sahip başka bir örneğinde²⁷² şemsenin yanlarında cedvele bitişik olarak yapılan yarım palmet formundaki bezeme dikkat çeker (**Res.154**).

Res-155: DCBL-Moritz 12 (14. yüzyıl). Şemse yanlarındaki yarım palmet formuna dikkat.

HO-424'de dikkat çeken bir diğer özellik, zencereklerde kullanılan palmet biçimini andıran bezemelerdir. Bu zencerek biçimi katalogta sadece mücellid Emin'in cildini yaptığı 786/1385 tarihli HÇ-167'de (**Res.156**) vardır. Bunun haricinde TSMK A.543'deki bir başka Emin cildinin (14. yüzyıl II. yarısı) kenar suyu da katalogdaki bu örnekle aynıdır (**Res.157**). Bu kenar suyuna ait örnekler çoğaltılabilir.

Res-156: HÇ-167 Emin cildi zencerek detay.

Res-157: TSMK A.543 Emin cildi zencerek detay

²⁷² Chicago Kat.No: 37, 135-36

Sonuç olarak; merkezde “*Salbekli/salbeksiz içi girift bezemeli yuvarlak şemse*” ve “*üçgen köşebent*”ten oluşan bu tasarım, kolay ve sade olmasından dolayı mücellidler tarafından sıkça tercih edilmiştir. Bununla birlikte Emin, İbrahim, Sermedî, Ömer ed-Dımeşkî gibi mücellidlerin ciltleri incelendiğinde bu ciltlerde, sözü edilen tasarım noktasında oldukça yakın bir üslup birliği bulunduğu söylenebilir. Tabii olarak bu üslup birliğinde ustaların ince zevklerinin cilde yansıyan küçük farklılıkları da dikkate alınmalıdır

KATALOG No: 11 HO-424 (Sermedi Mücellid imzalı-14. yüzyıl-Suriye, Mısır)

Şemse: İçi girift bezemeli yuvarlak şemse.

Köşebent: İçi mücellid imzalı ve noktalı üçgen köşebent.

Mikleb: --

Sertab: --

Kenar suyu: Palmet formunda.

İç Kapak: Sade bezemesiz deri.

Yayınlanmamıştır.

Katalog No: 12 (Res: 158-163)

Bulunduğu Derme ve D. No: Haraççioğlu-427

Eserin Adı: Şerh el-Câmi' el-Kebîr (1. cild)

Müellifi: İbnü'r-Rükmâni Osman b. İbrahim b. Mustafa b. Süleyman b. eş-Şeyhü'l-imam Ebu Ömer el-Mardini el-Hanefî (öl.731/1331)

Mücellid İmzası: “Amel-i İbrahim”

Hattat:

İstinsah Tarihi: 14. yüzyıl ilk yarısı

Ölçüsü: 270x185 223x143

Yazı türü: b.b. Nesih

Dili: Arapça

Sayfa sayısı: 299

Satır sayısı: 25

Genel Özellikler: Câmîü'l-Kebîr şârihlerinden el-Mardini'nin Hanefî Fıkhı ile ilgili eseridir. 11 no.lu örnekteki 2. cilt gibi burada da ketebe kaydı ve tarihi yoktur. Metindeki yazı karakterlerinden ve kağıtlarından eserin 3 farklı müstensih tarafından istinsah edildiği belli oluyor, fakat cilt özellikleri itibariyle aynı karakterlidir. Burada görülen mücellid imzası “İbrahim”e aittir.

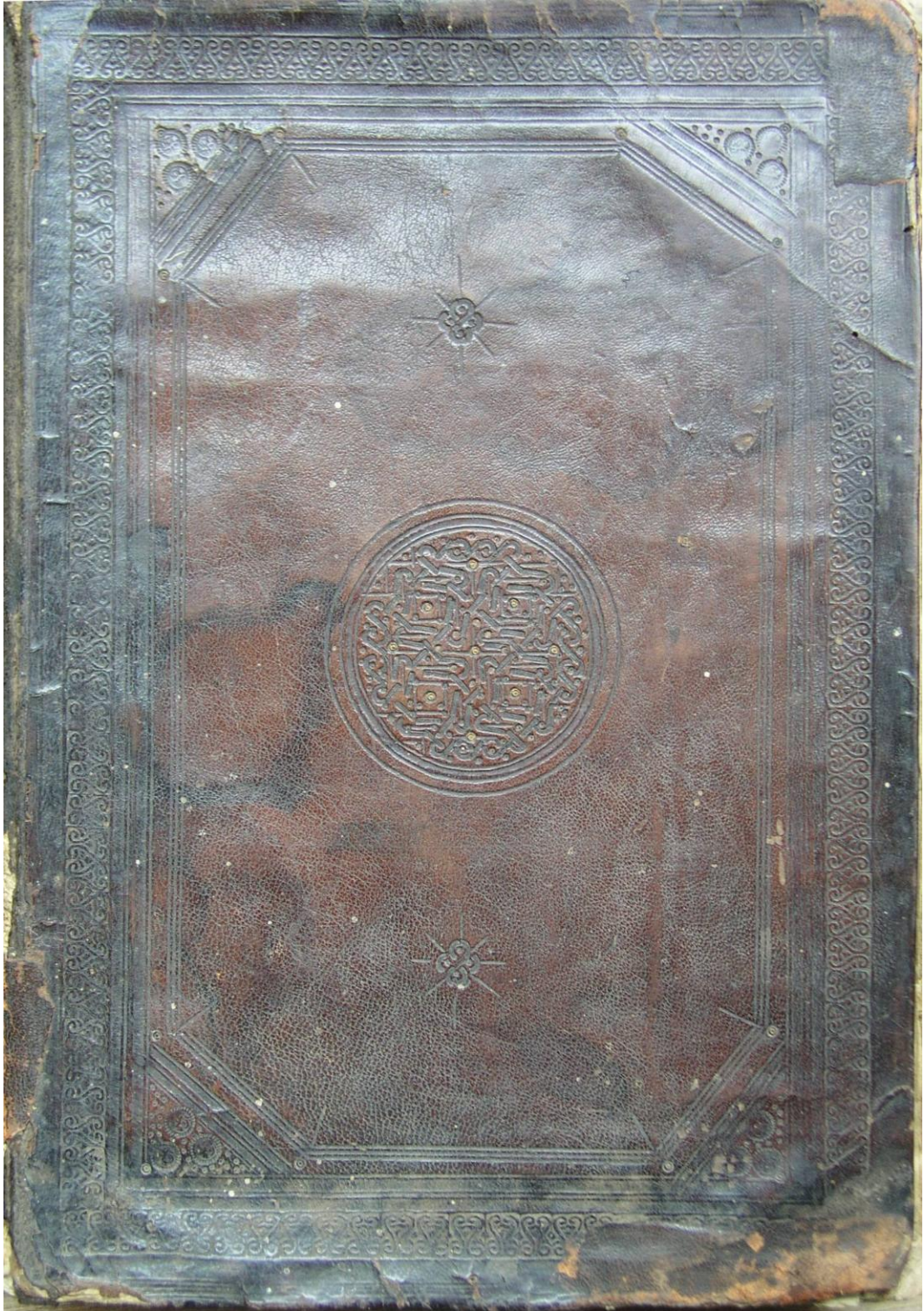
İlk sayfada kütüphanenin eski demirbaş mührünün hemen üstünde *“İbnü'r-Rükmâni Osman b. İbrahim b. Mustafa b. Süleyman b. eş-Şeyhü'l-imam Fahrü'd-din Ebu Ömer el-Mardini el-Hanefî”*²⁷³ adı geçmektedir. Burada bu zâtın “Mahruse-i Mülk el-Mansur Kahire”de, Mısır'ın Kıpçak asıllı Türk Meliklerinden Mansur'un (s.1279-1290 M.) yaptırdığı Kalavun Medresesi'nde müderrislik yaptığı ve bu şerhi 11 Receb 731/20 Nisan 1331 tarihinde yazdığı ifade edilen bir not mevcuttur. Numarasız bu iki sayfadan sonra kütüphanenin yeni demirbaş mührünün bulunduğu sayfada, mührün hemen yanında müellife dair bir bilgi olarak *“Süleyman b. Vehib ebu'l-İzz kâdi'l-kudât Sadrettin veledü kâdi'l kudât Şemseddin Muhammed ye'ti fi babihi tuvuffi sene seb'a ve seb'in ve sitte (677/1279) fi şâbân.... ale'l hasrî ve tevelli el-kazâ-i bi mısır ve's-Şâm ve âşa selâse mieteyn (300)”* ifadeleri geçmektedir ki

²⁷³ Camiü'l-Kebir şârihlerinden olup Keşf'te adı "Ebû Amr Osman b. İbrahim el-Mardini" olarak geçiyor ki bu zat 731 de vefat etmiştir. Bkz: Keşf, 483.

buradan da anlaşılacağı üzere eserin müellifi olan bu zatın babası Şemseddin Muhammed de Kâdi'l Kudat'tır. Bu ibarenin hemen üstünde de "*Seyyid Muhammed Fenari*" adı geçmektedir. Sonraki sayfada eserin fihristi mevcuttur. Sayfa numaralarının başladığı 1a'da Mevlana Şemseddin Fenari'nin tarihsiz 4 satırlık vakıf kaydı sayfa altında bulunmaktadır. 1b ve 2a'da Haraççı'nın 1163/1750 tarihli vakıf mührü vardır.

Her iki kapak deri yüzeyi lekeli ve soluktur, fakat bezemeler belirgin ve düzgündür. Cilt sırt kısmından, kapak kenarlarından ve köşelerinden siyah, koyu ve açık kahverengi deri parçaları ile kabaca tamirat geçirmiştir. Her iki kapak içi beyaz kağıt ile kaplıdır, fakat alt kapak içi dip kısmında köstek olarak soğuk baskı deri, iç kenar kısmında da mat kahverengi bir deri kenarları dilimli ve kıvrımlı tarzda kesilerek bu iç kısma yapıştırılmış. Miklep ve sertab ise kaybolmuştur.

Konu başları kırmızı, metin kısmı ise siyah mürekkeple yazılmıştır. Farklı tonlarda aharlı abadi kağıt kullanılmıştır. Formalar kısmen dağınıktır. Sayfa kenarlarında yoğun olmamakla birlikte mantar hastalığı ve rutubetten kaynaklanan lekeler görülüyor. Beşli formları dört duraklı olarak dikilmiş olan eserin şirazesini de tamamen dağılmıştır.

Res-158: HO-427 Arka kapak.

Cilt Özellikleri:

Her ikisi de aynı karakterdeki kapakların (**Res.158**) ölçüleri 27x18.5 cm.dir. Merkezde bu tasarımın karakteristiği olan içi girift bezemeleri yuvarlak şemse vardır (**Res.159**). Benzer ciltlerdeki örneklerine oranla oldukça küçük olarak yapılan bu cildin salbekleri, etrafı tıgı olarak zencerek çivisi desenleri ile yapılmıştır (**Res.158**). 6 cm. çapındaki şemseyi, üç sıra ince cedvel çevreler. Kenar kısımları tıgı ve birer altı kakma ile geçilen köşebent kısımları oldukça kalın üç kanallı çizgi demiri aleti

ile yapılmıştır. İbrahim mücellidin imzası da köşebent içlerine üçer adet vurulmuştur (**Res.160,162**). Mühürlerin araları da nokta demiri aleti ile geçilmiştir. Köşebentleri oluşturan ikişer sıra kalın hattı, ters-düz palmet dizisinin bulunduğu kenar suyu çevreler (**Res.161**).

Res-159: HO-427 Şemse detay

Res-160: HO-427 Köşebent

Şemseyi kapatan ince üç sıra cedvel sırası, kenar suyunu da çevreleyerek tasarımı tamamlamıştır. Cildin arka iç kapağında ön kapakta olmayan bir deri parçası, köstek olarak dip kısma; desenli olarak kesilen bir diğer parçası da ağız kısmında iç kenara boydan boya yapıştırılmıştır (**Res.,121**).

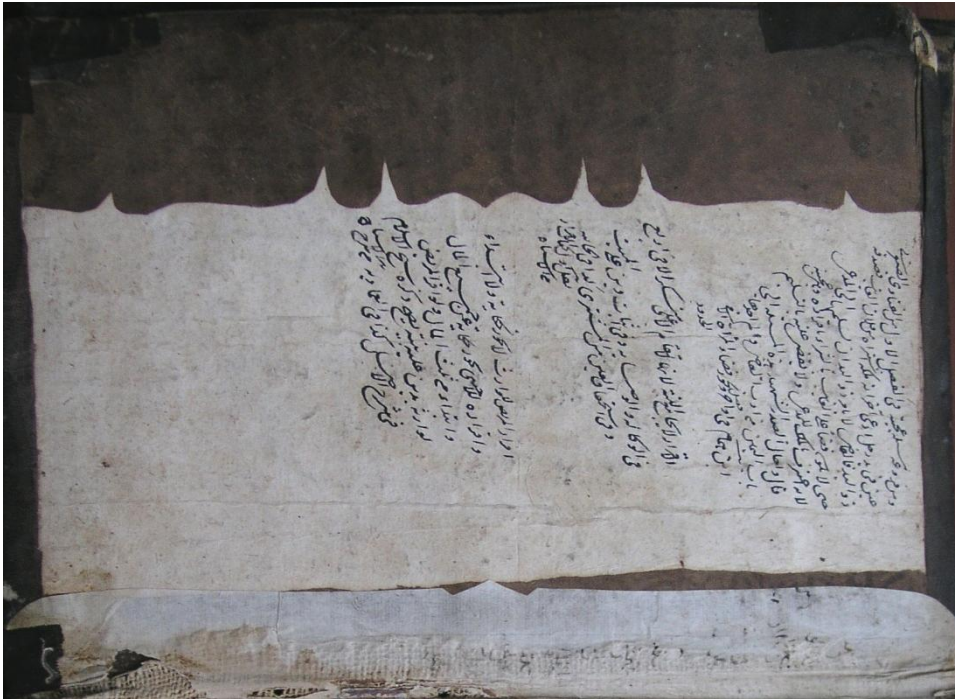

Res-161: HO-427
Kenar suyu detay

Res-162: HO-427 Mücellid imzası:
Amel-i İbrahim

Res-163: HO-427 Arka kapakta dip ve
kenara yapıştırılan deri parçalar.

Değerlendirme:

Bu şerhi, Mısır'da Kalavun medresesinde ders vermiş âlimlerden el-Mardinî 11 Receb 731/20 Nisan 1331'de yazmıştır. Eserdeki farklı yazı karakterleri, eserin müellif tarafından farklı kişilere yazdırıldığını gösterir. Dolayısıyla bu nüsha müellif asrı olmalıdır.

Mücellid İbrahim'in cildini yaptığı HO-427, İnebey Kütüphanesi'nde bu çalışmayla tespit edilen ender mücellid imzalı ciltlerinden biridir. Tasarım olarak bir önceki örnekte (Sermedi mücellidin cildi 11-HO-424) anlatılanlar ile aynı karakterdedir. Bu, merkezde yuvarlak sade bir şemse, üçgen köşebentler ve kenar suyunda daha çok ters-düz palmet dizisi ile kapatılan oldukça sade ve göz yormayan bir tasarımıdır.

KATALOG No: 12 HO-427 (İbrahim Mücellid imzalı-14. yüzyıl ilk yarısı-Suriye, Mısır)

Şemse: İçi girift bezemeli yuvarlak şemse

Köşebent: İçi mücellid imzalı ve noktalı üçgen köşebent

Mikleb: --

Sertab: --

Kenar suyu: Palmet formunda

İç Kapak: Sade bezemesiz deri.

Yayınlanmamıştır.

Katalog No: 13 (Res: 164-179)

Bulunduğu Derme ve D. No: Hüseyin Çelebi-658

Eserin Adı: Hâşiye-i Hidâyet el-Hikme

Müellifi: Hocazâde Mustafa b. Yûsuf (öl.893/1488)

Mücellid İmzası: “Amel-i Hâtib”

Hattat:

İstinsah Tarihi: (16. yüzyıl)²⁷⁴

Ölçüsü: 197x135-137x86

Yazı türü: Talik

Dili: Arapça

Sayfa sayısı: 32+94

Satır sayısı: 21

Genel Özellikler: Eser iki risaleden müteşekkildir. Birinci kısım, katalogdaki künyesiyle Ebheri'nin (*Esîrû'd-din Mufaddal b. Ömer [Mevlânâzâde] el-Ebheri-öl.663/1264*) “*Hidayetü'l-Hikme*”si²⁷⁵ üzerine bir haşiye ve bir şerh ihtiva eder. Bu eser İbn-i Sina'nın felsefesini çok iyi özetlemiş ve sonraki dönemlere taşınmasını sağlamıştır. 30a'da müellif olarak adı geçen ve bu haşiyeyi yazan “*Mustafa b. Yusuf*” (öl.893/1488) Sultan II. Bayezid (s.1481-1512) devrinin Bursalı âlimlerinden olup Bursa'da müftülük de yapmış²⁷⁶ ve “*Hâcezâde*” diye tanınmıştır.²⁷⁷ Bu kitabı da Bursa müftüsü iken Sultan II. Bayezid'in emriyle yazmıştır.

İkinci kısımda ise (32-126 arası) 126b'deki tarihsiz ketebe kaydında adı geçen “*Veli b. Hamza Karamanî*”nin hattını yazdığı, “*Mevlânâzâde [Ahmed b. Mahmûd el-Herevî el-Hazerbânî]*” nin “*Şerh Hidayet el-Hikme*” adlı eseri vardır. Nesih hatla yazılan bu eser 32-126 sayfalarını havidir. Sayfaları 15 satırdan ibarettir. Sayfalar üzerinde de ayrıca yazılar vardır.

Eserin cilt durumu oldukça kötüdür. Kapaklar başka bir eserden çıkarılıp bu esere takılmış olmalıdır. Kapaklar birbirinden ayrılmış durumdadır ve sertab yarıdan

²⁷⁴ Demirbaş kaydına göre eserin ilk risalesinin istinsah tarihidir.

²⁷⁵ Keşf, 1188, 1627.

²⁷⁶ A.g.e., 1513.

²⁷⁷ A.g.e., 1627-1628.

itibaren yok olmuştur, fakat hala miklebi tutmaktadır. Sertab üst kısımdan siyah bir deri ile tamir edilmeye çalışılmıştır. Burada sadece miklep üzerindeki altın kakmalar durmaktadır.

Her iki kapak içi de soğuk baskı deri ile kaplıdır. İç derilerde kıvrım dallar üzerinde rumiler bulunmaktadır. Her iki kapağın köstek kısmı sonradan tamirler sırasında yapıldığı belli olan açık kahverengi bir deri ile kaplıdır. 1a'da okunamayacak durumda iki mühür vardır. Bunların haricinde herhangi bir temellük kaydı ya da başka mühür yoktur. Sayfa içleri birtakım notlar ile doludur. Konu başları kırmızı, metin ise siyah mürekkep ile yazılmış ve kağıt olarak da krem rengi aharlı ince kağıt kullanılmıştır.

Formalar beşli derlenmiş ve iki duraklı olarak dikilmiştir. Şiraze ise yok olmuştur. Metnin ikinci bölümünde birtakım çizimler mevcuttur. Sayfa içlerindeki küçük tahribatlar, üzerlerine küçük kağıtlardan parçalar yapıştırılarak giderilmeye çalışılmıştır.

*Res-164: HÇ-658 Mücellid imzası:
Amel-i Hâtib (Gâlib?)*

Res-165: HÇ-658 Kenar suyu detay

Res-166: HÇ-658 Arka kapak

Cilt Özellikleri:

19.8x13.3 cm. ölçülü kapaklar aynı karakterdedir (**Res.166**). Kapakların merkezinde, çapı 4 cm. olan bir şemse vardır (**Res.167**). Şemse, kalın çizgi demiri aleti ile yapılmış iki adet üçer dilimden meydana getirilmiştir. Bu tasarım neticesinde merkezde altı kollu bir yıldız oluşmuştur. Yıldızın içi, miklep yüzeyinde de görülen dışa dönük dört yarım altıgenlerden oluşan kare formundaki zencerek aleti desenleri ile doldurulmuştur (**Res.166,167**). Dilimlerin aralarına, uçları tıgılı palmetler yerleştirilmiştir. Şemse etrafı, ortası kalın ve yanları ince olan üç şeritli bir çizgi

demiri aleti ile geçilmiştir. bu şeritlerin köşebent kısımlarına birer adet altın kakma aleti vurulmuş ve tıgılı palmetler yerleştirilmiştir. Bu şeritten sonra kapakların kenar sularına kadar, iki sıra halinde aynı çizgi demiri aleti geçilmiştir. Köşebentler (**Res. 126**), bu aletin yine iki sıra olarak geçilmesiyle yapılmış ve içlerine üçer adet

mücellid mührü (**Res.164,168**) vurulmuştur.

Res-167: HÇ-658 Şemse detay.

Kenar suları, stilize palmet-lotus formu zencerek aleti ile yapılmıştır (**Res.165**). Kapakların tasarımı, kenar suyunu da çevreleyen üç sıra kalın çizgi ile tamamlanmıştır. 2.5 cm enindeki sertab zarar görmüş ve yarısı yok olmuştur. Kalan kısımdan yüzeyinin, kapaklarda kullanılan kalın çizgi demiri ile şeritli olarak yapıldığı görülmektedir (**Res.166**).

Res-168: HÇ-658 Köşebent detay.

Miklep, merkezdeki dört kollu yıldız, köşebentler ve kenar suları ile üç bölümde tasarlanmış ve yapılmıştır (**Res.169**). Merkezdeki yıldız, kalın çizgi demiri aletinin, iki sıra halinde dört kol oluşturacak şekilde geçilmesiyle yapılmıştır. Köşebentlere kadar olan yüzey, şemse merkezindeki yıldız içinde görülen kare formu zencerek aleti ile yapılarak doldurulmuştur. Yıldız merkezine ve yan paftaların içlerine, altın kakma aleti ve nokta demirleri vurulmuş ve bu kısımlar altınlanmıştır. Kapaklardaki köşebentlerde görülen mücellid mühürleri, miklebin köşebentlerine de aynı şekilde vurulmuştur. Son olarak palmet formu zencerekleri çevreleyen üç sıra kalın çizgi ile mikleple tasarımı tamamlanmıştır.

Res-169: HÇ-658 Miklep detay.

Değerlendirme:

Kitabın ikinci kısmını oluşturan ve *Veli b. Hamza Karamanî*'nin hattını yazdığı, "*Mevlânâzâde [Ahmed b. Mahmûd el-Herevî el-Hazerbânî]*"nin "*Şerh Hidayet el-Hikme*" adlı 94 sayfalık eseri, kanaatimizce esas metin olmalıdır. Ketebesinde tarih olmasa da hakkında çok az bilgi bulunan Mevlânâzâde'nin 14. yüzyıl sonlarında yaşadığı tahmin edilmektedir.²⁷⁸ Çünkü eserin cildi, Hoca-zâde'nin H. 893'de Bursa'da yazdığı ilk bölümdeki eserine ait olamaz. Dolayısıyla birbirini konu itibariyle tamamlayan iki nüsha, muhtemelen daha sonra birlikte derlenmiş ve ciltleme işleminde de, daha eski bir eserden alınan ve 13. yüzyıl sonlarına tarihlenebilecek bu cilt kullanılmıştır.

Cilt tasarımı olarak eserde şemse ve miklep dikkat çeker. Bu cildin miklep tasarımı, merkezdeki dört kollu yıldız, köşebent ve yüzey dolgu uygulaması itibariyle, Bağdat'da Irak müzesi kütüphanesinde bulunan 1484 M. tarihli bir Herat cildinin²⁷⁹ miklebiyle (**Res.170**) oldukça benzerdir. Görüldüğü üzere, yıldız kolları yanlara doğru uzayıp iki kartuş meydana getirir. Kartuşlar dâhil bütün yüzey, çeşitli

²⁷⁸ Mevlânâzâde ve Hidayetü'l-Hikme hakkında detaylı bilgi için bkz: Abdullah Yormaz, **Mevlânâzâde'nin Hidâyetü'l-Hikme Şerhi Tahkik ve Tahlil**, (Yayımlanmamış) Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010.

²⁷⁹ İtimad el-Kusayri, **Fennü't-Teclid İnde'l Müslimin.**, s.157

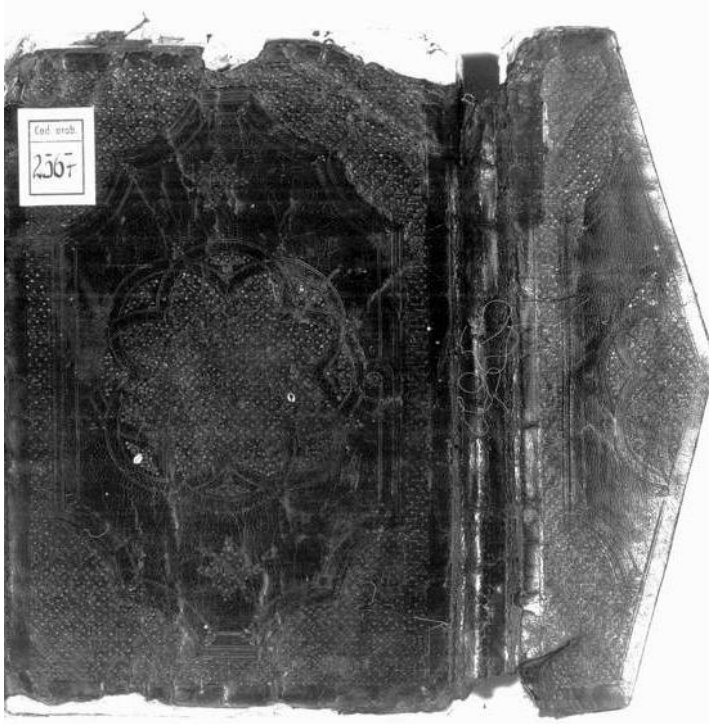
zencerek aleti motifleriyle doldurulur. Bu miklep tasarımının sekizli formunun benzerleriyle değerlendirildiği Kat. No. 17 HO-392'de (700/1300/Anteb), dört kollu iki yıldız iç içe geçerek sekiz kol formunu oluşturmuştur.

*Res-170:
Herat-M.1484
tarihli eserin
miklebi*

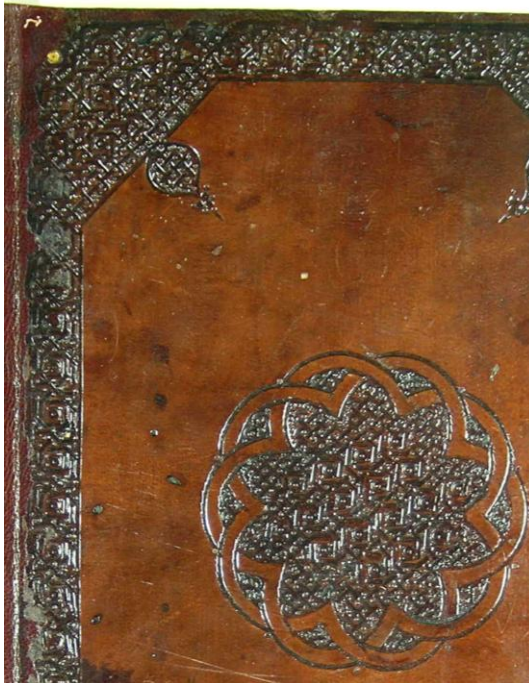

Res-171: DCBL Moritz 6 şemse detay. Res-172: IMEB I.860 şemse detay

Şemse tasarımı, benzer örneklerde dilimlerin çoğaltılmasıyla elde edilen üçlü-dörtlü-beşli-altılı-sekizli formlarda yapılmıştır. İki adet dört dilimden meydana gelmiş bu şemse tasarımının en erken tarihli örneklerinden biri Bayerische Staatsbibliothek'te 571/1175 tarihli bir eserde²⁸⁰ görülür **(Res.173)**.

Res-173: Bu formun ilk örneklerinden 571/1157 tarihli Kitabü'l-Mekâsıd

İki adet üçer dilimden meydana gelen HÇ-658'in benzer şemse yapısı Chicago kataloğundaki bir eserde²⁸¹ **(Res.171)** görülmektedir. Aynı katalogda, dörtlü dilimlerin iç içe geçmesiyle oluşan sekizli bir şemseye sahip başka bir cilt örneği²⁸² **(Res.172)** daha mevcuttur. Beşerli dilimlerin iç içe geçmesiyle oluşan onlu bir form **(Res.174)**, SK-FA.1073 no.daki eserin şemsesinde görülür.

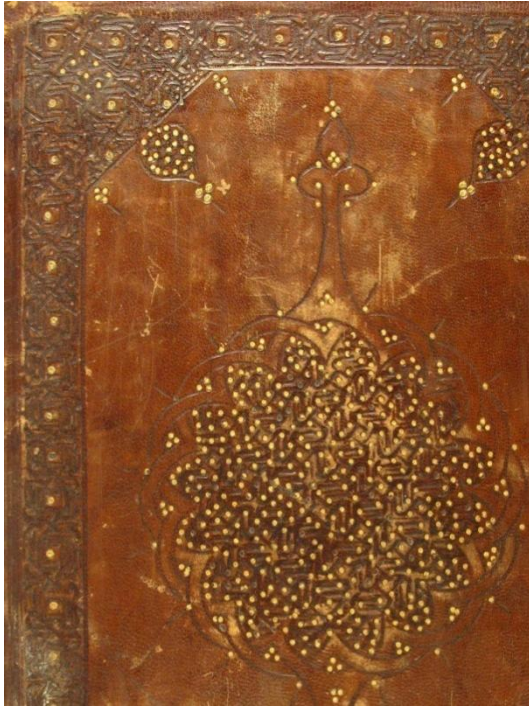
Res-174: SK-FA.1073

²⁸⁰Bkz:http://daten.digitale_sammlungen.de/~db/0003/bsb00037531/images/index.html?seite=1&fip=193.174.98.30 - **BSB-Hss Cod.arab. 2567**

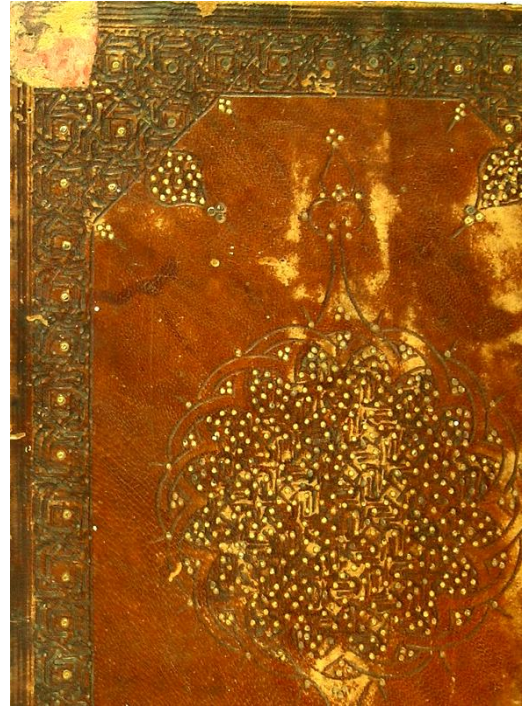
²⁸¹ Chicaga Kat. No.47, s.152

²⁸² Chicago Kat. No.49, s.154

Bu tasarımın 789/1387-88 tarihli SK-AY.1060²⁸³ no.daki (**Res.133**) örneğinin her iki dış kapağı ile SK-LA.820 no.daki (**Res.134**) eserin kapağında, sekizli dilimlerin iç içe geçmesiyle oluşan onaltı dilimli şemseler görülmektedir. Aynı ustanın elinden çıkmış oldukları anlaşılan bu iki ciltte de salbek çıkıntıları palmet şeklindedir. Bu son iki örnek, geçmeli dilimli şemse tasarımının salbekli nadir örneklerindedir.

Res-175: SK-AY.1060-789/1387-88

Res-176: SK-LA.820 (tarihsiz)

Şemse merkezindeki yıldız içinde ve miklep yüzeyinde görülen dışa dönük dört yarım altıgenlerden oluşan şeklindeki kare zencerek biçiminin, genelde kenar suyu olarak kullanıldığını belirtmek gerekir. Bu durum, Kat. No.7 HO-83'de (653/1255-56) değerlendirilmiştir. Ard arda devam eden ve dalları birbirine bağlı sadece palmetten oluşan zencerek örneği ise çok değildir. HÇ-658'in kenar suyunun aynısı Chicago kataloğundaki iki eserde görülmektedir.²⁸⁴

²⁸³ Dış kapakta görülen bu bezeme kadar eserin iç kapağı da oldukça dikkat çekicidir. Dış kapak gibi yapılan bu tarz iç kapak örneği çok değildir. İç kapakta görülen bezeme, M. 1355 tarihli Emin cildi HÇ-777 ile aynıdır, orada değerlendirilecektir.

²⁸⁴ No.65, IMEB I.833, s.183, No.74, COI A.12111, s.197,

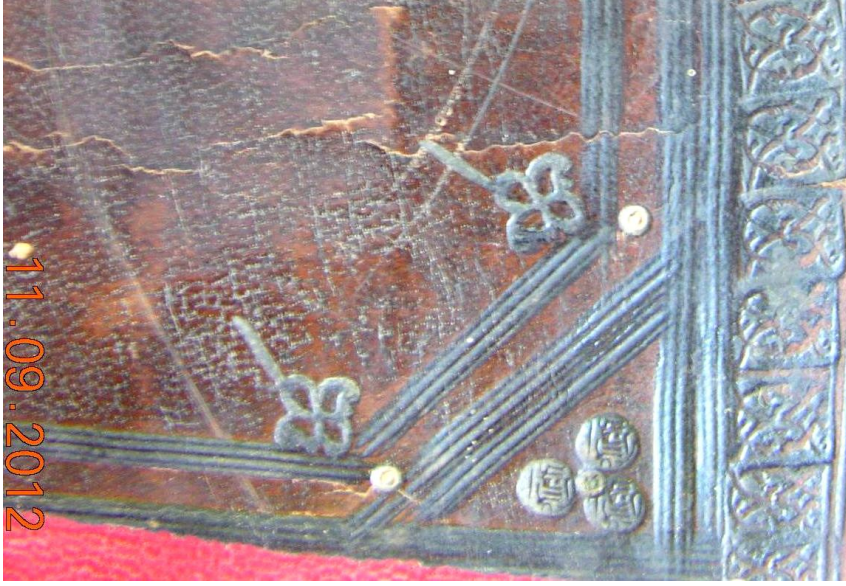
Eserin iç kapaklarındaki bitkisel bezeme dikkat çekicidir (**Res.177**). Bu dönemin karakteristiği olan soğuk baskı deride, spiral dallar üzerinde rumiler görülmektedir.

HÇ-658, İnebey Kütüphanesinde tespit ettiğimiz mücellit imzalı nadir ciltlerden biridir. Bu eseri önemli kılan özellik ise, eserin mücellidi olan “**Hâtib**”in ilk kez tespit edilmiş olmasıdır. Ayrıca bu mücellidin bir diğer eserini daha tespit ettik. Manisa Yazma Eser Kütüphanesi dermesinde, HK-440 (**Res.178,179**) demirbaş kaydı ile bulunan bu eserin tespitinin, mücellid Hâtib’in daha sonra tespit edilebilecek diğer eserlerindeki üslup-tasarım bilgisinin çeşitlendirilmesi noktasında cilt sanatı çalışmalarına katkı sağlayacağını düşünmekteyiz.

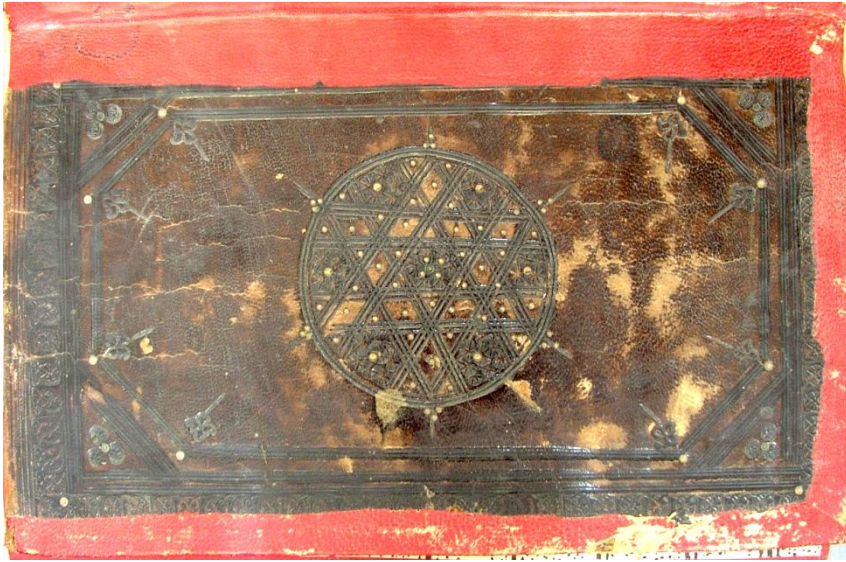
Sonuç olarak eser, hem ilk kez tespit edilen bir mücellid’in imzalı cildi olması, hem de tasarımında 12. yüzyıl son çeyreğinden 14. yüzyıl son çeyreğine kadar örnekler bulunması itibariyle dikkate değerdir.

Res-177: HÇ-658 Soğuk baskı iç kapakta bitkisel bezeme

Res-178: MHK-440
Köşebentte
Hâtib'in imzası
"Amel-i Hâtib"

Res-179: MHK
HK-440

KATALOG No: 13 HÇ-658 (13. yüzyıl-Muhtemelen Anadolu, Suriye, Mısır)

Şemse: Geçmeli Dilimli Şemse (Altılı)

Köşebent: Üçgen-Mücellid imzalı

Mikleb: Geçmeli dört kollu yıldız formunda

Sertab: Çizgi demiri aleti ile bezeli-Altın kakmalı.

Kenar suyu: Palmet formunda

İç Kapak: Deri üzeri soğuk baskı bitkisel bezeme

Yayınlanmamıştır.

Katalog No: 14 (Res: 180-190)

Bulunduğu Derme ve D. No: Hüseyin Çelebi-306

Eserin Adı: en-Nihâye fî Şerh el-Hidaye

Müellifi: Hüsâmü'd-dîn Hüseyin b. Alî es-Sağnâki (öl.710/1310)

Mücellid İmzası:

Hattat:

İstinsah Tarihi: 13. yüzyıl sonları 14. yüzyıl başları

Ölçüsü: 258x175-188x128

Yazı türü: Nesih

Dili: Arapça

Sayfa sayısı: 329

Satır sayısı: 25

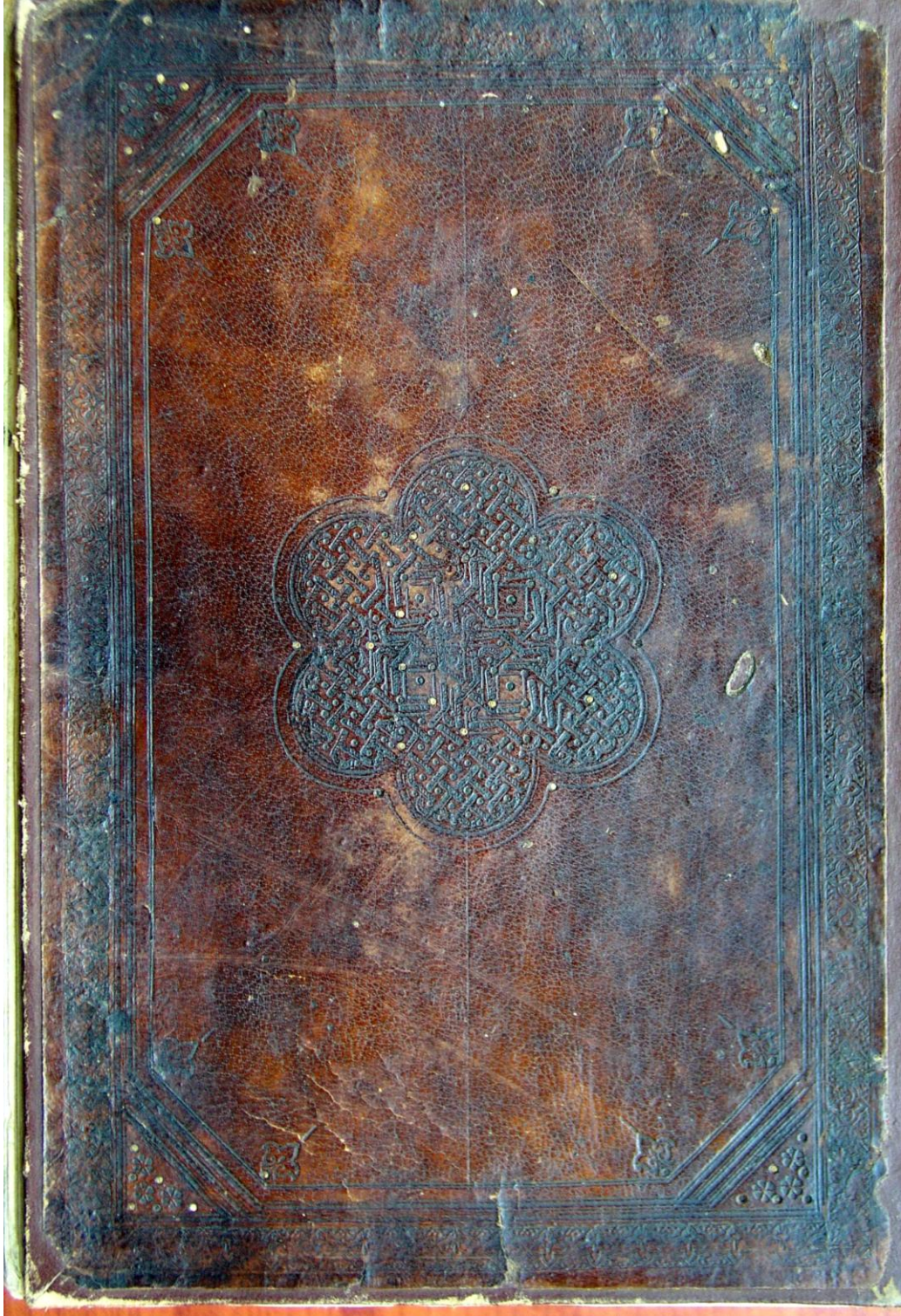
Genel Özellikler: Hüsâmü'd-dîn Hüseyin b. Alî es-Sağnâki (öl. 710/1310) 'nin bu eseri, Merginâni'nin Hanefî fikhının en önemli eserlerinden olan “*Hidaye*”sinin şerhidir.

1a'da "*vakf el-merhum el-mağfur pir Ahmed Çelebi*" ve "*Vakf Abdullah Evrak 332*" ibareleri vardır, bunlardan başka herhangi bir kayıt ya da mühür bulunmamaktadır. Ketebe kaydı da bulunmayan eserin tespit fişlerinde ve demirbaş kayıtlarında istinsah olarak H.9. asır gösterilse de, hem ciltlerin bezeme üslubu hem de hattın karakteri itibariyle bu eserin müellif hattı ya da müellif asrı (13. yüzyıl sonları 14. yüzyıl başları) olması kuvvetle muhtemeldir.

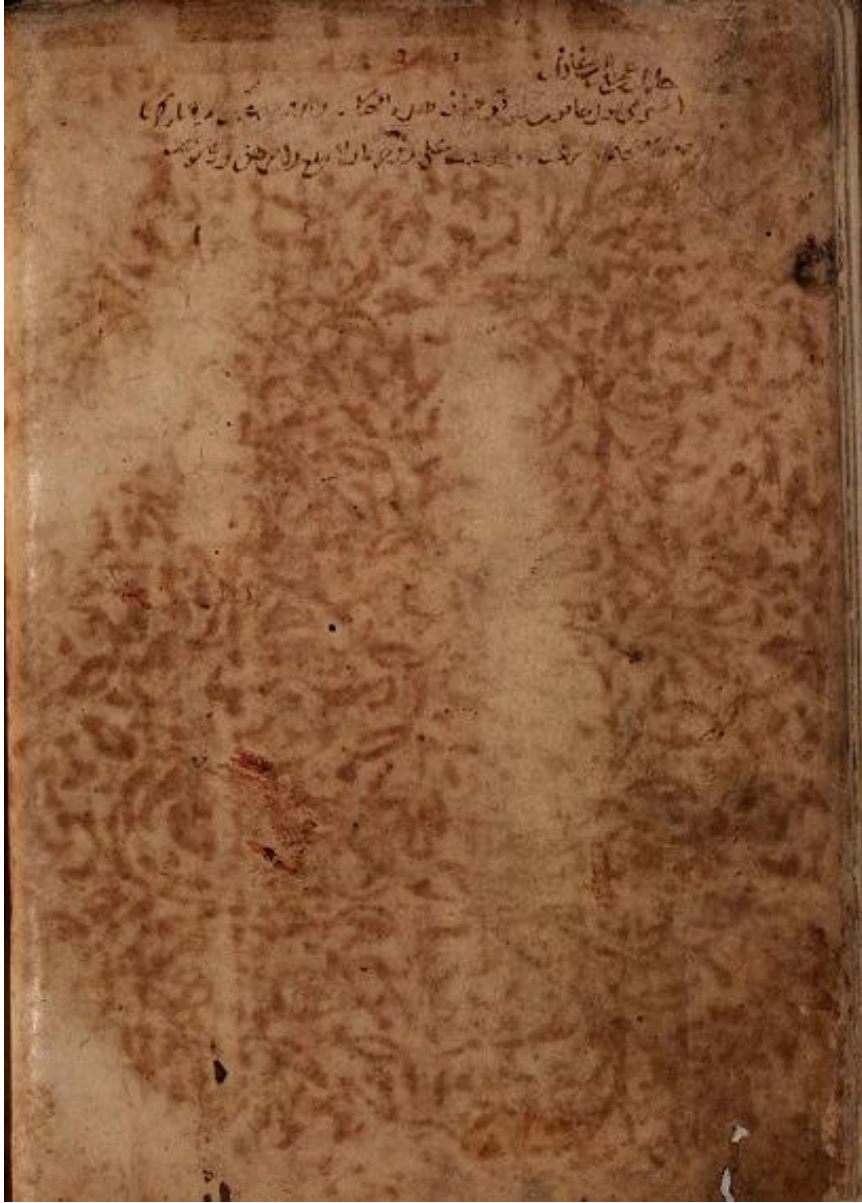
Konu başları kırmızı, metin siyah mürekkep ile yazılmıştır. Bazı sayfalarda yoğun lekeler mevcuttur. Farklı renkte kalın aharlı kağıtlar kullanılmıştır. Formalar beşli olarak derlenmiş ve dört duraklı olarak dikilmiştir. Sekiz sıra şiraze, tamir sırasında örülmüştür.

Eserin orijinal cildi kenar kısımlardan tamir görmüştür, fakat buna rağmen bezemelerin durumu iyidir. Eserin aslında, iç kapaklarında rumili motiflerin kullanıldığı soğuk baskı deri bulunuyorken, sonraki tamirler sırasında bunların yan

kağıtlar ile değiştirildiği görölmektedir. Son sayfadaki motif izleri bu durumu kanıtlamaktadır (Res.181).

Res-180: HÇ-306 Ön kapak

Res-181: HÇ-306- İç kapaktaki süsleme izlerinin yan kağıda çıkmış hali.

Res-182: HÇ-306 Kenar suyu²⁸⁵ detay.

²⁸⁵ 592-93/1196 tarihli bir eserin cildindeki aynı bezeme için bkz., Zeren Tanındı, “Ortaçağ İslam Ciltleri”, s.121

Cilt Özellikleri:

Her ikisi de aynı özellikteki kapakların ölçüleri 25.8x17.5 cm.dir. Cildin merkezini altı dilimli sekiz cm. çaplı bir şemse (**Res.180**) oluşturmaktadır. Merkezinde dört küçük kare formunun bulunduğu şemse içi, farklı boylardaki zencerek çivileri ile girift bir şekilde yapılmıştır (**Res.180,183**). Boşluklara ve dilimlerin birleşme yerlerine nokta demiri aleti vurulmuş, bunlardan bazıları da altınla boyanmıştır. Şemsenin dilimlerini, aralıklı geçilmiş iki sıra cedvel oluşturmuştur.

Res-183: HÇ-306 Şemse detay

Şemseyi, iki sıra ince geçilmiş cedvel çevreler. Bu cedvelin köşebent kısımlarındaki birleşme yerlerine, aletle palmet deseni

basılmıştır. İnce geçilen bu hattın sonraki iki sıra cedvel, üç oluklu çizgi demiri aleti ile yapılmıştır. Köşebentler (**Res.142**), bu geçilen cedveller ile üçgen formunda meydana getirilmiş ve içleri, altınla boyanmış noktalar ve altı yapraklı zencerek aleti desenleriyle doldurulmuştur.

Res-184: HÇ-306 Köşebent detay

Köşebentleri kapatan cedvelden sonra cildin kenar suyu yapılmıştır. İnce işçilikli ve kıvrım dallı bir palmet deseni ile geçilen bu kenar suyu (**Res.182**), tamirlerden dolayı tam olarak belli olmayan bir dizi cedvel hattı ile

kapatılmıştır. Tamir geçiren ciltlerin iç kapakları üzerinde bulunan ve bitkisel desenler içeren soğuk baskı deri parçaları, maalesef tamirler sırasında çok adı yan

kağıtlarla değiştirilmiştir. Bu harika parçalardan geriye, eski yan kağıtlar üzerine çıkan izleri kalmıştır (**Res.181**).

Değerlendirme:

Katalogda bulunan (2 HO-275/12 dilimli, 18 HO-238/8 dilimli), 19 HÇ-645/10 dilimli) ve 32 HÇ-208/16 dilimli), dilimli şemse örnekleri²⁸⁶, burada HÇ-306 temelinde değerlendirilecektir. Bu şemse tasarımı, ciltlerde verilen örneklerinden çok daha önceleri ilk olarak alçı oyma stukolarda²⁸⁷ görülmekteydi. Bu tarihlerden itibaren üretilen ciltlerde, tasarıma sadık kalınmakla birlikte farklı formlar oluşturulmuştur.

Dilimli şemse tasarımına sahip ciltlerden biri TSMK A.347/3'te bulunmaktadır²⁸⁸. 739/1339 tarihli ve “Cemiallah” damgalı bu ciltte sekiz dilimli form kullanılmıştır (**Res.185**). İnce ve küçük desenli zencerek çivileri ile şemse içi doldurulmuştur.

Res-185: TSMK A.347/3. Memlük. Receb 739/Ocak 1339 (Zeren Tanındı, OİC, R.25)

Aynı kütüphanede bulunan 741/1341 tarihli bir diğer Memlük cildinde²⁸⁹ on dilimli şemse görülmektedir (**Res.186**). Bu eser, ok başı köşebent ve dilimli şemse tasarımı ile hem Katalog no: 19 HO-645'deki 724/1324 tarihli cilt, hem de Chicago kataloğundaki 58 no.lu eserle²⁹⁰ birebir aynıdır (**Res.187**). Bu son iki örnekten de anlaşılacağı gibi dilimli şemse tasarımı, sadece şemsede değil mikleplerde de kullanılmıştır.

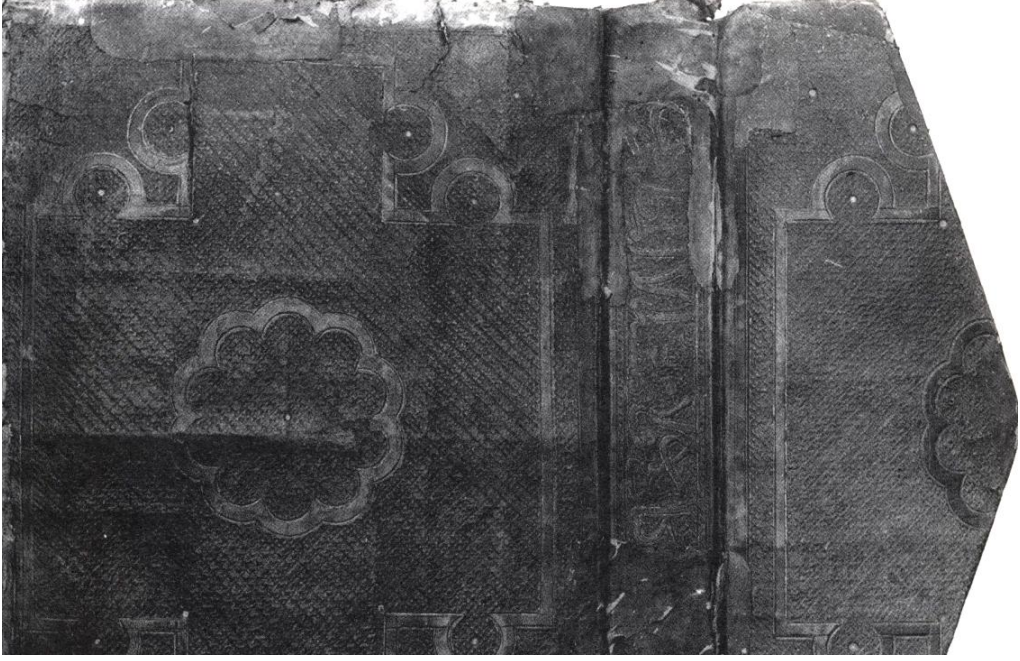
²⁸⁶ Dilimli formun tezhip örnekleri Katalog no: 18- HO-238'de (713/1313) verilmiştir.

²⁸⁷ Bkz. Örnek: 2 HO-275

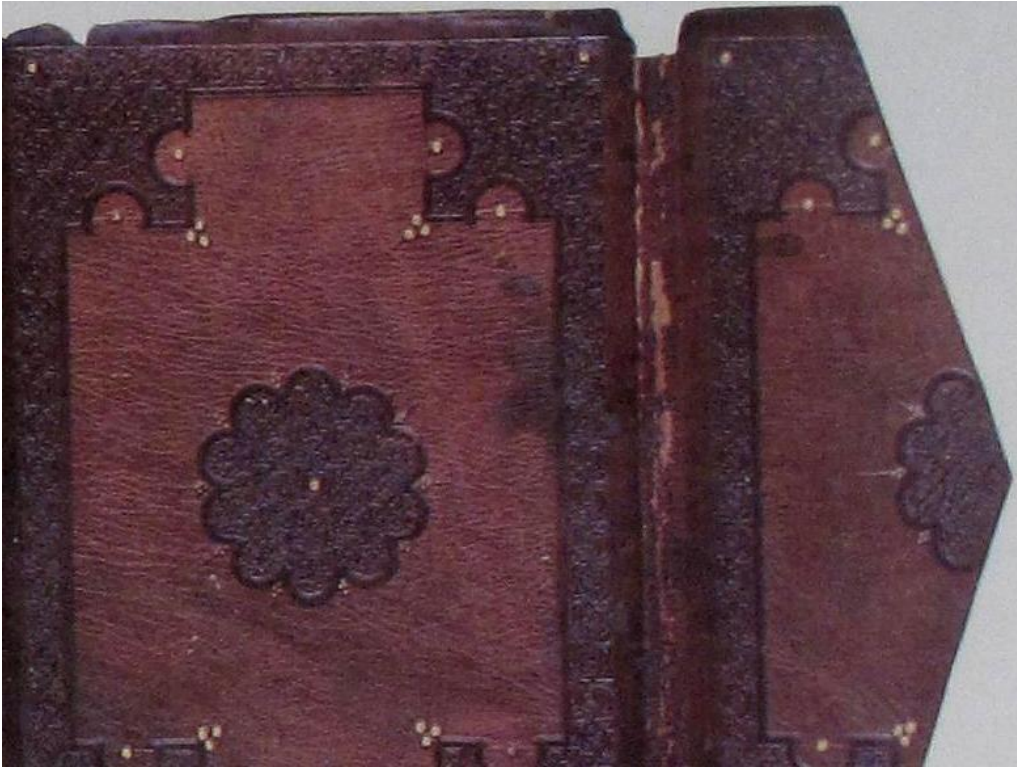
²⁸⁸ Zeren Tanındı, “Ortaçağ İslam Ciltleri”, **a.g.e.**, s.141

²⁸⁹ Zeren Tanındı, **a.g.m.**, s.143

²⁹⁰ Chicago kat. No.58, s.172

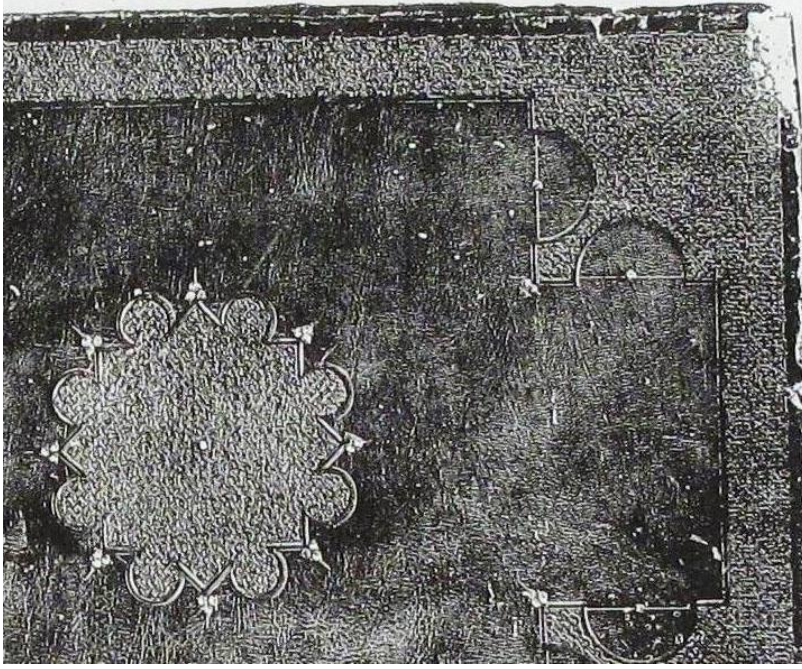

Res-186: TSMK M.5. Memlük/1341. Ok başı köşebent, dilimli şemse ve miklep

Res-187: COI.A.121188. Mağrib/15. yüzyıl

Dilimli şemse tasarımında ilginç formda örnekler de verilmiştir. Bunlardan ilki 15. yüzyıl'da Fas'ta üretildiği düşünülen²⁹¹ bir eserdir (**Res.188**). Yine ok başı köşebent tasarımı ile birlikte kullanıldığı görülen bu şemse tasarımının farklılığı, dilimler arasında bulunan uçları altınlı ve tıgılı köşe yapılarıdır.

*Res-188:
Fas/15.y.y. Dilimli
köşeli şemse yapısı.*

Dilimli şemse formunun en nadir uygulamalarından biri de şemse içinin bitkisel bezemeli olarak yapılmasıdır. Bu forma örnek olan eser SK-AY.284'te kayıtlıdır (**Res.189**). Bu örnekte dilimli şemsenin hatlarını oluşturan cedveller altınlanmış ve şemse merkezi tamamen rumili-palmetli bir bezeme ile doldurulmuştur.

Son olarak, bu tasarımın maden sanatında da görüldüğü söylenebilir. 16 dilimli şemse formunun, pirinçten mamül bir buhurdan üzerinde bulunduğu bu örnek (**Res.190**), M. 1294-1340 yıllarına arasına tarihlenmiştir²⁹².

²⁹¹ R. Ettinghausen, "Near Eastern Book Covers..", **a.g.e.**, Fig.9

²⁹² Fulya Bodur, **Türk Maden Sanatı**, s.31

Res-189: SK-AY.284/14. yüzyıl sonu-15. yüzyıl başı-Bitkisel bezeli dilimli şemse.

Bütün bu cilt örneklerinin (*bitkisel bezemeye sahip son örnek hariç*) ortak noktası, şemse içlerindeki girift bezemedir. Dolayısıyla bu tasarımın karakteristiği de budur. Dilimlerin altılı, sekizli, onlu, onikili, ondörtlü ve onaltılı olarak yapıldığı bu tasarımda, özetle 9-15. yüzyıl aralığında örnekler verilmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, bir önceki örnekte anlatılan “*geçmeli dilimli şemse*”lerin bu örnekte anlatılan “*dilimli şemse*”lerle farkıdır. HÇ-306’nın oldukça ince işçilikli kenar suları, Kat.no:20 OR-134’te (728/1328) değerlendirilmiştir.

Res-190: Pirinç Buhurdan. Musul/ M.1294-1340 arası

KATALOG No: 14 HÇ-306 (13. yüzyıl sonları 14. yüzyıl başları-Muhtemelen Anadolu, Suriye, Mısır)

Şemse: Altı dilimli, içi girift bezemeli

Köşebent: Üçgen

Mikleb: --

Sertab: --

Kenar suyu: Palmet formu

İç Kapak: Orijinalinde bitkisel bezemeli. Tamirler sırasında kaldırılmış.

Yayınlanmamıştır.

Katalog No: 15 (Res: 191-201)

Bulunduğu Derme ve D. No: Haraççioğlu-682

Eserin Adı: Şerh Muhtasar el-Müntehâ (2. cild)

Müellifi: Kutbed-dîn [Mahmûd b. Mes'ûd] eş-Şîrâzî (634-710/1236-1310)

Mücellid İmzası: “Amel-i Ömer ed-Dımeşki”

Hattat: ---

İstinsah Tarihi: İstinsahı Müellif Asrî (13. yüzyıl sonları-14. yüzyıl başları)

Ölçüsü: 260 x 180 - 192 x 134

Yazı türü: Nesih

Dili: Arapça

Sayfa sayısı: 368

Satır sayısı: 23

Genel Özellikler: Bu nüsha, Kutbed-dîn [Mahmûd b. Mes'ûd] eş-Şîrâzî'nin (634-710/1236-1310) "*Şerh Muhtasar el-Müntehâ*" adlı eserinin 2. cildir. Bu eser, Cemâlü'd-din Ebu Amr Osman b. Ömer [İbn el-Hacib]'in "*Muhtasaru'l-Müntehâ*" adlı eserinin eş-Şîrâzî tarafından yapılmış şerhi²⁹³ olup 1a'daki kenar notunda belirtildiği üzere Fıkıh usulü hakkındadır.

Ketebe kaydı bulunmayan bu eserin, HO-681'de kayıtlı olan 1. cildinde de herhangi bir ketebe kaydı bulunamadı, ancak Şîrâzî ile ilgili 242b'de metnin sonunda "*Kutbeddin Şirazi el-mu'amm-ı Bilâd-ı Rum*" ibaresinden müellifin Anadolu coğrafyasından olduğu anlaşılmaktadır.

Eserin demirbaş kaydında müellif asrî olduğu belirtilmiştir. Mücellidin de Dımeşkli olması ve cildin üslup olarak da müellif dönemine yakınlığı bu görüşü doğrular niteliktedir.

Kapaklar hem içten hem dıştan iyi korunmuştur. Eserin baş ve son sayfalarına izleri çıkan kapak içi soğuk baskı derideki bezemeler, eserin kapaklarının özgünlüğünü göstermektedir. Önceki tamirlerden eserin sırt kısmında kapakların

²⁹³ Keşf, s.1481-1482

kenar sularını da kısmen kapatan bir siyah deri görülmektedir. Kapakların kenarları da cedvel-kenar suyu arası olacak şekilde yine bu tamirler sırasında yapılmış olmalı ki siyah ve vişneçürüğü rengi deri parçaları ile kapatılmıştır. Eserin miklep ve sertabı yoktur.

Konu başları kırmızı, metin ise siyah mürekkep ile kalın aharlı abadi kağıda yazılmıştır. Eserin altı sıra alt şirazesı zayıflamış, üst şirazesı ise sağlamdır. Beşli formalar, iki duraklı olarak dikilmiştir. Sayfalar üzerinde mürekkep yanıkları mevcuttur.

Res-191: HO-682. Mücellid imzası “Amel-i Ömer ed-Dımeşki

Res-192: HO-682 Ön kapak.

Res-193: HO-682 İ kapak soğuk baskı bezemeli deri.

Cilt Özellikleri:

Res-194: HO-682
Şemse detay

Kapak ölçüleri 26x18 cm.dir. Kapaklar bezeme olarak ayındır. Merkezde görülen 5.2 cm çapındaki yuvarlak şemse, **(Res.150)** kalın çizgi demiri aleti ile yapılmış ve içi zencerek çivileri ile girift bir bezeme oluşturacak şekilde doldurulmuştur **(Res.152)**. Zencerek çivileri ile yapılan bezemelerin araları küçük nokta demiri aleti izleri ile doldurulmuş ve merkeze de bir adet altın kakma vurulmuştur. Salbeksiz şemseyi iki sıra ince cedvel çevreler. Bu cedvel hattının köşebent kısımlarındaki birleşme yerlerine mücellid imzası vurulmuştur **(Res.149,150)**. Bu hattın sonra, şemseyi oluşturan kalın çizgi demiri aleti ile yapılmış olan iki sıra cedvel daha görülmektedir. Köşebent kısımlarında yine iki sıra olarak geçilen bu hat ile üçgen formunda köşebent yapısı oluşturulmuştur.

Köşebent içlerine **(Res.149)** üçer adet mücellid mührü basılmıştır. “*Amel-i Ömer ed-Dimeskî*” ibaresine sahip mühürlerin araları da şemse merkezinde görüldüğü gibi küçük nokta demiri aleti izleri ile doldurulmuştur. Son olarak kapakların kenarlarına geçilen kenar suyu **(Res.153)** ile tasarım tamamlanmıştır.

Res-195:
HO-682
kenar suyu

Değerlendirme:

Eserde görülen şemse formu, Katalog no: 8- HO-1454 (1258 M), 11-HO-424 (Sermedî cildi), 12- HO-427 (İbrahim cildi) ve 2-HÇ-164'de görülenler ile benzerdir. Bu şemse yapısı, Katalog no: 11'de detaylı olarak anlatılmıştır. Bu eserdeki en dikkat çekici unsur, mücellid imzasıdır. Bugüne kadar yapılan tespitlerde adına rastlanmayan ve ilk defa bu çalışma ile tespit edilmiş olan bu mühürdeki mücellid ismi, Ömer ed-Dımeşkî'dir. İsminden Şamlı olduğu anlaşılan mücellidin, Emin, İbrahim, Es'ad ve Hasan gibi mücellidlerle çağdaş olması muhtemeldir. Diğer mücellidlerin yaptıkları ve katalogdaki bu örnekle birebir aynı olan eserlerin tasarımları ile Dımeşkî Ömer'in şimdilik tespit edilen tek eseri karşılaştırılırsa bu ihtimal görülecektir²⁹⁴.

Res-196: UC-1560 Kenar suyu

Eserde dikkat çeken bir diğer unsur, kenar suyu tasarımıdır (**Res.195**). Bu formun palmet-lotus dizisi

şeklinde görülen örneklerine Anadolu Selçuklu ve Osmanlı taş tezyinatında rastlanmaktadır. Kenar suyunun, dalları birbirine bağlı oldukça stilize edilmiş lotus, palmet-lotus, ya da palmet yaprakları şeklinde yapılmış cilt örneklerine çokça rastlanmaktadır. Palmet-lotus dizisi şeklinde Kat.no: 5 HO-297/629/1231, Kat.no: 13 HÇ-658 (Hâtibî cildi) ve Kat.no: 27 HÇ-164'de görülmektedir. Sadece lotus dizisi olarak HO-682'de (**Res.195**), Kat.no: 36 UC-1560'da (**Res.196**), MHK-440'da (Hâtibî cildi-**Res.197**), bu formun en erken örneği 10. yüzyıl olarak geçen bir eserde²⁹⁵ (**Res.198**), Dublin Chester Beatty'deki bir eserde²⁹⁶ (**Res.199**), Chicago-

²⁹⁴ Mücellid imzaları ile ilgili karşılaştırma için ilgili bölüme bakınız.

²⁹⁵ Arnold-Grohmann, **a.g.e.**, pl.23; 9-10.yüzyıla tarihlenen başka bir erken tarihli eserde aynı kenar suyu için bkz: Zeren Tanındı, "Ortaçağ İslam Ciltleri", s.118; Süleymaniye Kütüphanesinden başka bir örnek için bkz: AY-3416 c.3, Gürcan Mavili, **a.g.t.**, çizim: 13-14, s.184-185

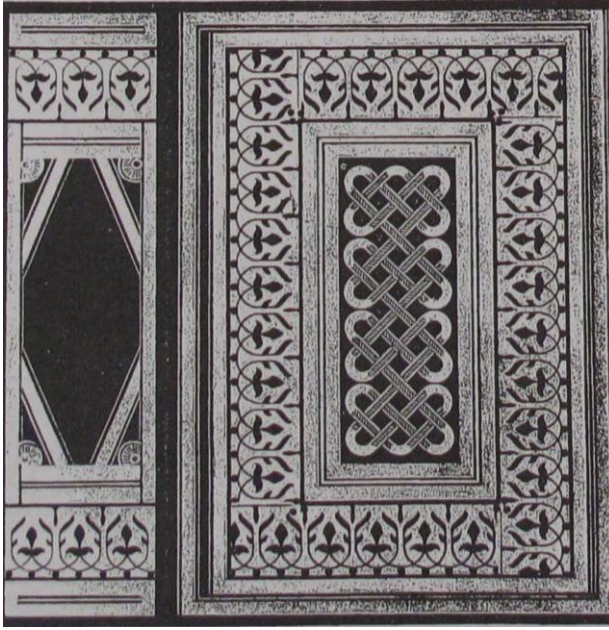
²⁹⁶ Chicago kat. No.1, s.86

Oriental Institute'deki bir eserde²⁹⁷ (**Res.200**), Konyalı mücellid Yusuf el-Konevî'nin SK-FA.228'deki eserinde (M.1338-39) (**Res.201**) görülmektedir.

*Res-197 MHK-440
Hâtibî cildi kenar suyu
detay (HGB 2012)*

Res-198: En erken palmet-lotus dizisi örneklerinden-10-11. yüzyıl (Arnold-Grohmann, pl.23)

*Res-199: DCBL I. Kenar suyu detay
(I.B.B, s.86)*

*Res-200: COI A.12142. Kenar
suyu detay (I.B.B, s.179)*

²⁹⁷ Chicago kat. No.63, s.179

Res-201: SK-FA.228/M. 1338-39 tarihli Yusuf el-Konevi'nin cildinden kenar suyu.

Sonuç olarak eserin kapak tasarımı, 13-14. yüzyıl aralığında birçok mücellid tarafından kullanılmış yaygın bir uygulamadır. Ortada sade yuvarlak bir şemse, üçgen köşebent ve daha çok lotus-palmet karakterli kenar suyu ve iç kapakta deri üzeri soğuk baskı bitkisel bezemeden oluşan bu tasarımın ustası Şam'lı mücellid Ömer'dir.

KATALOG No: 15 HO-682 (Ömer ed-Dımeşkî cildi-Müellif Asrı 13. yüzyıl sonları-14. yüzyıl başları-Muhtemelen Anadolu, Suriye)

Şemse: İçi girift bezemeli yuvarlak şemse

Köşebent: İçi mücellid imzalı ve noktalı üçgen köşebent

Mikleb: --

Sertab: --

Kenar suyu: Stilize edilmiş lotus formunda

İç Kapak: Deri üzeri soğuk baskı bitkisel bezeme

Yayınlanmamıştır

Katalog No: 16 (Res: 202-205)

Bulunduğu Derme ve D. No: Ulucami-1126

Eserin Adı: Keşf el-Esrâr (2. cild)

Müellifi: Abdûlazîz b. Ahmed b. Muhammed el-Buhârî (öl. 730/1330)

Mücellid İmzası: ---

Hattat: ---

İstinsah Tarihi: 13. yüzyıl sonları-14. yüzyıl başları

Ölçüsü: 255x188-177x125

Yazı türü: Nesih

Dili: Arapça

Sayfa sayısı: 252

Satır sayısı: 23

Genel Özellikler: “Keşf el-Esrâr”ın 2. cildi olup, konusu fıkıh usulü olan ve başı-sonu eksik bu eserde varak 1a'da bazı kayıtlar görülmektedir. Sayfa üstünde "*vakf-ı Umur beg el-gazi b. emir Timurtaş câmi-i şerif ve lâ yehruc-u mine'l cami illâ bi'r-Rehn-i ve'l-Kefil*" ifadeleriyle eserin bir rehin ya da kefil olmaksızın buradan çıkarılamayacağını belirten Umurbey'in vakıf kaydı yazılıdır. Bunun hemen altında “*Ahi Çelebi maznundur*” ibareli bir not vardır. Münzevi Abdullah Efendi'nin de vakıf mührü bu sayfadadır.

Her iki kapak da kenarlarından tahrib olmuştur. Sırt kısmında daha önce gördüğü tamirlerden farklı renkte deri parçaları mevcuttur. Eserin miklebi kaybolmuştur. Cilt üzerindeki altın kakmaların çoğu dökülmüştür. İç kapaklar soğuk baskı deri kaplıdır. Ancak üst kapakla aynı özellikteki alt kapak içindeki soğuk baskı deri, enine yırtılarak zarar görmüştür.

Sayfa içlerinde az da olsa mürekkep yanığı görülmektedir. Beşli derlenen formalar iki duraklı bir dikişle bağlanmış, fakat dikişleri bazı formalarda kopmuştur. Şirazesini tamamen yokolmuş olan eserde pek çok sayfanın kenar kısımları, eserlerin dijital çekimleri sırasında büyük parçalar halinde yırtılmıştır.

Res-202: UC-1126 Ön kapak

Cilt Özellikleri:

Res-203: UC-1126 Şemse-salbek detay

Ölçüleri 25.5x18 cm. olan kapakların her ikisi de aynı karakterdedir (**Res. 202**). Merkezde bulunan ve iç içe iki daireden oluşan şemsenin çapı 6 cm.dir. Farklı şekillerdeki zencerek çivileri ile girift bir bezeme oluşturacak biçimde yapılan en içteki daire içinde bezemelerin aralarında büyük-küçük altın kakmalar ve nokta demiri aleti izleri görülmektedir (**Res.203**). Bu kısmı, ortası kalın kenarları ince üç sıra cedvel ile yapılan içteki daire kapatır. Şeklindeki zencerek dizisi bunun etrafına geçilmiş ve bu kısım da yine aynı cedvel sırasıyla daha büyükçe bir daire ile kapatılmıştır. Bu dairenin etrafına geçilen uçları tıgılı palmet formulu bezemelerin araları da iri altın kakmalar ile doldurulmuştur. Altın kakmaların etrafı, tepeleri tıgılı beyzi bir formulla kapatılmıştır.

Şemse tasarımı son olarak zencerek aletleriyle içleri altın kakmalı örgülü formda yapılan salbeklerle tamamlanmıştır.

Şemse ve salbekler, aynı cedvel sırası geçilerek kapatılırken, bu hattın köşebent kısımlarına şemse etrafındaki altın kakmalı beyzi formlar yapılmıştır. Bu hattı aynı şekilde geçilen cedvel sırası çevrelerken, köşebent kısımları üçgen formda, içleri salbeklerdeki gibi örgülü ve örgü araları altın kakmalı olarak yapılmıştır **(Res.204)**.

Kenar

suyunu,

şeklindeki

zencerek

aletiyle yapılan bezeme oluştururken **(Res.204)**, bu kısmı en dışta oldukça geniş çizgi demiri aleti ile geçilen son hat kapatmıştır. Kapakların içleri rumili kıvrım dallı soğuk baskı deri ile bezenmiştir **(Res.205)**.

Res-204: UC-1126 Köşebent ve kenar suyu detay.

Res-205: UC-1126 İç kapakta deri üzeri soğuk baskı rumili kıvrım dallı bezeme

Değerlendirme:

Katalog no: 11 HO-424'de anlatılan kapak tasarımına benzer bir şekilde üretilen bu formda farklılık sadece şemseyi oluşturan iç içe iki daire ve etrafındaki tıgı palmet dizisi ile altın kakmalardır. Salbek yapısı da bahsedilen örnekteki ile aynıdır. Aynı şekilde tasarım olarak Katalog no: 25 HO-321 (776/1374-Haleb) ile de şemse tipi, şemse etrafı palmet dizisi ve üçgen köşebent yapısı açısından benzerdir. 13. yüzyıl sonları ile 14. yüzyıl başlarına tarihlendirilebilecek bu eserde şemse tasarımı, altın kakmalar ve iç kapakta deri üzeri soğuk baskı olarak yapılan kıvrım dallı rumiler dikkat çekicidir.

KATALOG No: 16 UC-1126 (13.yüzyıl sonları-14.yüzyıl başları-Muhtemelen Anadolu)

Şemse: İçi girift bezemeli iç içe iki daire ve etrafı tıgı palmet dizisi

Köşebent: İçi örgülü üçgen köşebent

Mikleb: --

Sertab: --

Kenar suyu: Saadet düğümü şeklinde zencerek

İç Kapak: Deri üzeri soğuk baskı bitkisel bezeme

Yayınlanmamıştır.

Katalog No: 17 (Res: 206-220)

Bulunduğu Derme ve D. No: Haraççioğlu-392

Eserin Adı: el-Musaffa

Müellifi: Hâfizeddîn Abdullâh b. Ahmed b. Mahmud en-Neseffî (öl. 710/1310)

Mücellid İmzası:

Hattat: Musa b. Şeref

İstinsah Tarihi: Müellif Asrı 7 Rebiü'l-Evvel 700/20 Kasım 1300- Mahruse-i Ayıntab

Ölçüsü: 250x167 170x128

Yazı türü: Nesih

Dili: Arapça

Sayfa sayısı: 367

Satır sayısı: 21

Genel Özellikler: 2a'da "*Manzume-i Musaffâ*" adıyla geçen eser, yine buradaki müellif adıyla, "*Ebi'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud Hafizeddin en-Neseffî*"nin fıkıh usulü konusu eseridir. Keşf'te müellifin bu eseri, 656'da ölen Hanefi imamlardan "*Nâsıru'd-din Ebu'l-Kasım Muhammed b. Yusuf el-Hüseyni el-Medeni es-Semerkandî*"nin "*en-Nâfi*" adlı fıkıh kitabından şerh ettiği bilgisi vardır. Neseffî'nin bu eseri 665/1267 yılında yazdığı ve 710/1310 yılında da vefat ettiği belirtilmektedir.²⁹⁸

Müellif asrı olan bu eserin ketebe kaydından (*kad ferağa min tahrir-i hâze'l-kitâbü'ş-şerif fi mahruse-i ayıntab..Musa bin Şeref fi'l-leyleti's-sebt el-mübarek..min şehri-rebiü'l-evvel sene seb'amie hamden lillah..*) anlaşıldığına göre "*Musa b. Şeref*" eseri, 700/1300 yılında Rebiü'l-Evvel'in 7. Gecesi/20 Kasım'da Mahruse-i Ayıntab'da (Anteb) bitirmiştir. 4a'da Haraççı'nın 1163/1750 tarihli vakıf mührü haricinde herhangi bir vakıf ya da temellük kaydı yoktur.

Eser sırt kısmından oldukça dağınık durumdadır. Sertab kısmı geçirdiği tamir sebebiyle siyah renk deri ile hem mikleb hem de kapağa tutturulmuştur. Her iki kısmın da kenar suyu bu deri parçası nedeniyle kapatılmıştır. Kapaklar üzerinde

²⁹⁸ Keşf, c.4, s.1537

çizikler ve koyu lekeler mevcuttur. Kurt yenikleri az da olsa bazı yerlerde görülmektedir.

Kapak içleri ince kıvrım dallı rumi bezemeli soğuk baskı deri ile kaplıdır. Mikleb ve sertabın içi de aynı şekildedir. Eserin son yaprağında iç derinin izi belirgin şekilde görünmekte bu da kapakların değiştirilmediğini göstermektedir.

Eserin ilk formasının sayfa kenarları başka kağıtlar ile kabaca tamir edilmiştir. Konu başları kırmızı, metin ise siyah mürekkep ile yazılmıştır. Şirazesı 6 sıralı olarak örülen eserin beşli formları iki duraklı olarak dikilmiştir.

Res-206: HO-392 Mikleb şemsesi detay

Res-207: HO-392 İç kapak soğuk baskı rûmi bezemeli deri

Res-208: HO-392 Arka kapak

Cilt Özellikleri:

25x16.7 cm ebatlı kapakların **(Res.208)** tasarımı aynıdır. Bir sıra ince bir sıra kalın cedvel ile oluşturulmuş yuvarlak şemsenin içi, iç içe geçen dört kollu yıldızın oluşturduğu sekiz kollu yıldız formundadır. Şemse etrafına şekilli ve üzeri taralı zencerek aleti vurulmuştur. Şemse merkezi **(Res.209)** çizgi demiri aleti ile içleri noktalı baklava dilimi şeklinde yapılmış ve noktalar altınlanmıştır. Aynı şekilde dıştaki yıldız kollarının içleri de dörder altınlı nokta ile süslenmiştir. Yıldız kollarının daire içinde kalan boşlukları da yuvarlak formda altı kollu yıldız deseni içeren aletin izleri ile doldurulmuştur. Yıldızın aynı formunun, iç kapağa yapıştırılan soğuk baskı deri üzerinde de **(Res.207)** görülmesi önemli bir ayrıntıdır. Şemseye bitişik yapılan salbekler ise şemseye oranla oldukça küçük yapılmış rumi içerikli palmet formdadır.

Res-209: HO-392 Şemse detay.

Res-210: Köşebent detay ve boyama altın noktalar.

Şemseyi çevreleyen bir sıra ince bir sıra kalın cedvelin tıgılı üçgen formdaki köşebent kısımları, ikişer altınli nokta ile yapılmıştır. Köşebentler ise (Res.210) iki sıra ince iki sıra kalın cedvel ile oluşturularak, içleri şemse etrafında kullanılan zencerek aleti ile üçgen forma uyacak şekilde yapılmış ve boşlukları altınli noktalarla doldurulmuştur. Bu cedvel sırasından sonra dört sıra ince iki sıra kalın cedvel geçilerek kapağın kenar suyunu oluşturan geometrik geçmeli zencerek kısmı yapılmıştır. Kenar suyunu (Res.210,211) da yine aynı cedvel sırası çevrelemiştir.

Res-211: HO-392 Kenar suyu detay.

Res-212: HO-392 Sertab.

Eserin sertab kısmı (Res.212) geniş tutulmuş iki kartuştan ibarettir. Kartuşların kenar kısımları kapaklardaki geometrik zencerek ile çevrilmiştir. İçleri de yine zencerek aletiyle örgü formunda yapılmıştır. İki kartuşu çizgi demiri aleti ile bölen kısımda ise araları aletle yapılmış aynı formda bant görülmektedir.

Mikleb şemsesi kapaklardaki yıldız ile aynı olup, yıldız kollarının yanlara doğru uzayıp iki kartuş meydana getirmesiyle sonlanmıştır (**Res.206**). Bütün yüzeyi bezemeli olan miklebin kenar suları, kapaklardaki ile aynıdır. Nokta demiri aletinin deride bıraktığı oyuntuların altınla boyanmasıyla elde edilen altınlanmış kısımlar miklebe şemsesinde çokça görülürken, yan kartuşlarda ve köşebent içlerinde daha az kullanılmıştır.

Değerlendirme:

*Res-213: Mihrap detay. Yarım Selçuklu türbesi
1220 M. Konya. (HGB.2012)*

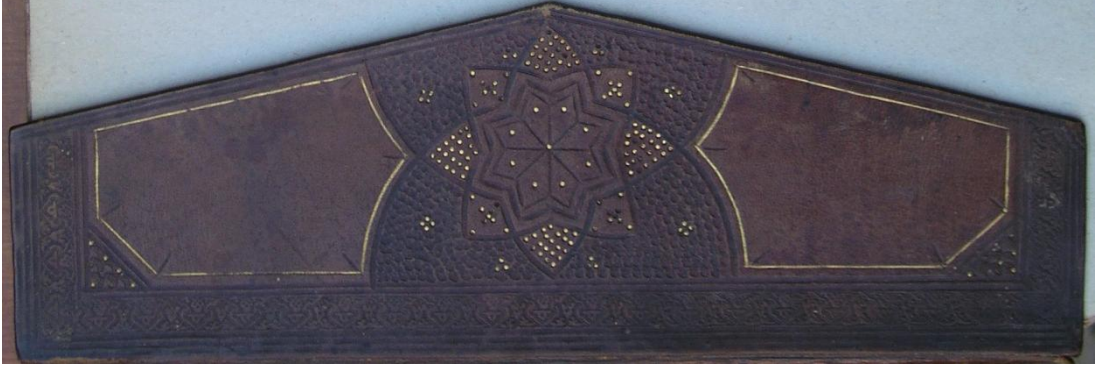
AY-3428'deki müellif hattı olan eserin yazarı Ebu'l Abbas İbn Fazlillah Şihabüddin Ahmed b. Yahya b. Fazlillah el-Ömerî el-Kureşî el-Adevî (öl.1349 M.), Memlük dönemi devlet adamı ve edip olmakla birlikte, 14. yüzyıl'da Anadolu hakkında önemli bilgiler veren bir tarihçi, coğrafyacı ve bilgindir. Onun bu eserinin miklebe tasarımı (**Res.216**) örneğimizle neredeyse aynıdır. Şemse ve miklebedeki bu formun benzeri SÜ-Serez-1655 no.lu eserin (**Res.215**) her iki kapağı ile miklebinde de görülmektedir. UC-626'da kayıtlı Sahih-i Buhari'nin dördüncü cildinin (**Res.214**) miklebi de örneğimizdeki miklebe aynı tasarıma sahiptir. Bizim örneğimizle AY-3428'deki eserin miklebe tasarımlarında yan kartuşlar tamamen doldurulmuşken Serez-1655 ile UC-626'nın (862/1457) miklebe yan kartuşları boş bırakılmıştır. Victoria and Albert Museum'daki bir eserin²⁹⁹ şemsesi de örneğimizle aynıdır (**Res.220**).

Eserin sertab tasarımı, iki kartuşlu yapısı ve içlerindeki bezeme ile Chicago Oriental Institute'deki³⁰⁰ 879/1475 tarihli eserin sertabına (**Res.217**) benzemektedir. Kapaklarda kullanılan ve taş işçiliğinde de görülen (**Res.213**) geometrik kenar suyu motifinin aynısı Serez-1655'te (**Res.218**), kat.no:1 GE-1612'de (562/1166)

²⁹⁹ D. Haldane, **a.g.k.**, s.48-49

³⁰⁰ Chicago kat.no: 40, s.139

(Res.219) görülmektedir. İç kapak (Res.207), bu dönemin karakteristiği olan soğuk baskı ince kıvrım dallı rumili bezemeden ibarettir.

Res-214: UC-626 (862/1457) Mikleb

Res-215: SÜ-SEREZ 1655 (tarihsiz) şemse ve mikleb

Res-216: AY-3428. Mikleb (14. yüzyıl ilk yarısı)

Res-217: COI. A.12056-879/1475 istinsahlı eserin sertabı (I.B.B, s.139)

Res-218: SÜ-SEREZ 1655 (tarihsiz) Kenar suyu detay

Res-219: GE-1612 (562/1166) Kenar suyu detay

Res-220: VAM 1951-1981 (Haldane, s.48-49)

Sonuç olarak, 7 Rebiü'l-Evvel 700/20 Kasım 1300'de Mahruse-i Ayıntab'da Musa b. Şeref'in istinsah ettiği müellif asrı olan bu eser, iç derideki soğuk baskı rumili bezemesi, ince işçiliği, tasarım ve formu ile Anadolu Selçuklu ciltçiliğinin zengin bezemeli uygulamalarından biridir. Cildin tasarım ve formunun pek çok örneğinin bulunması, onun 13-15. yüzyıl aralığında mücellitler tarafından rağbet gördüğünü

göstermektedir.

Katalog No: 17 HO-392 (7 Rebiü'l-Evvel 700/20 Kasım 1300-Mahruse-i Ayıntab)

Şemse: İç içe geçen dört kollu yıldızın oluşturduğu sekiz kollu yıldız formu.

Köşebent: İçleri dolgulu üçgen.

Mikleb: Kapaklardaki yıldız formu. Bütün yüzey dolgulu.

Sertab: İçleri örgülü ve kenarları zencerekli iki kartuş.

Kenar suyu: Geometrik

İç Kapak: Deri üzeri soğuk baskı bitkisel bezeme

Yayınlanmamıştır.

Katalog No: 18 (Res:221-229)

Bulunduğu Derme ve D. No: Haraççioğlu-238

Eserin Adı: İhkâm el-Ahkâm fî Şerh-i Ehadis Seyyid el-En'âm

Müellifi: İbn-i Esir [el-Halebî, İmâdeddin] İsmâil b. Ahmed (öl.699/1300)

Mücellid İmzası: --

Hattat: --

İstinsah Tarihi: Muharrem 713/ Mayıs 1313

Ölçüsü: 255x184 197x140

Yazı türü: Nesih

Dili: Arapça

Sayfa sayısı: 202

Satır sayısı: 23

Genel Özellikler: Keşf'e göre eserin müellifinin tam künyesi, "*Şeyh İmâmü'd-din İsmail b. Ahmed İbn Said b. Muhammed b. el-Esir el-Halebi*"dir. 699/1300 yılında vefat eden Şâfi âlimlerden el-Halebî, bu eseri 601/1204 yılında vefat eden Hanbeli mezhebi âlimlerinden "*Ebu Muhammed Takiyü'd-din Cemali el-Makdisi*"nin "*Umdetü'l-Ahkâm an Seyyid'l-En'am*" adlı hadis ilmini konu alan kitabından şerh etmiştir.³⁰¹

200 b'de kenar notlarından dolayı zor görülen ketebe kaydına göre "*temmet şerhü'l-'umde fî şehri'l-muharrem sene selâse ve işrin ve seb'amie*" ifadesiyle umde şerhi olan bu eser Muharrem 713/ Mayıs 1313'te bitirilmiştir. Ketebe kaydında müstensih bilgisi bulunmamaktadır.

1a'da görülen mühür, Haraççioğlu'nun 1163/1750 tarihli vakıf mührüdür. 202a'da görülen mühür ise silik olduğundan okunamamıştır. 2b'den başlayan eserin ilk sayfası miklebden dolayı zarar görmüştür. Sonradan çıkarılan bir fihrist kapak içindedir. Ön kapak içi de kağıt kaplıdır. Konu başları kırmızı, metni ise siyah mürekkep ile yazılan eserin doksanlı sayfalara kadar metin kenarları notlarla doludur.

³⁰¹ Keşf, c.3, s.931.

Res-221: HO-238. İç kapak kenar kısmında bulunan soğuk baskı deri.

Cilt üzerinde kurt yenikleri, bıçak kesikleri ve çizikler görülmektedir. Kapaklar, sırt ve sırta yakın köşelerden, köşebentleri de kapatacak derecede kabaca bir şekilde kahverengi deri ile tamir edilmiştir. Arka kapak deri rengi diğerine göre yıpranmalardan dolayı açılmıştır. Kapakların kenarları da siyah deri ile tamir edilmiştir. Arka kapak içi kenar kısmı, belirli bir motif düzeninde kesilerek yapıştırılmış soğuk baskı kalın hatlı rumili bir deri parçasıyla kaplıdır. Miklebi ve sertabı olmayan eserin formaları beşli olarak iki duraklı dikilmiş, şirazesi ise tamamen yok olmuştur.

Res-222: HO-238. Köşebent ve kenar suyu detay.

Res-223: HO-238. Ön kapak

Cilt Özellikleri:

Kapak ölçüsü 25.5x18.4 cm. olan eserin mikleb ve sertabı kaybolmuştur. Oldukça kaba bir tamir geçiren ciltlerin her ikisi de aynı tasarıma sahiptir. Merkezde sekiz dilimli bir şemse bulunmaktadır (**Res.223**) 6.5 cm çapındaki şemsenin içi, farklı iki-üç zencerek aletinin motifleriyle yapılmış girift bir tasarıma sahiptir (**Res.224**). Aletlerin deride bıraktığı izlerin boşlukları, küçük altın kakma ve nokta demiri aleti izleri ile doldurulmuştur. Salbekler, şemseye bitişik ve uçları tıgılı olarak örgü formunda zencerek aleti ile yapılmıştır.

Res-224: HO-238 Şemse detay

Şemseyi çizgi demiri aletiyle yapılmış çift tahrirli kalınca bir cetvel çevrelerken, en dışta ve dilimli forma uygun biçimde geçilmiş tek sıra kalın bir cetvel ise kapatır. Ortası kalın kenarları ince bir çizgi demiri aletinin iki sıra geçilmesi ile oluşan tahrir en içte kapakların kenarları geçmektedir. Köşebentler de yine aynı aletle meydana getirilmiştir. Köşebentlerin içi, şemse merkezinde görülen zencerek aletleri ile salbekteki gibi örgü biçiminde yapılmıştır (**Res.222**). Kenar kısımlarına birer adet 4. mm. ebatlı altı yapraklı penç vurulmuştur.

Res-225: HO-238 Kenar suyu detay

Şeklinde olan ve zencerek halinde baklava dilimi formunu alan kenar suyu

(**Res.225**), en dışta tek sıra ince bir cetvel ile kapatılmıştır. Bir başka dikkat çeken özellik ise kapak içlerinde kenar kısma yapııştırılan Rumili-palmetli soğuk baskı derilerdir (**Res.221**). Tek parça dar

bir şerit halinde bazı eserlerde dip kısımda görülen bu deri parçalarının kapak kenarlarına bu usülde desenli kesilip yapıştırılması da nadir görülen uygulamalardandır.

Değerlendirme:

Eserin müellifi İbn-i Esir el-Halebi'nin vefat tarihi 699/1300 ile ketebesindeki 713/1313 tarihi dikkate alınır, bu eser muhtemelen Halep'te istinsah edilmiş ve orada ciltlenmiştir. Eserin dikkat çeken özelliği dilimli şemsesi (*dilimli şemse ile ilgili değerlendirme katalogda 14 no.lu örnekte yapıldığından burada değinilmeyecektir*) ve kenar suyudur. Taranan eserler içinde bu kenar suyuna sahip başka bir örnek şimdilik görülemedi. Bu örneğin haricinde, katalogda yer alan dilimli şemselerin sadece birinde (**Res.226**) salbek bulunmaktadır. Bu salbekler şemseye bitişik olarak yapılmıştır.

Res-226: HÇ-208 (810/1408) Ön kapakta şemseye bitişik salbek.

Dilimli formun ciltlerdeki şemse tasarımlarından başka tezhip uygulamalarında da çok güzel örnekleri görülmektedir. Bunların en erken tarihli olanı, AY-2984 no.da kayıtlı 1212 tarihli eserin altı dilimli olarak yapılmış tezhipleridir³⁰² (**Res.227**). Başka bir örnek, KMM 12-2'de kayıtlı olan 714/1314 tarihli bir Kur'an-ı Kerim'in 401a ketebe sayfasındaki (**Res.228**) sekiz dilimli olarak yapılmış hatime tezhibidir³⁰³.

³⁰² Zeynep Demircan Aksoy, **a.g.t.**, s.63.

³⁰³ **a.g.t.**, s.124. Bu tasarımın 4 dilimli tezhip örneği için bkz: s.130, Res.89, 12 dilimli örneği için bkz: s.495, Res.472; 14.yüzyıl II. yarısı Anadolu örnekleri için bkz: Zeren Tanındı, "Seçkin Bir Mevlevî'nin Tezhipli Kitapları", s.513-536; a.mlf., "Karamanlı Beyliğinde Kitap Sanatı", s.42-44. TIEM'den örnek için bkz. kat.69, s.283 (837/1434 Timurlu), ,

Res-227: AY-2984 (609/1212) tarihli eserin tezhipleri. (Z.D.Aksoy, s.63)

Res-228: KMM 12-2. 714/1314 tarihli Kur'an-ı Kerim'in hatime tezhibi. (Z.D.Aksoy, s.124)

İlhanlı Sultanı Olcayto için 1306-11 tarihleri arasında hazırlanmış Kur'an cüzlerinden birinde de³⁰⁴ bu tasarımın muhteşem tezhip uygulamalarından biri görülür (Res.229).

Res-229: İlhanlı döneminde Musul'da hazırlanan bir Kur'an cüzünden tezhip örneği 710/1310-11

(1400.yılında.. kat.52c, s,242)

³⁰⁴ David James, **Qur'ans of the Mamluks**, Kat.no: 42, Fig.69 s.106; DCBL'den 8 dilimli tezhip örneği için bkz. Elaine Wright, **a.g.e.**, fig.21, s.45 (15.yüzyıl/ Kahire), fig.137, s.185 (853/1449 Mısır)

Sonuç olarak, özellikle 13. yüzyıl başlarından itibaren (*Bu döneme ait katalog örneği: HO-275/13. yüzyıl başları*) görülmeye başlanan dilimli şemse formu, 14. yüzyılda (*Bu döneme ait katalog örnekleri: Kat.no: 18 HO-238-713/1313, kat.no:14 HÇ-306/14. yüzyıl başları, kat.no: 19 HÇ-645-725/1325*) giderek yaygınlaşmıştır. Tezhip ve ciltlerdeki uygulamalar dikkate alınırsa, 1313 tarihli bu eserde görüldüğü üzere söz konusu tasarımın sanatkârlar tarafından beğenildiğini ve sıkça tercih edildiğini söylemek mümkündür. Bu tarz dilimli şemselerin son örnekleri ise 15. yüzyılda da (*Kat.no: 32 HÇ-208-810/1408*) görülmüştür.

KATALOG No: 18 HO-238 (Muharem 713/Mayıs 1313-Muhtemelen Haleb)

Şemse: Sekiz dilimli içi girift bezemeli

Köşebent: Üçgen

Mikleb: --

Sertab: --

Kenar suyu: Baklava dilimi

İç Kapak: Deri üzeri soğuk baskı bitkisel bezeme (Kısmen)

Yayınlanmamıştır.

Katalog No: 19 (Res: 230-233)

Bulunduğu Derme ve D. No: Hüseyin Çelebi-645

Eserin Adı: Şerh el-İşârât ve't-Tenbîhât

Müellifi: İmam Fahrü'd-din Muhammed b. Ömer er-Râzi (öl.606/1210)

Mücellid İmzası:

Hattat: Ahmed b. Ali el-Halebî

İstinsah Tarihi: Rebiü'l-ahir 725/ Mart-Nisan 1325

Ölçüsü: 240x160 190x133

Yazı türü: Talik

Dili: Arapça

Sayfa sayısı: 126

Satır sayısı: 25

Genel Özellikler: Ketebe kaydından “*Ahmed b. Ali Halebi*”nin Rebiü'l-ahir 725/ Nisan 1325 yılında istinsah ettiği tespit edilen bu eserin başı noksan olduğu için Osmanlı dönemi demirbaş defteri kayıtlarına bakılmıştır. Burada geçtiği şekilde eserin “*İbn Sina*”nın “*el-İşârât ve't-Tenbihât*” adlı eserinin şerhi olduğu yazılıdır, fakat müstensih bilgisi verilmemiştir. Bu kayıt son demirbaş defterine de bu şekilde geçmiştir. Ayrıca, tespit fişindeki notta eserin şerhinin er-Râzi'ye ait olduğu belirtilmektedir. Keşf'e göre de bu şerhin sahibi 606/1209 yılında vefat eden “*İmam Fahrü'd-din Muhammed b. Ömer er-Râzi*”dir.³⁰⁵

İlk sayfa üzerindeki iki mühür haricinde başka yerde mühür ya da herhangi bir kayıt yoktur. Bu mühürlere okunabileni eserin Hüseyin Ağa'ya ait 1085/1675 tarihli vakıf kayıdır. Aharlı abadi kağıtların kullanıldığı eserde ilginç bir şekilde hiç konu başlığı ya da bölüm yoktur ve yazımında sadece siyah mürekkep kullanılmıştır. İlk sayfa yüzeyi miklebden dolayı zarar görmüş. Dörtlü formları iki duraklı olarak dikilen eserin şirazesini tamamen yok olmuştur.

Meşin deri kullanılan cildin fiziksel durumu iyi denilebilir. Eserin kopan miklebi sonradan kalın bir deri ile kapağa monte edilmiştir. Sırt kısmı da aynı şekilde

³⁰⁵ Keşf, c.1, s.123.

deri ile tamir edilmiştir. Ön kapak deri yüzeyinde ve sayfalar arasında kurt yenikleri mevcuttur. Kapak içleri pembeye yakın renkte kağıt kaplıdır. Eserin ilk formasında, yaprakların üst kenar kısımlarında yanıklar vardır. Orta sayfalardan itibaren kağıtların yüzeyinde yoğun nem ve rutubet lekeleri görülmektedir.

Res-230: HÇ-645 Arka kapak.

Res-231: HÇ-645 Ön kapak

Cilt Özellikleri:

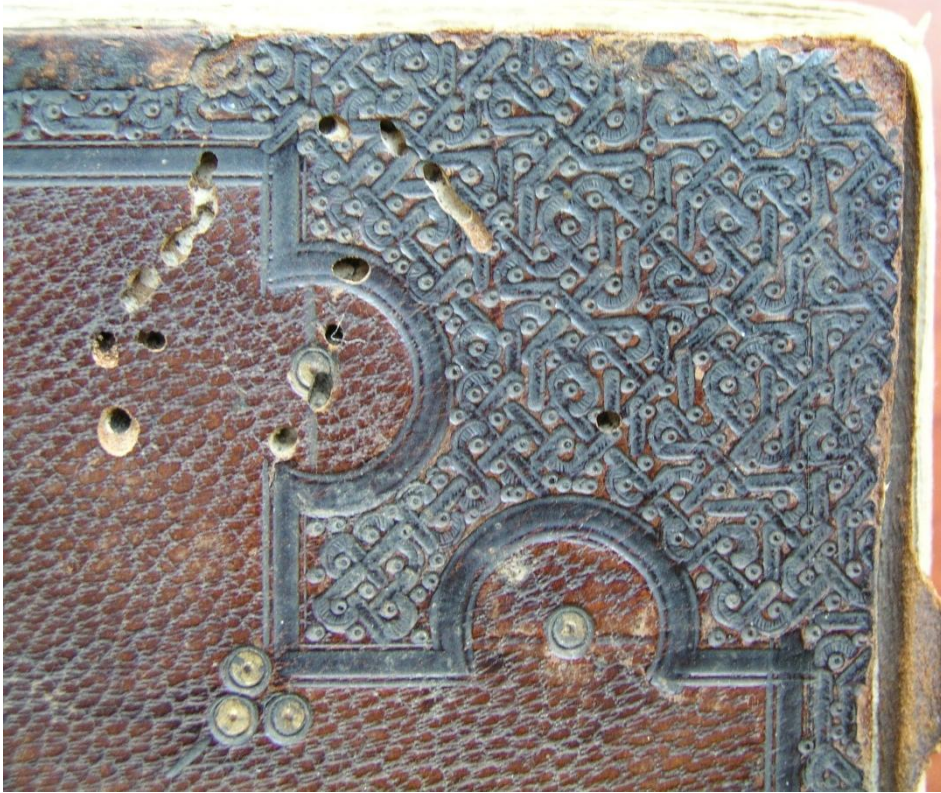
Ölçüleri 24x16 cm. olan kapaklar aynı karakterdedir (**Res.230,231**). Baş, etek, dip ve ağız kısımlarından kesilip küçültüldüğü belli olan kapakların süslemesi oldukça sadedir. Merkezde bulunan ve onlu dilimleri kalın çizgi demiri aleti ile 6,7 cm. çapında yapılan şemselerin içleri, oldukça ince desenli zencerek çivileri ile girift bir bezeme oluşturacak şekilde yapılmıştır. Merkezdeki iri altın kakma etrafında gelişen bu girift bezemenin boşlukları, küçük altın kakma çivileri ile sade olarak doldurulmuştur. Dilimlerin aralarındaki dörderli kakmalar ise altınlıdır (**Res.232**).

Res-232: HÇ-645 Şemse detay

Şemselerin dilimlerini meydana getiren kalın çizgi demiri aleti, şemseyi kapatırken köşebentleri de oluşturmuştur. Ok başı şeklinde ve 4 cm. ebadındaki köşebentlerin içleri, şemse ve miklepte olduğu gibi ince desenli zencerek çivileri ile girift bir bezeme oluşturacak şekilde yapılmıştır (**Res.233**). Ok başının her iki yanına birer, uç kısımlarına ise üçer altın kakma vurulmuştur.

Res-233: HÇ-645 Köşebent detay.

Eserin özgün olan miklebi, tamirler sırasında sertabın işlevini göreceğ başka bir deri parçası ile arka kapağa tutturulmuştur (**Res.230**). Miklebin şemse ve köşebent tasarımı kapaklardaki gibidir. Miklep şemsesi, şemsenin dört dilimi miklep ucuna gelecek şekilde, köşebent kısımları da yine kapaklardaki gibi yapılmıştır.

Eserin kenar suları girift bezemenin kenarlarda devam etmesiyle meydana getirilmiştir. Fakat cilt dörtkenarından da kesildiği için tasarımın nasıl kapatıldığı belli olmamaktadır.

Değerlendirme:

Eserin cilt tasarımında dikkat çeken özelliği, Kat. no: 2 HO-275’de (12. yüzyıl sonları-13. yüzyıl başları) olduğu gibi, hem ok başı köşebent hem de dilimli şemse formunun ikisine birden sahip olmasıdır. Dilimli şemselerin cilt ve tezhip örnekleri Kat. no: 14 HÇ-306 (13. y.y. sonları 14. y.y. başları) ve Kat.no: 18 HO-238’de (713/1313, ok başı örnekler ise yine Kat. no: 2 HO-275’de değerlendirilmiştir. Eserin istinsah tarihi Rebiü’l-ahir 725/ Mart-Nisan 1325 olsa da, cildi daha eski bir eserden alınarak kesilip küçültülmüş³⁰⁶ bu nüshaya takılmış olmalıdır. 9-10. yüzyıllardan 14. yüzyıl sonlarına kadar görülen ok başı köşebent tasarımına sahip bu cildi, yoğun olarak görüldüğü 13. yüzyıl sonları ile 14. yüzyıl ilk yarısına tarihlendirmek ve İlhanlı ya da Memlük coğrafyasına atfetmek doğru olabilir.

KATALOG No: 19 HÇ-645 (725/1325-Muhtemelen Memlüklü)**Şemse:** On dilimli şemse**Köşebent:** Ok başı, girift bezemeli tasarım.**Mikleb:** Ok başı köşebentli dilimli şemseli**Sertab:** Tamirlerde değişmiş**Kenar suyu:** Girift bezemeli**İç Kapak:** Yan kağıt kaplı.**Yayınlanmamıştır.**

³⁰⁶ Bkz. Kat. No: 8 HO-1454, Res: 127 (Hasan mücellidin cildi de kesilerek küçültülmüş ve başka bir nüshaya takılmıştır.)

Katalog No: 20 (Res: 234-244)

Bulunduğu Derme ve D. No: Orhan-134

Eserin Adı: el-Keşşâfû an Hakâiki't-Tenzil ve 'Uyûn el-Akâvîl fî Vucûh et-Te'vil

Müellifi: Ebü'l-Kasım Cârü'llâh Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşeri el-Harezmî
(öl.538/1144)

Mücellid İmzası:

Hattat: Fahru'n-nûru'l-Eimme et-Tirmizî

İstinsah Tarihi: 21 Şevval Pazar 728/29 Ağustos 1328

Ölçüsü: 18x14.5 14x10.5 cm

Yazı türü: Nesih

Dili: Arapça

Sayfa sayısı: 250

Satır sayısı: 17

Genel Özellikler: Horasanlı ünlü âlim Zemahşerî'nin³⁰⁷ tefsir ile ilgili eseridir. Eserin başlıksız ilk sayfasında, sayfanın alt yarısını kapsayacak şekilde yazılmış olan Gazzizâde es-Seyyid Şeyh Abdüllatif el-Bursevî İbn Muhammed Esâd'ın³⁰⁸ “..es-seyyid şeyh Abdüllatif el-Bursevî ibn Mehmed Esad seb'a ve aşere ve mieteyn ve elf fî şehri-i zilka'de” ibareli 1217/1803 tarihli vakfiyesi vardır. Orhan Gazi Camii Kütüphanesinin biri 1301/1884 tarihli iki mührü ve Ahmet Vefik Paşa'nın 1273/1857 tarihli teftiş mührü de burada yer almaktadır. Bunların haricinde eserde herhangi bir temellük kaydı yoktur. Ketebe sayfası son iki satırında geçen ifadelerle göre (..ed-defteri'l-hâmiş mine'l-Keşşâf bi avnillâhi ve tevfiken ez-za'if abdillah Fahru'n-nûru'l-Eimme et-Tirmizî yevmi'l-ehad ba'de'z-zuhûr fî'l-hâdi ve işrîn min şevvâl sene semâne ve işrîn ve seb'amie) 21 Şevval pazar günü 728/29 Ağustos 1328' de öğleden sonra yazımı tamamlanmış olan eserin müstensihî Özbekistan'ın güneyinde Afganistan sınırı yakınlarında yer alan bir şehir olan Tirmiz'den (Termez) Fahru'n-nûru'l-Eimme et-Tirmizî'dir.

³⁰⁷ Müellif ve Eser için bkz: Keşf, c.3, s.1173.

³⁰⁸ Gazzizâde Abdüllatif için bkz. **Bursa Kütüğü**, c.1, s.61.

İlk onbeş formada, kitabın ağız ve alt kenar kısımlarında büyükçe siyah mürekkep lekeleri mevcuttur. Çok olmamakla birlikte kurt yenikleri de görülen eserin formları dörtlü olarak derlenmiş ve iki duraklı olarak dikilmiştir. Abadi kağıtlara yazılan eserde sadece siyah mürekkep kullanılmıştır. Dip kısmına eserin kabaca tamiri sırasında yapıştırılan deri, kenar suyu motiflerini kısmen kapatmıştır. Arka kapağın kenar kısmında da yine tamirler sırasında yapıştırılan siyah bir deri parçası görülmektedir. Ön kapağın şemse kısmında kurt yenikleri ve şemsenin üst sol kısmında irice siyah lekeler vardır. Eserin miklebinin de koparak kaybolduğu anlaşılmaktadır. Genel olarak eserin süslemeleri belirgin ve iyi durumdadır.

Res-234: OR-134 Ön kapak

Res-235: OR-134 Ön kapak şemse

Res-236: OR-134 Arka kapak şemse

Res-237: OR-134 Ön kapak köşebent-kenar suyu detay

Res-238: OR-134 Arka kapak kenar suyu- köşebent detay

Cilt Özellikleri:

Tasarım olarak aynı olan 18x14.5 cm ebatlı kapakların sadece şemse içlerine yedişer adet olarak vurulan altıgen bezemeleri ve kenar suları farklılık

göstermektedir. Şemselerin çapı 4.5 cm.dir. Şemse içlerinde görülen altıgen bezemeler 1.5 cm. ebatlıdır (**Res.235,236**). Şemseyi oluşturan bu altıgenleri, çizgi demiri aleti ile yapılan üçlü bit tahrir çevreler. Bunu da tek sıra geçilen düğümlü tıgı bir cetvel hattı takip eder. Şemseden baş ve etek yönünde çıkan ince bir cetvel hattı, ucunda palmet şeklindeki küçük salbeklerle sonlanır (**Res.234**). Kapakları dört taraftan biri ince ikisi kalın üç tahrir hattı çevreler. Bu hatlardan ince olanı cetvel olarak çekilmişken diğer iki tahrir çizgi demiri aleti ile yapılmıştır. Köşebentlere birer adet içleri rumili motiflerle bezeli palmet biçimli desenler vurulmuştur (**Res.237,238**).

Kenar suları her iki kapakta farklı motiflere sahip zencerek çivileri ile yapılmıştır. Form olarak aynı olan bu zencerek motifleri sadece tasarım açısından ufak farklılıklar gösterir. Burada önemli olan bir diğer unsur da, uygulama tekniği ile ilgilidir. Zencerek aletinin, kapakların bu kısımları üzerine dikine ya da enine vurulmasıyla motif dizisindeki bütünlük değişebilmektedir. Sağ alttaki Resde (**Res.240**) görüldüğü üzere ön kapak kenar suyu bu şekildedir. Burada zencerek aleti dikine vurulmuştur. Bu nedenle de olması gereken motif aslında ortaya çıkmamıştır. Oysa cildi yapan usta aynı aleti enine vurmuş olsaydı, sol alttaki (**Res.239**) araları rumi dolgulu palmet dizisi şeklinde olan bu esas motif dizisi ortaya çıkmış olacaktı. Arka kapak kenar suyu da aynı şekilde (**Res.238**) dikine vurularak yapılmıştır. Örneğimizde görüldüğü üzere köşebent uygulamalarında aletin vurulma yönüne göre ana desen değişerek farklılaşabilmektedir. Ciltlerde bu tarz uygulamaya sıkça rastlanılmaktadır³⁰⁹. Son olarak kenar sularını iki sıra halinde iki tahrirli bir hat kapatır.

Res-239: OR-134 Ön kapak kenar suyu detay

Res: 240 OR-134 farklı yönde vurulmuş hali

³⁰⁹ Bu kısım zencerek tasnifi bölümünde anlatılacaktır.

Değerlendirme:

21 Şevval Pazar 728/29 Ağustos 1328 istinsah tarihli bu eserin cildinde en dikkat çeken kısımlar, şemse merkezlerindeki altıgen formundaki bezemelerdir. Arka kapaktaki altıgenlerde altı kollu yıldız formu bulunurken, ön kapaktaki altıgenlerde etrafı kıvrım dallı ve merkezi altı yapraklı çiçekten oluşan bir bezeme görülmektedir

(Res.235,236).

Altıgenlerden oluşan bu formun farklı bezemeli örnekleri mevcuttur. Bu formun taranan çalışmalarda bulunan en erken tarihli örneği Tire Necip Paşa Kütüphanesi 187 no.daki eserdir³¹⁰. 715/1316 tarihli müellif asrı³¹¹ bu eserde görülen altıgen formların (Res.241) içini, birbirini kesen altı kollu yıldız içinde altı yapraklı çiçekler süslemektedir. Kapalı uçlu altı köşeli yıldızın köşe uzantıları altıgenin kenarlarına doğru devam etmektedir.

Res-241: Tire Necip Paşa Küt. 187 no.lu 715/1316 tarihli eserin şemsesi (S.Saritepe, s.68)

Aynı formun bir diğer örneği yine aynı kütüphane dermesinde 515 no.da bulunmaktadır.³¹² Üsküdar-Hacı Selim Ağa Kütüphanesi 58 no.da bulunan Kuran'ın her iki kapağında da bahsedilen altıgen formunu görmek mümkündür. Ön kapak şemsesi dokuz adet altıgen formdan oluşurken, arka kapak şemsesi 19 adet altıgen formdan oluşmaktadır. Fakat her iki kapak şemsesinde aynı deseni içeren altıgenler kullanılmıştır (Res.242,243).

³¹⁰ Arife Edis, **a.g.t.**, örnek:7 (715/1316) s. 141-142, Res.28-31

³¹¹ Müellifi Kıvamüddin Emir Katib b. Emir Ömer el-Hanefi el-İtkani (758/1357), **a.g.t.**, s.68

³¹² Arife Edis, **a.g.t.**, Örnek 25, ts, Res.110-113, s.182-183

Res-242: H.S.A. 58 no. Ön kapak*Res-243: H.S.A. 58 no. Arka Kapak*

HSA-58'in ön kapağındaki hem şemse biçiminin hem de altıgen bezemelerin aynısı olan bir diğer örnek ise Sivas Ziya Bey Kütüphanesi 32 no.da kayıtlı olan eserdir³¹³. Bu örnekte de altıgenler bitkisel bezemelerden oluşur. 759/1357 tarihli bir diğer örnekte de³¹⁴ aynı form görülmektedir.

Altıgen formun görüldüğü son bir örnek ise Süleymaniye Kütüphanesi Nuri Arlasez koleksiyonu 272.no da kayıtlı olan eserin şemse merkezinde görülen bezemesidir (**Res.244**). Yuvarlak şemse içine yedi adet yerleştirilmiş olan bu formun içi diğer örneklerde de çoğunlukla görülen altı yapraklı çiçek ile süslenmiştir.

Res-244: SK-NA.272 ön kapak (tarihsiz)

³¹³ Sümeyye Sarıtepe, **a.g.t.**, Örnek: 3, ts., Res: 8-9 s. 177.

³¹⁴ Savaş Maraşlı, **Amasya II. Bayezid İl Halk Kütüphanesi'ndeki XV. ve XVI. Yüzyıl Ciltleri**, Erciyes Üniversitesi S.B.E. (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, 2005, örnek: 36, foto: 104-105, foto: 105-A, s.272-273

İnebey Yazma Eser Kütüphanesi dermesinde, incelenen bu örnek haricinde iki eserde daha (Kat.no: 21 HÇ-484-730/1330-Haleb ve Kat.no: 22 HÇ-261-731/1330) aynı bezeme görülmektedir. Sonuç olarak, altıgenlerden oluşan ve içleri altı kollu yıldız ya da altı yapraklı çiçek ve kıvrım dallar ile bezenmiş bu form ciltlerde nadiren şemse olarak kullanılmıştır. Taranan örneklerdeki tarihler dikkate alınırca (M. 1316 / 1328 / 1329 / 1330 / 1357) altıgen formlu bezemeler, kapaklar ve miklelerde 14. yüzyılın üçüncü çeyreğine kadar olan süreçte mücellitlerce kullanılmıştır.

KATALOG No: 20 OR-134 (21 Şevval Pazar 728/29 Ağustos 1328-Muhtemelen Anadolu, Suriye, İlhanlı)

Şemse: Altıgen formu içleri yıldız ve altı yapraklı çiçek bezemeli

Köşebent: Palmet biçiminde içi rumili bezemeli

Mikleb: --

Sertab: --

Kenar suyu: Bitkisel-araları rumili kıvrım dallı Palmet formlu

İç Kapak: Sade bırakılmıştır.

Yayınlanmamıştır.

Katalog No: 21 (Res: 245-256)

Bulunduğu Derme ve D. No: Hüseyin Çelebi-484

Eserin Adı: Rîyâz es-Sâlihîn

Müellifi: Ebu Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî (631-677/1233-1278)

Mücellid İmzası:

Hattat: Abdullah Atik Şemseddin Muhammed b. el-Kûmeyt et-Tâcir el-Harrânî

İstinsah Tarihi: 5 Şa'ban 730/24 Mayıs 1330-Bi Medinet-i Haleb (mahruse-i dârü'l-hadis)

Ölçüsü: 204x153-142x106

Yazı türü: Nesih

Dili: Arapça

Sayfa sayısı: 299

Satır sayısı: 17

Genel Özellikler: Ketebe kaydına göre (*ketebühü'l-abdü'l-fakir ilâ rahmeti'l-laâhi tealâ Abdullah Atik Şemseddin Muhammed b. el-Kûmeyt et-Tâcir el-Harrânî bi medineti Haleb el-mahruse-i bi dâri'l-hadis ve kâne'l-ferağ minhü yevmü'l-hamis....şa'bân sene selâsin ve seb'amine..*) 5 Şa'ban 730/24 Mayıs 1330 tarihinde Haleb'de "*Abdullah Atik Şemseddin Muhammed b. el-Kûmeyt et-Tâcir el-Harrânî*" tarafından istinsah edilen Hadis ilmi ile ilgili "*Muhyi'd-din Ebu Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî*"nin eseridir.

1a'da eserin sonradan çıkarılmış fihrist kısmı bulunmaktadır. 2a'da zahriyede kitap ve müellif adı ile iki mühür ve "*Muhammed b. Hüseyinşah et-Tabib*", "*İdris Muhammed eş-Şafi*" ve "*Yusuf b. Şuca*" isimlerini hâvi 976/1568 tarihli temellük kayıtları vardır. Okunabilen mühürlere biri Hüseyin Çelebi vakfınıdır.

Konu başları kırmızı metin siyah mürekkep ile abadi ve farklı renkte kağıtlara yazılmıştır. Cilt yüzeyleri çizik ve lekeli. Kapaklar kenarlardan kısmen tahrib olmuş, ancak bezemelerin durumu gayet iyidir. Miklebi kaybolan eserin yan kağıtları tamirler sırasında değiştirilmiştir. Sayfalardaki küçük yırtık ve kurt yenikleri küçük kağıtlar yapıştırılmak suretiyle tamir edilmiştir. Beşli formaların iki duraklı olarak dikildiği eserin şirazesini kısmen sağlamdır.

Res-245: HÇ-484 Ön kapak

Res-246: HÇ-484 Arka kapak

Res-247: HÇ-484 Ön kapak şemse detay

Res-248: HÇ-484 Arka kapak şemse detay

Cilt Özellikleri:

20.4x15.3 cm ebatlı kapaklardaki bezemeler farklıdır. Ön kapakta görülen şemse, 7 cm boyunda ve 4.5 cm enindedir (**Res.245**). Şemse içini altıgen formlar oluşturmaktadır (**Res.247**). Bu altıgenler, önceki örnekte açıklandığı üzere merkezde altı yapraklı çiçek etrafında kapalı altı kollu yıldız tasarımından ibarettir. Şemse etrafı ince bir cetvel ile geçilerek bütün kenar kısımlarından tığlanmış ve nokta demiri aletleri ile işlenmiştir. Şemse formunun baş, etek ve yanlarından olmak üzere dört yöne uzanan aletle yapılmış tığlar görülmektedir. Şemse tasarımını ince bir cetvel hattı kapatmaktadır (**Res.245,246**). Bu hattın köşebent kısımları aletle tığlanmıştır. Üçgen köşebentlerin içlerine birer kakma çivisi vurulmuştur. Ön kapağın kenar suyu deseni, içleri palmetli-rumili bezemelerden oluşmaktadır

(Res.249). Son olarak kalın çizgi demiri ile üç sıra halinde geçilen tahrir ile kenar suyu kapatılmıştır.

Arka kapak tasarımında ise ön kapaktan farklı olarak merkezde oldukça ufak dört bölümlü bir şemse uygulanmıştır (Res.246,248). Aletle yapılan ve palmeti andıran bu bezemelerin içleri de narçiçekli rumilerden oluşur (Res.248). Şemseyi oluşturan bu bölümlerin uçlarına, küçük kakma çivileri ile dörder adet desenler yapılmış ve nokta demiri aleti ile araları noktalanarak tığlanmıştır. Arka kapağın köşebent, cetvel ve diğer tahrirleri ön kapaktakilerle aynıdır. Burada ön kapak ile farklı olan bir diğer bölüm kenar suyudur (Res.250). Zencerek aletinin enine vurulmasıyla, içleri yapraklar ve stilize palmetlerle bezeli desenler meydana getirilmiştir.

Res-249: HÇ-484 Ön kapak kenar suyu detay

Res-250: HÇ-484-Arka kapak kenar suyu detay

Değerlendirme:

Ön kapakta görülen şemse, bir önceki kat.no.20-OR-134'de (728/1328) değerlendirilen altıgen formlardan üretilmiştir. Arka kapak şemsesini oluşturan palmet biçimli bezemenin çok benzeri kat.no. 20 OR-134'teki eserin köşebentlerinde kullanılmıştır (**Res.251**). Bunun haricinde bu bezemeye başka bir eserde rastlayamadık.

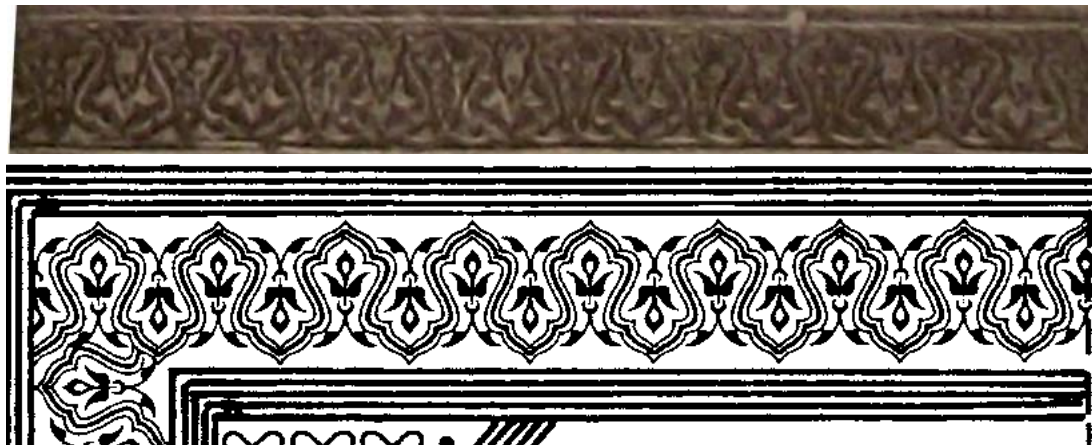
Ön kapak kenar suyunda kullanılan bezemenin (**Res.249**) şemse içinde kullanıldığı nadir bir örneği, Kat.no. 31'deki HO-450'de görülür. Bunun haricinde diğer örneklerde kenar suyu olarak görülmektedir.

Res-251: OR-134 (kat.no.20-728/1328) köşebent detay

Bu bezemenin kenar suyu olarak kullanıldığı ciltlerin erken tarihliyelerinden biri³¹⁵ TSMK A.285'dedir. Receb 686/Ağustos-Eylül 1287 tarihli bu Memlük eserinde kenar suyunda bu bezeme görülmektedir (**Res.252**).

Res-252: TSMK A.285. Memlük. Receb 686/Ağustos-Eylül 1287 tarihli eserin kenar suyu (Zeren Tanındı, OİC, s.129)

Res-253: SK-YB.1881 868/1463 tarihli eserin kenar suyu (G.Mavili, s.53)

³¹⁵ Zeren Tanındı, "Ortaçağ İslam Ciltleri", s.129

Bir diğerk örnek³¹⁶ SK-YB.1881 no.daki 868/1463 tarihli bir eserdir (**Res.253**). Yine Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya koleksiyonunda bulunan fakat ketebesiz olmayan 1646 no.lu eserin kenar suyu da aynı şekildedir (**Res.254**). Chicago Kataloğu no.75'te görülen³¹⁷ ve 15. yüzyıla tarihlenen Chicago Oriental Institute koleksiyonuna ait A.12110 no.lu eserin kenar suyu (**Res.255**) ve Victoria and Albert Museum'daki diğerk bir eserin³¹⁸ (**Res.255**) kenar suyu HÇ-484'ün ön kapak kenar suyu bezemesi ile aynıdır.

Sonuç olarak 730/1330 tarihli HÇ-484, kapaklarındaki şemse formları itibariyle diğerk eserlerden farklı bir yapıya sahiptir. Özellikle ön kapak şemsesinde kullanılan altıgen formlu bezemeleri ve arka kapak şemsesindeki dörtlü palmet benzeri bezemesi ile bu farklılığını göstermektedir. Sade bir tasarıma sahip bu eserin yine ön kapak kenar suyu bezemelerindeki form da, bahsedilen farklılıktan sayılabilir. HÇ-484'ün bu yapısı itibariyle cilt bezemelerine 13-14. yüzyıl aralığında nadiren rastlanılmaktadır denilebilir.

Res-254: SK-AY.1646 Kenar suyu detay

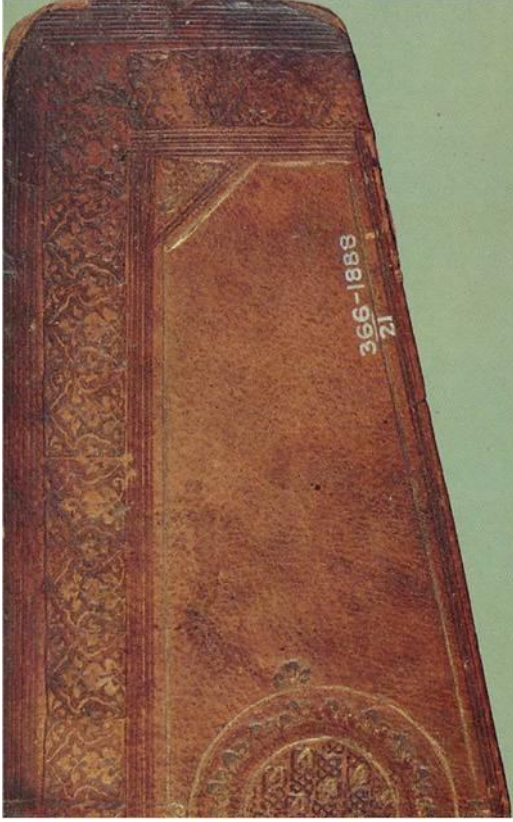

Res-255: COI A.12110, 15. yüzyıla tarihlenen eserin kenar suyu (I.B.B., s.199)

³¹⁶ Gürçan Mavili, **a.g.t.**, s.53, Çizim:11

³¹⁷ Chicago Kat.no.75, s.199

³¹⁸ D. Haldane, **a.g.e.**, s.45 (no. 366/21-1888)

Res-256: VAM No. 366/21-1888
(Haldane, s.45)

KATALOG No: 21 HÇ-484 (5 Şaban 730/24 Mayıs 1330-Bi Medine't-i Haleb (mahruse-i dârü'l-hadis-Cilt muhtemelen Anadolu)

Şemse: İçleri bitkisel bezemeli altıgen ve stilize palmet formu şemseler

Köşebent: Sade üçgen

Mikleb: --

Sertab: --

Kenar suyu: Stilize palmet formu

İç Kapak: Sade

Yayınlanmamıştır.

Katalog No: 22 (Res: 257-273)

Bulunduğu Derme ve D. No: Hüseyin Çelebi-261

Eserin Adı: et-Tahkîk

Müellifi: Alâa'd-din Âbdü'l-Azîz ibn Ahmed el-Buhârî (öl.730/1330)

Mücellid İmzası:

Hattat:

İstinsah Tarihi: 731/1331- Müellif Asrı-Müellif Diktesi

Ölçüsü: 262x180-190x128

Yazı türü: Talik

Dili: Arapça

Sayfa sayısı: 315

Satır sayısı: 25

Genel Özellikler: *Hüsâmü'd-din Muhammed İbn Muhammed b. Ömer el-Ahsîketî (öl.644/1247)" nin "el-Müntehâbü fî Usûli'l-Mezheb" adlı mezhebin temel prensipleri hakkında seçmeler ihtiva eden eserinin, "Alâa'd-din Âbdü'l-Azîz ibn Ahmed el-Buhârî" tarafından yapılan şerhidir³¹⁹. Yazı karakterlerinden anlaşılacağı üzere eserin metni farklı müstensihlerin elinden çıkmıştır. 315a'daki ketebe kaydında (fi sene ihdâ ve selâsîn ve seb'amie) 731/1331 tarihi haricinde herhangi bir müstensih adı geçmemektedir. Müellif Asrı olan elimizdeki eserin Milli Kütüphane 60 HK 305'de kayıtlı bulunan ve Osman b. Hasan Rûmî'nin istinsah ettiği nüshasının istinsah tarihi 770/1369 ve istinsah yeri de Bağdat'tır. Buna göre eserin cildinin de üslub ve dönem olarak adı geçen bölgeye uygunluğu söz konusudur.*

1a'da eser ve müellif adı ve bir kaç temellük kaydı bulunmaktadır. Bu kayıtlardan birinde Karaman doğumlu fakat "*sâkinü'ş-şehr-i bi medinet-i burusa el-mahrûse*" ifadesiyle Bursa'da yaşadığı anlaşılan "*Emrullah el-Müderriş el-Hanefi el-Karamani müvellid*" kaydı görülmektedir. Bulunan iki mühürden okunabilen birinde Hüseyin Çelebi'nin vakıf kaydı bulunmaktadır.

³¹⁹ Keşf, s.1447

1b'den başlayan eserde konu başları kırmızı ve siyah mürekkep ile beraber yazılmış olup yazının geneli noktasızdır. Kalın aharlı abadi kağıt kullanılmıştır. Eserin son formasında sayfaların üst dip kısmında mantar görülmektedir. Beşli formalar dört duraklı olarak dikilmiştir ve şirazesı tamirler sırasında sonradan örülmüştür. Bezemelerin durumu gayet iyidir. Kapak içleri, sertab ve miklep içi dahil yeni yan kağıtlarla kaplanmıştır.

Res-257: HÇ-261 Mikleb detay

Res-258: HÇ-261 Şemse detay

Res-259: HÇ-261 Ön kapak

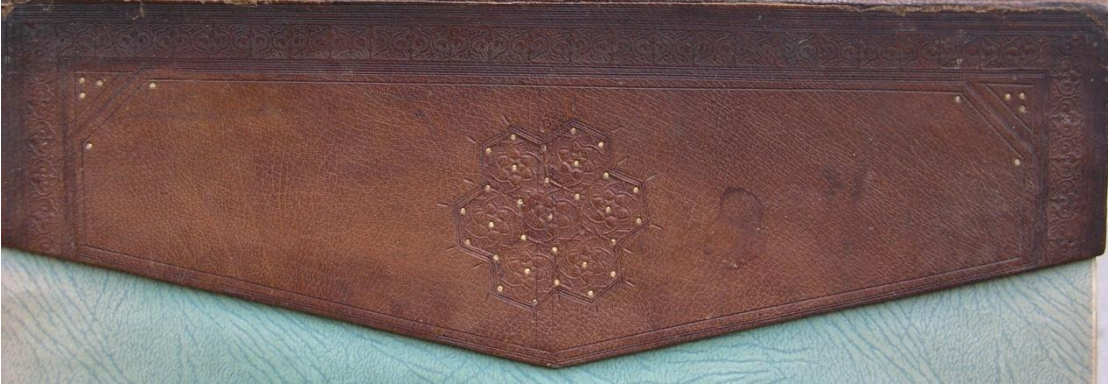
Cilt Özellikleri:

Ölçüleri 26x17.5 cm olan eserin kapakları aynı bezemeye sahiptir. Kapaklardaki şemseler (**Res.259**), içteki daireyi saran bir zencerek sırasının etrafının dilimli yarım yuvarlaklarla tamamlanmasıyla oluşmaktadır. İçteki 4.5 cm. çaplı dairenin içi, bu forma sahip şemselerde pek rastlanılmayan ve miklep şemsesinde kullanılan bir bezeme ile yapılmıştır (**Res.257**). Altıgen formundaki bezemelerin yedi adet vurulmasıyla oluşan şemse içini, geçmelerden oluşan bir zencerek dizisi çevreler (**Res.258**). Şemse etrafı on dört adet 1.5.cm ebatlı dilimler ile çevrilerek tamamlanmıştır. Tepeleri düğümlü ve tığlı olan bu dilimlerin içleri de rumi bezmelidir (**Res.258**).

Salbekleri olmayan şemseleri bir sıra ince cedvel çevreler. Cedvelin köşebent kısımlarına nokta demiri aleti vurulmuş ve bunların da içleri altınla boyanmıştır. Üçgen şeklindeki köşebentler, tek sıra cedvelden sonra çizgi demiri aleti ile kenarların çift tahrirli olarak geçilmesiyle yapılmıştır. Bu tahrirden sonra, enine vurulduğunda rumili palmet motifi oluşturan zencerek çivisiyle yapılan kenar suyunu yine aynı tahrir çevreleyerek kapatır (**Res.260**).

Res-260: HÇ-261 Kenar suyu detay

Res-261: HÇ-261 Mikleb

Sertabı tamirler sonrası değiştirilmiş olan eserin miklebi, şemsesi hariç yüzeyi sade olarak yapılmıştır. Mikleb şemsesi, şemselerin içini meydana getiren altıgen formların yedi adet vurulmasıyla oluşmuştur (**Res.261**). Miklebin köşebent ve kenar suyu bezemeleri kapaklardaki gibidir.

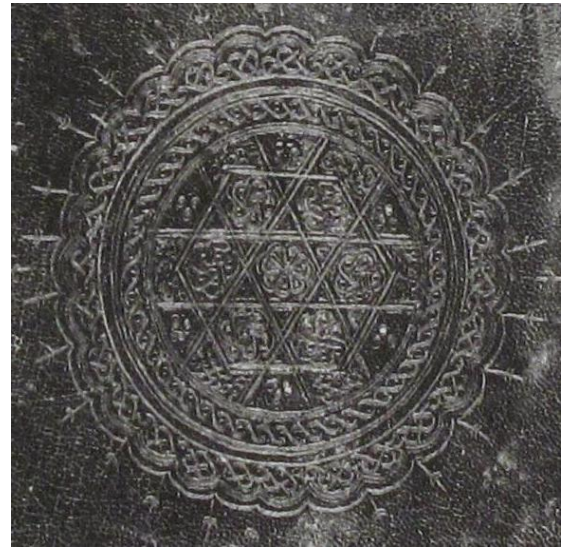
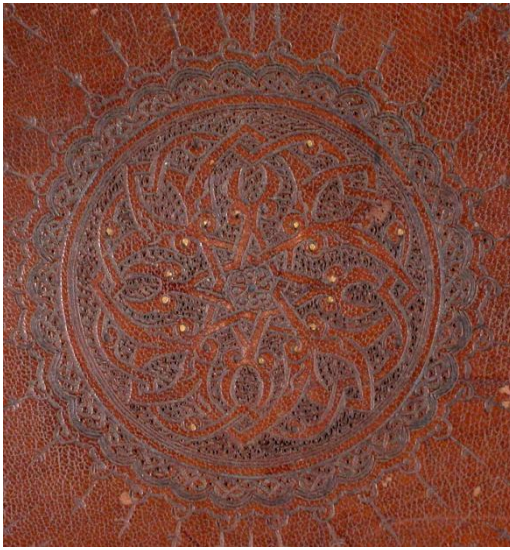
Değerlendirme:

731/1331 tarihli bu eserin en dikkat çekici özelliği, hem kapaklardaki şemse içlerinde hem de miklebe şemse olarak görülen ve Kat.no: 20-OR-134'de (728/1328) değerlendirilen altıgen formlu bezemelerdir (**Res.257, 259, 261**).

Bunun haricinde eserin her iki kapağında aynı olan şemse formu ise 12-15.yüzyıl aralığındaki ciltlerde yaygın olarak karşımıza çıkmaktadır. Temelde yuvarlak şemse etrafına dilimli yarım yuvarlakların geçilmesiyle oluşan bu tasarımın pek çok farklı türevi bulunmaktadır. Tasarım aynı olmakla birlikte formlarda türlü farklılıklar görülür. Hem şemse hem de dilimlerin içleri girift bezemeli olanları; şemse içi geometrik, dilimleri girift olanları (**Res.263**); şemse içi bitkisel, dilimleri girift olanları (**Res.262**) bunlara örnek gösterilebilir. Şemse etrafına dilimli yarım yuvarlakların geçilmesiyle oluşan bu tasarımın görüldüğü en erken tarihlilerinden biri SK-BV.1672'deki 552/1157 tarihli eserdir.³²⁰ SK-YB.1881'de kayıtlı 868/1463

³²⁰ Gürcan Mavili, **a.g.t.**, s.107, Res.2; Süleymaniye'den benzer örnekler için bkz. AY-3565, FA-958, FA-3418, LA-963 (Sol kapak şemse içi bitkisel), Murad Buhari-61, M.Molla-346 ve 609.

tarhli eserin³²¹ arka kapağı, Şemse etrafı dilimli, Şemse içi ise sekizgen ve sekiz kollu yıldızdan oluşan bir tasarımıdır. Bir başka rnek³²² bu form, kapaklar ve miklebde görülür (**Res.264**). Burada Şemseden palmet biçimli salbeklere armudi Şekilde bitişik bir geçiŐ dikkat çeker. Yuvarlak Şemse merkezinde on kollu yıldız ve kollardan türeyen geometrik tasarımın i kapakta görüldüğü diğer bir rnek³²³, Şemse etrafını saran dilimli yuvarlaklar Şemse boyutuna nazaran daha kk yapılmıştır. Bu rnek³²⁴ de Şemseye yapışık armudi salbekler palmet Şeklindedir (**Res.265**).

Res-262: SK-FA.2788/1365-70³²⁴

Res- 263: Şemse içi geometrik (G.Mavili,R.22)

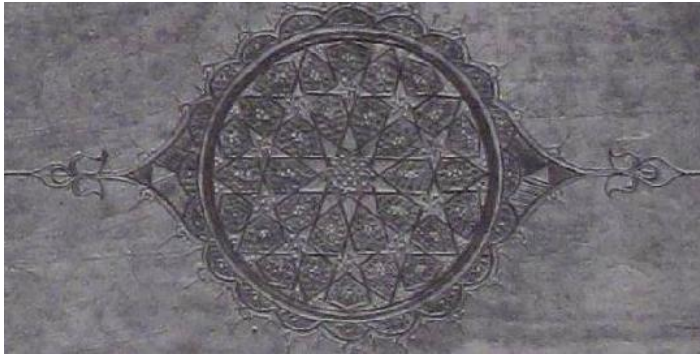
Res-264: İ kapakta yuvarlak geometrik Şemse etrafı dilimli form (S.Saritepe, s.174-75)

³²¹ Gürcan Mavili, **a.g.t.** s.27, Res.22, benzer başka bir örnek için bkz. s.153, Res. 48; SK-AY.818/1446 M. sol kapak.

³²² Sümeyye Saritepe, **a.g.t.**, örnek: 2, tarihsiz, Res.2-3-4, s.174-175

³²³ Chicago Kat.no. 15/15. yüzyıl, s.106

³²⁴ SK-Fatih koleksiyonunda bulunan bu eserin ilginç bir özelliği de, eserin devrin önemli bir Mevlevi derviŐinin mülkünde olması ve cildinin de o tarihlerde Anadolu'da yapılmış olması ihtimalidir. Dolayısıyla bu cilt 14. yüzyıl Beylikler devrinin en nadide örneklerinden biri olmaktadır. Bilgi için bkz: Zeren Tanındı, "Őekin Bir Mevlevinin..", s.526-29

Res-265: COI. A.12172/15.
Yüzyıl iç kapak (I.B.B., s.106)

Bu yaygın tasarımın başka bir örneğinde³²⁵, şemse içi mühr-ü süleyman ve

şemseden çıkan armudi eğrilerin ucunda X'lerden oluşan salbekler görülmektedir (Res.266). Burada şemseden çıkan armudi salbekler daha iricedir. 1196 tarihli bir Selçuklu örneğinde, yuvarlak şemse içinde altı dilimli daire ile iç içe mühr-ü süleyman bulunurken, ortaları düğümlü ve tıgılı dilimlerin içleri, yarım pençerle süslenmiştir³²⁶ (Res.267). Bu tasarımın 14.yüzyıl başlarına ait şemse içi bitkisel formuna sahip ilginç bir Memlük örneği³²⁷ de vardır. Aynı zamanda ok ucu köşebentli yapılan bu Memlük cildi, şemse içi bitkisel bezemesi ve irice palmet şeklinde salbekleri ile dikkat çeker (Res.268). Bu örneğin miklep şemsesi de kapaktaki şemsenin miklebe uyarlanmasıyla yapılmıştır.

Res-266: COI. A.12122/15. yüzyıl. (I.B.B., s.157)

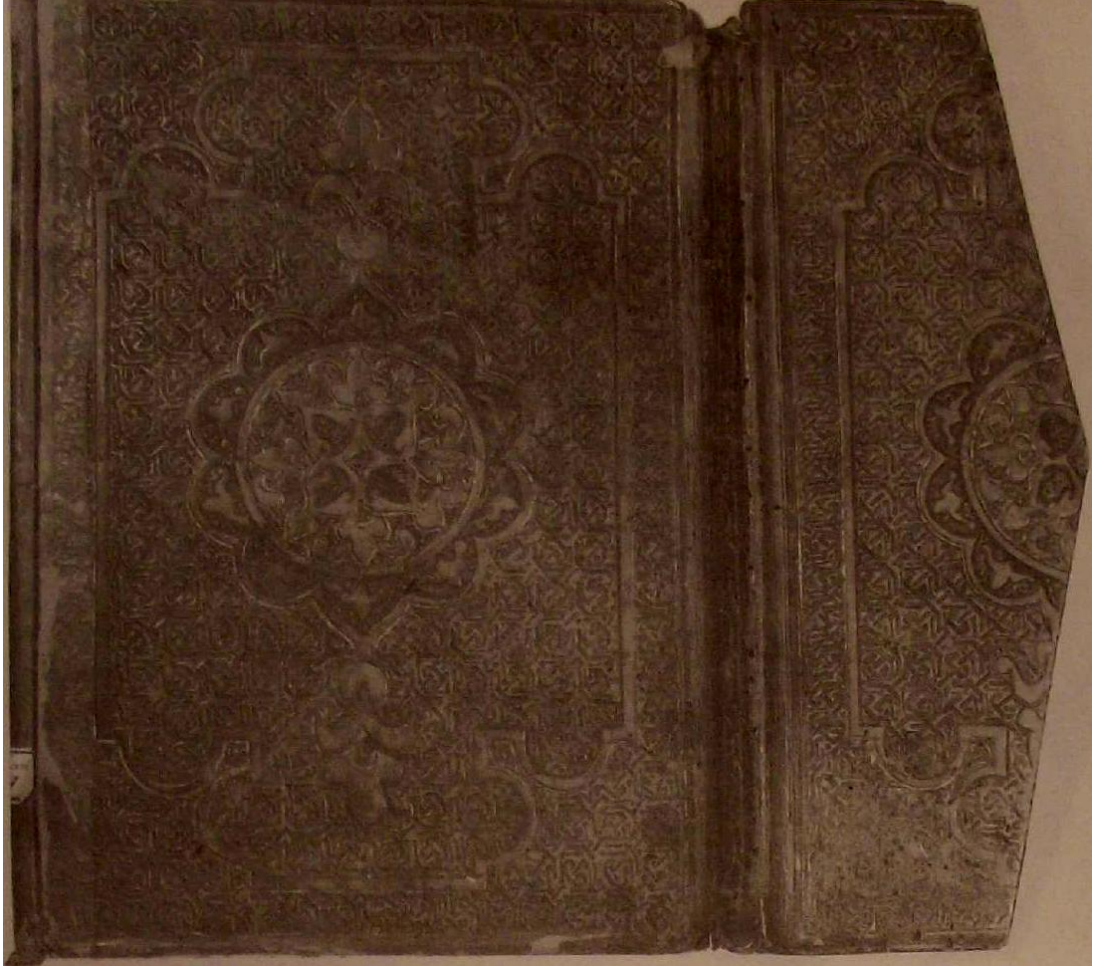

Res-267: Selçuklu/1196 (Zeren Tanındı, OİC, R.58)

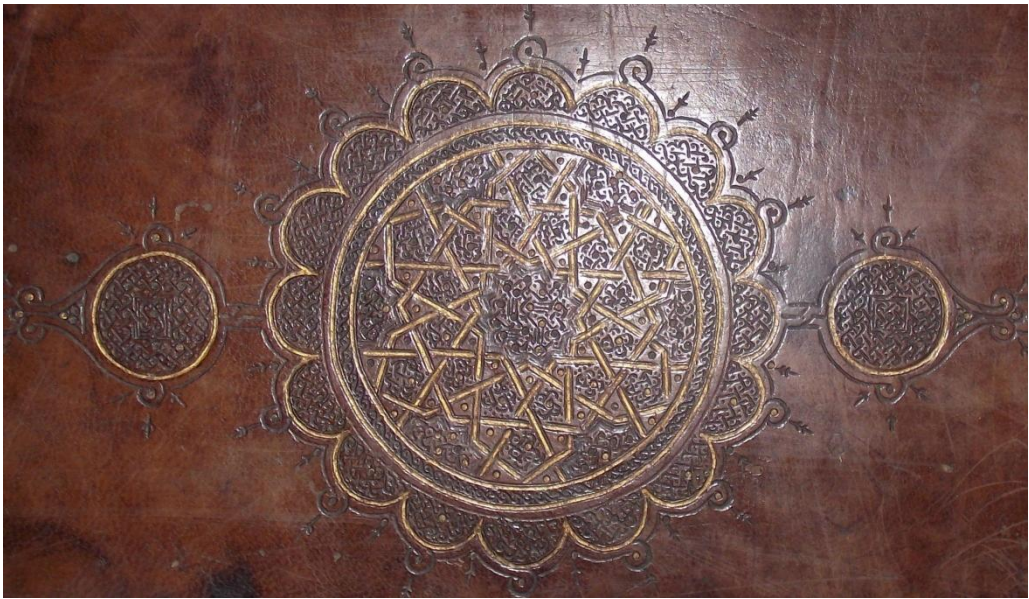
³²⁵ Chicago Kat.no. 51/15. yüzyıl sol ve sağ kapakta, s.157; Chicago kataloğundan başka örnekler için bkz: Kat. 52/14. yüzyıl, sol kapakta-Mücellid Mahmud cildi, s.161; Kat. 55/14-15. yüzyıl, sol kapakta, s.165; Kat. 56/14-15. yüzyıl, sol kapakta s.168; Kat. 62/14-15. yüzyıl, sol kapakta, s.177; Kat. 65/15.yüzyıl, sağ kapakta s.182; Kat. 73/14-15. yüzyıl, sol kapakta, s.195

³²⁶ Zeren Tanındı, "Ortaçağ İslam Ciltleri", a.g.e., s.121, res.5

³²⁷ Zeren Tanındı, a.g.m., res.28, s.144; Ayrıca bkz. a.mlf. "15th-Century Ottoman Manuscripts and Bindings in Bursa Libraries", *Islamic Art-IV*, s.166, fig.16, İnebey HÇ-481/M.1441-42, M.1435 tarihli başka bir örnek için fig.28, 173; Bu formun Memlük sultanı Farac için 1410'da yapılmış bir örneği olan şemse merkezi mühr-ü süleyman içeren kapak için bkz: Ruby-Tanıdı, a.g.e., s.10

Res-268: Memlük/14. yüzyıl başları (Zeren Tanındı, OİC, R.28)

Res-269: HSA-91 Memlük/14. Yüzyıl (HGB.2013)

14-15. yüzyıl aralığında sıklıkla karşımıza çıkan bu tasarım, daha çok Memlük ciltlerinde görülmektedir. Hacı Selim Ağa Kütüphanesi 91 no.da kayıtlı Carullah Mahmud ez-Zemahşerî'nin “Kitabü'l-Keşşâf” isimli eseri (**Res.269,270**) bu dönemin en güzel örneklerindedir. Yuvarlak şemse içi on iki kollu yıldız ve yıldızdan türeyen kollardan oluşan şemse, etrafında dilimli yuvarlaklar ile çevrelenmiş ve dilimlerin içi girift bezeme ile doldurulmuştur.

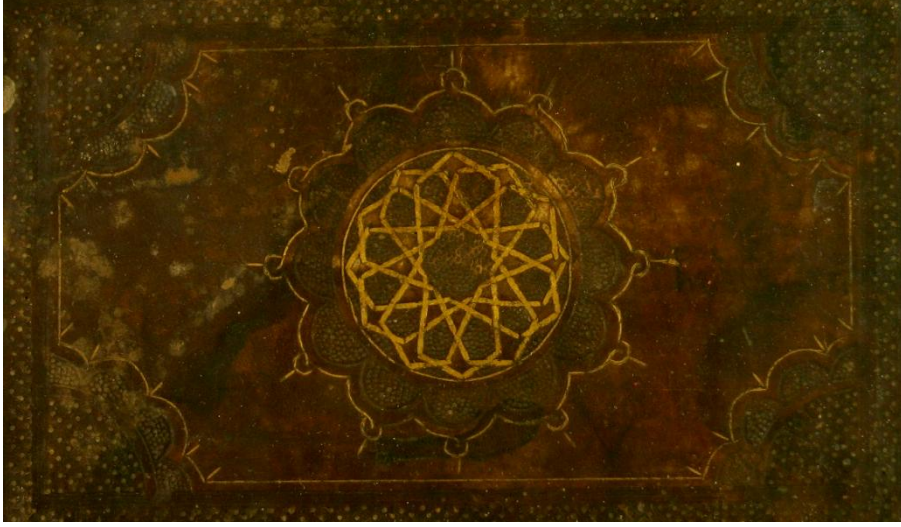
Res-270: HSA-91 Memlük/14. Yüzyıl (HGB.2013)

Bu tasarımın heykel bir örneği Bursa TIEM’de bulunmaktadır. Memlük Sultanı Berkuk’un Yıldırım Bayezid’e hediyesi olan bu Kur’an’ın yuvarlak şemse içi geometriktir ve dilimleri ikişerli geçmeli olarak yapılmıştır. Şemseden çıkan daire biçimli salbekler uçlarda armudi palmet şeklindedir. 781-82/1380 tarihli³²⁸ bu eser, Memlük ciltlerinin en güzel örneklerindedir.³²⁹ Hacı Selim Ağa-91 no.daki eser ile

³²⁸ Zeren Tanındı, “The Arst of The Book..”, **a.g.e.**, s.224, fig:7, s.234; Ayrıca bkz: Türk ve İslam Eserleri Müzesi, İstanbul 2002, s.224

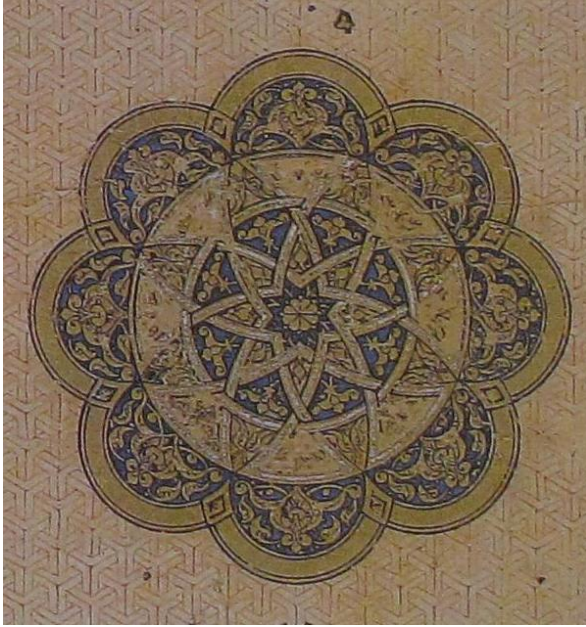
³²⁹ Bu Kur’an ile ilgili detaylı bir değerlendirme için bkz; Bengi Çorum, “Sultanların Kur’an-ı Kerim’i”, **Müze-Gazete**, s.2-3, Müzeler Haftası, 18-24 Mayıs, Bursa 1995; Hüseyin Gürsel Bilmiş, “Yıldırım Bayezid’e Hediye Edilen Memlük Kur’anı”, **Sultan Yıldırım Bayezid Han ve Dönemi** (Sempozyum Bildiriler Kitabı), Ed. Sadettin Eğri, 2013, s.465-483

Bursa TİEM'deki Memlük Kur'anı haricinde başka bir ciltte de bu şemse tasarımı, köşebentlerde $\frac{1}{4}$ oranında kullanılmıştır (**Res.271**). Bu özellikleri itibariyle sayılan son üç cilt dikkate değerdir.

Res-271: SK-SE.2585 (tarihsiz)

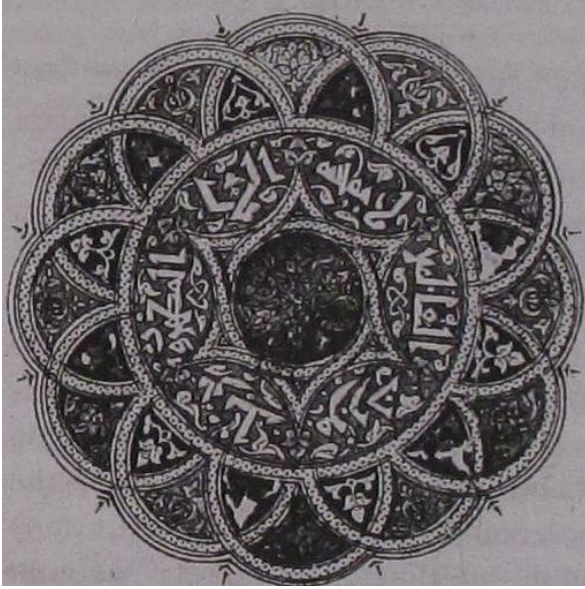
Res-272: Memlük tezhib örneği. 1306-1310 (James, s.53)

Anadolu-Memlük-İran coğrafyası yazmalarının tezhip tasarımlarında da sözünü ettiğimiz şemse formunun nadide örnekleri görülmektedir. Bunlardan biri M.1306-1310 tarihli, Memlüklü müzehhib Muhammed ibn Mübâdir'in tezhiplendiği bir eserin tezhibidir.³³⁰ Geometrik ve bitkisel bezemenin birlikte görüldüğü bu tezhip tasarımı (**Res.272**) ciltlerde görülenler ile oldukça benzerdir.

³³⁰ David James, **Qur'ans of the Mamluks**, s.53, fig.28 (Kat.no:4); İnebey Kütüphanesinden 821/1419 tarihli bir eserin hatime tezhibi için bkz. UC-642

İlhanlı tezhiplerine örnek olan 739/1338-39 tarihli bir eserin³³¹ tezhibinde de Bursa TİEM'deki Memlük Kur'an'ının yuvarlak şemse etrafı çift dilimli formu görülür

(Res.273). Kat. no: 23 UC-1096 Arka Kapak, Kat. no: 29 HO-274, ve Kat. no: 36 HO-318'in şemseleri de bu tasarımın diğer örnekleridir.

Res-273: İlhanlı tezhib örneği. 739/1338-39 (James, s.175)

KATALOG No: 22 HÇ-261 (Müellif Diktesi-Müellif Asrı 731/1331-Muhtemelen Mısır, Suriye)

Şemse: Yuvarlak şemse etrafı dilimli

Köşebent: Üçgen

Mikleb: içleri bezeli altıgen şemseli

Sertab: Orijinal değil

Kenar suyu: Rumili palmet

İç Kapak: Yan kağıtla kaplı

Yayınlanmamıştır.

³³¹ David James, **Qur'ans of the Mamluks**, s.175, fig.123b; Bu tasarımın tezhip örnekleri için bkz: Zeynep Demircan Aksoy, **a.g.t.**

Katalog No: 23 (Res: 274- 280)

Bulunduğu Derme ve D. No: Ulucami-1096

Eserin Adı: et-Tebyîn

Müellifi: Kivâmü'd-din Emîr Kâtib (Lütfullah) b. Emîr Ömer Amîd el-İtkânî (685-758/1286-1356)

Mücellid İmzası:

Hattat: Muhammed b. Hacı İbrahim b. İman

İstinsah Tarihi: 739/1339 Müellif Asrı-Müellif Diktesi

Ölçüsü: 237x155 174x110

Yazı türü: Nesih

Dili: Arapça

Sayfa sayısı: 161

Satır sayısı: 25

Genel Özellikler: Fıkıh usulü konulu bu eser, Hanefi âlimlerden 644/1247 yılında ölen *el-Ahsiketî*'nin "*El-Müntehâbü fî Usûli'l-Mezheb*" adlı eserinin Türkistanlı âlim Kivâmü'd-din İtkânî tarafından yazılmış şerhidir.³³² Ketebe kaydında *Kivâmü'd-din İtkânî*'nin henüz hayattayken *Muhammed b. Hacı İbrahim b. İman*'a istinsah ettirdiği anlaşılan (bu ifade ketebe kaydı sayfasının-161b- 10. satırından itibaren geçiyor.) bu eserin istinsah tarihi 739/1339'dur. Bu satırlardaki bir başka önemli bilgi ise eserin, müellifi tarafından Tüster'de (Horasan) 716/1316 tarihinde Berat gecesinde (bu bilgi 12. satırda geçiyor.) bitirildiğidir.³³³ Bütün bu bilgilerden bu kitabın *müellif asrı* bir eser olduğu ve müellif tarafından bizzat istinsah ettirildiği ortaya çıkmaktadır.

Başından boş olan üç varakta eser ismine dair küçük notlar ile temellük kayıtları ve mühürleri bulunmaktadır. Eserin "*Mustafa bin Ahmed*"e ait Receb 917/Eylül-Ekim 1511 tarihli intikal kaydı ve "*Şehzâde Mehmed el-Merhum eş-şeyh Receb?*" adına bir mühür kaydı boş olan üçüncü sayfadadır. Eserin başladığı ilk

³³² Keşf, c.4, s.1477.

³³³ Keşf'te bu ifadeyi doğrulayan bilgi için bkz: a.y.

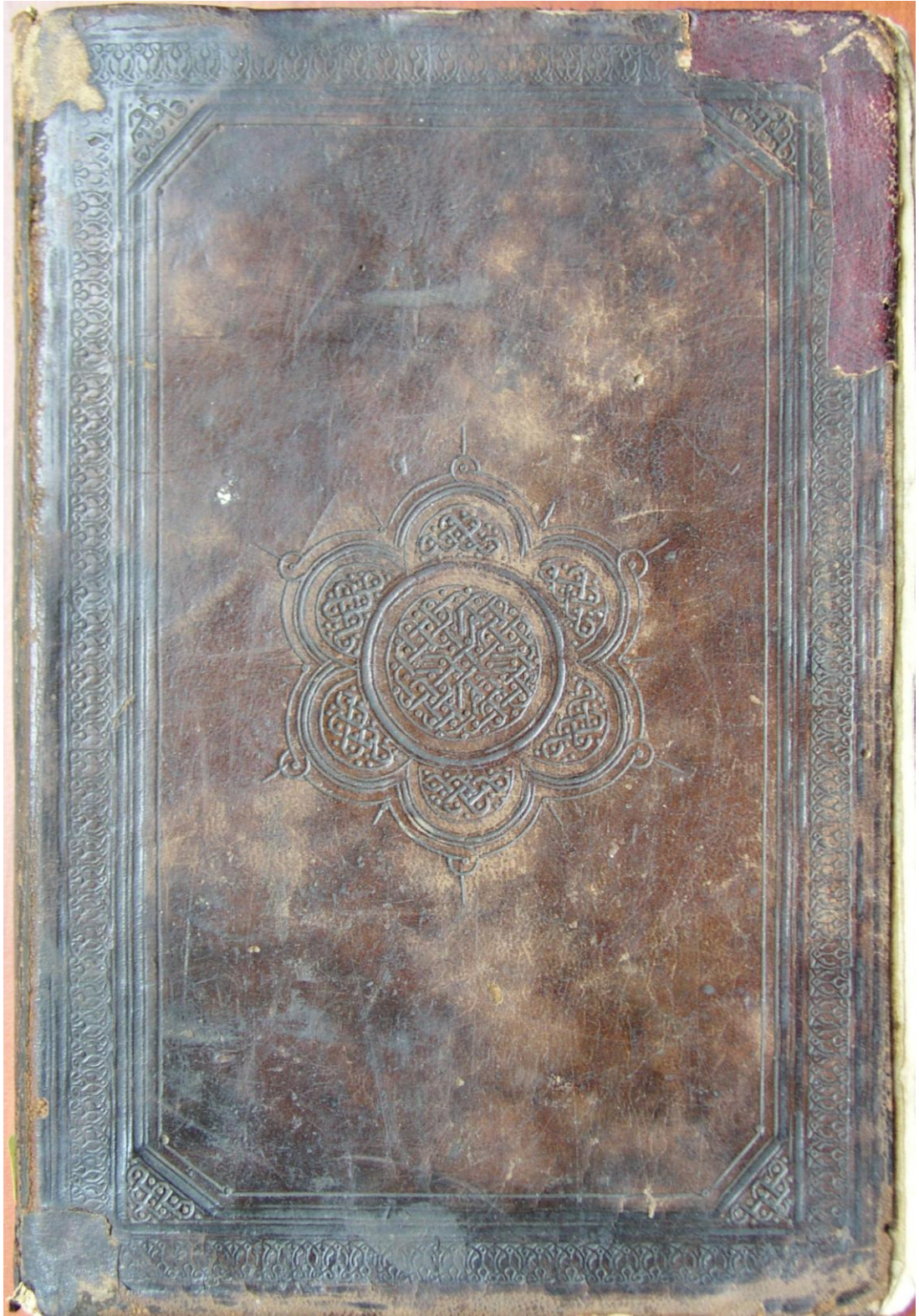
sayfada ve sonraki sayfa aralarında 1200/1786 tarihli, Münzevi Abdullah Efendi'nin Ulucami kütüphanesine ait vakıf mührü vardır.

Her iki kapağı farklı süslemeye sahip olan eserin kapaklarının kenar kısımları tahrib olmuştur. Alt kapak üst kenarı farklı bir renkteki deri ile tamir edilmeye çalışılmıştır. Sırt kısmında da aynı şekilde tamir emareleri görülmektedir. Her iki kapakta deri üzerinde irili ufaklı çizikler, lekeler ve aşınmalar mevcuttur. İç kapaklar siyah renk düz sahtiyan ile kaplıdır. Eserin son sayfasındaki izler, iç derinin kağıdı zamanla yakması nedeniyle ki bu da kapakların değiştirilmediğini yani özgünlüğünü göstermektedir.

Sayfa içlerinde kurt yenikleri mevcuttur ve bunlar basitçe üzerleri başka bir kağıtla yapıştırılarak tamir edilmeye çalışılmıştır. Siyah mürekkep ile yazılan eserde konu başları ve başlıklar koyu siyah ve kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Dörtlü formalar, iki duraklı olarak dikilmiştir. Sirazesi dağınık olan eserin miklebi de kaybolmuştur.

Res-274: UC-1096 Arka kapak şemse detay

Res-275: UC-1096 Arka kapak

Res-276: UC-1096 Ön kapak

Res-277: UC-1096 Ön kapak şemse detay

Cilt Özellikleri:

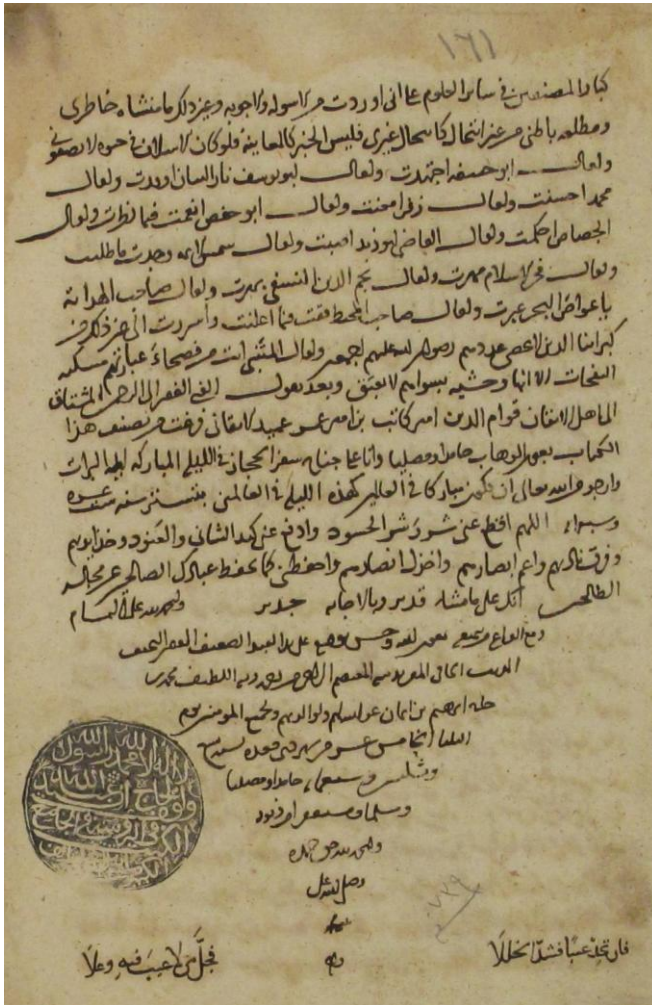
23.7x155 cm ebatlarındaki kapakların sadece şemseleri farklı yapı ve özelliklerde olup, kenar suları, köşebent yapıları ve bezemeleri her iki kapakta da aynıdır. Arka kapak şemse içi daire çapı 2.8 cm.dir (**Res.274,275**). Bu daire, tek sıra ince cetvelden sonra kalın bir çizgi demiri aleti ile geçilerek kapatılmış ve dairenin hemen dışına altı adet dilimli yarım daire geçilmiştir. İçteki yuvarlak kısmın içi zencerek çivileri ile girift tarzda bezenmişken, dıştaki dilimlerin içleri örgülü olarak yapılmıştır. Bütün aralıklar da nokta demiri aleti ile doldurulmuştur. En dışa geçilen cetvel, dilimlerin dış ortasında düğümler meydana getirecek şekilde yapılmıştır (**Res.274**). Salbeksiz şemse formunu tek sıra ince bir cetvel kapatmıştır. Bu hattan sonra kalın çizgi demiri aleti ile iki sıra halinde tahrir geçilmiştir. Kenar suyundan sonra da aynı şekilde iki sıra tahrir geçilerek tasarım tamamlanmıştır.

Katalogda ve taranan diğer bütün yayınlarda sadece Chicago Oriental Institute'deki bir eserde³³⁴ (Res.280) görülen kenar suyu bezemeleri her iki kapakta da aynıdır (Res.278).

Res-278: UC-1096 Kenar suyu detay

Res-279: UC-1096 Ketebe sayfası

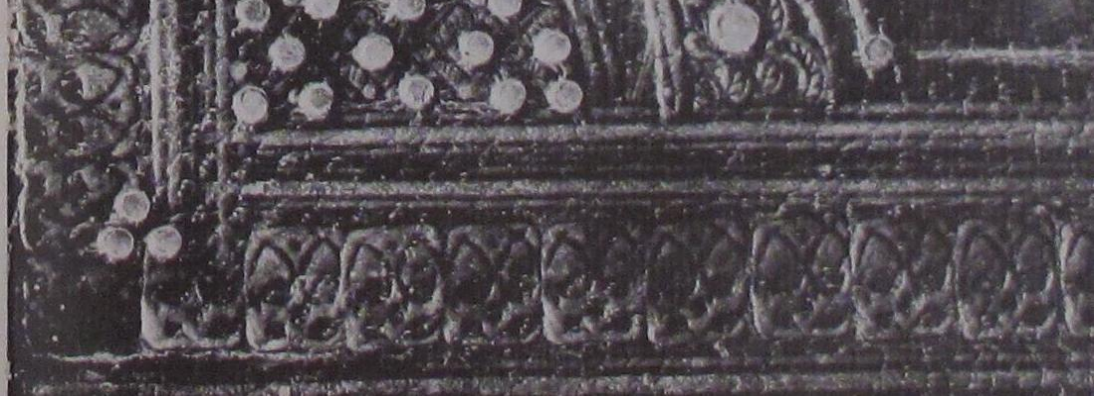
Ön kapakta (Res.277) 1.8 cm çapında altı yarım daire ve altı kollu yıldız mevcuttur. Merkezde altı yapraklı bir penç vardır. Şemseyi çevreleyen cedveller arka kapak ile aynıdır (Res.276) Köşebentler de her iki kapakta aynıdır.

Değerlendirme:

Ön kapak şemsesi ile ilgili değerlendirme daha geniş bir şekilde 37 no.lu katalogda (UC-273/H. 8.asır sonları), arka kapak şemsesinde görülen ise bir önceki katalogda değerlendirilmiştir.

³³⁴ Chicago kat.no.65, s.181

739/1339 istinsah tarihli ve müellif tarafından dikte ettirilen (**Res.279**) elimizdeki bu eser, 13-14. yüzyıl aralığında yaygın bir uygulama olarak görülen, kapakları farklı şemselerle bezeme anlayışına güzel bir örnektir.

Res-280: COI A.12032-B (I.B.B,s.181)

KATALOG No: 23 UC-1096 (Müellif Asrı-Müellif Diktesi 739/1339-Muhtemelen İlhanlı)

Şemse: Altı dilimli yuvarlak-Altı dilimli iç içe altı kollu yıldız

Köşebent: Örgülü

Mikleb: -

Sertab: -

Kenar suyu: Bitkisel

İç Kapak: Sade bırakılmıştır.

Yayınlanmamıştır.

Katalog No: 24 (Res: 281-291)

Bulunduğu Derme ve D. No: Hüseyin Çelebi-777

Eserin Adı: Kitâb el-Mağâzî (2. cild)

Müellifi: Yahya b. Said (İbn Ferruh et-Temimî el-Kattan el-Basrî (öl.198/813)

Mücellid İmzası: “Amel-i Emin”

Hattat: İbrâhîm b. Muhammed b. Ali İbn-i Muhammed el-Cezerî

İstinsah Tarihi: 756/1355

Ölçüsü: 218x155-168x118

Yazı türü: Nesih

Dili: Arapça

Sayfa sayısı: 223

Satır sayısı: 19

Genel Özellikler: Kitâb el-Mağâzî'nin 2. cildi olan bu eser, 223b'deki ketebe kaydına göre 756/1355 tarihinde “İbrâhîm b. Muhammed b. Ali İbn-i Muhammed el-Cezerî” -müstensih adı, demirbaş ve tespit fişi kayıtlarında “el-Hazerî” olarak yanlış okunmuştur- tarafından istinsah edilmiştir. Demirbaş kayıtlarında ve tespit fişlerinde müellif adı yoktur. Vakıf kayıtlarının ve iki mührün olduğu 1a'da Hüseyin Çelebi'nin 1086/1675 tarihli vakıf notu ve mührü, “Muhammed b. Mahmud el-Fâsî” adına bir temellük kaydı mevcuttur. Okunamayan diğer bir mühür haricinde, sayfanın üst kenarında tahribatlı bir kısımda silik fakat okunabilen ufak bir notta “magaziye (min) kattân” ve İnebey Kütüphanesi mührü altında da “Tarihden magazi-i Rasulullah a.s” ifadesi geçmektedir.

Eser adından araştırılan Keşf'te bu isimle yazılan altı eser olduğu görülmüştür. Bunların müelliflerinden biri de *Yahya b. Said*'dir³³⁵ (“*Ebû Saîd Yahyâ b. Saîd b. Ferrûh el-Kattân et-Teymî el-Basrî*”³³⁶). Hakkında çok az bilgi bulunan bu müellifin, hadis rivayet edenlerin güvenilirliği konusunda araştırma yapıp bunları

³³⁵ Keşf, c.3, s.1163

³³⁶ Ramazan Özmen, “Basralı Meşhur Muhaddis Yahyâ B. Saîd El-Kattân'ın Hadis İlmindeki Yeri”, *Dicle Ünivesitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.9, sy.2, s.61-90, 2007 (<http://www.dicle.edu.tr/Contents/0580005f-1824-4316-aaab-73e6316fb48b.pdf>)

derleyen ilk âlimlerden olduğu anlaşılmaktadır.³³⁷ "*Kitab el-Mağazi*", Hz. Peygamber'in gazvelerini anlatmaktadır ve uhud bahsinin devamını içermektedir.

Konu başları ve metin siyah mürekkep ile abadi kağıtlara yazılmıştır. Sayfa üzerlerindeki küçük yırtık ve kopuklar, küçük kağıtlarla yapıştırılmak suretiyle tamir edilmeye çalışılmıştır. Beşli derlenen formalar iki duraklı olarak dikilmiştir. Şirazesı ise kısmen sağlamdır. Eserin her iki kapağı kenarlarından biraz tahrib olmuştur. Sırttan tamir gören eserin deri yüzeylerinde çizikler vardır. Mikleb ve Sertab yoktur. Kapak içleri soğuk baskı ince kıvrım dallı rumilerle bezeli tıraşlanmış ince deri ile kaplıdır. Buradaki bezemelerin izlerinin eserin yan kağıdına çıkması, kapakların özgünlüğünü göstermektedir.

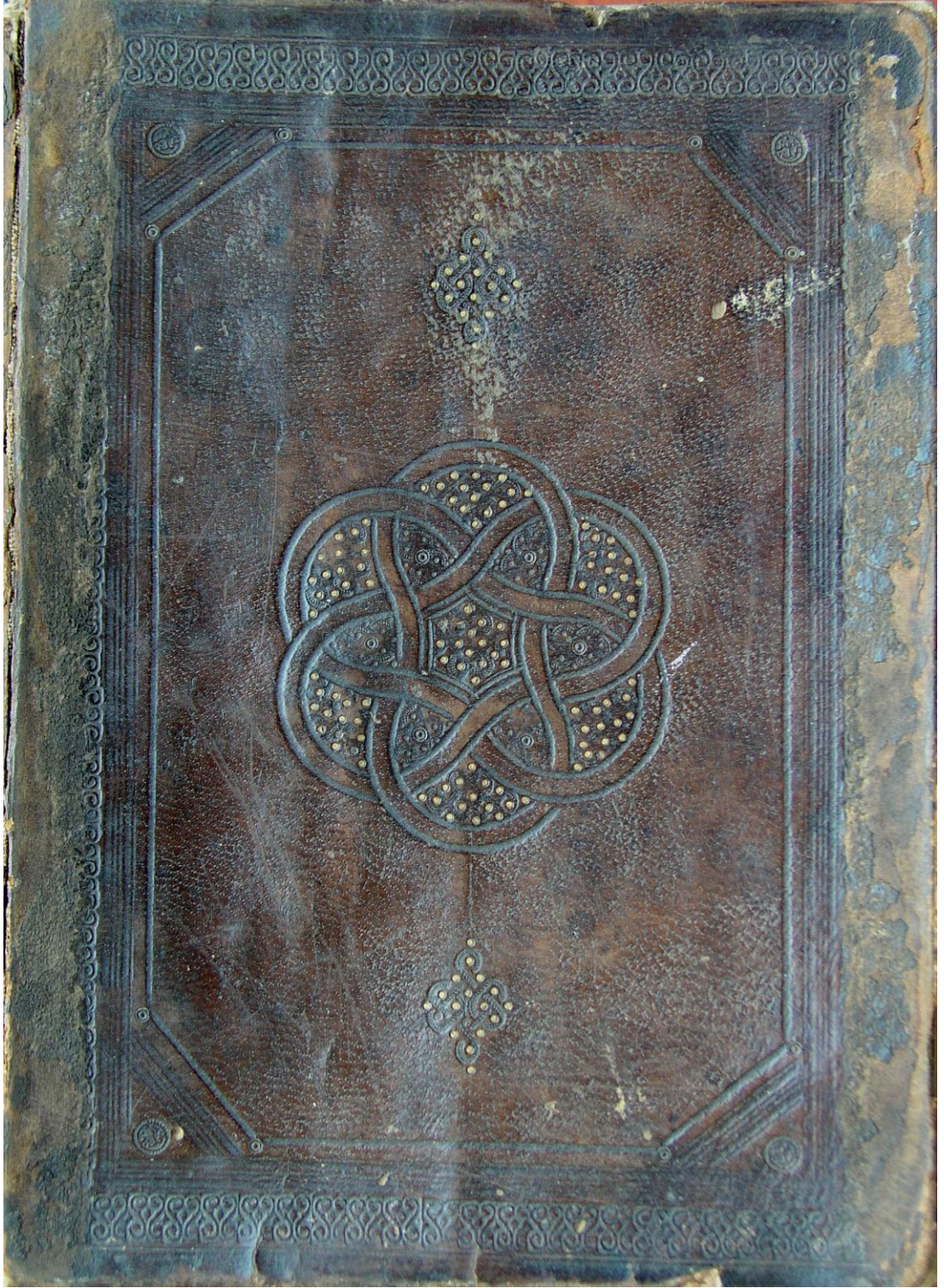

Res-281: HÇ-777 Mücellid imzası Res-282: HÇ-777 Kenar suyu detay

Res-283: HÇ-777 İç kapak deri üzeri soğuk baskı rumili bezemeler

³³⁷ Keşf, c.2, s.492; Ayrıca Bkz: Bekir Tatlı, **Hadis Tekniği Açısından Cibril Hadisi Ve İslâm Düşüncesine Yansımaları**, Ankara Üniversitesi SBE., (Basılmamış) Doktora Tezi, Ankara, 2005, s.321-322

Res-284: HÇ-777 Arka kapak

Cilt Özellikleri:

21.8x15.5 cm ebatlarında kapaklar aynı karakterdedir. Oldukça kaba bir tamir geçirdiği, bütün kenar suyunu kapatan siyah deri parçalarından anlaşılmaktadır (**Res.284**). Şemse merkezi, çift tahrirle oluşturulan iç bükey halkaların birbirini kesmesiyle meydana gelen iç bükey altıgenden oluşur. Altıgeni, altı kollu yıldız kapatır. Formun sonunda, aynı zamanda dilimli forma da benzeyen fakat içbükey halkaların birbiri içlerinden geçerek oluşturduğu 7 cm çapında bir tasarım ortaya çıkmaktadır. Hatların birbirini kestiği yerlerde oluşan iç bölümler ve yıldız kolları içleri biçimli üzerleri taralı çivi aletleri ve nokta demiri aletiyle noktalanmış ve içleri de altınla boyanmıştır. Salbekler de aynı aletlerle örgülü formda yapılmış ve içleri altınlanmıştır (**Res.285**).

Res-285: HÇ-777 Şemse ve Salbek detay

Şemseyi oluşturan tahrir, kenarlarda ilkin tek sıra olarak geçilmiştir. Daha sonra çizgi demiri aletiyle çift sıra geçilerek kenar hatları meydana getirilmiş ve köşebentler üçgen şeklinde oluşturulmuştur (**Res.284**).

Mücellid Emin'in mührü de üçgen köşebentlerin içlerine birer adet vurulmuştur (**Res.281**). Cildin kenar suyu (**Res.282**) ters-düz palmet dizisi şeklinde yapılmıştır. Eserin milkeb ve Sertab kısımları ise kaybolmuştur.

İç kapaklar, ince traşlanmış kahverengi deri üzerine soğuk baskı yöntemiyle, kalıpların ısıtılarak basılmasıyla meydana getirilen rumili kompozisyonlardan oluşmaktadır (**Res.283**).

Değerlendirme:

İnebey Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki nadir mücellit imzalı ciltlerden 756/1355 istinsah tarihli ve cildi de özgün olan bu eserde mücellit Emin'in³³⁸ mührü görülmektedir. HÇ-777'nin ciltlerinde uygulanan tasarım ve formun mücellitlerce birtakım farklılıklarla beraber kullanıldığını görmekteyiz. Ciltte görülen bu tasarımın salbeksiz olan bir benzeri, en-Nevevî'nin 745/1344 istinsah tarihli, Hadis konulu Riyazü's-Salihin adlı eserinin cildinde bulunmaktadır (**Res.286**).³³⁹

Res-286: BSB Cod. Arab 128-745/1344 tarihli eserin cildinden şemse detay

Bir diğer benzer örnek, Berlin İslam Eserleri Müzesi (IMEB) koleksiyonunda 1.847 no.ile kayıtlıdır³⁴⁰. Tasarım aynı olmakla birlikte, formdaki tek farklılık şemse merkezinde ve dilimlerin aralarında görülmektedir. Dilimlerin aralarına aletle tıgılı palmetler vurulmuş ve şemse merkezine altı yapraklı bir çiçek şekli yapılmıştır (**Res.287**). Oriental Institute koleksiyonunda bulunan bir diğer örnek ise bu formun salbekli olarak yapılanıdır³⁴¹ (**Res.288**). Tasarım ve işçilik olarak HÇ-777'nin benzeri olan bu eserde de, şemse yıldız kolları ve dilimlerin içlerinde, "X"lerden oluşan salbek ve üçgen köşebent içlerinde altın kullanılmıştır.

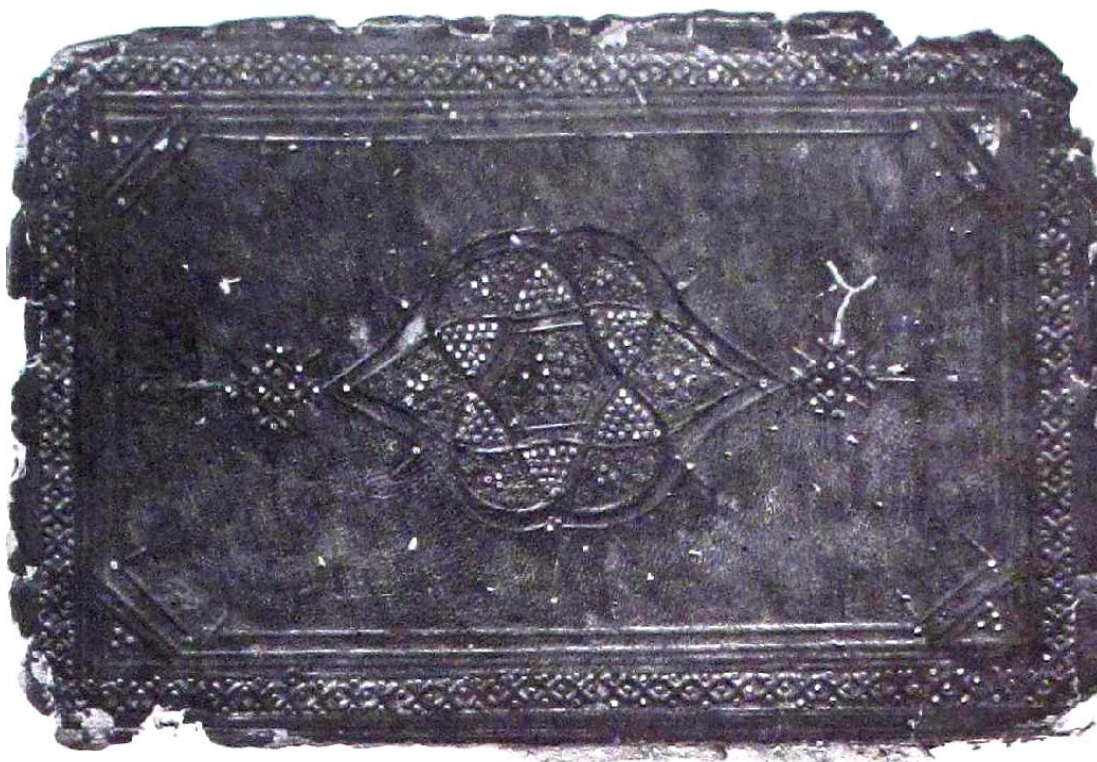
³³⁸ Emin mücellidin diğer eserleri için bkz. H. Gürsel Bilmiş, Mücellid İmzalı Ciltler ve Mücellitleri.

³³⁹ http://daten.digitale_sammlungen.de/~db/0003/bsb00037531/images/index.html?seite=1&fip=193.174.98.30

³⁴⁰ Chicago Kat. No.48, s.153

³⁴¹ A.g.k., No.50, s.154-155

Res-287: BÍEM-1.847(I.B.B, s.153)

Res-288: COI A.12138 (I.B.B, s.154-55)

Ortaçağ İslam ciltleri açısından adeta bir hazine olan Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Koleksiyonunda bulunan 1060 no.daki 789/1387-88 tarihli eserin iç kapaklarında aynı tasarım ve formu görmek mümkündür. Örgülü salbekli olarak yapılan bu şemsede, aletle dilimlerin araları doldurulmuş ve yıldız kollarının içleri de altınlanmıştır.

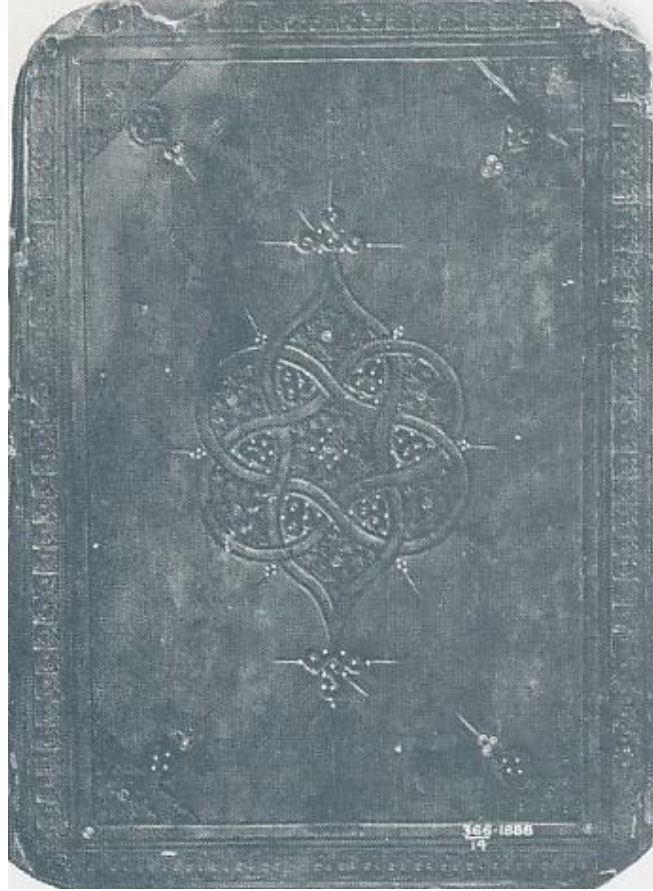
Res: 289 SK-AY.1060 Umm el-Ulûm adlı 789/1387-88 tarihli eserin iç kapağı

Victoria and Albert Museum'da bulunan fakat güney Arabistan-kuzey Africa/15. yüzyıl olarak geçen iki eserin³⁴² (**Res.290,291**) kapaklarının tasarımı da AY-1060 (789/1387-88) ile aynıdır. 15. yüzyıl olarak geçen bu eserlerin, diğer benzerleri ve katalogdaki 756/1355 tarihli HÇ-777'nin dikkate alınarak, Emin mücellidin yaşadığı tahmin edilen 14. yüzyılın ilk çeyreği ile üçüncü çeyreği arasında değerlendirilmesinin daha doğru olacağı düşünülmektedir.

³⁴² D. Haldane, **a.g.k.**, No.70, s.62, no.71, s.64

Res-290: VAM-366/6-1888
(Haldane, s.62)

Res-291: VAM-366/14-1888
(Haldane, s.64)

Sonuç olarak 756/1355 istinsah tarihli HÇ-777, 14. yüzyıl ciltçilerinden Emin mücellidin, daha önce tespit edilmiş olan diğer eserleri haricinde İnebey Yazma Eser Kütüphanesinde tespit ettiğimiz nadir imzalı ve özgün ciltlerinden biridir. Tasarım olarak sade fakat ince işçilikli bu ve benzer eserler, 14. yüzyıl boyunca görülmektedir.

KATALOG No: 24 HÇ-777 (756/1355-Muhtemelen Suriye)

Şemse: Armudî salbekli İçbükey Geçmeli halkalar-Altı dilimli-Altı kollu Yıldız

Köşebent: Üçgen

Mikleb: --

Sertab: --

Kenar suyu: Ters-düz palmet dizisi

İç Kapak: Deri üzeri soğuk baskı rumili bezeme

Yayınlanmamıştır.

Katalog No: 25 (Res: 292-295)

Bulunduğu Derme ve D. No: Haraççioğlu-321

Eserin Adı: Kitab el-Müştebeh min el-Esmâ ve'l-Ensâb

Müellifi: Şemseddin Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî ed-Dimeşkî (673-748/1274-1347)

Mücellid İmzası:

Hattat: İbrahim b. Muhammed b. Halil et-Trablûsî

İstinsah Tarihi: Rebiü'l-evvel 776/1374-Haleb (2. Nüsha: 785/1386-Kahire; 3. Nüsha: 818/1415)

Ölçüsü: 185x130 147x110

Yazı türü: Nesih

Dili: Arapça

Sayfa sayısı: 183

Satır sayısı: 19

Genel Özellikler: Demirbaş kaydında “*müellife okunmuş olan nüshadan mukabele edilmiş*” şeklinde not düşülen bu eser, keşf’te geçtiği şekliyle “*Hafız Şemseddin Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî ed-Dimeşkî*”³⁴³ adlı tarihçiye³⁴⁴ aittir. Kitap ve müellif adının yazılı olduğu 1a’da müellife dair birkaç nottan başka iki mühür bulunmaktadır. Silik bir mühür haricinde diğeri, 1163/1750 tarihli olup Münzevî Abdullah Efendi’ye aittir.

Üç risaleden oluşan kitapta ilk risale, kitabın esas metnidir. Kataloğa künyesi alınan ve 182a’daki ketebesine göre (*ferağ minhü mâ şerefe ? Haleb yevmü’s-selâse sâdis şehri’l-evvel sene sitte seb’in ve seb’amie İbrahim b. Muhammed b. Halil et-Trablûsî afallahü anha..*) “*İbrahim b. Muhammed b. Halil Trablûsî*”nin Haleb’te Rebiü'l-evvel 776/Ağustos-Eylül 1374 tarihinde kopyaladığı bu eser 183 varaktır. Diğer iki risale ise; biri “*İbrahim b. Muhammed b. Halil el-Halebî*”nin Kahire’de 785/1386’da kopya ettiği ve “*Muhammed b. Râfi b. Ebi’s-Salâm el-Misrî ed-Dimaşkî (öl.776/1374)*”nin “*Zeyl el-Müştebah*” isimli eseridir, üç varaktan oluşan sonuncusu

³⁴³ Keşf, c.1, s.148

³⁴⁴ A.g.e., c.3, s.898

da “*Sabt ibn el-Acemi el-Halebi (öl. 841/1437)*”nin 818/1415’de kopya edilen ve müellif asrı olan “*et-Tabyin li Esmâ el-MüdeLLisin*” adlı eseridir.

Eserin arka kapağı üç kenarından ve sırtından açık kahverengi deri ile tamirlidir. Ön kapak da aynı durumdadır. Koyu kahverengi sahtiyan deri ile kaplı her iki kapakta bazı lekeler görülmektedir. Şirazesı dağılmış olan eserin formları dörtlü derlenmiş ve iki duraklı olarak dikilmiştir. Konu başlarında kırmızı, metinde ise siyah mürekkebin kullanıldığı eserin sayfa kenarlarında da pek çok açıklama metni bulunmaktadır. Mikleb ve Sertab kaybolmuştur.

Res: 292 HO-321 Ön kapak

Cilt Özellikleri:

185x130 ebatlı kapakların bezemeleri aynı karakterdedir (**Res.292**). Merkezde görülen yuvarlak şemse 3.4 cm. çapındadır. Çizgi demiri aletiyle yapılan şemse, iç içe iki daireden oluşmuştur (**Res.293**). İçteki dairenin içi, yıldız motifli zencerek aletleriyle yapılmıştır. Bunun ortasına vurulan iri altın kakmalar, şemsenin dıştaki dairesini oluşturan hattın etrafına geçilen tıgılı palmetlerin saplarında, köşebentlerin kenarlarında ve en dıştaki çizgi demiri tahrirlerinin kesişme noktalarında da görülmektedir.

Res-293: Şemse detay

Şemseyi çeviren ve üç kanallı çizgi demiri aletiyle yapılan tahrirden sonra beş sıra ince-kalın cedveller çekilmiştir (**Res.292**). Köşebent kısımları üçgen formu ve iki yanı uçları tıgılı palmet bezeli olup içlerine küçük-büyük kakma aletleri vurulmuştur (**Res.294**). İri kakmalar altınlıdır

Res-294: Köşebent detay

Cildin kenar suyunu oluşturan motif, dışa dönük dört yarım altıgenden oluşan bir formda zencerek aletiyle yapılmıştır (**Res.295**).

Aynı form kat. no.7 HO-83'de (653/1255) görülmektedir.

Res-295: HO-321 Kenar suyu detay

Değerlendirme:

Bu şemse biçiminin pek çok farklı forma kaynaklık etmesi söz konusudur. Tek daireden oluşan biçimleri (4-HÇ-641-13. yüzyıl-, 8-HO-1454-657-1258-, 9-HO-485-695/1296 Kirman-, 11-HO-424-14. yüzyıl-, 15-HO-682-Ömer ed-Dımeşki cildi -14. yüzyıl-, 27-HÇ-164-14. yüzyıl-) ya da iki daireden oluşan biçimleri (16-UC-1126-13. yüzyıl sonları 14. yüzyıl başları, 22-HÇ-261-731/1331, 31-HO-450-14. yüzyıl sonları- yaygın bir şekilde görülürken, diğer şemse biçimleri de (Dilimli, geçmeli-dilimli, etrafı dilimli iç içe yuvarlak şemse, etrafı palmetli-tıgı v.b.) buradan türemiştir denilebilir. Her iki kapağın kenar suyunda görülen bezeme, kat. no: 7 HO-83'de -653/1255- değerlendirilmiştir.

Kitabı oluşturan risalelerin istinsah tarihleri ve yerleri dikkate alınır, eserin üç risaleden oluşmasının ve sırtının birkaç kez tamir geçirmiş olmasının sebebi anlaşılır. Eserin orijinal halini içeren birinci nüshaya daha sonra eklemeler yapılmış ve bunun için eser sırtından sökülerek diğer iki risale zamanla eklenmiştir. Bu durumu dikkate alarak eserin cildinin, nüshanın istinsah tarihi ve yeri olan 776/1375'te Haleb'de yapılmış olması düşünülebilir.

KATALOG No: 25 HO-321 (R.evvel 776/Ağ.-Eyl.1374 Haleb– Cilt: Muhtemelen Haleb)

Şemse: İç içe iki daireden oluşan yuvarlak şemse

Köşebent: Üçgen köşebent

Mikleb: --

Sertab: --

Kenar suyu: Dışa dönük dört yarım altıgenlerden oluşan bir formda

İç Kapak: Tamirler nedeniyle kapatılmıştır.

Yayınlanmamıştır.

Katalog No: 26 (Res: 296-304)

Bulunduğu Derme ve D. No: Hüseyin Çelebi-167

Eserin Adı: el-Minhâc fî Şerhi-i Sahîh-i Müslim b. el-Haccâc

Müellifi: Ebu Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî (631-677/1233-1278)

Mücellid İmzası: “Amel-i Emin”

Hattat: Ebu Bekir b. Edhem el-Basrî

İstinsah Tarihi: 786/1385

Ölçüsü: 266x187 196x131

Yazı türü: Nesih

Dili: Arapça

Sayfa sayısı: 174

Satır sayısı: 21

Genel Özellikler: Hadis konulu olan bu eser, Müslim'in Sahih'inin Ebu Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî tarafından yapılan şerhidir.³⁴⁵ Ketebe kısmında müellif adı, "*Allame Muhyiddin Yahya b. Şeref en-Nevevi*" olarak, zahriye de ise kitab adının altında "*Müfti el-Müslimin Nasuhiddin Ebi Zekeriyya Yahya b. Şeref b. Hasan b. Hüseyin b. Muhammed en-Nevevi*" olarak geçen eser, 786/1385'de "*Ebu Bekir b. Edhem [es-seyyid] el-Basrî*" tarafından kopya edilmiştir. Burada geçen ifadeye göre Nevevi eseri cemaziyel evvel'in 23. günü 675 (2 Kasım 1276) yılında bitirmiştir.

Eserin zahriye ve son sayfasında pek çok mühür vardır. Bunlardan okunabilen aynı vakıf mühürlerinde "*el-vâsikü'l-mülk el-Fakir Muhammed b. Abdülfettah*" ismi geçmektedir. Son sayfadaki diğer bir mühürde ise Hüseyin Çelebi'nin adı geçerken, zahriyedeki bir başka temellük kaydında da "*Muhammed b. Abdurrahman.. fî darü'l-makam-ı bi-izzet ve kirâm..*" ibaresi geçmektedir.

Eserin kapakları kenar kısımlarından kısmen tahrib olsa da bezeme durumu gayet iyidir, yalnız deri yüzeylerinde belirgin siyah lekeler yoğun olarak alt kapakta bulunmaktadır. Zahriye sayfasında bıraktığı izlerden mikleb ve sertabın kaybolmuş olduğu anlaşılmaktadır.

³⁴⁵ Keşf, c.4, s.1502

Abadi aharlı beyaz kağıda yalnızca siyah mürekkep ile yazılmış eserin beşli formları iki duraklı olarak dikilmiş ve şirazesı ise tamamen dağılmıştır. Deri üzerinde ve sırtında herhangi bir tamir izi görünmemektedir. Kapak içleri pek harika soğuk baskı bitkisel bezemeli deri ile kaplıdır. Bezemelerin izleri de son yaprağa belirgin şekilde çıkmıştır.

Res-296: HÇ-167 Mücellid imzası: Amel-i Emin

Res-297: HÇ-167 Şemse detay

Res-298: HÇ-167 Ön kapak

Cilt Özellikleri:

Aynı karakterdeki her iki kapağın ölçüleri 26.6x18.7 cm.dir. Kapaktaki tasarımın merkezinde, etrafı tıgılı palmetli bir şemse görülmektedir (**Res.298**). Şemsenin her iki ucundaki salbekler,   şekilli zencerek çivileri ile örgülü formda yapılmıştır. Merkezde, baklava dilimi şekli oluşturacak biçimde kare formunda aralıklı bırakılan bezemesiz deri üzerleri altın kakma aleti ile şekli geçilerek aralara da formulu zencerek aleti ile bezemeler yapılmıştır (**Res.297**).

Şemse ve salbekleri çevreleyen iki sıra cedvelin köşebent kısımlarındaki birleşme yerlerinde, aletle yapılan kakma altın ve tıgılı palmetler bulunmaktadır. Bu cedvel sırasını, kalın bir çizgi demiri aletiyle yapılan tahrir takip eder. Üçgen biçiminde yapılan köşebentlerin içleri (**Res. 299**) mücellid Emin'in imzasını içeren üç adet mühür (**Res.296**) ve nokta demiri aletiyle yapılan noktalar ile doldurulmuştur.

Res-299: HÇ-167 köşebent detay

Köşebentlerden sonra formulu zencerek aletiyle yapılan kenar suyu, araları dört yapraklı çiçek ve birbirine bakan palmetler şeklinde bir dizi meydana getirmiştir (**Res.300**). Kenar suyundan sonra zemin 0.5 cm boş bırakılmış ve tasarım tek sıra geçilen son bir cedvel hattı ile tamamlanmıştır.

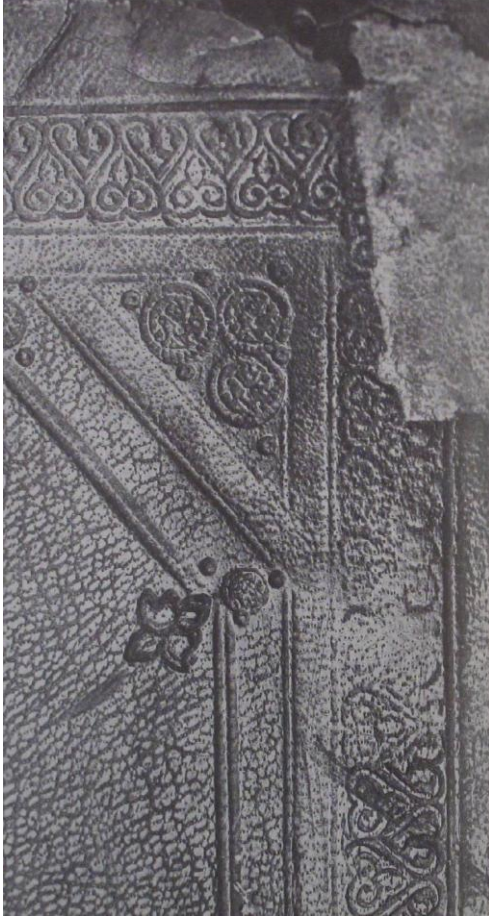
*Res-300: HÇ-167
Kenar suyu detay*

Son olarak kapakların iç kısımları dikkat çekicidir. 15. yüzyıla kadarki süreçte hemen hemen bütün imzalı-imzasız cildlerde görüldüğü gibi, burada da mücellid Emin, motifleri içeren dişi blok kalıpları, ince traşlanmış açık kahverengi deri üzerine soğuk baskı tekniği ile ısıtarak basmıştır (**Res.301**).

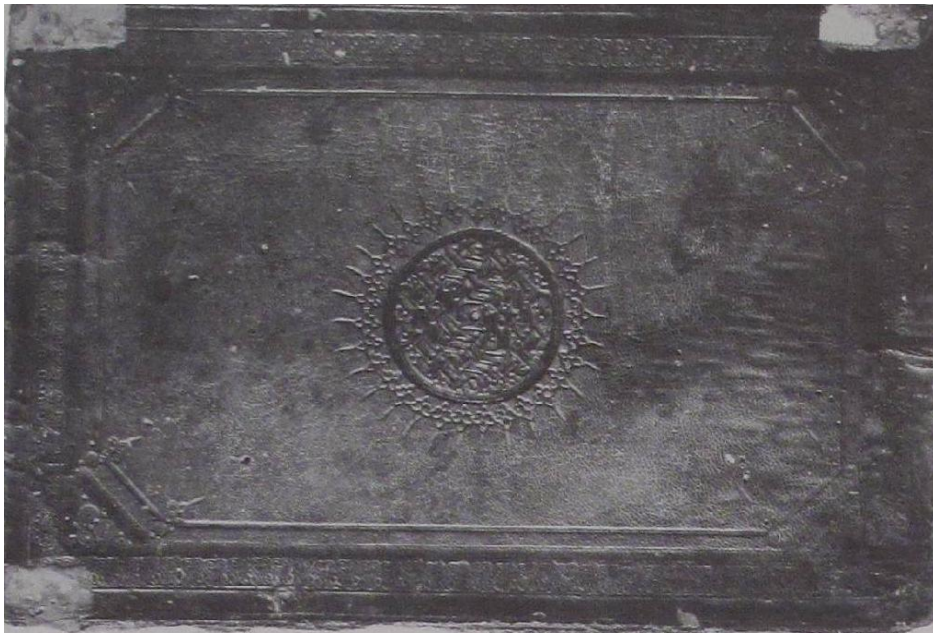
Res-301: HÇ-167 İç kapaklar üzerinde görülen bitkisel bezeme

Değerlendirme:

Katalog no: 16 ve 25’de görülen kapak tasarımına oldukça benzer olan bu cilt, Emin mücellidin bir eseridir. Bu kapakta görülen şemsenin farklılığı, etrafının palmet ve tığlarla bezenmesidir. Bu cildin benzeri olan diğer bir çalışmasında³⁴⁶ (Res.302,303) Emin, şemse merkezini buradaki örneğimizden farklı olarak girift bezeme içeren çivilerle yapmışken, köşebent ve kenar suyunu HÇ-167 ile benzer yaparak, iç kapakta da farklı bir soğuk baskı desen kullanmış ve böylece küçük farklılıklarla zengin bir bezeme üslubu uygulamıştır.

Res-302: COI A.12132. Köşebent detay (I.B.B. s.141-4)

Res-303: COI A.12132. Kapak (I.B.B. s.141-44)

³⁴⁶ Chicago kat.no. 41, s.141-144. Bu katalogdan benzer bir başka örnek için bkz. Kat.no: 38, s.137

Bu tasarım ve formu beğenerek çalıştığı anlaşıl原因an mücellid Emin'in cildini yaptığı bir diğer eseri de SK-MP.13 no.da kayıtlı, Muhammed b. Muhammed el-Vasiti eş-Şafii'nin 780/1378'de istinsah ettiği eserdir (**Res.304**). Son olarak kenar sularında uygulanan bezemenin hemen hemen hiç değişmeden bu dönemin ciltlerinde yaygın olarak kullanıldığını söylemek mümkündür.

*Res-304: SK-MP.13.
780/1378 istinsah tarihli*

kitabın Emin mücellid tarafından yapılmış cildi

KATALOG No: 26 HÇ-167 (786/1385-Muhtemelen Suriye)

Şemse: Etrafı tıgılı palmetli iç içe iki daireden oluşan yuvarlak şemse

Köşebent: Üçgen-mücellit imzalı

Mikleb: --

Sertab: --

Kenar suyu: Birbirine bakan palmet dizisi

İç Kapak: Deri üzeri soğuk baskı bitkisel bezeme

Yayınlanmamıştır.

Katalog No: 27 (Res: 305-311)

Bulunduğu Derme ve D. No: Hüseyin Çelebi-164

Eserin Adı: İkmâl el-Mu'lim li Fevâid-i Müslim

Müellifi: Kadı İyâd b. Mûsâ el-Yahsîbî (496-544/1103-1149)

Mücellid İmzası: --

Hattat: --

İstinsah Tarihi: İstinsah 15. yüzyıl

Ölçüsü: 215x145 161x104

Yazı türü: Nesih

Dili: Arapça

Sayfa sayısı: 176

Satır sayısı: 25

Genel Özellikler: Mâliki âlimlerden Yahsîbî'nin, Mâzerî'nin Müslim Şerhi üzerine yazdığı el-Mu'lim adlı hadis ilmi ile ilgili şerhin tamamlamasıdır.³⁴⁷ Ketebe kaydı olmayan eserin demirbaş ve tespit fişi kayıtlarında H. 9. asır'da istinsah edildiği belirtilmiştir. 1a'da eser adı ve Hüseyin Ağa'nın vakıf mührü haricinde “*Ali b. Abdülgelib*” ismiyle bir temellük kaydı mevcuttur.

Eski kapaklardan alınan deriler, yapılan yeni kapakların üstüne yapıştırılmıştır. Buna rağmen bezemelerin durumu gayet iyidir. Arka kapak deri yüzeyi rengi sarıya yakın bir hal almıştır. Ön kapakta ise koyu siyah lekeler mevcuttur. Her iki kapağın içi, tamir sonunda gri renkli yan kağıtlar ile kapatılmıştır.

1b'den başlayan eserin sayfalarının üst ve alt kısımlarının kurt yenikleri nedeniyle tahrib olduğu, daha sonra bu kısımlardaki kurt yenikli bölgelerin boydan boya kağıtlar ile kapatıldığı görülüyor. Konu başları ve metin siyah mürekkep ile nesih kırması hattı ile yazılmıştır. Abadi aharlı kağıtlara yazılan eser, Beşli formalar halinde dört duraklı olarak dikilmiştir. Şiraze ise sonradan örülmüştür.

³⁴⁷K eşf, c.2, s.473

Res-305: HÇ-164 Ön kapak

Cilt Özellikleri:

Res-306: HÇ-164 Arka kapak şemse detay

21.5x14.5 ebatlarındaki kapaklar aynı karakterdedir (**Res.305**). Birkaç kez tamir gören kapakların şemse çapı 4.1 cm olup, üç kanallı kalın çizgi demiri aleti ile yuvarlak sade şemse formunda yapılmıştır (**Res.306**). İçbükey kare biçimli bezeme ile doldurulan şemse içi, pek çok eserin kenar sularında da kullanılan zencerek aletiyle yapılmıştır.

Res-307: HÇ-164 Köşebent detay

Şemseyi çevreleyen tek sıra ince cedvelin köşebent kısımlarındaki birleşme yerlerinde, uçları tıgılı palmetler bulunmaktadır. Bu cedvel sırasını, kalın bir çizgi demiri aletiyle yapılan çiftler takip eder. Üçgen biçiminde yapılan köşebentlerin (**Res.307**) içlerine zencerek aletiyle çarkıfelek motifi vurulmuştur (**Res.308**).

Son olarak en dışta, palmet-lotus dizisi kenar suyu bezemesi olarak zencerek aletleriyle yapılmıştır (**Res.309**).

Res-308: HÇ-164 Köşebent içlerinde çarkıfelek motifi

Res-309: HÇ-164 Kenar suyu detay

Değerlendirme:

Kat.no.7-HO-83 653/1256 tarihli eserde görülen ve orada değerlendirilen kenar suyu bezemesi burada şemse içini süslemektedir. Şemse yapısı itibariyle Kat.no.11-HO-424'de (14. yüzyıl-Sermedî cildi) anlatılan özelliğindedir. Her iki kapakta da aynı olan ve Kat.no.5-HO-297 (629/1231) ile Kat.no.13 HÇ-658'de (13. yüzyıl) yine kenar suyu olarak görülen stilize palmet-lotus dizisinin Kat.no.5 HO-297'de (629/1231) mimari-ahşap ve maden sanatı örnekleri verilmiştir. Burada da Emin mücellidin harika bir işçilikle yaptığı bir ciltten ve bir de tezhib sanatından lotus-palmet formlu kenar suyu dizisine birer örnek verilmiştir (**Res.310,311**). Emin'in cildinde sertab ve miklebin de kenar suyu aynıdır.

Res-310: SK/MP-13 (780/1378-79) Lotus-palmet dizisi

Tezhip sanatında³⁴⁸ ise zahriyede ya da unvan sayfalarında görülebilen bu forma 772/1370 tarihli Sâdi'nin külliyatını içeren bir kitabın unvan sayfası tezhibindeki lotus-palmet dizisi örnek verilebilir (**Res.311**).

³⁴⁸ Tezhip sanatından stilize lotus-palmet formları için bkz. Zeren Tanındı, "Başlangıcından Osmanlı'ya Tezhip Sanatı", **Hat ve Tezhip Sanatı**, İstanbul 2009, s.256-57 (Res.11-12).

Res-311: 772/1370 tarihli Sâdi'nin külliyyatının unvan sayfası tezhibi³⁴⁹
(Rusya/Petersburg Ulusal Kütüphane)

Sonuç olarak HÇ-164'de görülen bu kapak tasarımı, 13-14. yüzyıl aralığında şemse yapısı, köşebent ve kenar suyu bezemeleri itibariyle yaygın bir uygulamadır. Özellikle, 14. yüzyıl mücellitleri olduklarını düşündüğümüz İbrahim-Emin-Sermedi-Ömer ed-Dimeşkî gibi ustaların bu tasarım ve formda eserler verdikleri de dikkate alınır, demirbaş kayıtlarında nüshasının 9. asır istinsahlı olduğu belirtilmesine karşın, eserin cildinin bütün bu nitelik ve benzerlikler nedeniyle 14. yüzyıl olarak değerlendirilmesi daha doğru olacaktır.

KATALOG No: 27 HÇ-164 (Cilt: 14. yüzyıl-Muhgtemelen Anadolu, Suriye, Mısır)

Şemse: İçi geometrik bezemeli yuvarlak şemse

Köşebent: İçi çarkıfelek motifli üçgen

Mikleb: --

Sertab: --

Kenar suyu: Lotus-Palmet dizisi

İç Kapak: Tamirli-Sade

Yayınlanmamıştır.

³⁴⁹ Ольга Васильева, *Нить Жемчуга-Иранское Книжное Искусство XIV-XVII Веков В Собрании Российской Национальной Библиотеки*, Санкт-Петербург 2008, s. 35 (Olga Vasilyeva, *A String of Pearl-Iranian Fine Books from the 14th-to the 17th Century in the National Library of Russia Collections*, Saint Petersburg 2008, s.35)

Katalog No: 28 (Res: 312-324)

Bulunduğu Derme ve D. No: Hüseyin Çelebi-252

Eserin Adı: el-Mustasfâ min İlm el-Usûl

Müellifi: Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî (451-505/1059-1111)

Mücellid İmzası:--

Hattat: Muhammed ibn Hasan

İstinsah Tarihi: 14. yüzyıl

Ölçüsü: 245x158-175x118

Yazı türü: Nesih

Dili: Arapça

Sayfa sayısı: 273

Satır sayısı: 24

Genel Özellikler: Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî'nin Fıkıh usulü hakkındaki eseridir. Ketebe kaydında müstensih olarak "*Muhammed ibn Hasan*" adı geçiyor. Tarih bilgisine bulunmayan eserin demirbaş ve tespit fişi kayıtlarında da istinsah olarak H. 8. asır kaydı geçmektedir.

Zahriyede kitab adı müellif ismi yanında dört mühür bulunuyor. Bunlardan okunabilen ikisi de Hüseyin Ağa'ya aittir vakıf mührüdür. Kitab adının altında, sayfa kenarındaki temellük kaydında tarih bulunmazken "*Hüseyin b. Muhammed b. Nurullah*" adı geçmektedir. Alt kısımdaki mühürlerin hemen üstünde sayfa kenarına denk gelen kısımda silik bir şekilde "*Muhammed el-Hicazi.. Trablus..*" ibareleri ve ortası silik fakat başında 7 ve sonunda 1 olan 7?1/13..? tarihli (..fi sene ihda ve semanin ve seabmie olabilir) bir temellük kaydı var. Bu temellük kaydından hareketle, eserin 14. yüzyıl'da istinsah edildiği düşünülebilir.

Aharlı abadi kağıda siyah mürekkep ile yazılan eserde kapaklar üzerinde fazlaca bir tahribat yoktur. Arka kapak üstü bezemesiz bordür kısmında irice kurt yenikleri mevcuttur. Eserin sırt kısmı sağlamken, sertabın alt ve üst kısmı kenarlarından tahrib olmuştur. Kartuş içindeki bezemeler ise sağlamdır. Miklebi iyi durumda olan eserin kapakları üzerinde belirgin lekeler görülmektedir. Kapak içleri beyaz yan kağıtla kaplıdır. İlk formada sayfa kenarları, şerit halinde kağıtlarla tamir

edilmiştir. Eserin beşli formaları iki duraklı olarak dikilmiştir. Üst şirazesi sağlam, alt şirazede ise sadece kolonlar ile yastık kalmıştır.

Res-312: HÇ-252 Arka kapak

Cilt Özellikleri:

Res-313: HÇ-252 Kenar suyu detay

Res-314: HÇ-252 Mikleb köşebentindeki bezeme detay

24.5x15.8 cm ebatlarındaki kahverengi meşin kaplı kapaklar aynı karakterdedir (**Res.312**).

Kapakların merkezinde   şekilli zencerek çivileri

ile yapılan örgü motifleri bulunmaktadır (**Res.315**). Örgülerin araları nokta demiri aleti izleri ile doldurulmuştur. Kapaklara salbek, şemse, köşebent ve kenar suyu yapılmamıştır.

Res-315: HÇ-252 Şemse detay

Mikleb ve sertab kısmı, kapaklara nazaran daha çok bezenmiştir. Miklebin genişçe kartuşunun bütün yüzeyi, şemsenin yapımında kullanılan zencerek çivisi aleti ile girift bir bezeme oluşturacak şekilde yapılmıştır (**Res.316**). Girift bezemeyi, miklebe ile kenar suyu arasına üç kanallı çizgi demiri aleti ile iki sıra geçilen iki

ince bir kalın tahrir kapatır. Tahrirler arasındaki boşluk da nokta demiri ve zencerek aletleri ile bezenmiştir.

Res-316: HÇ-252 Mikleb detay

Res-317: HÇ-252 Mikleb köşebenti ve kenar suyu detay

Tahrirlerden sonra en dıştaki kısmı kenar suyu oluşturmuştur (Res. 313, 316). Geometrik, içi geçmeli kareden çıkan dört kollu bir bezeme oluşturan kenar suyunu, tek sıra bir cedvel kapatır. Kapaklarda

görülmeyen köşebentler, içi geçmeli-örgülü olarak ifade edilebilecek bir form oluşturan bezeme ile (Res.314) miklebe uygulanmıştır (Res.317). Bezemenin etrafı da nokta demiri aleti ile geçilmiştir.

Miklebe işlevsellik kazandırması için yapılan ve kitabın ağız kısmını koruyan sertab da oldukça sade yapılmıştır (Res.318).

Res-318: HÇ-252 Sertab.

Sertabın baş ve etek kısmı ile ortasında, miklebe köşebenti içinde görülen bezeme

bulunmaktadır (Res.319). Bu bezeme sertabın ortasında yuvarlak bir form oluşturacak şekilde yan yana yedi kez vurularak yapılmışken, kitabın baş ve etek kısımlarında üçgen formu oluşturacak şekilde onar adet vurularak yapılmıştır (Res.318,319).

Res-319: HÇ-252 Sertab detay

Değerlendirme:

Bu eserde dikkat çeken özelliklerden biri, eserin 13-14. yüzyıl dönemlerindeki ciltler içinde en sade biçimde yapılmış olan örneklerden biri olmasıdır. Merkezde neredeyse salbek formunda küçük bir şemse, köşebentsiz ve kenar suyu boş bırakılmış ancak; mikleb ve sertab kısmı kapakların aksine yoğun bir şekilde bezenmiş böyle bir eserden oldukça az sayıda örnekler verildiği düşünülmektedir. Taranan ciltler arasından sadece ikisinde bu sade tasarımın benzerine bulunmuştur. Bunlardan bir olan SK/TV-228 (tarihsiz) no.lu (**Res.320**) eserin cildi HÇ-252'nin kapakları gibidir. Burada sadece şemse farkı vardır.

Res-320: SK/TV-228 (tarihsiz) Şemse merkezi "Hasbiyallah" damgalı cildin Ön kapağı.

Bir diğer benzer cilt yine Süleymaniye kütüphanesinde MP-237 no.da kayıtlı olan Mehmed eş-Şerif'in yaptığı cilttir (**Res.321**). Burada da HÇ-252'nin sertabındaki forma benzer biçimde mücellidin imzalarından müteşekkil bir form şemse olarak yapılmıştır.

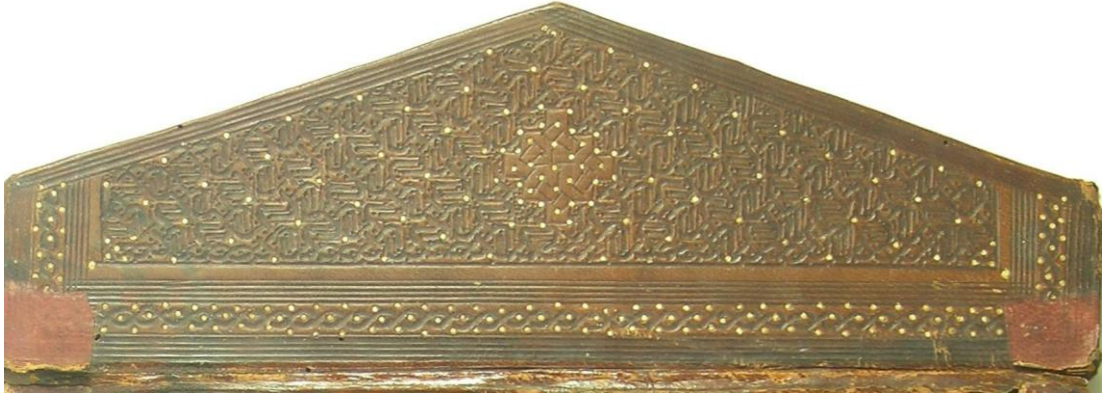

Res-321: SK/MP-237 Mehmed eş-Şerif'in cildi.

HÇ-252'nin zencerek çivileri ile örgülü formda yapılan şemselerinin, bu dönemin kapaklarında daha çok salbek olarak görüldüğünü söylemek mümkündür.

Miklebde görülen kenar suyu bezemesi örnekleri, Katalog 3-UC-572'de detaylı olarak anlatılmıştır. Dikkat çeken bir diğer özellik ise mikleb yüzeyindeki girift bezemedir. Girift bezemenin de saha önceki katalog örneklerimizde görüldüğü gibi şemse içlerinde ya da özellikle üçgen köşebent içlerinde kullanılmış olduğunu belirtmiştik.

HÇ-252'nin mikleb yapısının oldukça yakın bir benzeri 789/1387-88 istinsah tarihli bir eser olan SK/AY-1060'ın (789/1387-88) mikleb üzerinde görülmektedir (**Res.322**). Kapakların sertab ve mikleb dahil bütün iç-dış yüzeylerinin harikulade bezendiği bu örnekteki mikleb bezemesinde, zencerek çivileri ile bütün yüzey HÇ-252 gibi bezenmiştir.

Res-322: SK/AY-1060 (789/1387-88) Mikleb bezemesi

HÇ-252'nin mikleb köşebenti içinde kullanılan motifin (**Res.314**) çoklu kullanılması, Sertab üzerinde orta ve kenarlarda üçgen-altıgen formu andıran parçadan bütüne bir bezeme ortaya çıkarmıştır (**Res.318**). Nadir de olsa bu tasarımları sertab üzerinde (**Res.323**) ya da geometrik bir cilt üzerinde (**Res.324**) usta isimleri olarak görmek mümkündür.

Res-323: SK/MP-13 (780/1378-79) Emin'in cildinin sertabındaki imzalı mühürler

Res-324: HSA/KEH-473 (13-14. yüzyıl) Hasan mücellidin imzalı mühürleri

Sonuç itibariyle, 13-14. yüzyıl aralığındaki diğer örneklerine göre oldukça sade bir biçimde yapılan bu kapak tasarımının mücellidler tarafından denenmiş olduğu fakat diğerleri gibi yaygınlaşmadığı söylenebilir.

KATALOG No: 28 HÇ-252 (14. yüzyıl-Muhtemelen Suriye, Anadolu)

Şemse: Zencerek çivileri ile Örgülü formda

Köşebent: Yapılmamıştır

Mikleb: Yüzeyi girift bezemeli-köşebentli kenar sulu

Sertab: Penç benzeri motifle geometrik formda

Kenar suyu: Geometrik, içi geçmeli kareden çıkan dört kollu.

İç Kapak: Sade bırakılmıştır.

Yayınlanmamıştır.

Katalog No: 29 (Res: 325-334)

Bulunduğu Derme ve D. No: Haraççioğlu-274

Eserin Adı: Câmiu'l-Usûl li Ehâdîsi'r-Resûl (3. cild)

Müellifi: [İbn Esir el-Cezerî] Ebü's-Saâdet Mübârek b. Muhammed b. Abdülkerim (544-606/1149-1209)

Mücellid İmzası: --

Hattat: --

İstinsah Tarihi: 14. yüzyıl

Ölçüsü: 258x177 207x110

Yazı türü: Nesih

Dili: Arapça

Sayfa sayısı: 233

Satır sayısı: 21

Genel Özellikler: Selçuklu devrinin önemli âlimlerinden Şırnak/Cizre doğumlu İbn Esir el-Cezerî'nin Hadis konulu "*Câmi el-Usul*" adlı eserinin 3. cildir. Ketebe kaydı olmayan eserin, demirbaş ve tespit fişi kayıtlarında istinsah tarihi H. 8. asır olarak geçmektedir.

Zahriyede kitab ve müellif adı ile birkaç not ve "*Molla Muhammed Süleymani el-Afgani 1080/1669*" tarihli temellük kaydı haricinde başka bir kayıt yoktur. 2a'da 1163/1750 tarihli Haraççioğlu vakıf mührü bulunmaktadır. Bu ve devamındaki sayfalar miklepten dolayı oldukça zedelenmiş durumdadır. Ayrıca sayfa üst kenarında kemirgen tahribatı da mevcuttur.

Eserin orijinal kısmı ön kapaktır. Ön kapak içi soğuk baskı rumili kahverengi deri ile kaplıdır, kenarları ise siyah bir deri ile basitçe tamir edilmiştir. Cilt üzerinde siyah irice lekeler ve çizikler mevcuttur. Orijinal olmayan arka kapak, sertab ve mikleb tamirler sırasında sonradan takılmıştır. Konu başları kırmızı metin siyah mürekkep ile aharlı abadi kağıda yazılıdır. Beşli formalar iki duraklı olarak dikilmiştir. Şiraze ise kısmen dağınmıştır.

Res-325: HO-274 Ön kapak

Cilt Özellikleri:

Eserin orijinal olan ön kapağı (**Res.325**) 25.8x17.7 ebatındadır. Kapağın şemsesi dilimli şemse formunda olup (**Res.326**) uçları tıgılı palmet salbeklere, içleri girift bezemeli içbükey-armûdi iki cedvel sırası ile bağlanmıştır. 6.2 cm çapındaki şemse, kalın iki sıra cedvel ile çevrilmiş ve içleri zencerek aletleri ile şekillendirilmiştir. Merkezdeki yuvarlağı çevreleyen ikinci cedvelin etrafı sekiz dilimle geçilmiş ve içleri nokta demirleri ve altın kakma aleti ile süslenmiştir (**Res.326**). Dilimlerin etrafı da düğümlü bir cedvel ile geçilmiş, dilim araları nokta demiri ve tığlarla işlenmiş, ortalarına ise irice altın kakma aleti vurulmuştur.

Res-326: HO-274 Şemse detay

İki kalın dört ince cedvel sırası merkezdeki şemseyi çevrelerken, tek sıra halinde geçilen kenar suyu, S şeklindeki zencerek aletinin tek tek vurulmasıyla meydana getirilmiştir (**Res.327**). Köşebentler, birbirini kesen ince ve kalın üç kanallı

çizgi demiri aletiyle iki dilimli olarak oluşturulmuş ve içleri şemsedeki gibi doldurulmuştur (Res.327). İç kapak (Res.328) bu dönemin ciltlerinin karakteristiği olan soğuk baskı rumili ve kıvrım dallı motiflerle bezenmiştir.

Res-327: HO-274 Köşebent detay

Res-328: HO-274 Ön iç kapak detay

Değerlendirme:

Eserin orijinal olan ön kapağındaki (*şemseye bitişik armûdi salbek yapısı*

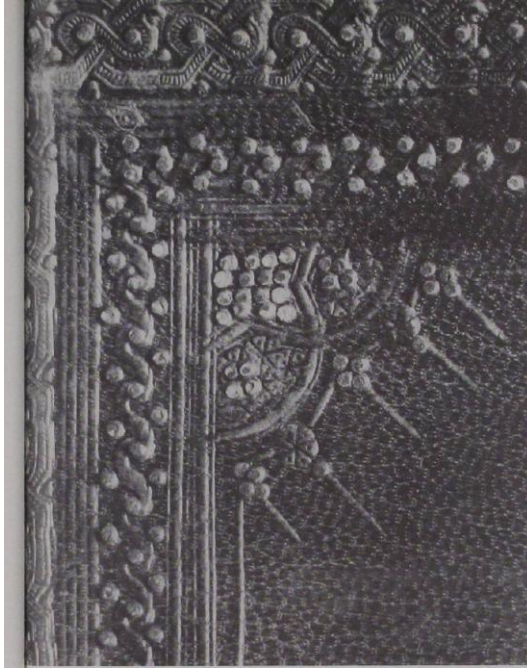

hariç) yuvarlak şemse etrafı dilimli form, kat. no: 22 HÇ-261'de (731/1331) incelenmiştir. Şemseden başka eserde dikkat çeken bir diğer kısım köşebent tasarımıdır. Bu usûlde yapılmış çok fazla köşebent örneği görülmemiştir. Bulunan örneklerden biri (Res.329) mücellid Mahmud'un eserinde³⁵⁰ görülür.

Res-329: Mücellid Mahmud'un cildinden Köşebent detayı. DCBL Moritz-20 (I.B.B., s.161)

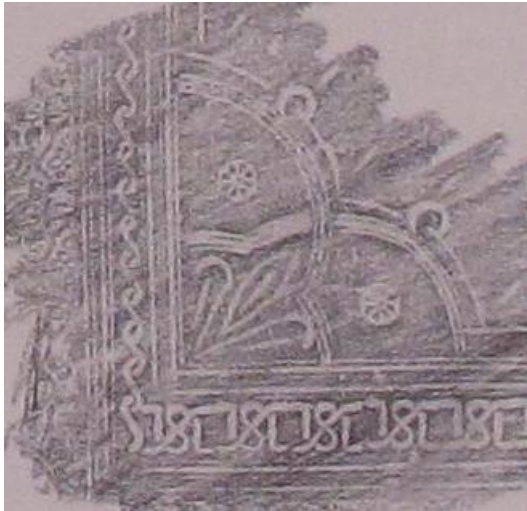
³⁵⁰ Chicago Kat.no.52, s.161

Res-330: COI. A.12108. 14. yüzyıl Köşebent detayı (I.B.B., s.166)

HO-274'ün köşebent formuna oldukça benzeyen bir örnek³⁵¹ 14. yüzyıla ait bir ciltte görülmektedir (**Res.330**). Bu usülde yapılan köşebentlerin İnebey Kütüphanesi dermesinden bir başka örneği HÇ-481'dir³⁵² (**Stampaj: 2**). İstinsahı 845/1441 olan bu eser tamir geçirmiş fakat bezeme itibariyle özelliklerini korumuştur. Son olarak kat. no: 34 HO-318'in (853/1449) köşebent yapısı da tezdeki bu örnekle benzerdir.

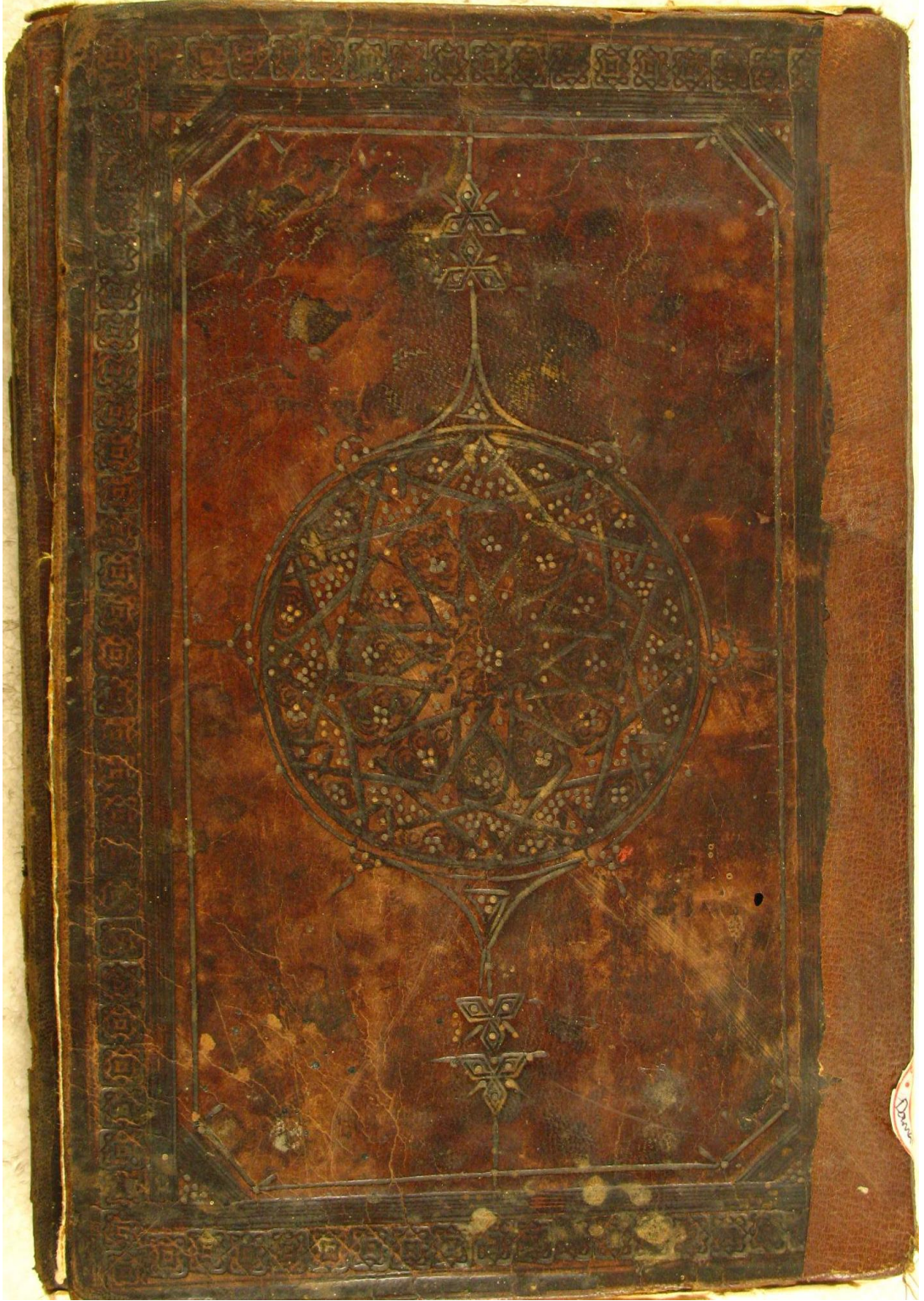
Stampaj-2: HÇ-481-845/1441 Köşebent detay (Zeren Tanındı, 15th-Century Ottoman..s.,166)

Sadece yuvarlak ya da etrafi dilimli yuvarlak şemse formunun zenginleştirilmiş hali olan armûdi salbeklerin, farklı formlarda örnekleri vardır. Bu örneklerden katalogda sadece no.30 HÇ-239'da (14.yüzyıl sonları) armûdi salbekler görülür. Bu form, şemseden çıkan içbükey-dışbükey tekli ya da ikili cedvel hatları ile genelde uçları stilize edilmiş palmet ile sonlanan biçimdedir. Bu formlara Süleymaniye kütüphanesinden örnekler verilebilir. Bunlardan ilki Dİ-951'de (tarihsiz) kayıtlı olan eserdir. Bu eserde oldukça iri yapılan dilimsiz-yuvarlak şemseye göre armûdi salbekler küçüktür (**Res.331**).

³⁵¹ Chicago Kat.no: 55, s.166

³⁵² Bu eserle ilgili bilgi için bkz: Zeren Tanındı, "15th-Century Ottoman Manuscripts and Bindings in Bursa Libraries", **a.g.e.**, Fig.16, s.166

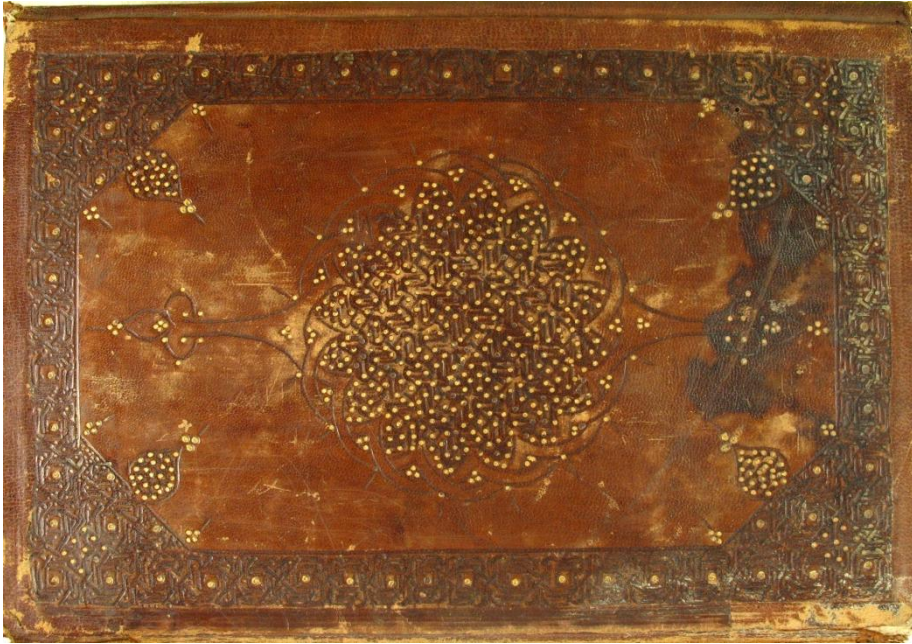

Res-331: SK/Dİ-951 (tarihsiz) Dilimsiz yuvarlak şemse ve salbekler.

Bir diğerk örnekte bu kez dilimli yuvarlak şemse uçlarında dış bükey cedvellerle yapılan salbek formu göze çarpar (**Res.332**). Diğerk örnekler de bu formun değışik uygulamalarını oluşturmaktadır (**Res.333,334**).

Res-332: SK/FA-3418 Dilimli yuvarlak şemse ve salbekler

Res-333: SK/LA-820 (tarihsiz)

Res-334: SK/MM-339 (tarihsiz)

Sonuç itibariyle bu şemse ve köşebent tasarımı 13-15. yüzyıl aralığında farklı kompozisyonlarda değişik alet ve bezemelerle birlikte Mısır başta olmak üzere, Suriye, Anadolu, Irak bölgelerinde görülebilmektedir³⁵³.

KATALOG No: 29 HO-274 (14. yüzyıl-Muhtemelen Memlük)

Şemse: Yuvarlak şemse etrafı 8 dilimli

Köşebent: İç içe iki yarım daire

Mikleb: Değiştirilmiş

Sertab: Değiştirilmiş

Kenar suyu: S zencerek

İç Kapak: Deri üzeri soğuk baskı bitkisel bezeme

Yayınlanmamıştır.

³⁵³ VAM'dan örnekler için bkz: D. Haldane, **a.g.k.**, no.13, s.34, no.17, s.37, no.22, s.40, Beyzi dilimli şemse ve armûdî salbek örneği için bkz. No.24, s.44; COI'den örnekler için bkz: Chicago kat.no: 15, s.106 (ön iç kapakta), no.56, s.166-168 (arka iç kapakta), no.62, s.176-177 (arka iç kapakta), no.65, s.182, no.69, s.190 (arka dış kapakta), no.72, s.192-193 (dış kapaklarda kâtrı' olarak).

Katalog No: 30 (Res: 335-339)

Bulunduğu Derme ve D. No: Hüseyin Çelebi-239

Eserin Adı: ed-Dürr en-Nazîm fî-Fezâil el-Kur'ân el-Azîm

Müellifi: Afifeddîn Abdullah b. Es'ad el-Yâfi'î (698-768/1299-1366)

Mücellid İmzası: --

Hattat: --

İstinsah Tarihi: 14. yüzyıl sonları

Ölçüsü: 263X175 190X120

Yazı türü: Nesih

Dili: Arapça

Sayfa sayısı: 101

Satır sayısı: 25

Genel Özellikler: Keşf'te yaptığımız taramalarda, kitabın tam künyesinin geçtiği şekilde başka bir esere rastlamadık. Keşf³⁵⁴, katalogda adı geçen müellifin (Afifeddîn Abdullah b. Es'ad el-Yâfi'î³⁵⁵) 768/1366'da öldüğünü belirtmektedir. Ayrıca eserin demirbaş kayıtlarında; “*Keşf ibn el-Haşşab el-Yamaninin bu isimdeki eserinin muhtarası olduğunu yazmaktadır*” diye bir ifade geçmektedir. Dolayısıyla istinsah edilen bu nüsha 14. yüzyıl sonlarına ait olmalıdır.

Zahriye sayfasında birçok temellük kaydı bulunmaktadır. Bu sayfada görülen iki mühürden biri Hüseyin Çelebi'nindir, diğer silik olduğundan okunamamıştır. Zahriye tezhibinde (Res.335), merkezdeki sekiz dilimli iri rozette sağ alttaki dilimler üzerinde (Res.336) “*İbn-i Musa el-Aydîni Mehmed el-kâdı bi Medineti Tire el-mahmiyye*” kaydı geçmektedir. Buradaki kitabede “*Fî Menâfi'i-l Kur'ani'l-Azîm, li-Şeyh el-İmam Rabbani el-Yâfi'î Kuddisellahu sirruh*” ifadeleri ile rozetin üstündeki tezhipli paftada “*Kitabü'd-Dürri en-Nazim* (Dizilmiş elmas kitabı) ifadeleri geçmektedir. Dilimli rozet ile pafta arasında kalan boşlukta, gülçelerin arasında “*Temellekehü el-fakîrü ile'l-ğaniyyil Mennân Saadi b. İsa b. Emrhan ufi 'anhüm*” ifadeli temellük kaydında *Saadi b. İsa b. Emrhan* ismi görülür. Kitap adının yazılı olduğu paftanın kenarındaki küçük madalyonun altında “*Fi turbeti'l-*

³⁵⁴ Keşf, c.1, s.120

³⁵⁵ Müellif adı eserde 78b'de ‘Abdullah İbn-i Es'ad el-Yâfi'î eş-Şâfi'î’ olarak geçmektedir.

'Abdi'l-Fakîr Korkud el-hakîr" ifadelerinde *"Korkud"* ismi geçmektedir. Bir diğerinde *"Temellekehü el-fakir Mustafa bin Saad ufi anhü"* ifadesi ile *"Mustafa b. Saad"* ismi geçer. Tezhibin üstündeki temellük kaydında, *"Temellekehü'l el-abdü'l-fakir ilâ ğafûri rabbihi'l-kadir Kurd Mehmed bin Musa el-Aydîni el kâdi bi medineti Tire el-mahmiyye sabıkan afa anhüma rabbühüma fi şehri zilhicce el haram sene 1045"* ifadeleri ile 1635 tarihi ve Tire kadısı *"Kurd Mehmed b. Musa el-Aydîni"* nin adı geçmektedir. Son olarak sayfanın en altına iri harfler ve kötü bir hatt ile *"Masrafî hazel kitab sitte afrinkiyye yağni efrinciyye.."* bu kitabın masrafı altı ifrenkiye'dir manasına gelen bir not mevcuttur (**Res.335**).

Sonradan yapılan kapaklardaki siyah meşin üzerine, cildin aslı olan sahtiyan deri geçirilmiştir. Bu işlemler sırasında cildin kenar kısımları, kesilerek alttaki yeni cilde uyacak hale getirilmiştir. Eserin metin durumu iyicedir. Sayfa üzerlerinde bir takım lekeler bulunmakla birlikte herhangi bir haşerat tahribatı yoktur.

Abâdî kağıtların kullanıldığı metinde siyah mürekkep, başlık ya da konu geçişleri ile bazı şekillerde ise kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Formalar dörtlü derlenmiş ve dört duraklı olarak dikilmiştir. Bu işlemler sırasında şiraze de yeniden örülmüştür.

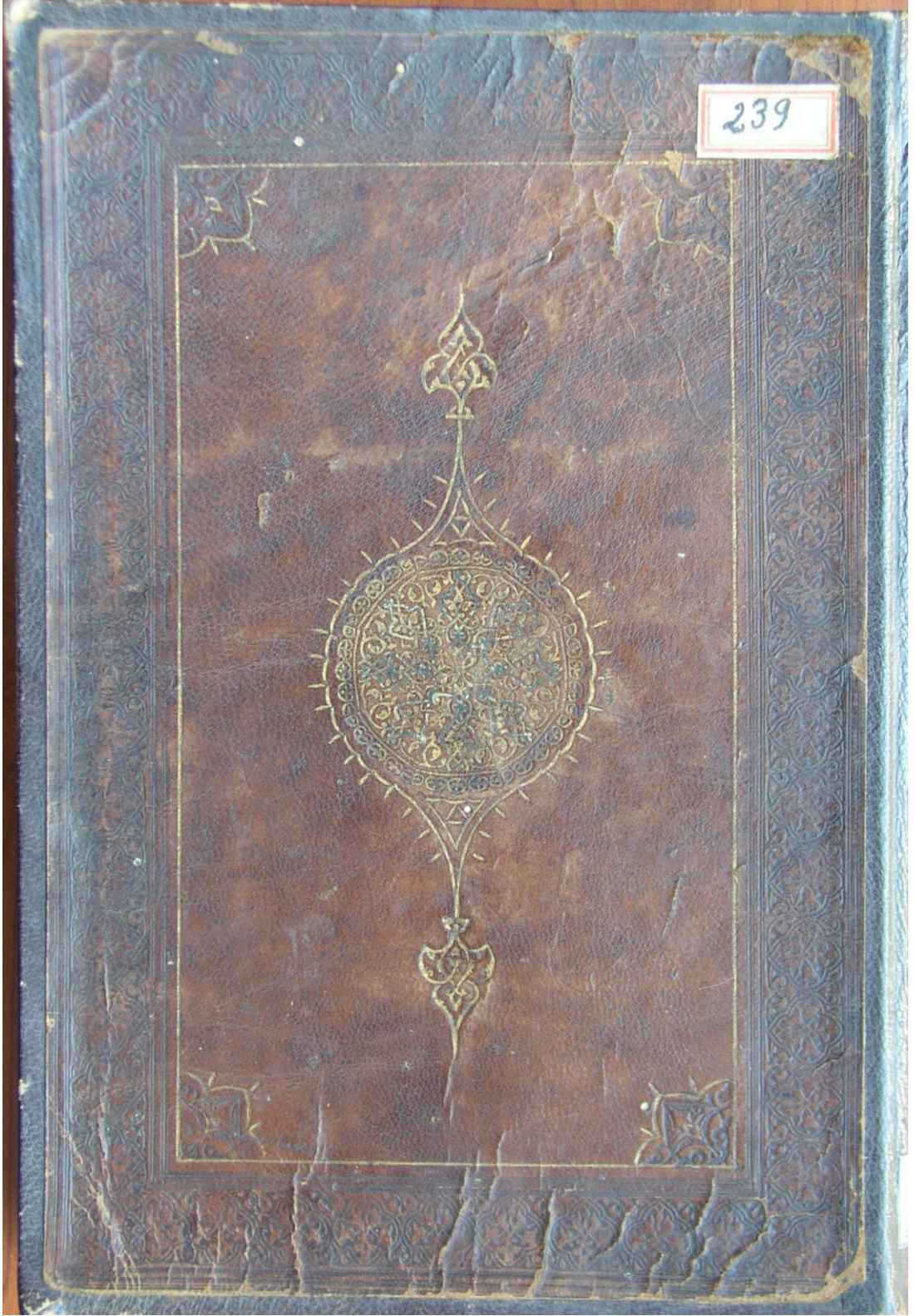
Eserin mikleb ve sertabı yoktur.

Kapaklardaki bezemeler, derilerin yeni kapaklara yapıştırılması esnasında uygulanan preslemeden dolayı düzleşmiştir fakat yine de bezemeler belirgindir.

Res-335: HÇ-239
Zahriye sayfası ve tezhibi

Res-336: HÇ-239 Ortadaki iri rozetin dilimleri üzerindeki isim Ibn Musa b. Muhammed el Kâdi

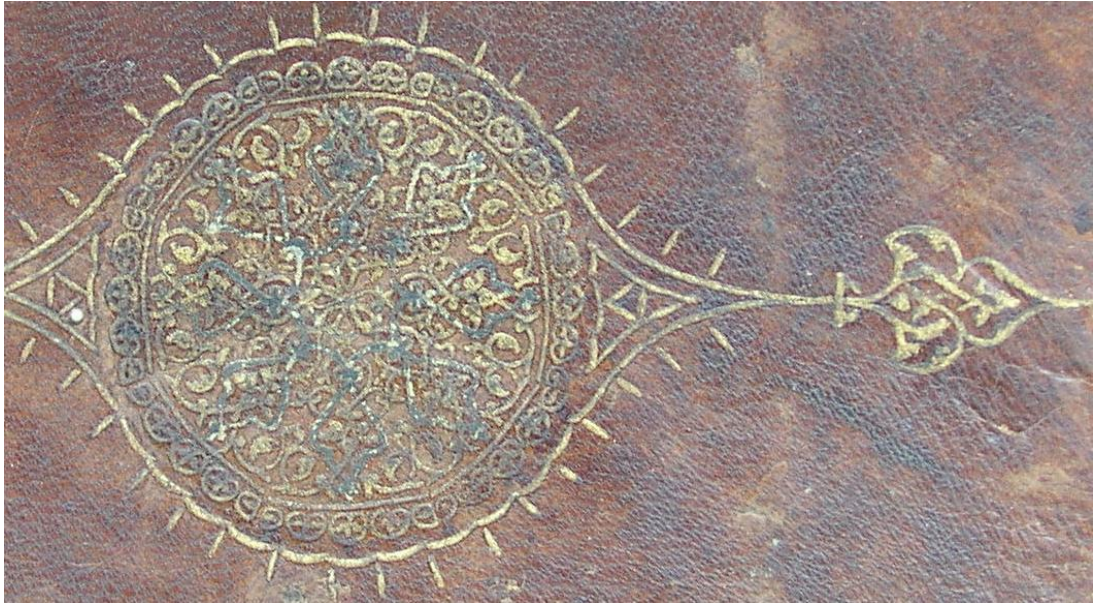

Res-337: HÇ-239 Ön kapak

Cilt Özellikleri:

26x17.5 cm. olarak yapılan yeni kapakların üzerlerine geçirilen orijinal derilerin asıl hallerinin de bu ebatlara yakın olduğunu düşünüyoruz. Kapakları aynı karakterdeki cildin (**Res.337**) şemse çapı 5.5 cm.dir. Armûdi salbekleri palmet ile sonlanan formun şemse-salbek kısmı bütünüyle altınlanmıştır. Deri üzerine aletlerin bıraktığı izlerin fırça ile altınlanması şeklinde yapılan bu uygulama köşebent kısımlarında da görülmektedir.

Res-338: HÇ-239 Şemse ve salbek detay

Şemse içinde görülen bitkisel bezeme üçgen biçimli aletlerle yapılarak etrafları cedvel ile geçilmiştir. bu cedvel hattı sekizgene yakındır. Bunun hemen dışına palmeti andıran küçük bezemeler sıralanmıştır. Şemseyi en dışta araları tıglı dendanlar çevirmektedir. Şemseden çıkan salbekler uçlarında palmet ile sonlanmıştır (**Res.338**). Şemseyi kapatan tek sıra altınlanmış cedvelden sonra dört sıra ince iki sıra kalın cedvel geçilerek kenar suyuna geçilmiştir. Köşebentleri şemseye oranla daha küçük ve yine stilize palmet formunda yapılırken, palmet benzeri motifler içeren kenar suyu daha genişçe bırakılmıştır (**Res.339**).

Res-339: HÇ-239 Salbek, köşebent ve kenar suyu detay

Değerlendirme:

HÇ-239, bir önceki katalogta anlatılan şemseden uzanan armûdî salbeklere sahiptir. Bu tasarımdaki ciltlerle ilgili örnekler çoğaltılabilir. Eserin zahriyesinde sayfa altında geçen bir diğer not da önemlidir. Bu nota göre, kitabın tamiri için mi yoksa alındığı sırada ödenen ücreti için midir bilinmez ama sahibinin altı frenkiye³⁵⁶ ödemesi, kitabın o döneme dair değerini gösteren önemli ve ilginç bir ayrıntıdır.

HÇ-239'un zahriye tezhibini yapan müzehhibin, katalog no. 36 UC-1560'daki eserin (14. yüzyıl sonları) zahriyesi de incelendiğinde bu iki eseri tezhiplendiği düşünülebilir. Her iki eserin temellük kayıtlarında adı geçen "*Saadi İsa*

³⁵⁶ *Franc* ismi, ilk olarak 1360 yılında sikkelerde bulunan *Francorum Rex* (Latince: "Franklar'ın Kralı") yazısına dayanmaktadır. Eserin istinsahı da bu yüzyılın sonlarına ait olduğuna göre, bu masraf eserin istinsahı ya da tamiri için bu tarihlerde yapılmış olabilir.

bin Emirhan", sahip olduğu bu kitapların tezhiplerini aynı müzehhibe yaptırmış olmalıdır.

Esere dair yukarıdaki bilgiler ışığında tasarım-form ve ayrıca altın kullanımı da dikkate alındığında cildini, 14. yüzyıl sonlarına tarihlendirmek mümkündür.

KATALOG No: 30 HÇ-289 (14. yüzyıl sonları-Muhtemelen Memlük)

Şemse: Daireye yakın sekizgen şemse – Armûdî palmet formu salbekler

Köşebent: Palmet benzeri bitkisel

Mikleb: --

Sertab: --

Kenar suyu: Palmet benzeri bitkisel

İç Kapak: Yeni yan kağıtlarla kaplı

Yayınlanmamıştır.

Katalog No: 31 (Res: 340-348)

Bulunduğu Derme ve D. No: Haraççioğlu-450

Eserin Adı: Muhit es-Serahsî (2. cild)

Müellifi: [Şemsü'l-Eimme] Muhammed b. Ahmed ibn Ebi Sehl es-Serahsî (öl.438/1046)

Mücellid İmzası:

Hattat:

İstinsah Tarihi: 14. yüzyıl sonları

Ölçüsü: 250x163 188x128

Yazı türü: Nesih

Dili: Arapça

Sayfa sayısı: 210

Satır sayısı: 21

Genel Özellikler: Ketebe kısmında sadece 2. cilt ibaresi olan eser, konu olarak yapıları ve anlamları ile beraber genel fıkıh problemlerini içermektedir.³⁵⁷ Demirbaş kayıtlarında ve tespit fişlerinde eserin adı ile müellifi konusunda ihtilaf olduğu belirtilmektedir. Aynı lakaba (es-Serahsî) sahip iki ayrı müellifin “*el-Muhit*” adıyla iki ayrı eser vermeleri, sonradan gelenler tarafından karıştırılmıştır. Serahsî, 10 cilt olarak yazdığı bu esere de “*Muhit es-Serahsi*” adını vermiştir. Demirbaş kayıtlarında, tespit fişlerinde ve eserin ilk sayfasında kitab adının altında geçen “*Muhammed b. Muhammed [Raziyeddin Burhan el-islam] es-Serahsi [öl:544/1149]*” ise “*el-Muhitu'r-Radaviyy*” adlı eseri yazmıştır.³⁵⁸ Katalogda incelenen Serahsî'nin Muhit'ine de “*er-Radaviyy*” denilmesi bu karışıklığın sebebidir. Dolayısıyla bu eserin kitab adına göre, müellifinin “[Şemsü'l-Eimme] Muhammed b. Ahmed İbn Ebi Sehl es-Serahsî” olması icab eder.

Eserin müellif ve kitab adını içeren ilk sayfası miklebden dolayı zarar görmüştür. 1b'den başlayan eserin Haraççioğluna ait 1163/1749 tarihli vakıf mührü 2a'da bulunmaktadır. İlk formadaki bir kaç sayfada görülen kırmızı mürekkep haricinde bütün metin siyah mürekkep ile yazılmıştır. Kitabın hemen hemen bütün

³⁵⁷ A.g.e., a.y.

³⁵⁸ Keşf, c.4, s.1292

sayfalarında, özellikle sayfaların üst kısımlarındaki kurt yenikleri küçük kağıt parçaları ile tamir edilmeye çalışılmıştır. Abadi aharlı kağıtlar beşli formalar halinde iki duraklı olarak dikilmiştir.

Kitab kapakları diğer eserlere nazaran oldukça sağlamdır. Her iki kapak üzerinde çizikler mevcuttur. Sertab ve miklebi de sadece dudak kısımlarından biraz zayıflamıştır. Kapak içlerindeki soğuk baskı deriler bezemeleri itibariyle oldukça iyi durumdadır.

Res-340: HO-450 Şemse-salbek detay

Res-341: HO-450 İç kapak soğuk baskı deri bezemeden detay

Res-342: HO-450 Ön kapak

Res-343: HO-450 iç kapak, sertab ve mikleb bezemeleri

Cilt Özellikleri:

Res-344: HO-450 İç kapakta, bezemeli derinin ilk sayfaya dip kısmından yapıştırılmasını sağlayan “köstek” parçası

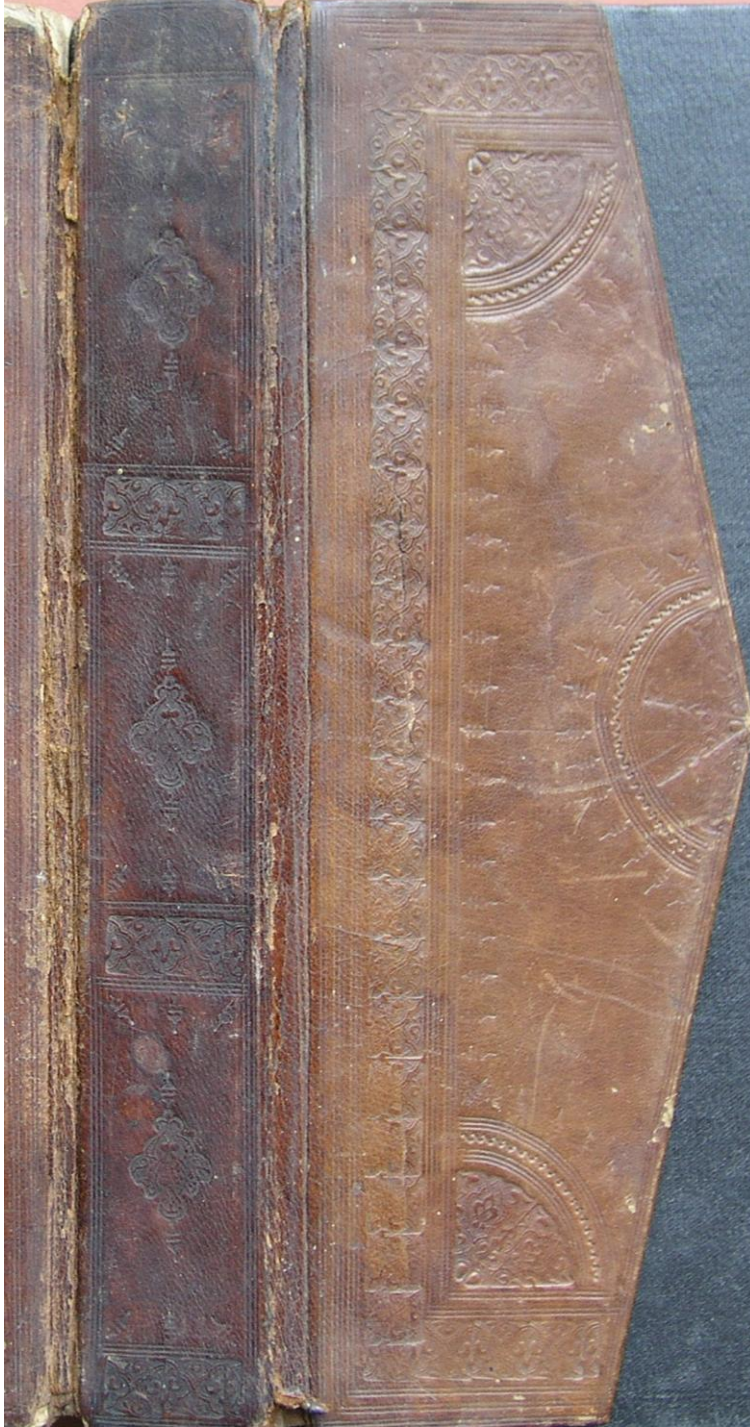
Orijinal ciltlerin ilk sayfaya yapışık “köstek” kısımları dahi sağlamdır (**Res.343,344**). 25x16.3 cm ebatlarındaki kapaklar aynı karakterlidir. Açık kahverengi sahtiyah deri ile kaplanan kapakların merkezinde, etrafı dandanlı 5.6 cm çapında tıgılı bir şemse bulunur (**Res.342**). Sekiz adet üçgen şekilde rumili bezemelerin aletle basıldığı şemsede, en içteki cedvel hattı ile dıştaki cedvel hattı arasına küçük “s” zencerekler geçilmiştir (**Res.340,342**). Şemse etrafı da oldukça nadir görülen bir form ile çevrilmiştir. Bu tür şemselerde daha çok uçları tıgılı palmetler ile yapılan bu tarz bezeme, HO-450’ye özgüdür.

Şemseye “s”ler ile bağlanan salbekler de palmet formu ve içleri bitkisel bezemelidir (**Res. 340**). Köşebentler, şemse formunun dörtte bir oranında köşelere uygulanması ile oluşmuştur. (**Res.344**).

Res-345: HO-450 Köşebent ve kenar suyu detay

Kapaklardaki tasarımın son aşamasını oluşturan kenar suyu bezemeleri (**Res.345**), palmet formundadır ve bu kısmı aynı cedvel hattı kapatmaktadır.

Orijinal olan sertab ve mikleb kısmı, kapaklarda görülen tasarım ve formda bezenmiştir (**Res.346**). Mikleb, şemse-köşebent-kenar suyu itibariyle kapakların bezemesine sahipken, sertab 6.2 cm boyunda üç kartuşlu olarak yapılmıştır. Kartuşları kenar suyundaki palmetler bölerken, her kartuşun ortasına da salbekde kullanılan bezeme basılmıştır (**Res.346**). Son olarak iç kapaklar, sertab ve mikleb dahil soğuk baskı rumili bezemelere sahiptir (**Res.340**).

Res-346: HO-450 Sertab ve Mikleb

Değerlendirme:

Şemse-salbek-köşebent uygulamasında farklı bir tasarım ve bezeme formu kullanılan katalogdaki bu eserin şemse merkezinde görülen bezeme ile Amasya II. Bayezid İl Halk Kütüphanesi koleksiyonunda bulunan 892/1486 tarihli ³⁵⁹ eserin şemse merkezi bezemeleri aynıdır (**Res.347**). Bir önceki kat.no.30 HÇ-239'un (14. yüzyıl sonları) şemse merkezi de aynı benzerliğe sahiptir. Şemse içinde görülen bu motif, kat.no.35 UC-273'ün (13. yüzyıl ilk yarısı) arka kapak kenar suyunda da görülmektedir (**Res.348**). Kenar suyunu oluşturan ve kat.no.37 OR-302'de (Rebiü'l-ahir 867/ Aralık 1462-Dımeşk) değerlendirilen palmet formu ise, bu dönemin ciltlerinde sıkça kullanılmıştır.

Res-347: Amasya'daki 1486 tarihli eserin şemse merkezi

³⁵⁹ Savaş Maraşlı, **a.g.t.**, Foto: 64, s.250. Yusuf b. Ömer'in eseri 1486'da istinsah etmesi ve müellifi Simavna Kadısı oğlu Şeyh Bedreddin Mahmud b. İsrail (1359-1420)'in yaşadığı dönem dikkate alınrsa, bu bezemenin Anadolu'da 15.yüzyıl sonlarına kadar kullanıldığını söylemek mümkündür. (Simavna, bugünkü Yunanistan'a bağlı Dimetoka bölgesinde bir yerleşim yeridir.)

Res-348: Katalog No: 37 UC-273 Arka kapak kenar suyu detay

Sonuç olarak HO-450, 14. yüzyılda oldukça nadir görülen bu tasarım ve formu ile 15. yüzyılda da örneklerine rastlanan bir özellikte olması nedeniyle ilgi çekicidir.

KATALOG No: 31 HO-450 (14. yüzyıl sonları-Muhtemelen Anadolu, Suriye, Mısır)

Şemse: Yuvarlak-içi bitkisel bezemeli salbekli

Köşebent: Şemse formunun dörtte biri ölçüsünde

Mikleb: Kapaklardaki bezeme ile aynı-şemse ve köşebentli

Sertab: Kartuşlu-Salbek ve palmet zencerek bezeli

Kenar suyu: Palmet formulu

İç Kapak: Deri üzeri soğuk baskı bitkisel bezeme

Yayınlanmamıştır.

Katalog No: 32 (Res: 349-355)

Bulunduğu Derme ve D. No: Hüseyin Çelebi-208

Eserin Adı: Ravzat el-Ezhâr fi Şerh-i Meşârik el-Envâr (1. cild)

Müellifi: Süleymân b. Muhammed es-Sadrî el-Konevî

Mücellid İmzası:

Hattat: Süleymân b. Muhammed es-Sadrî el-Konevî

İstinsah Tarihi: 810/1408 **Müellif Hattı**

Ölçüsü: 220x147 170x115

Yazı türü: Talik

Dili: Arapça

Sayfa sayısı: 282

Satır sayısı: 22

Genel Özellikler: “*Ravzat el-Ezhâr fi Şerh-i Meşârik el-Envâr*”, Hasan b. Muhammed es-Sağânî (577-650/1182-1253)'nin “*Meşârikü'l-Envâr*” adlı sahih hadislerin toplandığı eserin³⁶⁰ sonradan yazılan bir şerhi üzerine Konevi'nin yazdığı bir eserdir. Sayfa numaraları olmayan eserin sondan 4. sayfadaki 810/1408 tarihli ketebe kaydında geçen “*Süleyman b. Muhammed es-Sadri el-Konevi*” ibaresinden, eserin müellif hattı olduğunu anlamaktayız.

Nüshanın ilk sayfasında kütüphane mühürlerinin üstünde “*bi hatt-ı eş-Şârihü'l-Musannık en-Nısfü'l-Evvel min Ravzatü'l-Ezhar fi Şerh-i Meşâriku'l-Envâr el-Konevî*” ifadesiyle eser adı geçmektedir. Hüseyin Ağa'nın vakıf mührü ve kaydı ile “*Ahmet b. Ali*” adına tarihsiz bir temellük kaydı ikinci sayfadadır.

Metin siyah mürekkep, konu başlıkları kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Altılı formlar iki duraklı olarak dikilmiştir, şiraze ise tamamen dağılmıştır. Eserin ön kapak şemesinin alt kısmında deri üzerinde enlemesine uzun bir yırtık-çatlak görülmektedir. Arka kapakta ise derinin sertaba bağlandığı dudak kısmında, sertab sanki zorla yırtılmış gibi bir iz vardır. Her iki kapağın köşeleri de aynı şekilde

³⁶⁰ Keşf, c.4, s.1347-48

yırtılarak tahrib olmuştur. Ön kapak, lekelerin olduğu arka kapağa göre nispeten daha temizdir. Her iki kapak üzerinde de bir kaç ufak kurt yeniği görülmektedir.

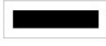

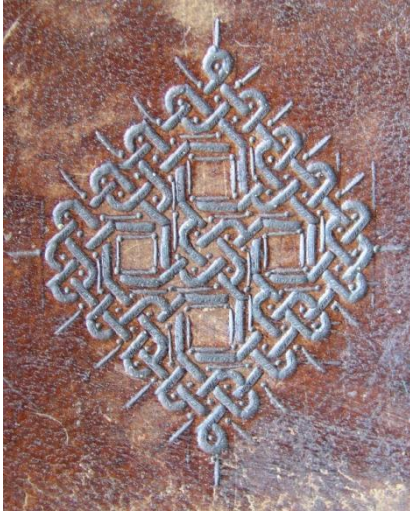
Res-349: HÇ-208 Ön kapak

Res-350: HÇ-208 Arka kapak

Cilt Özellikleri:

Her iki kapağın şemse ve köşebent bezemeleri farklıken kenar suyu bezemeleri aynıdır (**Res.349,350**). Miklebi ve sertabı kaybolmuş olan arka kapağın merkezinde zencerek   aletleriyle örgülü-geçmeli formda yapılan baklava dilimi biçiminde bir şemse vardır (**Res.351**). 14. yüzyılın özellikle ikinci yarısından itibaren sıklıkla görülmeye başlanan salbek formlarının türevlerinde görülen bu tarz bezemenin şemse olarak çok fazla örneği yoktur. Örgülerin araları nokta demiri aleti izleri ile doldurulmuştur.

Res-351: HÇ-208 Arka kapak şemse detay

Salbeksiz yapılan 5.3x4.2 ölçülü şemse formunu kenarlarda ince bir sıra cedvel kapatır. Köşebent kısımlarına ince birer tığ çekilmiş ve iki ucu noktalanmıştır. Bu hattan sonra çizgi demiri aleti ile çekilen çift sıra ile hem köşebentler hem de baş ve etek kısmında birer uzun dikdörtgen kartuşlar

yapılmıştır (**Res. 352**). Kartuşların içleri iki sıra "X" lerle doldurulmuştur. Tekrarlayan aynı cedvel sıraları ile kenarlarda tek sıra, baş ve etek kısmında iki sıra halinde yapılan kenar suyu ile tasarım tamamlanmıştır. Bu kenar suyundaki bezeme Kat. no.7 HO-83'deki (653/1255) ile benzerdir.

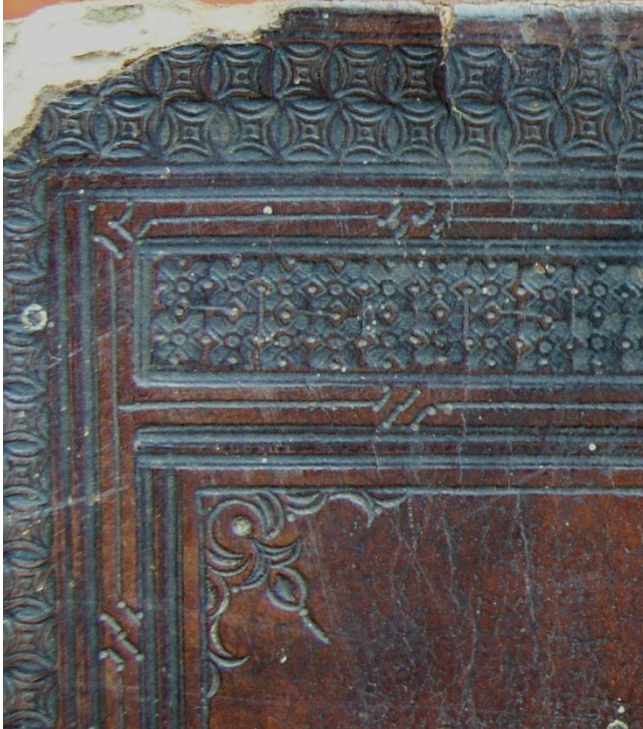
Res-352: HÇ-208 Arka kapak köşebent ve kenar suyu detay

Ön kapak merkezinde oldukça iri bir formda yapılan onaltı dilimli bir şemse

Res-353: HÇ-208 Ön kapak şemse detay

bulunmaktadır (**Res.349**). 8.2 cm.çapındaki şemsenin içi, zencerek çivileri ile girift bir bezeme oluşturacak şekilde yapılmıştır (**Res.353**). Şemseye baş ve etek kısımlarından bitişik olarak yapılan palmet formu salbekler, şemsenin büyüklüğüne göre oldukça küçük yapılmıştır. Arka kapakta görülen cedvel ve çizgi demiri hatları aynı şekilde burada yapılmıştır.

Res-354: HÇ-208 ön kapak köşebent ve kenar suyu detay

Arka kapaktaki kenar suyu ve içleri "X"lerle iki sıra halinde doldurulmuş kartuşlar burada da aynıdır. Köşebent kısımları da aletle palmet formu yapılmıştır (**Res.354**). Son olarak iç kapaklar beyaz kalın abadi kağıtlar ile kaplanmış olsa da arka kapağın kenar kısmından görüldüğü kadarıyla bu iç kısımlarda soğuk baskı bitkisel bezeme bulunmaktadır.

Res-355: DCBL-Moritz-9. 15. yüzyıl/Türkiye. (DCBL_Is.Bb_9. Dr. Elaine Wright)

Değerlendirme:

Katalog no: 14 HÇ-306'da değerlendirilen dilimli şemselerden HÇ-208'de onaltı dilimli görülmektedir. Eserde görülen kenar suyu, 653/1255 tarihli kat.no.7-HO-83'de anlatılmıştır. Kenar suyu ve kapak tasarımı olarak oldukça benzer bir örnek (**Res.355**), DCBL Moritz Koleksiyonu 9 no.dadır.³⁶¹ 15. yüzyıl/Türkiye olarak değerlendirilen bu eserin cildi ile kat.no.32 HÇ-208'in (810/1408) şemse ve köşebent yapıları haricinde aynıdır. Aynı mücellidin işi gibi gözüken DCBL' deki bu eserin, HÇ-208'in ikinci cildi olması da muhtemeldir.

Sonuç itibariyle, eldeki bilgiler ışığında 810/1408 istinsahlı bu eserin cildinin, Anadolu ciltlerinde karakteristik özelliklerden biri olan ön ve arka kapakların farklı bezenmelerine, Karamanoğulları cilt sanatından güzel bir örnek olduğu söylenebilir.

KATALOG No: 32 HÇ-208 (Mif. Hattı 810/1408-Muhtemelen Karamanoğulları-Konya)

Şemse: On altı dilimli içi girift bezemeli (Ön kapak)-Geçmeli-Örgülü (Arka apak)

Köşebent: Palmet formunda (Ön kapak)-Üçgen (Arka kapak)

Mikleb: --

Sertab: --

Kenar suyu: İçe basık kare formunda

İç Kapak: Deri üzeri soğuk baskı bitkisel bezeme

Yayınlanmamıştır.

³⁶¹ Chicago kat. no: 43, s.147 (Bu eser, DCBL'deki son düzenlemelerde "CBL_Is Bb_9" olarak kayıtlıdır. (Eserin görselini kullanmam için bana yollayan DCBL'den Dr. Elaine WRIGHT'a çok teşekkür ederim.)

Katalog No: 33 (Res: 356-360)

Bulunduğu Derme ve D. No: Hüseyin Çelebi-789

Eserin Adı: Tahsil el-Merâm min Târîh el-Bilad el-Harâm

Müellifi: Takîyeddîn Muhammed b. Ahmed el Hasanî el-Fâsî (öl.832/1428)

Mücellid İmzası:

Hattat: Sermedî Muhammed b. El-Müvehhidî es-Sermedî

İstinsah Tarihi: 819/1417

Ölçüsü: 178x130-145x100

Yazı türü: Nesih

Dili: Arapça

Sayfa sayısı: 179

Satır sayısı: 17

Genel Özellikler: Keşfte bu isimle bir esere rastlanılmamıştır. Aynı müellifin keşfte “*Tuhfetü'l-Kirâmi bihbâri'l-Beledi'l-Harâm*” isimli bir diğer eserinden bahsedilir.³⁶² 775-832/1373-1429 yılları arasında yaşamış olan “*Takîyuddîn Muhammed b. Ahmed el-Hasanî el-Fâsî*”nin, Mekke ve Medine'ye dair birçok kıymetli eserin müellifi olduğu ve hattâ Mekke'de çok sayıda kıymetli kitabı ihtiva eden büyük bir kütüphanesi bulunmaktaydı³⁶³. Bu müellifin “*el-'Ikd el-Semîn fi Târih el-Beled el-Emîn*” adlı eseri 1896 ve 1959 yıllarında olmak üzere iki defa basılmıştır. Aynı müellifin “*Şifâ el-Garâm fi Ahbâr el-Beled el-Harâm*”ı Mekke tarihi için ana kaynaklardan kabul edilir ki bu eser de 1956 ve 1985 yıllarında olmak üzere iki defa neşredilmiştir.³⁶⁴

179a'da müstensih “*Sermedî Muhammed b. El-Müvehhidi es-Sermedi*”nin 819/1417 tarihli ketebe kaydı vardır. Müellif ile ilgili bilgi, müstensihin esere başladığı besmeleli sayfanın bir öncesinde “*Kitab-ı Tahsil el-Merâm min Târihü'l-Bilâdi'l-Harâm Te'lif Kâdiü'l-Müslimîn-i Tekkî Ebi't-Tayyib Muhammed b. Ahmed b. Ali el-Huseynî el-Fâsî el-Mekkî el-Mâlikî Kâdiü'l Haramü's-Şerifeyn*” olarak

³⁶² Keşf, c.1, s.336

³⁶³ A. Yaşar Ocak, “Mekke-i Mükerrreme Şahıs Kütüphaneleri”,

<http://www.iudergi.com/tr/index.php/edebiyatsarkiyat/article/viewFile/10991/10229>, s.269.

³⁶⁴ A.g.m., s.272

geçer. Buradan anlaşıldığı üzere müellif, Mekke kâdılığı yapmıştır. 178b'de 3. satırda ise müellif adı "*Muhammed b. Ahmed b. Ali el-Hüseynî el-Fâsî el-Mekkî el-Mâlikî*" olarak geçmektedir.

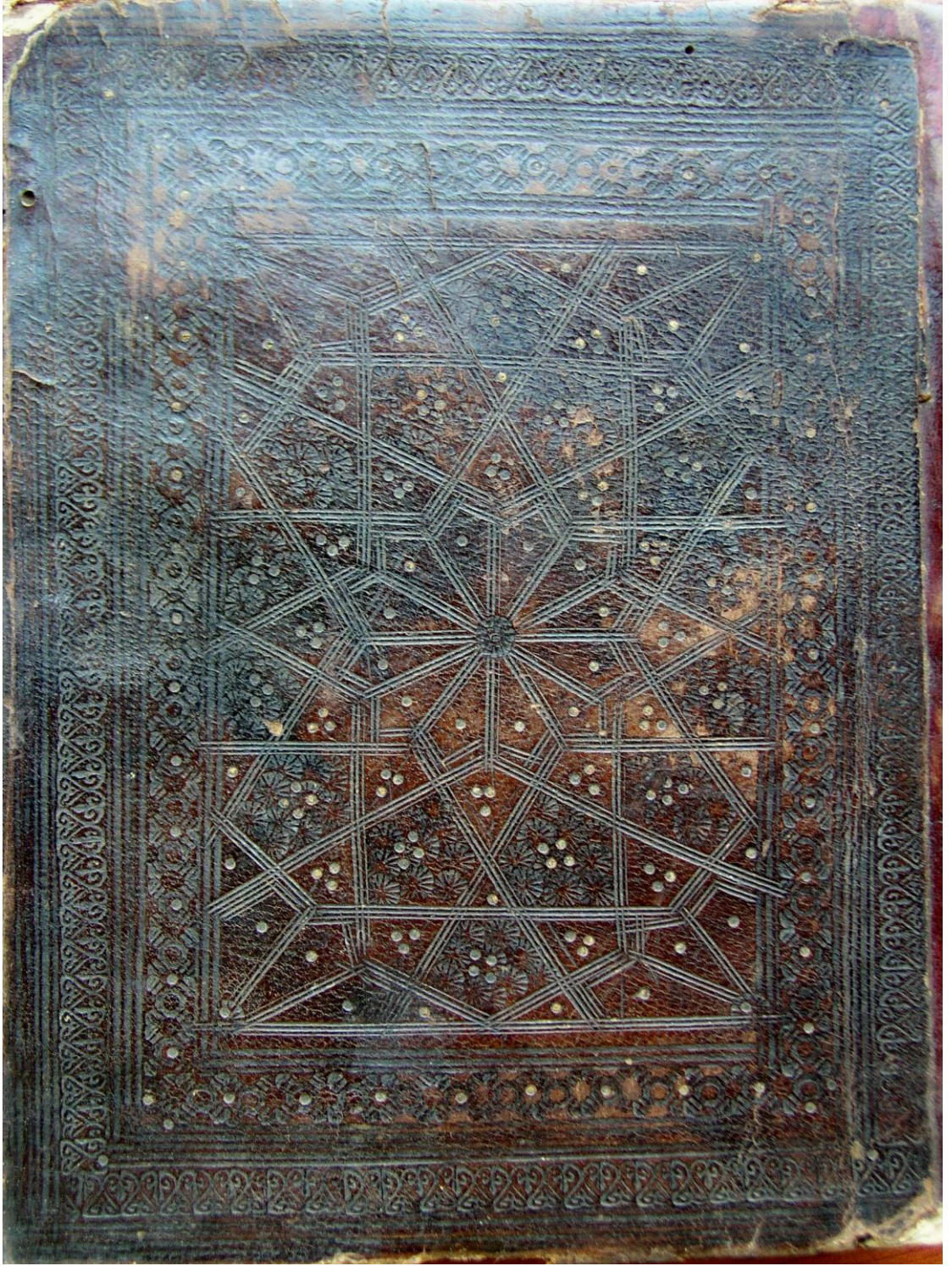
Eserin adı, ön kapak içine sonradan yazılmıştır. Müteakib sayfada üstte "*Tarih-i Mekke*" notu ile eserin eski kayıt numarası bulunmaktadır. Bunun altında Arapça bazı notlar vardır. Arka sayfada tarihsiz bir temellük kaydında "*Mustafa b. Muhammed Sadık*" ismi geçmektedir. Son olarak 3a'da bulunan iki mühürden okunabilen birisi Hüseyin Çelebi vakfına aittir.

Metni siyah mürekkep ile yazılmış olan eserin sayfalarında herhangi bir tahribat yoktur fakat formlar, dikişlerin kopması nedeniyle dağılmıştır. Eserin miklebi kopmuş fakat kitap içinde muhafaza edilmiştir. Sertab kısmı ile sırtın şiraze tarafı vişneçürüğü rengi bir deri ile tamir edilmeye çalışılmıştır. Ön kapak üzerinde irice kurt yenikleri mevcuttur. Bu kapağın sırt kısmının her iki köşesi de yırtılarak tahrib olmuştur. Kapaklardaki geometrik bezemeler ise iyi durumdadır.

Abadi Aharlı kağıtlar iki duraklı olarak beşli formlar halinde dikilmiş, şiraze ise tamamen dağılmıştır. Eserin ön-arka kapak ve miklep kısmı derileri aslından alınarak, daha sonra vişne renginde yapılan yeni kapaklar üstüne yapıştırılmıştır.

Res-356: HÇ-789 Kenar suyu detay

Res-357: HÇ-789 Ön kapak

Cilt Özellikleri:

17.8x13 cm. ebatlarındaki kapaklar aynı karakterdedir (**Res.357**). Geometrik tasarıma sahip kapakların merkezinde on iki kollu yıldız formu görülmektedir. Üç kanallı çizgi demiri aletiyle yapılan geometrik kollar, 11.2x7.3 ebatlı bir dikdörtgen içinde kapalı form oluşturmuştur. Bütün geometrik bölümlerin içler altın kakma aleti ile altınlanmış fakat altınlar zamanla dökülmüştür. Dikdörtgen alanın etrafını tek sıra saran içteki kenar suyunu, beş sıra çekilen cedvel hattı çevreler. En dıştaki kenar suyu ters-düz palmet dizisi şeklinde olup bu kısmı da yine beş sıra cedvel çevreleyerek kapatır (**Res.358**).

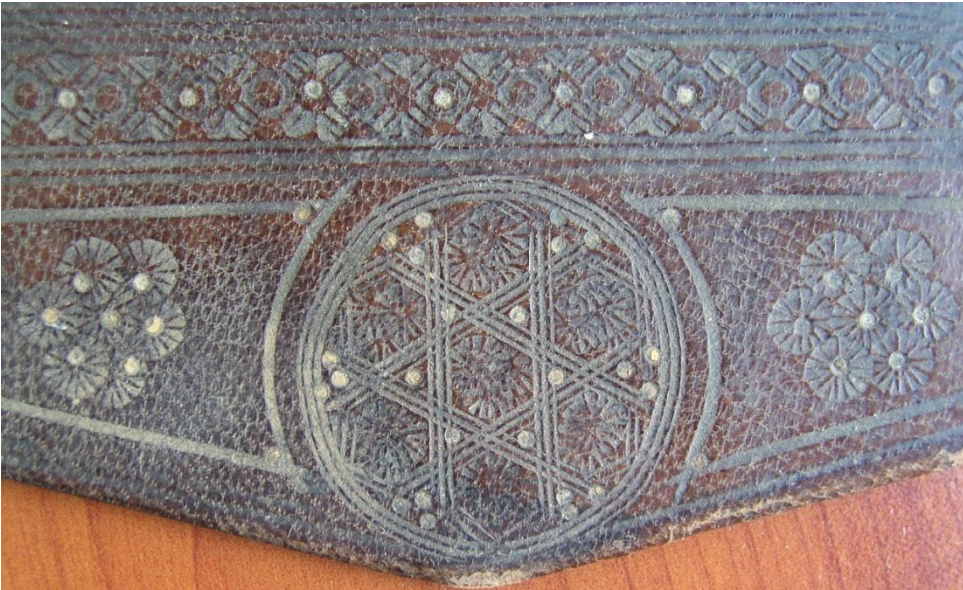

Res-358: HÇ-789 Kenar suları detay

Res-359: HÇ-789 Mikleb

Kopmuş fakat muhafaza edilmiş olan miklebin (**Res.359**) merkezinde altıgen ve altı kollu yıldız ile yıldız kollarından uzayan geometrik bir form, yuvarlak bir şemse içine alınmıştır (**Res.360**). Şemsenin her iki yanında kalın çizgi demiri aletiyle yapılan tek sıra bir hatla iki kartuş oluşturulmuş ve bunların içleri de yedi adet güçle şeklinde bezeme ile doldurulmuştur. Kartuşları üç sıra cedvel hattı ve kapaklardaki aynı kenar suyu formu çevreler. Altın kakma, bu yüzeyde de kullanılmıştır. Miklebin kaybolmuş olan sertabı yerine sonradan yapılan vişneçürüğü rengindeki bir deri ile arka kapağa tutturulmuştur.

Res-360: HÇ-789 Miklebin şemsesi detay

Değerlendirme:

Kat.no: 8 HO-1454'de (657/1258) bu tasarım detaylı olarak değerlendirilmiştir. Özellikle 14. yüzyılda görülen bu tarz geometrik tasarımların 819/1417 tarihli HÇ-789'da da görülmesi, bu tasarım geleneğinin mücellitlerce 15. yüzyıl ilk yarısına kadar kullanıldığını göstermesi açısından önemlidir.

KATALOG No: 33 HÇ-789 (819/1417-Muhtemelen Anadolu)

Şemse: Oniki kollu yıldız

Köşebent: --

Mikleb: Altı kollu yıldız formlu yuvarlak şemse

Sertab: Sonradan yapılmış

Kenar suyu: Ters-düz palmet ve güçle formunda

İç Kapak: Sade bırakılmış

Yayınlanmamıştır.

Katalog No: 34 (Res: 361-366)

Bulunduğu Derme ve D. No: Haraççioğlu-318

Eserin Adı: Feth el-Bârî fî Şerh el-Buhârî (6. cild)

Müellifi: Şihâbü'd-din Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali ibn Hacer el-Askalânî (773-852/1372-1449)

Mücellid İmzası:

Hattat: Abdülkadir b. Ahmed b. Hüseyin İbn Arslan er-Remli el-Esedi

İstinsah Tarihi: 853/1449 **Müellif Asrı**

Ölçüsü: 270x180 218x154

Yazı türü: Nesih

Dili: Arapça

Sayfa sayısı: 199

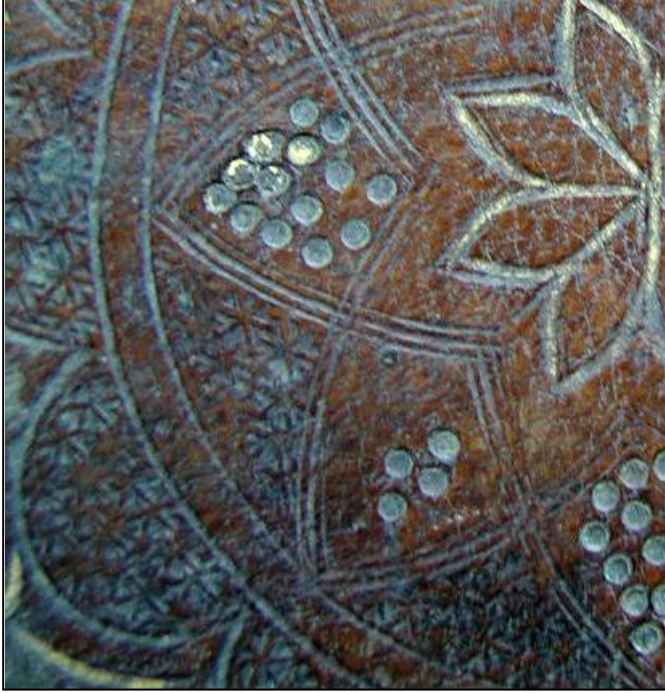
Satır sayısı: 25

Genel Özellikler: Sahih-i Buhari şerhlerinden olan bu eser, İbn Hacer'in toplam 10 cilt olarak yazdığı Fethü'l-Bârî'nin 6. cildir. Müellif 813/1410 yılında tamamladığı giriş kısmından sonra 817/1414 yılı başlarında bu şerhi yazdırmaya başlamıştır. Receb 842/1438 yılında Aralık ayının ilk günlerinde bitirilen eser, daha müellifi hayattayken karşılaştırmalı bir şekilde çoğaltılmaya başlanmıştır.³⁶⁵ Ketebe kaydındaki 853/1449 istinsah tarihinden, elimizdeki bu eserin müellif asrı bir eser olduğu ortaya çıkmaktadır.

Demirbaş kaydında ve tespit fişinde müstensih olarak “*Abdulkadir b. Ahmed er-Ramli*” ismi geçiyor. Fakat yeniden okunan 197b'deki ketebe kaydında ise isim, “*Abdülkadir b. Ahmed b. Hüseyin İbn Arslan er-Remli el-Esedi*” olarak geçmektedir. 1a'da okunabilen bir temellük kaydı ve mühründe “*İbrahim ibn Abdülbâki*” adı geçmektedir. Eser ve müellif adı 2a'da yazılıdır. 2b'den başlayan eserin Haraççioğluna ait vakıf mührü de buradadır. Eserin ilk birkaç forması başka bir müstensih tarafından yazılmıştır. Abadi kağıtlara siyah mürekkep ile yazılan eserin konu başlarında kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Beşli formalar iki duraklı olarak dikilmiş, şiraze ise dağılmıştır. Sayfalar kabaca tamir görmüş, kurt yenikleri

³⁶⁵ Keşf, c.2, s.464-465

ufak kesilmiş kağıtlar ile kapatılmıştır. Eserin cildi de oldukça kötü bir şekilde tamir edilmiştir. Kapakların sırt kısmındaki muhat payları ile sertab ve miklep'in bağlantısı olan dudak kısımları siyah bir deri ile tamir edilmiştir. Eserin özgün miklebi yerine klasik üslupta bir miklep takılmıştır. Yapılan bu kötü tamirata rağmen eserin kapak ve iç deri soğuk baskı bezemelerinin durumu iyidir.

Res-361: HO-318 Şemse detay

*Res-362: HO-318
Soğuk baskı deri kaplı
iç kapak detay*

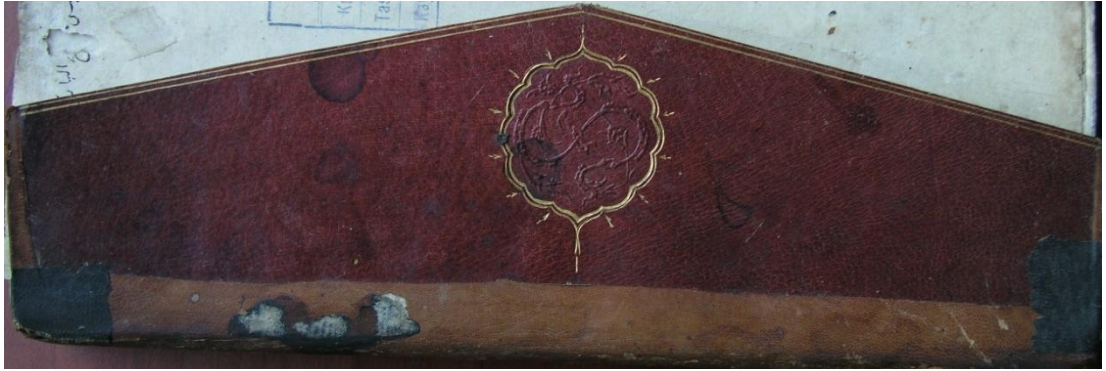

Res-363: HO-318 Ön kapak

Cilt Özellikleri:

Her iki kapağı da aynı olan eserin kapak ölçüleri 27x18 cm.dir (**Res.363**). Sertab kısmı da bezemelidir fakat tamirlerle kapatılmıştır. Miklep, sonradan tamirler sırasında eklenmiştir (**Res.364**). Dışına eklenen 1.5 cm. çapındaki dilimlerle birlikte şemsenin (**Res.363**) en dış çapı 8.5 cm.dir. Şemse merkezini sekiz yapraklı bir bezeme oluşturur. Bu bezemeyi çizgi demiri aletiyle yapılmış sekiz kollu yıldız kapatmaktadır. Yıldızın kollarının içleri nokta demiri aleti ile bezenmiş ve bu oyuntular altınla boyanmıştır. Kolların araları ve yuvarlak şemseyi çevreleyen dilimlerin içleri de zencerek aletiyle doldurulmuştur. (**Res.361**).

Şemseyi çevreleyen tek sıra cetvelin deride bıraktığı oyuntu altınlanmış. Aynı şekilde şemse etrafındaki tığlar-düğüm, köşebent içlerindeki üç yaprak, şemse merkezindeki 8 kollu yıldızın oyuntuları ve bunu çevreleyen yıldızın kollarının nokta demirleriyle yapılmış içleri de altınlıdır. Beşerli iki cetvel sırasının arasını oluşturan kenar suyu, palmet benzeri motifli zencerek aletiyle geçilmiştir (**Res.365**). Köşebentleri oluşturan birbirini kesen iki dairenin içleri de yıldız motifli zencerek aleti izleriyle bezenmiştir (**Res.366**).

Res-364: HO-318 Mikleb

*Res-365: HO-318 Kenar suyu
detay.*

Res-366: HO-318 Köşebent detay.

Değerlendirme:

Kat.no. 22 HÇ-261’de (731/1331) incelenen eserin on iki dilimli şemse tasarımı, kat.no.23 UC-1096’da (739/1339) arka kapakta, ve

katalog no. 29 HO-274’de (14. yüzyıl) görülmektedir. Köşebent yapısı ise katalog no. 29 HO-274’de değerlendirilmiştir. Bu örnek için söylenebilecek farklı bir uygulama, 14. yüzyıl ortalarından itibaren yoğun olarak görülen cedvel oyuntularının altınlanmasıdır. Cildin dikkat çeken bir özelliği de şemse merkezindeki sekiz kollu yıldız formudur. Bu form ise 700/1300 yılında Anteb’de istinsah edilmiş olan kat.no.17 HO-392’de detaylı olarak anlatılmıştır.

Sonuç olarak 853/1449 istinsah tarihli bu eserin Müellifinin, yaklaşık kırk yıl Mısır Şâfiî başkadılığı görevinde bulunduğu ve Kahire’de vefat edip (852/1449) yine oraya defnedildiği³⁶⁶ ve bu eserin istinsah tarihi olan 853/1449’de dikkate alınırca, hayattayken eserleri kopya edilirken bu nüsha da orada kopya edilmiş ve ciltlenmiş olabilir. Eserdeki cilt tasarımı 14. yüzyıl boyunca görülmekle birlikte bu dönemin cilt özelliklerini 15. yüzyılda da göstermesi bakımından önemlidir.

KATALOG No: 34 HO-318 (Müellif Asrı 853/1449-Muhtemelen Mısır-Kahire)

Şemse: Yuvarlak şemse etrafı on iki dilimli

Köşebent: İç içe iki yarım daire

Mikleb: Orijinal değil

Sertab: Tamirli, bezemeler silik

Kenar suyu: Palmet benzeri bitkisel

İç Kapak: Deri üzeri soğuk baskı bitkisel bezeme

Yayınlanmamıştır.

³⁶⁶ M. Yaşar Kandemir, “İbn Hacer el-Askalâni”, DİA, c.19, s.514-531.

Katalog No: 35 (Res: 367-381)

Bulunduğu Derme ve D. No: Ulucami-273

Eserin Adı: Mealim et-Tenzil (2. cild)

Müellifi: Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes'ûd el-Ferrâ el-Beğavi (öl.516/1122)

Mücellid İmzası:

Hattat:

İstinsah Tarihi: 13. yüzyıl ilk yarısı

Ölçüsü: 258x185 205x137

Yazı türü: Nesih

Dili: Arapça

Sayfa sayısı: 283

Satır sayısı: 25

Genel Özellikler: Ketebe kaydı olmayan bu eserin demirbaş kayıtlarında istinsahı H.8. asır sonları olarak belirtilmiştir. Fakat müellifin 516/1122'deki vefatı ve ciltlerin Selçuklu özellikleri taşıması dikkate alınır, eserin de istinsahı muhtemelen 13. yüzyılın ilk yarısıdır. Beğavi'nin Konya'ya gelmiş ve burada vefat etmiş olması ihtimali³⁶⁷ de göz önünde bulundurulursa eserin ciltlerinin de bu tarih aralığında Konya'da yapılmış olması mümkündür. Eser, Tefsirü'l-Beğavi'nin 2. cildi olup, Meâlimü't-Tenzil adıyla bilinir.³⁶⁸ 1a'da kitab adının üstünde görülen Münzevi mührü 2a, 10a ve 283a'da da bulunmaktadır. Kitab adının altında tefsire konu olan ayetlerin fihristi vardır.

Konu başları koyu siyah, metin ise siyah mürekkep ile yazılmıştır. Eserin ilk sayfa kenarları beyaz bir kağıt yapıştırılarak kabaca tamir görmüştür. Yine bu sayfa miklebden dolayı zarar görmüştür. Bazı sayfalarda lekeler vardır. Abadi kağıtlar beşli formalar halinde iki duraklı olarak dikilmiştir. Eserin şirazesini de kısmen dağınıktır. Kapaklar üzerinde kabaca tamir izleri bulunmaktadır. Sertab, üst kenarından kapağa bağlanan kısmından bir deri parçası yapıştırılarak tamir edilmiş. Her iki kenar kısmında da ufak yırtıklar vardır. Ön kapak kenar köşeleri siyah bir deri parçası ile tamir edilmiştir. Her iki kapak üzerinde de birtakım lekeler

³⁶⁷ <http://konyaarastirmalari.blogspot.com/2012/05/imami-begavi.html>

³⁶⁸ Keşf, c.3, s.1378

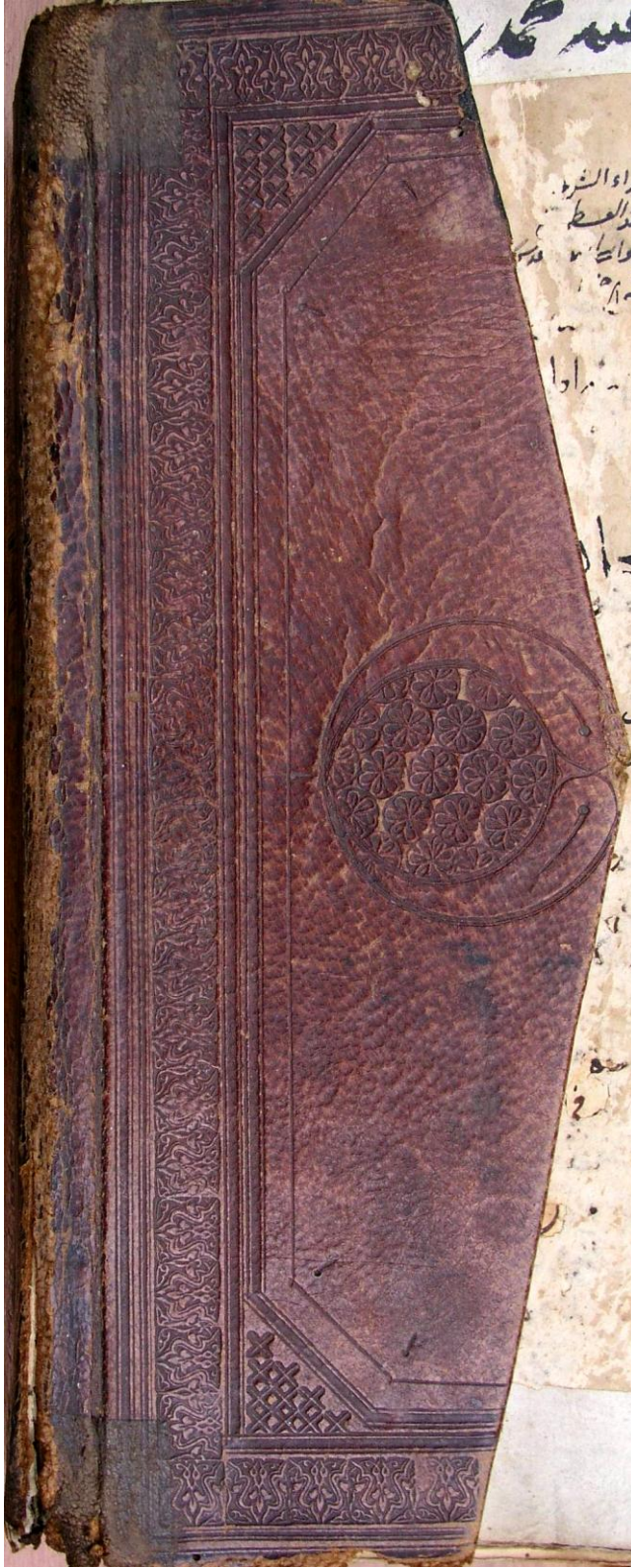
mevcuttur. Arka kapak içi de miklep sertab ve sertab kapak bağlantı kısımlarından siyah deri parçaları ile kabaca tamir edilmiştir. Eserin son sayfasına çıkan iç kapak bezemelerinin izleri, bize tamirler sırasında bu kısımların yan kağıtlarla kapatıldığını göstermektedir.

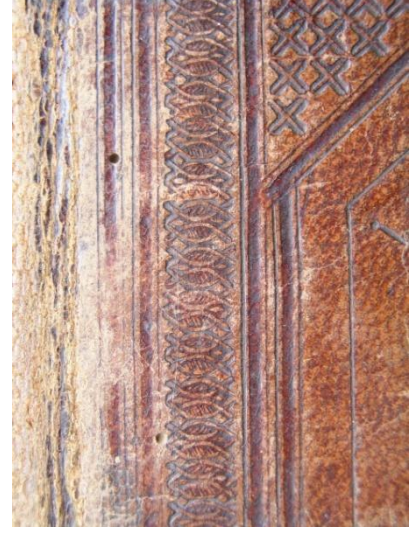
Res-367: UC-273 n kapak

Res-368: UC-273 Arka kapak ve sertab

Res-371: UC-273 Mikleb

*Res-369: UC-273 Arka kapak
zencerek detay*

*Res-370: UC-273 Ön kapak
zencerek detay*

Cilt Özellikleri:

Ön kapak (**Res.367**) 25.8 x 18 cm ebatındadır. 6.7 cm. çapındaki daire içinde, iç içe geçmiş 6 dilimli bir daire ve 6 kollu bir yıldız formundan oluşan şemse etrafında, araları tıgı ve içleri noktalı 41 adet küçük yarım daire bulunmaktadır. Şemseyi çevreleyen tek sıra ilk cetvele kadar, şemseden altı ve üstü yönünde uzanan ve çizgi demiri ile yapılmış birer ince hat görülmektedir. Tek sıra cetveli saran iki sıra kalın cetvelin köşebent kısımları, içleri 10'ar adet "X" lerle doldurularak yapılmıştır. Kenar suyu (**Res.370**), zencerek aletiyle yan yana vurularak oluşturulmuş rûmili-palmetli bir formdan meydana gelmektedir. Kenar suyunu da dördü ince ve ikisi kalın bir cetvel sırası çevrelemektedir.

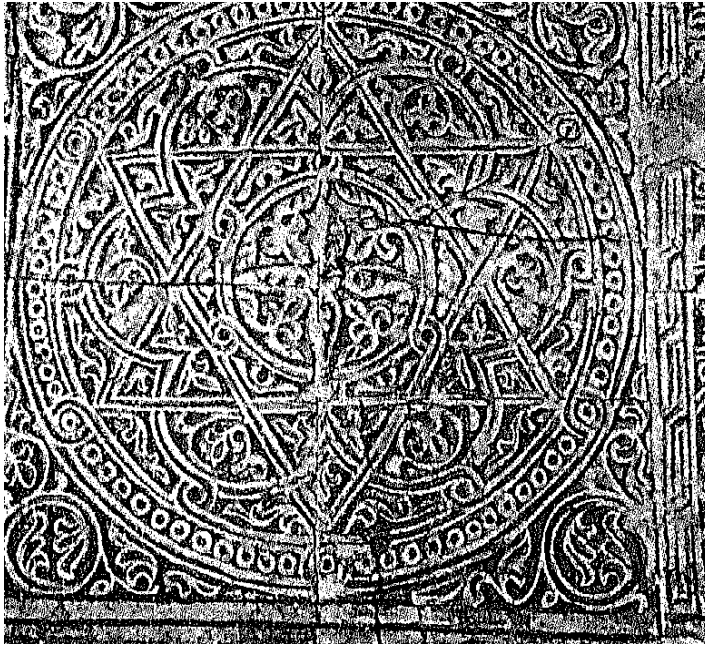
Eserin miklebinin merkezinde, dıştaki 5 cm. çaplı daireye iç kenarından yapışık 3.7 cm. çapında iki daire bulunmaktadır (**Res.371**). İçteki dairenin içine ise, uçları desenli çivilerin vurulmasıyla yapılmış yedi yapraklı pençer yerleştirilmiştir. Miklebin kenar suyu içindeki motifler, köşebentler ve cetveller ön kapakta görülenler ile aynıdır.

Sertab 6.2 cm.lik ve araları bir kalın bir ince cetvellerle bölünmüş, içleri de "X" lerle doldurulmuş üç bölümden oluşmaktadır. Ön kapak ve miklepte görülen kenar suyu motifleri cetveller arasına vurulmuştur (**Res.368**).

Arka kapak, (**Res.368**) şemse ve kenar suyu süslemesi olarak ön kapaktan farklı bir şekilde yapılmıştır. Merkezde, üzerinde "X" deseni bulunan aletin vurulmasıyla oluşan bir şemse vardır. Yirmi beş adet vurularak oluşturulan bu formu tamamlayan salbekler de aynı şekilde beş "X"den oluşmaktadır. Köşebentleri ve cetvelleri ön kapak ile aynıken, kenar suyu önden farklı olarak balık formunda yapılmıştır (**Res.369**).

Değerlendirme:

Eserin en dikkat çekici yanı arka kapak şemsesidir. Anadolu Selçuklu karakteristiği taşıyan bu ciltlerde görülen bezeme üslubu, birçok eser üzerinde de görülmektedir. Madeni kaplarda, alçı oyma bir panelde, Diyarbakır Mesudiye medresesi batı revaktaki madalyonda ve birkaç cilt üzerinde görülen bu bezeme üslubu, mühr-ü süleyman diye tabir edilen altı kollu yıldız ile altı dilimli dairenin iç içe geçmesinden müteşekkildir. Şemse içlerinde sadece altı kollu yıldızın tek başına kullanıldığı örnekler daha çoktur.³⁶⁹ Ancak bu cilt örneğinde görüldüğü şekliyle yapılmış cilt sayısı daha azdır. Burada kullanılan **“iç içe geçmeli altı dilimli daire ve altı kollu yıldız”** formunun erken tarihli bir örneği, Afrasiyab’da bulunmuş olan ve bugün Özbekistan Semerkant Tarih Müzesi’nde sergilenen 10. yüzyıldan kalma alçı oyma bir panel üzerinde görülür³⁷⁰ (Res.372).

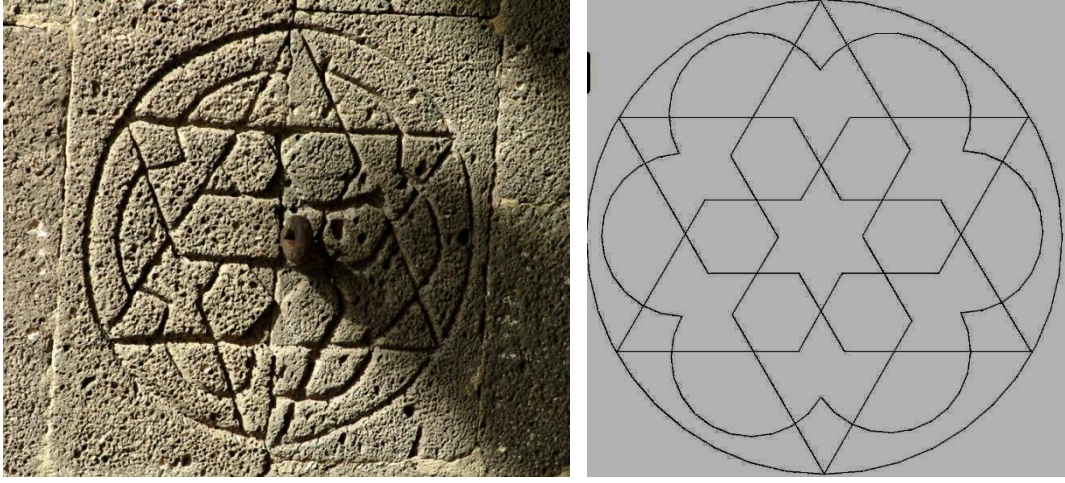
Res-372: Afrasiyab’da bulunmuş olan alçı oyma panel 10. yüzyıl (B.V. Veimarn, s.31)

Bu üslupta yapılmış bir bezeme örneği de 13. yüzyılın ilk çeyreğinde (1199-1223) inşa edilen Diyarbakır Mesudiye medresesi batı revaktaki bir madalyonda

görülmektedir (Res.373).

³⁶⁹ Katalogdan bkz. 7-HO-83-653/1255, 10-HO-245/13. yüzyıl sonları, 23-UC-1096-738/1338 (altı dilimli şemse ile içiçe), 38-UC-1560/14. yüzyıl sonları

³⁷⁰ B.V. Veimarn, *İskustva Srednei Azii*, s.31

Res-373: Diyarbakır Mesudiye medresesi batı revaktaki madalyon. 13. yüzyılın ilk çeyreği³⁷¹

Çizim-V: Diyarbakır Mesudiye medresesi batı revaktaki madalyon³⁷²

Res-374: UC-1096 (739/1339) Ön kapak şemsesi

Bir başka örnek, katalog no. 23 UC-1096'da yer alan Emîr Ömer Amîd el-İtkânî'nin (685-758/1286-1356) Muhammed b. Hacı İbrahim b. İman'a 1338'de yazdırdığı "et-Tebyin" adlı eserinin ön kapağında görülür (**Res.374**). Bu eserin üzerinde görülen şemsede dilimleri ve yıldızı çevreleyen daire yoktur.

Bu forma örnek olarak vereceğimiz diğer eserlerden³⁷³ biri, SK/RP.89 (tarihsiz) numarada kayıtlı olan eserin cildir. Bu cildin her iki kapak

şemsesi içinde (**Res.361**) aynı form görülmektedir.

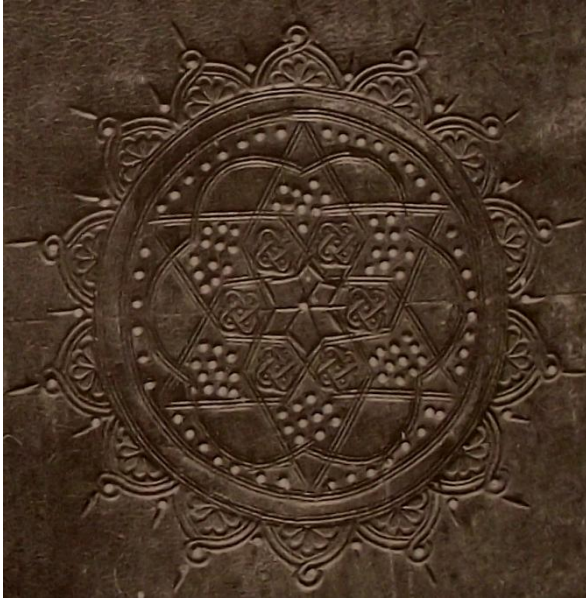
³⁷¹ <http://www.guneydogumirasi.org/images/diyarbakir/mesudiyeMedresesi/2.jpg>

³⁷² Gülşen Baş, **a.g.t.**, Çizim: 75

³⁷³ Bu şemse tasarımındaki diğer iki cilt SK/RP.91 ve 92 no.daki eserlerdir. VAM'dan 14 dilimli yuvarlak şemse içindeki altı dilimli-altı kollu yıldız formu için bkz: D. Haldane, **a.g.k.**, Accession no. 366/25-1888, s.56-57, altı dilimli-altı kollu yıldız formun miklepte örneği için bkz. Accession no. 387/1898, s.22-23 (Mısır-803/1401)

Res-375: SK/RP.89 (?)

Bir diğ er ö rnek, TSMK A.123'de kayı tlı olan 593/1196 tarihli³⁷⁴ bir cilttir (**Res.376**). Dı Ŗta iç leri bezeli yarım dairelerin ç evirdiğ i yuvarlak Ŗemse iç inde g ö rü len bu form, SK/RP.89'daki ö rnekle neredeyse aynıdır.

Res-376: TSMK A.123-593/1196 (Zeren Tanındı, OİC. R.5)

³⁷⁴ Zeren Tanındı, "Ortaç ağ İslam Ciltleri", **a.g.e.**, s.121. Buna benzer Memlük sultanı Farac iç in ü retilen 812/1410 tarihli eserin cildi iç in bkz: Ruby-Tanındı, **a.g.e.**, s.10

Res-377: UC-1547 H. 8.asır

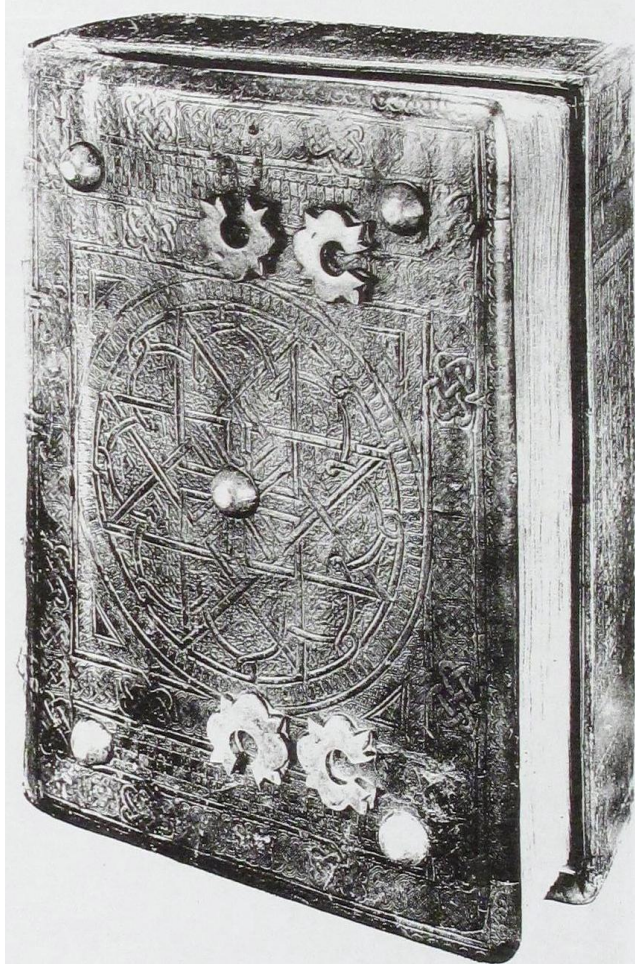
UC-1547’de bulunan ve 14. yüzyılda istinsah edilmiş olan eserin cildi de **(Res.377)** neredeyse TSMK A.123. (593/1196) ile aynıdır.

Afrasiyab’da bulunmuş olan 10. yüzyıla ait alçı oyma panelin **(Res.372)** formuna neredeyse birebir benzeyen başka bir örnek Avrupa cilt sanatındandır.

15. yüzyıl sonlarına tarihlenen bir Portekiz cildinde görülen **(Res.378)** bu tasarımın, cilt sanatı açısından doğu-batı etkileşimini göstermesi dikkate değerdir.³⁷⁵

Res-378: Portekiz/15. yüzyıl sonları (R.Ettinghausen, Near Eastern..., s.126)

Bu form maden sanatı uygulamalarında da görülür. **(Res.379-80)**³⁷⁶. Bronz ve pirinç madenlerinden imal edilen ve her ikisi de 12-13. yüzyıllara tarihlenen bu örneklerde de iç

³⁷⁵ İslam ciltlerinin Avrupa ciltlerine etkisi ile ilgili bilgi için bkz: R. Ettinghausen, “Near Eastern Book Covers.”, a.g.e., p.113-131

³⁷⁶ **Alaeddin’in Lambası - Anadolu’da Selçuklu Çağı Sanatı ve Alaeddin Keykubat**, s.73, s.160

içe geçmiş daire ve yıldız formunun türevleri görülebilir. Yalnız bu iki örnekte de daireler dilimli olarak değil birbiri içinden geçen yedi tam daire olarak yapılmıştır. Yıldız formu da bu daireler içinden geçirilmiştir.

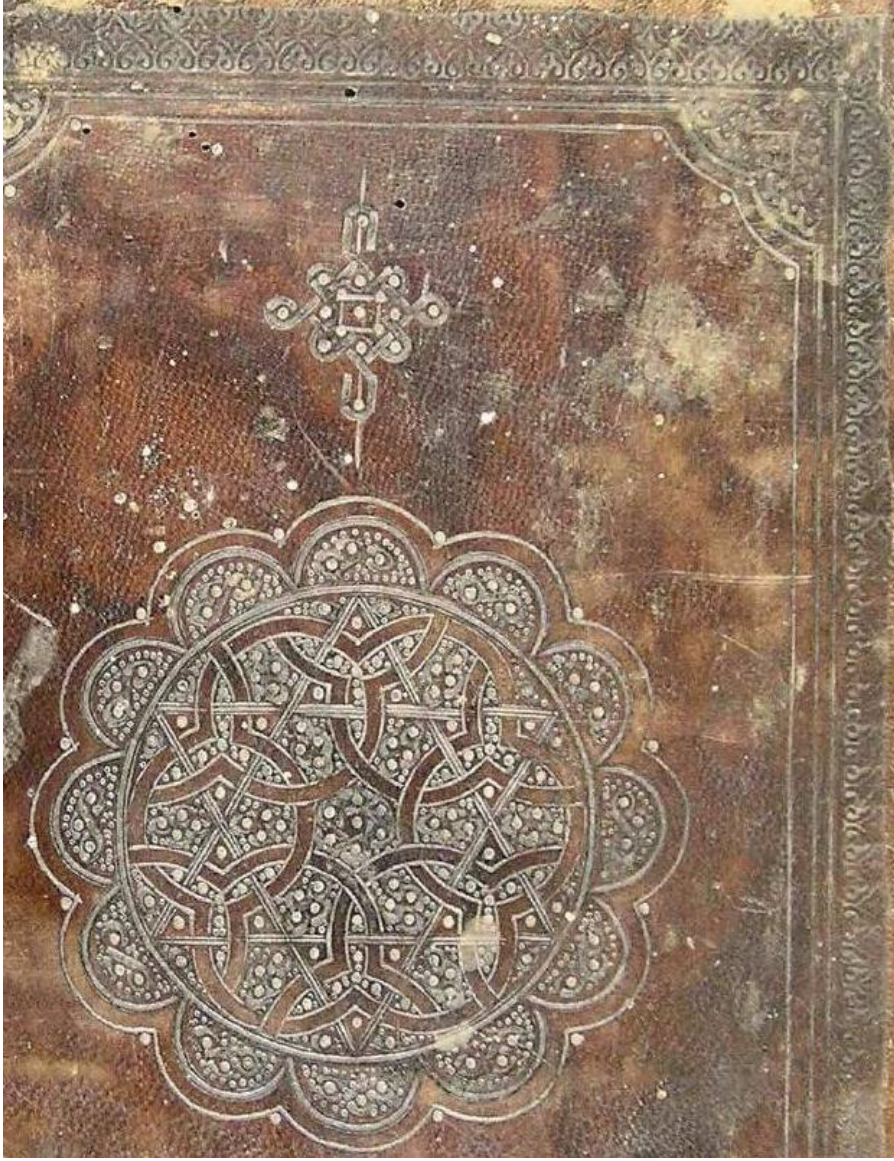
Res-379: (Soldaki), Bronz ecza kabı iç yüzeyi 13. yüzyıl

Res-380: (Sağdaki), Burçlarla bezeli pirinç tas (kına tası) 12-13. yüzyıl

Maden sanatında görülen bu formun (geçmeli halka-altı kollu yıldız) 1306 tarihli farklı bir cilt örneği de HSA-Kemankeş 91no.da kayıtlıdır (**Res.381**). Bu örnekte yıldız kolları ile dilimler arasına, mevcut dilimlerin 3/1 oranındaki kesitleri ustalıklı geçilerek zengin bir geometri elde edilmiştir.

Sonuç olarak çok geniş bir zaman dilimi içinde; 9. yüzyıl ile 15. yüzyıl arasında kullanılmış olduğu anlaşılan bu formun, bu kadar uzun sürede çok az değişikliğe uğrayarak kullanılmasının şüphesiz sembolik bir sebebi vardır. İslam sanatının mimari ve dekoratif elemanlarında ve bu gibi sembollerde İslâm felsefesini ve kozmolojisini bulmak mümkündür. Aynı şekilde bu tasarımın Batı ve Hıristiyan Doğu ciltlerinde de görülmesi, İslam cilt sanatının Avrupa'ya olan etkisini göstermesi bakımından önemlidir.

Res-381: HSA-Kemankeş-91-706/1306 istinsah “Camii’s-Sahih”adlı eserin şemsesi

KATALOG No: 35 UC-273 (13. yüzyıl ilk yarısı-Muhtemelen Anadolu Selçuklu)

Şemse: İç içe altı dilimli daire ve altı kollu yıldız formu.

Köşebent: Onar adet “X”lerden müteşekkil.

Mikleb: İçi yedi yapraklı desenlerle dolu hilal formu

Sertab: kare içinde X

Kenar suyu: Ön kapak rumili-plametli, arka kapak balık formunda

İç Kapak: Bezemesiz

Yayınlanmamıştır.

Katalog No: 36 (Res: 382-395)

Bulunduğu Derme ve D. No: Ulucami-1560

Eserin Adı: İhyâ-i Ulûm ed-dîn (4. cild)

Müellifi: Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî (451-505/1060-1112)

Mücellid İmzası:

Hattat:

İstinsah Tarihi: 14. yüzyıl sonları

Ölçüsü: 215x162 130x106

Yazı türü: Nesih

Dili: Arapça

Sayfa sayısı: 165

Satır sayısı: 19

Genel Özellikler: Gazali'nin İhyâ'sının 3. cildi olarak demirbaş ve tespit fişi kayıtlarında geçen bu eserin zahriye tezhibi içinde "*er-Râbi' mine'l-İhyâ-i Ulûm ed-dîn*" ifadesi geçmektedir. Dolayısıyla eser üçüncü değil dördüncü cildir.

Ketebesiz olmayan eserin zahriyesi tezhipli olup altı adet mührü vardır. Bunlardan okunabilen bir mühür 1200/1785 tarihli Abdullah münzevi vakfidir. Bu mührden 1b ve 2a'da sayfa üst kenarlarında da iki adet vardır. 1a'daki altı dilimli tezhip içinde müellifin künyesi bulunmaktadır. Yine bu sayfada bulunan temellük kaydında "*Temellekehü el-fakîrû ile'l-hayyil mennân Saadi İsa bin Emirhan*" ifadeleriyle "*Saadi İsa ibn Emirhan*" adı geçmektedir ki bu; kat.no.30 HÇ-239'daki (14.yüzyıl sonları) temellük kaydında adı geçen kişidir (**Res.383**). Son sayfada eserin fihristi vardır.

Eserin cildi, kenarlardan ve sırt kısmından siyah derilerle, kenar suları kapanacak şekilde onarılmıştır ancak, iç kapaklardaki rumili bezeme zarar görmemiştir. Sayfa içlerinde nadiren kurt yenikleri görülmektedir. Bu kısımlar da kabaca üstlerine kağıt yapıştırılmak suretiyle onarılmıştır. Konu başları kırmızı, metin ise siyah mürekkep ile yazılmıştır. Abâdi kağıtların kullanıldığı beşli formalar, iki duraklı olarak dikilmiş, şirazesini ise muhtemelen sonradan örülmüştür. Mikleb ve sertabı ise yoktur.

Res-382: UC-1560 Ön kapak

Res-383: UC-1560 Zahriye sayfası tezhipleri ve mühürler ile kat.no.30 HÇ-239'un zahriyesindeki temellük kayıtlarında adı geçen Saadi İsa ibn Emirhan'ın kaydı.

Cilt Özellikleri:

Res-384: UC-1560 Ön kapak şemsesi

Res-385: UC-1560 Arka kapak şemsesi

Kapak ölçüleri (**Res.382**) 21.5x16.2 cm. olan cildin bezeme karakterleri ve tasarımı aynıdır. Farklılık kenar sularındadır. Her iki kapaktaki şemselerin çapı 4.5 cm.dir (**Res.384,385**). Katalogdaki beş eserde daha görülen (diğer dördü; 7-HO-83-653/1255, 10-HO-245/13. yüzyıl sonları, 23-UC-1096-738/1338, 35-UC-273/14. yüzyıl sonları) mühr-ü Süleyman formuna sahip şemseler, ön kapakta (**Res.384**) üç kanallı çizgi demiri aleti ile, arka kapakta (**Res.385**) ise üç sıra cedvel ile yapılmıştır. Daireyi oluşturan hat ile yıldız kolları arasında kalan kısımlar zencerek çivileri ile çiçek formunda doldurulmuştur. Yıldız kollarının içleri sade bırakılıp ortalarına nokta demiri aletiyle birer nokta vurulmuşken, yıldızın merkezini oluşturan altıgen bölümün içleri aletle çarkifelek formunda yapılmış ve altınlanmıştır. Nokta demiri izleri kakma değil altın ile boyanmıştır. Şemsenin etrafını da, düğüm ve tığları yıldız kollarının uçlarına denk gelecek şekilde yapılan bir cedvel çevrelemektedir.

Şemseyi çevreleyen cedveller her iki kapakta da üçer sıra olarak geçilmiştir. İçteki cedvel sırasından sonra aynı şekilde geçilen ikinci cedvel hattı ile üçgen köşebentler oluşturulmuş ve köşebent içleri çivi aleti ile geçilerek araları altınla boyanmıştır (**Res.382**). Cedvel hatlarından sonra “X” lerle geçilen ilk sıra kenar suyu

her iki kapaktada aynıdır. Altı sıra cedvelle çevrilen bu zencerekten sonra dıştaki kenar suyu; ön kapakta lotus-palmet (**Res.386**), arka kapakta ise balık formunda (**Res.387**) yapılmıştır.

Res-386: UC-1560 Ön kapak kenar suyu detay

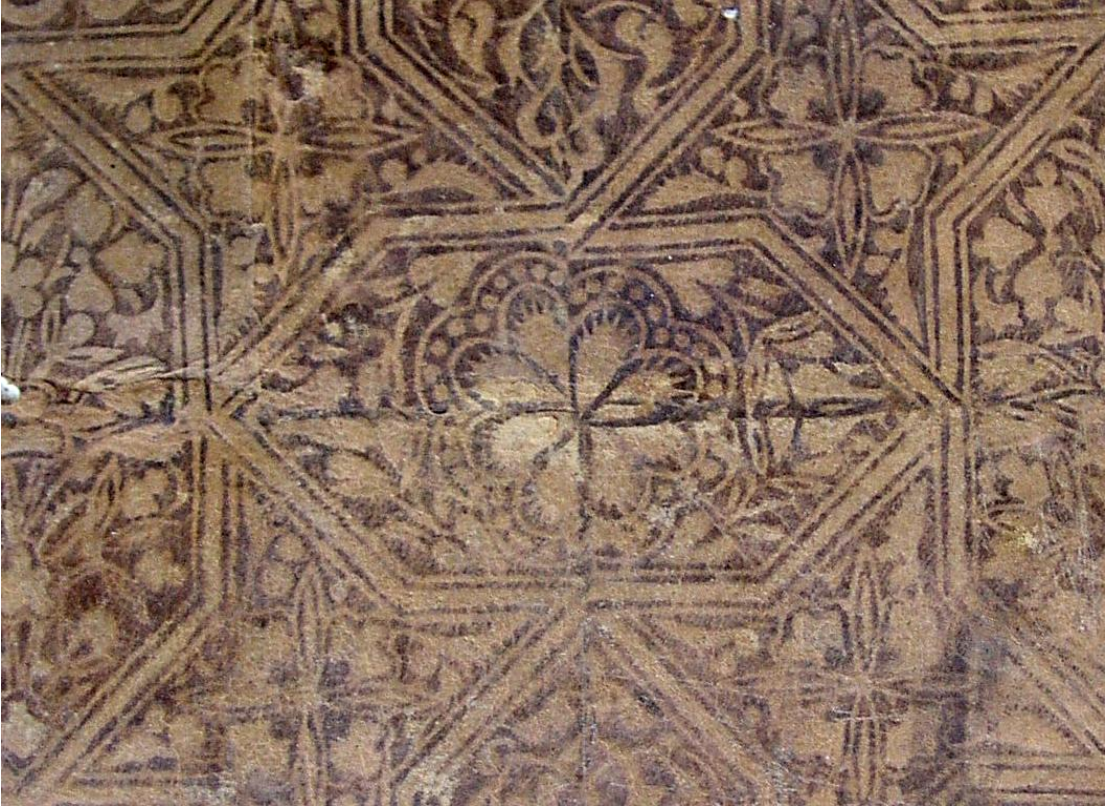
Res-387: UC-1560 Arka kapak kenar suyu detay

Eserin iç kapaklarına, soğuk baskı tekniği ile metal kalıpların ısıtılarak ince traşlanmış derilere parça parça basılmasıyla meydana getirilen rumili bezemeler yapılmıştır (**Res.388**). İç kapaklardaki bu teknik (kalıpların parça parça basılması) ancak yakından bu kısımlara bakıldığında ya da desendeki birleşme yerlerinden anlaşılabilir (**Res.389**).

Res-388: UC-1560 iç kapak bezeme detay

Res-389: UC-1447 (15. yüzyıl) İç kapakta kalıpların parça parça basıldığını gösteren bir örnek. Merkezde kartuş içindeki iri rozetin birleşme yerlerine dikkatle bakılırsa bu teknik görülebilir.

Değerlendirme:

Zahriye sayfası tezhipleri ve mühürler ile kat.no.30 HÇ-239'un (14.yüzyıl sonları) zahriyesindeki temellük kayıtlarında adı geçen *Saadi İsa ibn Emirhan*'ın kaydı, eserde ilginç bir ayrıntı olarak görülmektedir. Ancak, iki ayrı koleksiyonda bulunan bu eserlerin Abdullah Münzevi ve Hüseyin Çelebi tarafından ne şekilde alındıkları ya da bu eserlerin kütüphaneye nereden geldikleri konusunda bir bilgi de yoktur. Eserler üzerinde görülen bu temellük kayıtlarının da ayrıca çalışılması durumunda çok daha ilginç ve önemli bilgilere ulaşılabileceği aşikârdır. Ayrıca, HÇ-239'un (14.yüzyıl sonları) zahriye tezhibini (**Res.335,336**) yapan müzehhibin, UC-1560'ın (14. yüzyıl sonları) tezhiplerinde de çalıştığı, her iki zahriye tezhipleri incelendiğinde düşünülebilir. Dolayısıyla bu eserlerin temellük kayıtlarında adı geçen *Saadi İsa bin Emirhan*, sahip olduğu bu kitapların tezhiplerini aynı müzehhibe yaptırmış olabilir.

Ciltler üzerinde görülen zencereklerden balık formlu olanı kat.no.10 HO-245'de (14. yüzyıl), lotus-palmet formlu zencerek ise kat.no. 15 HO-682'de (13. yüzyıl sonları 14. yüzyıl başları) değerlendirilmiştir. Eserin şemse tasarımları, genelde görüldüğü şekliyle yuvarlak daire içinde altı kollu yıldız³⁷⁷ ile oluşturulan

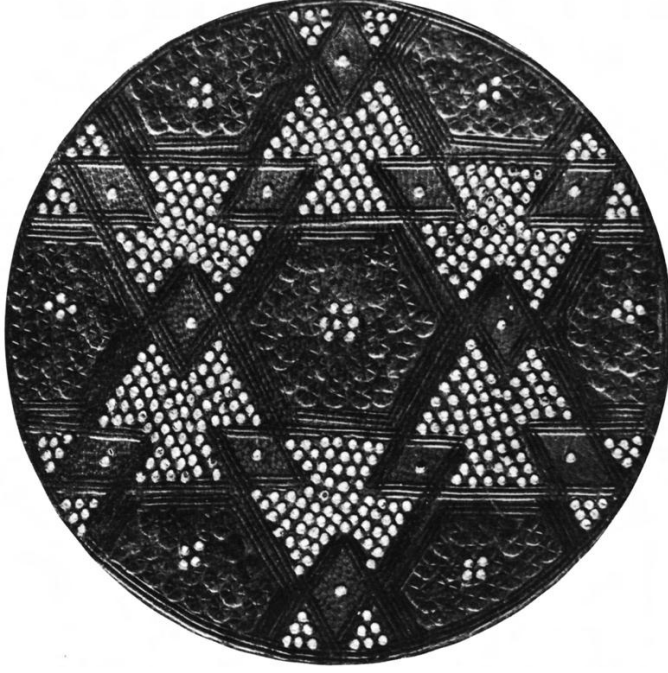
mühr-ü Süleyman formundadır. Oldukça yaygın olan bu formun pek çok değişik uygulamaları vardır. Mikleb şemsesi olarak da görülen bu örneklerden biri³⁷⁸ VAM'dadır (**Res.390**).

Res-390: VAM-1951-1981- (14-15. yüzyıl), miklebden detay (Haldane, s.49)

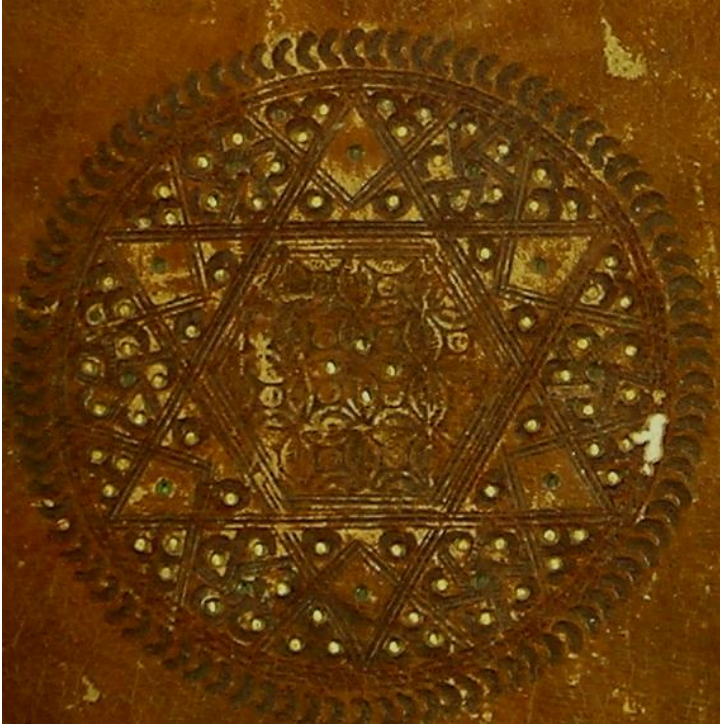
³⁷⁷ Altı dilimli daire-altı kollu yıldız formu için bkz. Katalog no.37 UC-273 (13. yüzyılın ilk yarısı)

³⁷⁸ D. Haldane, **a.g.k.**, no. 32, s.49

Bu bezemenin mikleb şemsesinde görülen daha farklı bir uygulamasında (**Res.391**) yıldız kollarının içleri tamamen nokta demiri aletiyle noktalanmış ve bu noktaların içleri de altınla boyanmıştır³⁷⁹.

*Res-391: COI A.12154
(I.B.B., s. 162)*

*Res-392: SK/AY-1646 (?)
Şemse detay*

³⁷⁹ Chicago kat.no:53, s.162

Süleymaniye Kütüphanesi, bu tasarımın şemse örneği açısından zengindir. Değişik bir uygulama olarak SK/AY-1646'da (tarihsiz) kayıtlı eserin cildi buna örnektir (**Res.392**). Burada formun bütün yüzeyi zencerek aletleri ve nokta demirleri ile bezenip altınlanmıştır.

Res-393: SK/MB-61 (?) Şemse detay³⁸⁰

SK/MB-61'de (tarihsiz) kayıtlı bir diğer eserin cildinde, şemse merkezi iki adet altı kollu yıldızın iç içe geçmesiyle oluşurken, etrafı düz yuvarlak değil, dilimli olarak yapılmıştır (**Res.393**). SK/AY-1646'da (tarihsiz) olduğu gibi burada da tüm yüzey bahsedilen usulde bezenmiştir. Bir diğer örnekte bu tasarım biraz daha değişiktir. SK/MM-499'deki (tarihsiz) bu eserin cildinde (**Res.394**) çizgi demiri aleti ile yapılan yıldız kolları arasındaki bazı bölümler noktalı bazıları ise hem altınla boyanmış noktalı hem de zencerek aleti ile bezenmiştir. Aynı koleksiyonun 496 ve 497 no.lu ciltleri de birebir aynı olup, bir mücellidin elinden çıkmış olmalıdır.

³⁸⁰ Bu ciltteki şemsenin çok benzer bir örneği için bkz. Chicago kat. no: 65 (COI A.12032B), s.182

Res-394: SK/MM-499 (?) Şemse detay

Res-395: SK/YC-378 (?) Şemse detay

Son olarak SK/YC-378'de (tarihsiz) kayıtlı olan eserin etrafı dilimli şemsesi de, bahsedilen formun bezemedeki çok az bir değişiklikle nasıl farklılık oluşturabileceğini göstermektedir (**Res.395**).

Bu bilgiler ışığında, taranan diğer kaynaklarda da görüldüğü gibi, 13-14. yüzyılın en çok tercih edilen şemse tasarımlarından biri olan mühr-ü süleyman, Türk-İslam süsleme öğeleri içinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Taş ve maden işçiliğinde de kullanılan bu figürün öneminin, altı kollu yıldızın simgesel ve mistik anlamından da kaynaklandığı unutulmamalıdır.

KATALOG No: 36 UC-1560 (14. yüzyıl sonları)

Şemse: Yuvarlak şemse içinde mühr-ü süleyman

Köşebent: Üçgen

Mikleb: --

Sertab: --

Kenar suyu: Ön kapakta lotus-palmet, arka kapakta balık formunda

İç Kapak: Deri üzeri soğuk baskı bitkisel bezeme

Yayınlanmamıştır.

Katalog No: 37 (Res: 396-407)

Bulunduğu Derme ve D. No: Orhan-302

Eserin Adı: Sahih el-Müslim (2. cild)

Müellifi: Ebû'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyri en-Nişâbüri (öl.261/875)

Mücellid İmzası:

Hattat: Muhammed b. El-Merhum Nâsır Ahmed el Uskûrî

İstinsah Tarihi: Rebiü'l-ahir 867/ Aralık 1462-Dımeşk el-Mahruse

Ölçüsü: 218x160 150x125

Yazı türü: Nesih

Dili: Arapça

Sayfa sayısı: 254

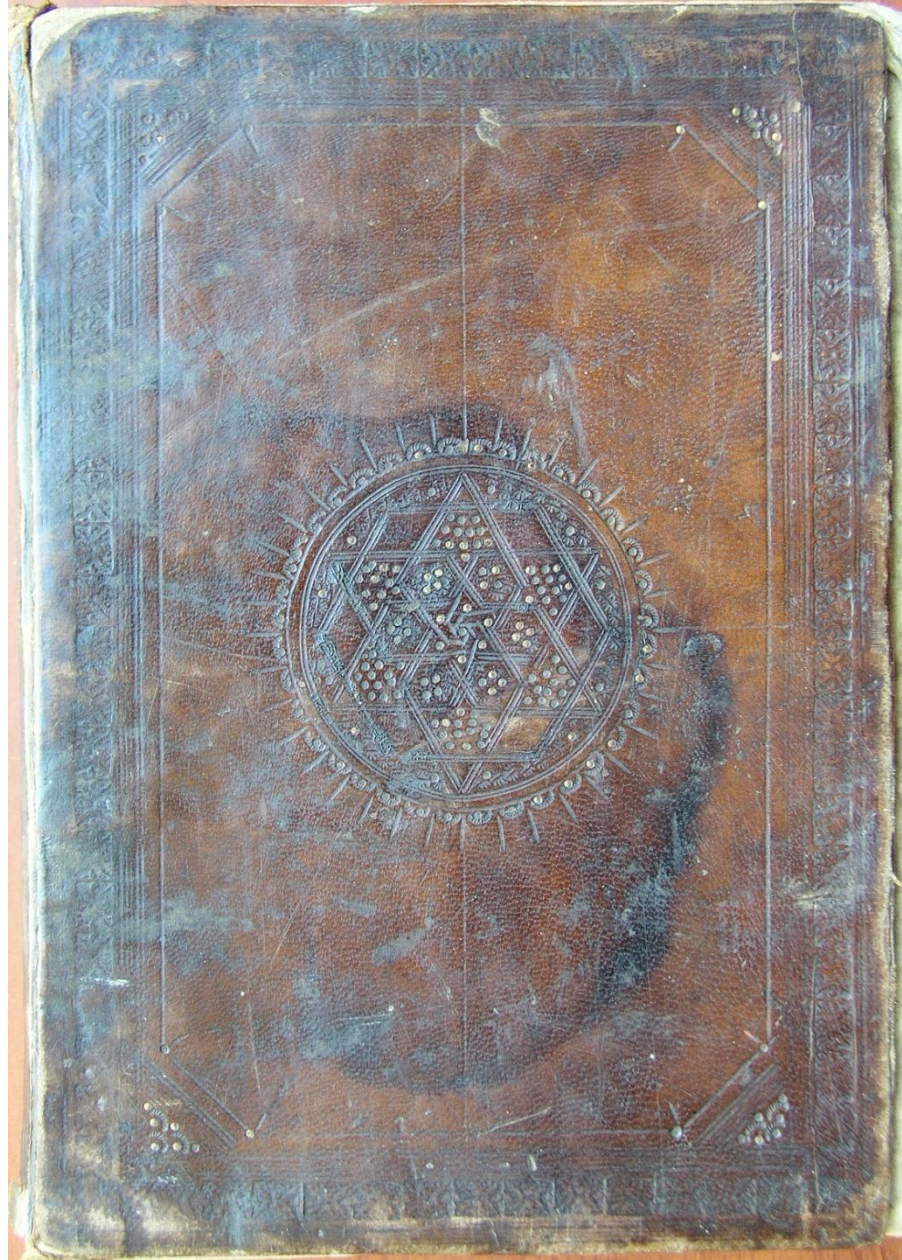
Satır sayısı: 13

Genel Özellikler: Sahih-i Müslim'in 2. cildir. Kırmızı mürekkep ile yazılmış ketebe kaydında eserin, "*dımeşk el-mahrûse*" (bu ifade ketebe kaydının son satırda siyah mürekkep ile yazılmış kısımdadır) ifadesiyle Dımeşk'te ve Rebiûlahir başı perşembe günü 867/Aralık 1462'de, ketebe kaydının alttan üçüncü ve dördüncü satırında lakabındaki ifadelerden (*uskûri beleden ve'l-makdisî neseben ve's-sâlihî sekenen ve'l-hanbelî mezheben*) Hanbeli mezhebinden, Kudüs'lü olduğu anlaşılan "*Muhammed b. El-Merhum Nâsır Ahmed el Uskûrî*" tarafından tamamlandığı belirtilmektedir.

Eser adının bulunduğu 1a'da, Ahmet Gazzi Tekkesinin tarihsiz vakıf kaydı, Orhan Gazi Camii Kütüphanesinin biri 1301/1884 tarihli iki mührü ve bir dönem Bursa valiliği yapmış olan Ahmet Vefik Paşa'nın³⁸¹ 1273/1857 tarihli teftiş mührü yer almaktadır.

³⁸¹ Kitaplara ve kitap sanatlarına özel ilgi gösteren Ahmed Vefik Paşa, Süheyl Ünver'in, "*..devlet adamı, iki defa saldıra'zam olmuş. Vali, en çok nam bıraktığı yer Bursa. Onaltı lisan bilen bilim adamı, Lehçe-i Osmanî namında meşhur lügati ve diğer yayınları meydanda. Zamanının en kültürlü ve en çok okuyanı.. Ciltlere gelince, Paşa her devre ve cilt sanatının geliştigi her memlekete müracaat etmiştir...*" ifadeleriyle tanımladığı devrin önemli ilim ve siyaset adamı olarak dönemine damgasını vurmuş bir kişiliktir. Bursa Valiliği yaptığı 1879-1882 yılları arasında Bursa'nın sosyo-kültürel hayatına yön vermiştir. Daha geniş bilgi için bkz. Süheyl Ünver, "Ahmet Vefik Paşa Kütüphanesi" **Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni**, c.16, sy.1, 1967, s.26-35

Eserin genel durumu iyi olmakla birlikte, kapaklar üzerinde bazı lekeler görülmektedir. Eserin sertab ve miklebi yoktur. İç kapaklardaki soğuk baskı derilerde kıvrım dallı ve tepelikli süslemeler dikkat çekicidir. Arka kapağın dip tarafında üst köşe kısmında ve ön kapağın ağız tarafında alt kenar kısmında, mukavva görülecek şekilde tahribat mevcuttur. Sayfa içlerinde de rutubet lekeleri görülen eserde siyah ve kırmızı mürekkeple yazılmış abadi kağıtlar kullanılmış ve bunlar dörtlü ve beşli formalar halinde iki duraklı olarak dikilmiştir. Şirazesı kısmen sağlamdır.

Res-396: OR-302 Arka kapak

Cilt Özellikleri:

21.8x16 cm ebatlarında kapaklar aynı karakterlidir (**Res.396**). Şemseler 6.2 cm. çapında, daire içinde iç içe altıgen ve altı kollu yıldız formunda yapılmıştır.

Res-397: OR-302 Şemse detay

Merkezdeki altı kollu yıldızın kollarından türeyen geometrik hatlar, altı köşeli yıldız ile devam ederken en dışta daha büyük olan yıldız meydana getirmiştir. Çizgi demiri aleti ile yapılan bu yıldız ile iç içe bir de altıgen yapılmıştır.

Yıldız kollarının içleri zencerek çivileri ve ile nokta demiri aleti ile bezenmiş ve nokta demiri aletinin deride bıraktığı oyuntular altın ile boyanmıştır. Yıldız ve altıgeni meydana getiren çizgi demiri aletiyle bu formun etrafı bir daire ile çevrilmiş ve bunu da dışta tek sıra bir cedvel kapatmıştır. Bunun da etrafı dendan ve tığlar ile bezenmiştir (**Res. 397**).

Salbeksiz yapılan şemseleri tek sıra bir cedvel kapatır. Cedvel hatlarıyla üçgen formunda yapılan köşebent içleri aletlerle bezenmiştir. Köşebentlerden sonra çekilen beş sıra cedvel ile palmet formlu kenar suyuna geçilmiştir (**Res.398**).

Res-398: OR-302 Kenar suyu detay

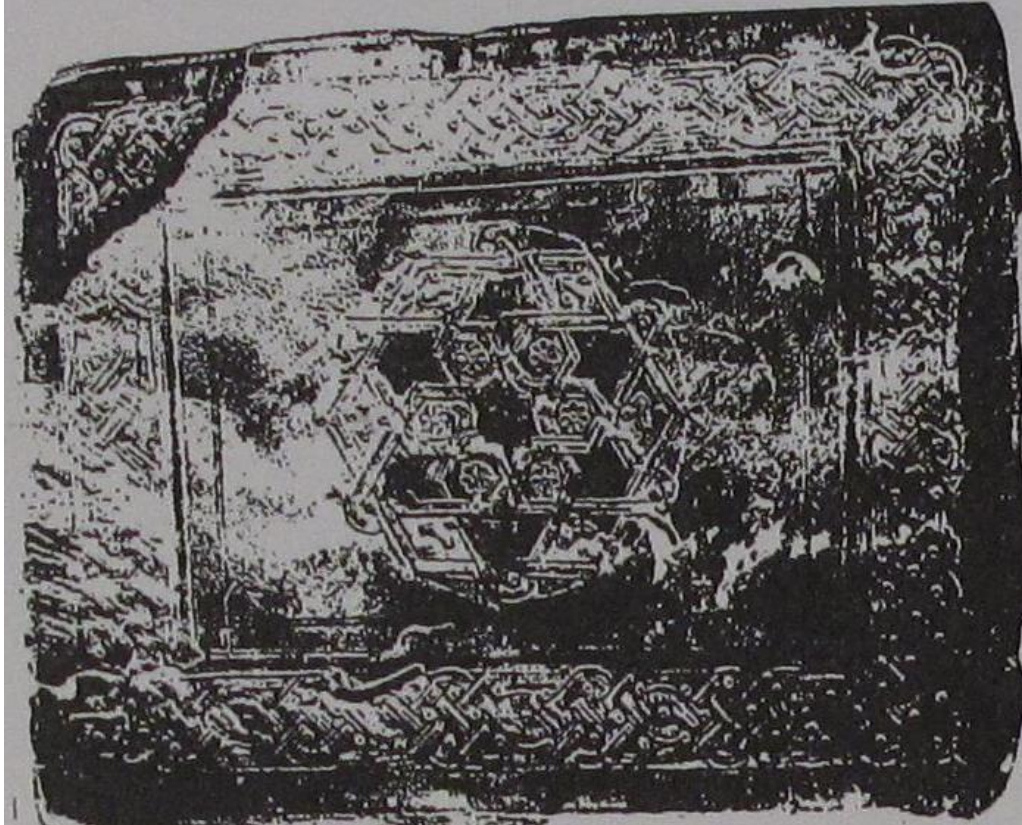
Kapaklardaki tasarım, kenar suyundan sonra çekilen beş sıra cedvel ile tamamlanmıştır. Yan kağıdın kapakla bağlandığı köstek kısımlarında, iç kapakta kullanılan soğuk baskı deriden bir parça, desenli bir şekilde kesilerek kullanılmıştır ki bu, nadir bir uygulamadır. Ayrıca yan kağıtlara çıkan bu soğuk baskı deri üzerindeki desen izleri (**Res.399**), kapakların da özgünlüğünü göstermektedir.

Res-399: OR-302. İç kapak soğuk baskı bezeme ve yan kağıttaki izler

Değerlendirme:

Altı kollu yıldızın katalogda verilen örneklerinde, çoğunlukla daire içinde olanlar (7-HO-83-653/1255, 10-HO-245/13. yüzyıl sonları, 38-UC-1560/14. yüzyıl sonları) ile dilimli yuvarlaklarla iç içe geçmiş olan altı kollu yıldız (23-UC-1096-739/1339, 37-UC-273/14. yüzyıl sonları) formunda olanları, benzer cilt örnekleri ve diğer sanat dallarında görülen uygulamaları ile birlikte değerlendirilmiştir. OR-302’de ise altı kollu yıldız formunun pek de sık görülmeyen bir uygulaması bulunmaktadır. Bu uygulama, yuvarlak şemse içinde ya da dilimli yuvarlaklar ile iç içe olmayıp, altıgen ile iç içe altı kollu yıldız formudur. Bunun şu ana kadar tespit edilen en erken örneği³⁸² 12-13. yüzyıllara tarihlenen ve Mescid-i Kayrevan’da (Tunus) bulunan bir ciltte görülmektedir (**Res.400**).

Res-400: Mescid-i Kayrevan’da bulunan ciltteki altı kollu yıldız-altıgen formu 12-13. yüzyıl (G. Marçais & L. Poissont, Pl.XLIII)

³⁸² G. Marçais & L. Poissont, **Objets Kairouanais**, Tunis 1948; Bu cilt için ayrıca bkz. R. Ettinghausen, “Early Persian Bookbindings”, **a.g.e.**, s.459-473

Bu örneğin haricinde, taranan yayınlarda katalogdaki altıgen-altıkollu yıldız formuna sahip bu tasarımın birkaç örneği bulunmuştur.³⁸³ Mimari-ahşap-maden gibi sanat dallarında başka benzer uygulamalarına rastlanılmayn bu formun, mücellidler tarafından birkaç kez denendiği fakat belki de daire içinde altı kollu yıldız'ın sembolik anlamından dolayı altıgenli bu formun yerine daha çok tercih edildiği düşünülebilir.

Eserde dikkat çeken ve bu dönemin ciltlerinde sıkça görülen bir diğer bezeme unsuru olarak belirtilen kenar suyu motifleri, katalogdaki birçok eserde görülmektedir. Bu örneklerde de görüldüğü üzere aletlerin vurulma yönlerine göre bezeme de değişebilmektedir³⁸⁴. Eserde görülen palmet formlu kenar suyu bezemesinin birebir aynısı SK/LA-963 no.da kayıtlı bir eserde bulunmaktadır **(Res.401)**.

Res-401: SK/LA-963 Kenar suyu detay

Res-402: HÇ-306 Kenar suyu detay (13. yüzyıl sonları 14. yüzyıl başları)

³⁸³ Birebir benzer bir örnek için bkz. D. Haldane, **a.g.k.**, s.40

³⁸⁴ Bkz. Res: 197-198

Bu kenar suyunun katalogdan benzerleri; no. 14-HÇ-306 -13. yüzyıl sonları 14. yüzyıl başları-(**Res.402**), no. 20-OR-134-728/1328, ön ve arka kapak kenar suyunda (**Res.403,404**), no. 22-HÇ-261-731/1331, her iki kapak kenar suyunda (**Res.405**) ve no. 31-HO-450'de (14. yüzyıl sonları) görülmektedir (**Res.406**).

Res-403: OR-134-728/1328 Ön kapak kenar suyuna detay

Res-404: OR-134-728/1328 Arka kapak kenar suyuna detay

Res-405: HÇ-261 731/1331 kenar suyuna detay

Res-406: HO-450 (14. yüzyıl sonları) kenar suyu detay

Res-407: TSMK A.123. 593/1196³⁸⁵ istinsah tarihli Selçuklu cildinin kenar suyu (Zeren Tanındı, OIC, s.121)

Bu kenar suyuna verilebilecek son örnek olan TSMK A.123’de kayıtlı 520/1196 istinsah tarihli Selçuklu cildi (**Res.407**), bu formun en erken tarihli biridir.

Sonuç olarak, kapakları orijinal olan 868/1463 istinsah tarihli bu eserin ciltinde görülen bezemelerin, 13-14. yüzyıl zaman diliminde tasarım ve form etkisinin 15. yüzyıl sonlarına doğru dahi devamını göstermesi bakımından önemi vardır. Ciltlerde özellikle 12-15. yüzyıl aralığında sıklıkla görülen bu formun, geniş bir coğrafyada mimari-ahşap-maden sanatında da rumili palmet, rumili palmet-lotus şeklinde yoğun olarak kullanılması, Türk-İslam kültüründe bu bezemenin yeri noktasında değerlendirilmelidir.

KATALOG No: 37 OR-302 (Rebiü’l-ahir 867/Aralık 1462 Dımeşk el-Mahruse)

Şemse: Yuvarlak şemse içinde altıgen ile altı kollu yıldız iç içe

Köşebent: İçleri bezemeli üçgen

Mikleb: --

Sertab: --

Kenar suyu: Palmet formu

İç Kapak: Deri üzeri soğuk baskı bitkisel bezeme

Yayınlanmamıştır.

³⁸⁵ Zeren Tanındı, “Ortaçağ İslam Ciltleri”, a.g.e., s.121

5. DEĞERLENDİRME

5.1. Katalog Örneklerinin Cilt Tasarımları

Katalogda yer alan ciltlerin tasarımlarını ayrı ayrı tasnif ederek “Şemseler”, “Kenar suları”, “Sertab-Miklebler”, “İç kapak” ve “Köşebent” bezemeleri olarak topluca bu kısımda değerlendirilecektir. Bunlardan ilk şemse tasarımları ele alınacaktır.

5.1.1. Şemseler

İncelenen ciltler üzerinde yer alan şemse tasarımları kendi içlerinde farklı yapıları itibariyle ayrılmaktadırlar. Teknik olarak benzer şekilde yapılan şemselerin farklılıkları, genellikle iç bezemelerinde kullanılan çok çeşitli zencerek aletlerinden, yuvarlak hatları oluşturan cedvel ya da çizgi demiri izlerinden, dilimli daire ve bunların içlerindeki bezemelerden son olarak da şemselerin salbekli-salbeksiz yapılmalarından kaynaklanmaktadır. Şemseleri bu açıdan şu şekilde tasnif edilmiştir **(bkz. Ekler: Tablo-1)**:

5.1.1.1. Yuvarlak Şemseler

Bu grupta tasnif edilen şemseler, “içi geometrik bezemeli” , “içi girift/zencerek dolgulu bezemeli” ve “iç içe daire ve etrafı dilimli/yarım dairesel” olanlardır.

5.1.1.1.1. İçi Geometrik Bezemeli Olanlar:

Bu grupta sekiz eser vardır: No: 1-GE-1612 (562/1166), on kollu yıldız ve yıldızdan türeyen geçmeli kollarla oluşmuştur. No: 3-UC-572 (13. yüzyıl), merkezde sekiz kollu yıldız formu oluşturacak şekilde geometrik geçmelerden oluşmuştur. No: 7-HO-83 (653/1255), dört adet üçgenin kesişmesiyle yapılan mühr-ü süleyman’dan

oluşmuştur. No: 10- HO-245 (14. yüzyıl), birbirini kesen geometrik kollarla yapılan mühr-ü süleyman'dan oluşmuştur. No: 17- HO-392 (700/1300-Anteb), iki adet dört kollu yıldızın birbirlerinden geçmesiyle sekiz kollu yıldız formundan meydana gelmiştir. No: 35-UC-273 Ön kapak (13. yüzyıl ilk yarısı), farklı şemselere sahip bu eserin ön kapağında altı dilimli daire ile iç içe altı kollu yıldız formu görülür. Şemse tamamen sade olarak yapılmıştır, sadece daire etrafını dendanlar ve tığlar çevreler. No: 36-UC-1560 (14. yüzyıl sonları) her iki şemsesi de aynı karakterdedir fakat çok az bezeme farklılığı vardır. Çizgi demiri aleti ile merkezde içi çarkıfelek motifli altıgen bir form oluşturacak şekilde altı kollu yıldızdan meydana gelir. Dairenin etrafı düğümlü tığlarla geçilmiştir. No: 37-OR-302 (Aralık 1462-Şam), şemsesi altıgen ve altı kollu yıldızdan oluşur. Şemse yüzeyi altınla noktalar ve zencerek aleti motifleri ile doludur (**bkz. Tablo-1**).

5.1.1.1.2. İçi Girift/Zencerek Bezemeli Olanlar

Bu şemse gurubu, irili ufaklı zencerek çivileriyle girift bir düzen oluşturacak biçimde şemse içlerinin, yani şemse yüzeyinin bezenmesiyle oluşmuştur. Tüm örneklerde istisnasız bir düzen vardır. İlk bakışta oldukça karmaşık görülen bu bezemelere yakından bakıldığında muntazam bir sistem ve şablon içinde, zencerek çivilerinin tek tek vurulmasıyla yapılan bir süsleme görülecektir. En ufak boşluklar bile nokta demiri aletleri ya da altın kakmalarla doldurulmuş ya da çukurlar altınla boyanmıştır. Bu şemseler yekpare bir kalıp kesinlikle değildir. Tüm bu bezemelerde birkaç farklı ebat ve şekillerdeki çivilerin onlarca farklı form üretmeye imkan veren tasarımlar oluşturması söz konusudur. Bu grupta dokuz eser vardır:

No: 4-HÇ-641 ("*Billah-i Sikati*" *mühürlü*" 13. yüzyıl) çiviler ile girift bezemelidir. No: 5- HO-297 (629/1231) küçük geçmeli halkalar ile dolguludur. No: 6- HO-285 (13. yüzyılın II. çeyreği) ön kapak şemse yüzeyi girift bezemeli, arka kapak şemse yüzeyi içleri noktalı altıgen parçalardan müteşekkildir. No: 8- HO-1454 (657-1258) tüm yüzeyi geometrik olan bu eserin her iki şemsesinin içi farklı girift bezemelidir. No: 9- HO-485 (695/1296-Kirman) şemse içi X'lerle doldurulmuştur.

No: 11-HO-424 (14. yüzyıl) “*Sermedi*” mücellidin cildi olup, şems içi girift bezemelidir. No: 12- HO-427 (14. yüzyıl) “*İbrahim*” mücellidin cildi olup, şems içi girift bezemelidir. No: 15- HO-682 (13. yüzyıl sonları) “*Ömer ed-dımeşkî*” mücellidin cildi olup, şemse içi girift bezemelidir ve No: 27- HÇ-164 (14. yüzyıl) içbükey kare biçimli bezeme ile şemse yüzeyi doldurulmuştur (**bkz. Tablo-1**).

5.1.1.1.3. İç İçe Daire Ve Etrafı Dilimli/Yarım Daireli

Bu şemse gurubunda ana özellik, şemse yüzeyini çeviren bir ya da iki cedvel –çizgi demiri hattının etraflarının küçük tıgı palmetlerle ya da dendanlarla geçilmesi, şemse yüzeylerinin girift bezemeli olarak, bitkisel-geometrik form içeren kalıplarla doldurulması, araları boş bırakılan ya da zencerek ile geçilen dairelerin etraflarının dilimli olarak yapılması ve bu dilimlerin içlerinin de yine girift bezeme ile ya da bitkisel formlarla doldurulmasıdır. Bu grupta da altın boyama ya da kakma kullanılmış, bazı cedvel hatları altınlanmıştır. Bu grupta sekiz eser vardır:

No: 16-UC-1126 (13. yüzyıl sonları 14. yüzyıl başları) iki daireden oluşan şemsenin etrafı, uçları tıgı palmetlerle geçilmiş ve altın kullanılmıştır. No: 22-HÇ-261 (731/1331) araları zencerekle geçilmiş iki daireden oluşan şemse yüzeyi altıgen kalıplarla geometrik formda, dilimlerin içleri ise oldukça ince rumilerle doldurulmuştur. No: 23-UC-1096 (739/1339) farklı karakterde şemselere sahip bu eserin arka kapak altı dilimli şemsesinde hem daire içi hem de dilimlerin içleri girift bezemelidir. No: 25-HO-321 (776/1374-Haleb) şemse içi yıldız formuna benzer zencerek aleti ile geçilmiş ve şemse etrafı, uçları tıgı palmetlerle çevrilmiştir. No: 26-HÇ-167 (786/1385) araları sade bırakılmış iki dairenin çevirdiği şemse yüzeyi, saadet düğümleri ve kare formları ile altın kakmalı olarak süslenmiş ve şemse etrafı da uçları tıgı palmetlerle çevrilmiştir. No: 29-HO-274 (14. yüzyıl) araları sade bırakılmış iki dairenin çevirdiği şemse yüzeyi girift bezemeli olarak yapılmış ve şemse etrafı da içleri girift bezemeli sekiz dilimle çevrilmiştir. Dilimlerin ve şemsenin içinde yine altın kakma ve boyama uygulanmıştır. No: 31-HO-450 (14. yüzyıl sonları) içi üçgen biçimli ve bitkisel motif içeren zencerek aletinin sekiz dokuz defa vurulmasıyla oluşan şemse içi bezemesini, araları tek sıra zencerek

geçilen iki daire çevrelemiş ve en dışta daire etrafına farklı biçimde tığlar geçilmiştir. No: 34- HO-318 (853/1449), şemse içinde birbirini kesen dört kollu iki yıldızın oluşturduğu sekiz kollu yıldız formu bulunurken, şemse etrafını iki daire çevirir ve daireleri de içleri yıldız biçimli zencerek aleti motifleri ile dolu sekiz dilim çevrelemiştir (**bkz. Tablo-1**).

5.1.1.2. Dilimli Şemseler

Bu grupta beş eser görülmektedir. Bunlardan biri hariç diğerlerinin içleri zencerek çivileriyle girift bezemeli olarak yapılmıştır: No: 2-HO: 275 (12. yüzyıl sonları 13. yüzyıl başları), oniki dilimli yapılmıştır. No: 14- HÇ-306 (13. yüzyıl sonları 14. yüzyıl başları), altı dilimli yapılmıştır. No: 18- HO-238 (713/1313), sekiz dilimli yapılmıştır. No: 19- HÇ-645 (725/1325), on dilimli yapılmıştır. No: 20- OR-134 (728/1328), altı dilimli yapılmıştır. Ön kapak şemse içi bitkisel bezemeli altıgenlerden oluşurken, arka kapak şemse içi altı kollu yıldız formulu altıgenlerden oluşur. No: 32- HÇ-208 (810/1408), farklı karakterli şemselerden oluşan bu eserin ön kapağı on altı dilimli olarak yapılmıştır. Uçlarında çok küçük palmet salbekler vardır (**bkz. Tablo-1**).

5.1.1.3. Geçmeli Dilimli Şemseler

Bu grupta iki eser vardır. No: 13- HÇ-658 (13. yüzyıl), “*Hâtibî*” mücellidin eseridir. İki adet üç dilimin birbirini kesmesiyle dışta altı dilimli içte ise altı kollu yıldız formu meydana gelmiştir. Şemse yüzeyi içbükey kare formulu zencerek motifleri ile doldurulmuştur. No: 24- HÇ-777 (756/1355), “*Emin*” mücellidin eseridir. Yanlardan basık üç adet dairenin geçmeli olarak yapılmasıyla merkezde içbükey altıgen ve etrafında altı kollu yıldız formu oluşmuştur. Şemsenin tüm yüzeyi zencerek çivileri motifleri ile doldurulmuş ve boşluklar altınlanmıştır (**bkz. Tablo-1**).

5.1.1.4. Girift Bezemeli ve X'lerden Oluşan Şemseler

Bu grupta iç eser vardır. Bunlardan birinin şemsesi X'lerden oluşurken diğer ikisi zencerek çivileri motifleri ile girift formda yapılmıştır: No: 28- HÇ-252 (14. yüzyıl), aynı karakterli şemselere sahip bu eserde şemse zencerek çivileri motifleri ile girift örgülü biçimde yapılmıştır. No: 32- HÇ-208 (810/1408), ön kapağı onaltı dilimli olan bu eserin arka kapağında merkezde dört kare biçiminin etrafında oluşan girift örgülü bir bezeme görülür. 35-UC-273 (13. yüzyıl ilk yarısı) ön kapağında altı dilimli altı kollu yıldız formu bulunan bu eserin arka kapağı X'lerden oluşmuştur (bkz. **Tablo-1**).

5.1.1.5. Diğer Şemseler

Bu grupta ise altı eser bulunur. Bunlardan No: 8- HO-1454 (657/1258 ve No: 33- HÇ-789 (819/1417) tüm yüzeyi geometrik olarak bezenmiş eserlerdir. Her ikisi de oniki kollu yıldız ve kollardan türeyen geometrik düzenden meydana gelir. No: 34- HO-978 (822/1420) ise bitkisel bezemeye sahip beyzi bir şemse içerir. Salbekler burada şemseye bitişik yapılmıştır. 35- UC-1447 (15. yüzyıl), on gen ile on kollu yıldızın iç içe olduğu bir formdan meydana gelir. Şemse yüzeyindeki tüm boşluklar çeşitli zencerek aletleri ile farklı motiflerle bezenmiştir. No: 21- HÇ-484 (730/1330), iki farklı şemseye sahiptir. Her iki şemse de küçük kalıplarla yapılmıştır. Bitkisel bezemeler içeren kalıplar ön kapakta altıgenlerden, ön kapakta ise palmet biçimli bezemelerden oluşur. No: 30- HÇ-239 (14. yüzyıl sonları) ise şemseden çıkan armudi salbekli bir formdadır. Şemse içi üçgen biçimli bitkisel motiflere sahip kalıpların yan yana basılmasıyla oluşturulmuş ve tüm oyuntuları altınlanmıştır (bkz. **Tablo-1**).

5.1.2. Kenar suları

İncelenen döneme ait örnekleri, erken ve geç dönem örnekleriyle beraber gösterilen kenar suları, bitkisel ve geometrik olarak temelde iki forma sahiptir. Bunlardan geometrik karakterli olanlarında, özellikle taş, ahşap, maden işçiliğinde ya

da tezhiplerde görülen bezemeler yaygın olarak kullanılmıştır. Geometrik karakterli olanların haricindekiler de ağırlıklı olarak palmet-lotus ve ters-düz palmet formlarından meydana gelmiştir. Oldukça nadir görülen kenar suları olarak No: 3-UC-572 (13. yüzyıl) ve No: 28- HÇ-252 (14. yüzyıl) gösterilebilir (**bkz. Tablo-2**). Kat.no.20'de görüldüğü gibi (**bkz.res.239-240**) bazı kenar suyu motifleri, aletin farklı yönlerde (yatay-dikey) vurulmasıyla farklı şekillerde uygulanmış ve motiflerde farklılık oluşturulmuştur.

5.1.3. Sertab-Miklebler

Katalogda yer alan ciltlerden on altı adedinin mikleb ve sertabları vardır. Miklebler orijinal olup kapaklardaki tasarımlarla uygun bir formdadırlar. bu onaltı mikleb farklı geometrik biçimlerde bezenmiştir. Geometrik olarak genelde dört, altı, sekiz ve çok kollu yıldız ve bunlardan türeyen kolların şemse yüzeyini kaplamasıyla oluşan bezeme, daire formları, mühr-ü Süleyman formu, içleri zencerek çivileriyle girift şekilde bezenmiş dikine kare gibi formlardan oluşmaktadır (**bkz. Tablo-3**).

No: 1-GE-1612 (562/1166), miklebi kapak tasarımı ile aynıdır, sertabı ise içleri bezemeli üç kartuştan oluşur. No: 2-HO-275 (12. yüzyıl sonları 13. Yüzyıl başları), miklebi 9-13. yüzyıl aralığında pek çok kapakta da görülen ve yaygın bir bezeme olan ok başı şeklinde örgülü formda yapılmıştır, sertabı ise tamirler sırasında değiştirilmiştir. No: 3-UC-572 (13. yüzyıl), miklebi iç içe büyük-küçük yuvarlak şemse ile köşebentsiz olarak yapılmış, şemse yanlarındaki kartuş içleri **X**'lerle dolguludur. No: 5- HO-297 (629/1231), miklebi dik beşgen formunda ve köşebentli olup şemse motifi kapaklarla aynıdır. Sertab ise orijinal değildir, sade siyah deri ile onarılmıştır. 6- HO-285 (13. Yüzyıl II. çeyreği), miklebi dik beşgen formunda ve köşebentli olup şemse motifi ön kapakla aynıdır. Bunun da sertabı orijinal değildir, sade siyah deri ile onarılmıştır. No: 9- HO-485 (695/1296-Kirman), miklebi dik beşgen formunda ve köşebentli olarak yapılmış, Sertabı ise geometrik geçme formundadır. No: 10- HO-245 (14. yüzyıl), miklebi iç içe büyük-küçük yuvarlak şemse formunda ve köşebentsiz yapılmıştır, kartuş içleri **X**'lerle dolguludur. Sertabı ise üç kartuşlu olup içleri **X**'ler ve kartuş araları balık zencerek ile bezenmiştir.

No: 13- HÇ-658 (13. yüzyıl), miklebi geçmeli dört kollu yıldız formundayken sertabı çizgi demiri aleti ile bezeli-altın kakmalı olarak yapılmıştır. No: 17- HO-392 (700/1300-Anteb), miklebi kapaklardaki yıldız formundadır ve bütün yüzeyi dolguludur. Sertabı ise içi örgülü ve kenarları zencerekli iki kartuştan oluşmaktadır. No: 19- HÇ-645 (725/1325) miklebi ok başı köşebentli ve dilimli şemselidir, sertabı ise tamirlerle değişmiştir. Köşebent uçlarındaki altın kakmalar iyi durumdadır. No: 22- HÇ-261 (731/1331), miklebi, içleri altı kollu yıldız formu barındıran altıgenlerden yapılmış şemseye sahiptir. Sertabı ise tamirlerle değişmiştir. No: 28- HÇ-252 (14. yüzyıl), miklebin yüzeyi girift bezemeli ve köşebentli olarak yapılmıştır. Sertabı ise penç benzeri motifle üçgen ve daire oluşturacak biçimde yapılmıştır. No: 31- HO-450 (14. yüzyıl sonları), miklebi kapaklardaki bezeme ile aynıdır. Sertabı ise üç kartuşlu olarak yapılmış, kartuş içleri salbek deseni ve palmet zencerek ile geçilmiştir. No: 33- HÇ-789 (819/1417), miklebi altı kollu yıldız formu yuvarlak şemseden oluşur. Sertabı ise sonradan tamirler sırasında yapılmıştır. No: 35-UC-273 (13. yüzyıl ilk yarısı), miklebi, içi yedi yapraklı desenlerle dolu hilal formundadır, sertabı ise kare ve X'lerle dolguludur.

5.1.4. İç kapaklar

İlk örnekleri 10-11. yüzyıla tarihlenen³⁸⁶ soğuk baskı iç kapak bezemelerinin geometrik, bitkisel ve az da olsa hem geometrik hem bitkisel olmak üzere üç çeşidi görülür. İç kapaklarda görülen bu bezemede kullanılan derilerin neredeyse tamamına yakını açık kahverengidir. Geometrik örnekler bitkisel bezemelilere oranla az olsa da, bunların üzerlerinde mücellit imzalarına da rastlanmaktadır.³⁸⁷ Hem geometrik hem bitkisel bezemeli örnekler de azdır ve bu şekilde olanlar daha çok 15. yüzyıl ciltlerinin iç kapaklarında görülmektedir (**bkz. res.389-UC-1447-15. yüzyıl**). Çoğunluğu bitkisel bezemeli olanlar oluşturmaktadır. Bitkisel bezemeliler de kendi aralarında süsleme çeşidine göre farklılık gösterebilmektedir. İnce kıvrım dallar, Rumiler, palmetler, daha kalın yaprak ve iri

³⁸⁶ G. Bosch - J. Carswell - G. Petherbridge, **a.g.k.**, s. 65

³⁸⁷ Mahmud mücellidin iç kapakta görülen imzalı eserleri için bkz. UC-557, Chicago Kat. no: 52, s.160, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi No:51

çiçekler ve rozetlerden oluşanlar, geometrik kartuşlar içinde bitkisel olanlar gibi pek çok örnek görülebilir.

Katalogda değerlendirilen ciltlerin on yedisinde bu bezeme görülmektedir: No: 2-HO: 275 (12. yüzyıl sonları 13. yüzyıl başları), rumili palmetli bitkisel formdadır (**bkz. res.48**). No: 3-UC-572 (13. yüzyıl), oldukça ince hatlı rumili palmetli bitkisel formdadır (**bkz. res.57**). No: 13- HÇ-658 (13. yüzyıl), kalın kıvrımlı dallar üzerinde rumiler vardır (**bkz. res.177**). No: 14- HÇ-306 (13. yüzyıl sonları 14. yüzyıl başları), tamir görmüş bu eserin eski cildi üzerinden alınan bezemeli kısımlar teni yapılan cilt üzerine yapıştırılmıştır, fakat kitabın ilk sayfasına çıkan izlerden eserin orijinal kapağında bitkisel bir bezemenin olduğu anlaşılmaktadır (**bkz. res.181**). No: 15- HO-682 (13. yüzyıl sonları 14. yüzyıl başları), cildi “*Ömer ed-Dimeşki*”nin eseridir, iri yapraklardan oluşan bitkisel bezemelidir (**bkz. res.193**). No: 16- UC-1126 (13. yüzyıl sonları 14. yüzyıl başları), kıvrım dallar üzerinde yapraklar şeklinde bitkisel bezemelidir (**bkz. res.205**). No: 17- HO-392 (700/1300-Anteb), oldukça ince hatlı rumili palmetli bitkisel formdadır (**bkz. res.209**). No: 18- HO-238 (713/1313), desenli biçimde kesilmiş bir parça üzerinde rumili palmetli bitkisel bezeme vardır (**bkz. res.220**). No: 24- HÇ-777 (756/1355), “*Emin*” mücellidin eseridir. İnce dallı rumili palmetli bir bezemesi vardır (**bkz. res.283**). No: 26- HÇ-167 (786/1385), kalın dallar üzerinde çeşitli çiçekleri içeren bitkisel bir bezeme vardır (**bkz. res.301**). No: 29- HO-274 (14. yüzyıl), kalın dallar üzerinde rumili palmetli bitkisel bir bezemesi vardır (**bkz. res.328**). No: 31- HO-450 (14. yüzyıl sonları), diğerlerinden daha farklı bir bitkisel bezemesi vardır (**bkz. res.341, 343**). No: 32- HÇ-208 (810/1408), tamirler sırasında kağıt kaplanan iç kapakta, hasarlı bazı bölgelerinden görüldüğü kadarıyla bitkisel bir bezeme vardır. No: 34- HO-318 (819/1416), ince dallı rumili palmetli bir bezemesi vardır (**bkz. res.362**). No: 36-UC-1560 (14. yüzyıl sonları), kalın dallı rumili palmetli bir bezemesi vardır (**bkz. res.388**). No: 37-OR-302 (867/1462-Şam), geçmeli dallar arasında rumili palmetli bir bezemesi vardır (**bkz. res. 399**).

5.1.5. Köşebentler

Köşebentlerde yirmi dört adet “üçgen” (No: 4, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 32 [arka kapak], 35, 36, 37) üç adet “ok başı” (No: 2, 3, 19) iki adet “şemsenin dörtte biri” (No: 8, 31), üç adet “çeyrek daire-çeyrek münhanili ya da iç içe iki yarım dairesi” (No: 1, 29, 34), üç adet “palmet benzeri” (No: 20, 30, 32 [ön kapak]) ve beş adet “tek ya da iki-üç adet altın kakma aletiyle” (No: 5, 6, 21, 22, 25) yapılan biçimler görülmektedir. Üçgen köşebent içleri genellikle zencerek çivileri ile girift örgülü, X’lerle, çiçek ya da yıldız formlarıyla ve son olarak mücellid imzaları ile altınlı-altınsız nokta demirleriyle bezenmiştir. Bu grupta mücellid imzalarının ya da birkaç farklı zencerek bezemesinin; rozet, çiçek ya da palmet şeklinde iç kısımlara, köşebent uçlarına vurulduğu görülür. Bütün üçgen köşebentlerde istisnasız görülen tek uygulama nokta demirleri ya da altın kakma aletleri ile yapılan altınlı-altınsız izler ve tığlardır. Tığlar kimilerinde palmet uçlarındadır. İçi tamamen boş bırakılmış üçgen köşebentler de vardır (bkz. Tablo-4).

5.2. Mücellid İmzalı Ciltler ve Mücellitleri ile Damgalı Ciltler

Katalogda yer alan yedi eserde mücellid imzaları ve dua içerikli damgalar vardır. Bunlar; No: 4-HÇ-641 (13. yüzyıl) “*Sikatibillah*” damgalı, No: 11- HO-424 (14. yüzyıl) “*amel-i Sermedî*”, No: 12- HO-427 (14. yüzyıl) “*amel-i İbrahim*”, No: 13- HÇ-658 (13. yüzyıl) “*el-Hâtibî*”, No: 15- HO-682 (13. yüzyıl sonları 14. yüzyıl başları) “*Ömer ed-Dımeşki*”, No: 24- HÇ-777 (756/1355) ve No: 26- HÇ-167 (786/1385)’da “*amel-i Emin*” imza ve dua içerikli damgalar tespit edilmiştir.

No: 4-HÇ-641 (13. yüzyıl) “*Sikatî billah*”, damgalar cedvel hatlarının birleşme yerlerine ve şemse içlerine vurulmuştur. No: 11- HO-424 (14. yüzyıl) “*amel-i Sermedî*”, mühürler köşebent içlerine üçer adet vurulmuştur. No: 12- HO-427 (14. yüzyıl) “*amel-i İbrahim*”, mühürler köşebent içlerine üçer adet vurulmuştur. No: 13- HÇ-658 (13. yüzyıl) “*el-Hâtibî*”, mühürler kapak ve mikleb köşebent içlerine üçer adet vurulmuştur, iç kapaklar da deri üzeri soğuk baskı ince

kıvrım dallı rumilerle bezenmiştir. No: 15- HO-682 (13. yüzyıl sonları 14. yüzyıl başları) “*Ömer ed-Dımeşki*”, mühürler köşebent içlerine üçer adet vurulmuştur, iç kapaklar da deri üzeri soğuk baskı ince kalın yaprak ve çiçeklerle bezenmiştir. No: 24- HÇ-777 (756/1355) “*amel-i Emin*”, mühürler köşebent içlerine birer adet vurulmuştur, iç kapaklar da deri üzeri soğuk baskı rumili palmetli olarak bezenmiştir. No: 26- HÇ-167 (786/1385) “*amel-i Emin*”, mühürler köşebent içlerine üçer adet vurulmuştur, iç kapaklar da deri üzeri soğuk baskı rumili palmetli olarak bezenmiştir **(bkz. Tablo-5)**.

Görüldüğü üzere, mücellid imzaları ya da dua içerikli damgalar ağırlıklı olarak kapak köşebent içlerine veya hem kapak köşebentleri hem de mikleb köşebentlerine vurulmuştur. Bunların haricinde cedvel hatlarının birleşme yerlerine ve şemse içlerine de dua içerikli damga uygulamaları görülmektedir. Eserlerin katalog içi değerlendirme kısımlarında verilen örneklerde olduğu gibi, bu imza ya da damgalar, mikleblerde cedvellerin birleşme yerlerine **(bkz.res.61-Emin cildi)**, mikleb şemşelerinin içlerine **(bkz.res.87-Emin cildi)**, Sertablarda köşelere **(bkz.res.321-Mehmed eş-Şerif cildi)**, Sertablarda kartuş içlerine **(bkz.res.324-Emin cildi)** ya da tüm zemini geometrik olarak bezenmiş ciltlerde geometrik parçalar arasında **(bkz.res.128-İbrahim cildi, res.324-Hasan cildi)** da uygulanmıştır.

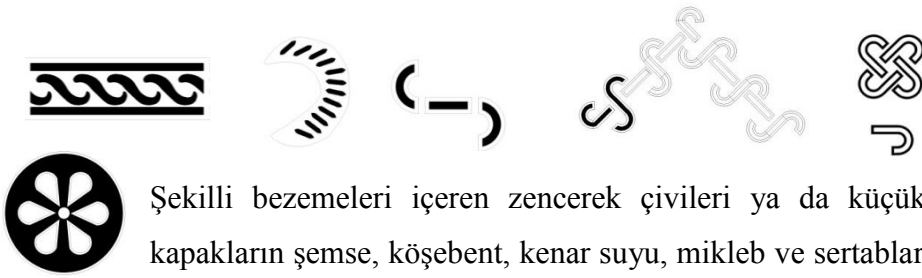
5.3. Bezeme ve Yapım Teknikleri

Katalogda incelenen ciltlerin bezeme ve yapım teknikleri, dış ve iç kapaklar olarak kısaca şöyle değerlendirilebilir:

5.3.1. Dış kapaklar

Tüm yüzeyin geometrik olarak bezendiği iki cilt de dahil, dış kapakların hepsinde merkezde şemse kullanılmıştır. Bazıları salbekli bazıları salbeksiz olarak yapılan bu ciltlerde salbekler şemseden ayrı olarak yapıldığı gibi bazı ciltlerde şemseye bitişik çok ufak **(no.32-HÇ-208-810/1408)** ya da yine şemseye bitişik

armûdi biçimde uzanan kollarla palmet formunda yapılmıştır (**no.29-HO-274-14. yüzyıl, no.30-HÇ-239-14. yüzyıl**). Köşebentler ağırlıklı olarak üçgen formunda yapılmıştır. Bunların haricinde yukarıda bahsedildiği şekilde bezemeler görülmektedir. Kenar suları, geometrik ve bitkisel olmak üzere iki formda yapılmış, bazı ciltlerde iki kenar suyu geçilmiştir. Bazı eserlerin Sertabları tamirlerle değişmişken miklebleri korunmuştur, bazı eserlerde ise ne miklep ne de sertab ya yapılmamış ya da bunlar zamanla tahrip olup koparak kaybolmuştur.

Şekilli bezemeleri içeren zencerek çivileri ya da küçük aletlerle dış kapakların şemse, köşebent, kenar suyu, mikleb ve sertabları süslenmiştir. Aynı zamanda bu aletler dışında irili ufaklı nokta demirleri, altın kakma demirleri, küçük bitkisel bezeme içeren kalıplar gibi pek çok farklı alet de kullanılmıştır. Bu aletler sayesinde onlarca farklı şekillerde bezemeler üretilmiş, ciltler gözü de yormayacak şekilde ve sadelikte zengin bir süsleme ile yapılmıştır. Dış kapaklarda görülen yuvarlak şemselerde, köşebentlerde ve mikleb-setablarda, Osmanlı ciltlerinde olduğu gibi büyük kalıplar kullanılmamış, bu yüzeylerin içleri belli bir düzen içerecek şekilde zencerek çivilerinin tek tek vurulmasıyla yapılmıştır. Şemseler her iki kapağa aynı yapıldığı gibi, farklı olarak yapılanları da vardır (bkz. Tablo: 1, no: 6, 20, 21, 23, 32, 35, 36). Sertablar çoğunlukla süslenmiş iken (bkz. Tablo: 3, no: 1, 9, 10, 13, 17, 28, 31, 35), tamirler nedeniyle değiştirilmiş ya da koparak kaybolmuşlardır (bkz. Tablo: 3, diğerleri). Katalogda yer almamasına rağmen mücellit imzalı sertablar da bulunmaktadır (**bkz.res.321-Mehmed eş-Şerif cildi**), (**bkz.res.324-Emin cildi**). Miklebler ise ya kapaklardaki tasarımın 4/1'i oranında köşebent ve şemse bezemesi olarak buraya uygulanmış ya da kapaklardaki bezemeden tamamen farklı bir türde bezenmiştir. Mikleblerde en sık görülen uygulama ise no:3'ün miklebinde görülen uygulama olmuştur.³⁸⁸ Özetle bu dönemin

³⁸⁸ İnebey kütüphanesindeki ciltler içinde 30 cüzlük bir Sahih-i Buhari'de bu mikleb uygulaması cüzlerin tamamında görülür. Bkz. Umurbey'in vakfettiği kitaplardan UC552-581 arasındaki tüm eserler.

ciltlerinde ağırlıklı olarak pek çok farklı tür ve zenginlikte yapılmış geometrik bezeme yaygındır.

5.3.2. İç Kapaklar

İç kapaklarda deri üzerine soğuk baskı tekniğinde yapılan bezemeler, ısıtılan blok kalıpların ince traşlanmış deri üzerine basılmasıyla oluşmuştur. Deri üzerine çıkan süslemede ısının etkisiyle iki farklı renk tonunda ortaya çıkar. İç kapaklarda uygulanan bu teknikte, bezemelerin yakından incelenmesiyle ortaya başka bir sonuç çıkmaktadır. Burada kullanılan deriler her zaman tek parça değildir. Ayrıca kalıplar da irice ve tek parça değildir. Muhtemelen bezemenin simetrik bir kesiti 4/1 ya da 2/1 oranında blok kalıplara yapılmış olmalıdır (**bkz. res.389**).

İç kapakların bazılarında yuvarlak hatlı kesilmiş bezemeli deriler, tüm iç yüzeye değil, parça olarak kenar ya da dip kısımlara yapıştırılmıştır. Sadece iç kapağın ağız kısmında (**bkz. res.221**), köstek olarak dip kısımlarda (**bkz.res.344**) ya da hem iç kapağın tüm yüzeyinde hem de dip kısımda köstek olarak (**bkz.res.399**) bu parça deriler kullanılmıştır.

Genelde dış kapaklarda bezeme çeşitliliği daha fazladır, çünkü dış kapaklarda süslenebilecek ve bezemeyi zenginleştirebilecek bölümler çoktur; şemse, köşebent, kenar suyu, sertab, mikleb gibi. Fakat iç kapaklarda bu durum değişir. Tek parça bir bezeme bitkisel, geometrik ya da hem bitkisel hem de geometrik olarak karşımıza çıkar. Buralarda şemse köşebent gibi dış kapak uygulamaları görülmez. Örneğin bu dönemin ciltlerinde mühr-ü Süleyman sembolü dış kapaklarda çokça kullanılmasına rağmen, hiçbir iç kapakta görülmez. Kısacası iç kapaklar, dış kapaklardaki bezemenin hoş ve zengin görüntüsünün kitabın kapağı açıldığında da devam eden başka bir çeşidini oluşturmuştur.

6. SONUÇ

İslam sanatları, Yüce Yaraticının kâinatta sergilediği eşsiz ve bir o kadar da muntazam sanatkârane eserlerinden esinlenmenin sonucunda ortaya çıkmıştır. Müslümanlar, kâinatın eşsiz dengesini ve unsurlarını bazen bir taçkapıda, bazen de bir ahşap minberde sabırla işlemişler, ilham aldıkları inançlarının gereği olarak yeryüzünü güzelliklerle, her biri birbirinden farklı özellikte eserlerle donatmışlardır. Bu yüzdendir ki bazen yaşamın kaynağı olan “şems”, ciltlerde “şemse” olarak, bazen de Yaraticının gücünün ve korumasının sembolü olan “mühr-ü Süleyman”, bilginin ve gücün kaynağı olan kitapların ciltleri üzerinde merkezde görülmektedir.

Türklerin İslam ile tanışması sonucu sanatın ve sanat eserlerinin nitelikleri de değişmiş, “Oku” emrinin gereği kâinatı ve yaşamı okuyan müslümanların ürettikleri sanat da bölgeden bölgeye ve bir yüzyıldan başka bir yüzyıla her daim zenginleşip devam etmiştir. Kitap sanatlarının bir kolu olan cilt sanatında görülen bezeme anlayışı, üslup, teknik, tasarım ve işçilik, mimari süslemeyle, ahşap sanatıyla, maden sanatıyla ve daha pek çok diğer küçük el sanatlarıyla etkileşime girerek zengin bezemeli örnekler ortaya koymuştur. Farklı kültürlerin ve milletlerin ortak katkılarıyla gelişen cilt sanatı, sultanların, yöneticilerin ve devrin ileri gelen şahsiyetlerinin değer verdikleri bir alan olmuş, bu sebeple sanat hâmisi kişilerin dönemlerinde pek çok kütüphane kurularak kitap istinsah edilmiş ve doğal olarak bunlar en nihayet özenle ve ustalıkla ciltlenmiştir.

13-14. yüzyıl, özellikle politik arenada uzun süreli istikrarlı dönemlerin yakalanamadığı süreçleri içermektedir. Sultanlar ve sınırlar sık sık değişmekte, hattâ bu sebeple bazen mimari bir yapı bile yarıda kalabilmektedir. Her ne kadar kitabın taşınabilir olması nedeniyle bu durum cilt sanatında çok büyük bir olumsuzluk yaratmamış olsa da, istikrarsız politik ortamların, kavga ve kargaşalara yol açtığı, bunun neticesinde kütüphanelerin yağmalandığı, kitapların yakıldığı unutulmamalıdır. Bu nedenle 13-14. yüzyıldan elimizde kalan eserler son derece önemlidir. Bu ciltler üzerinde uzun süreli yapılacak çalışmalar neticesinde hem cilt

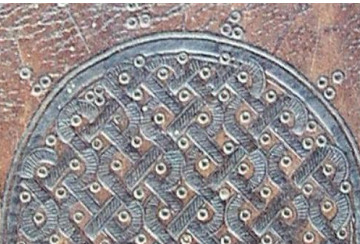

sanatı tarihi, hem de bu sanatın sonraki dönemleri üslup birliği ya da farklılığı noktasında cilt sanarı açısından nasıl etkilediği daha açık bir şekilde görülebilecektir.

İnebey Kütüphanesi koleksiyonları üzerinde yapılan daha önceki çalışmalar da dahil olmak üzere, yine bu dönemin ciltleri açısından bu kütüphanenin koleksiyonlarının sanat tarihi için ne kadar önemli olduğu, tezde incelenen eserlerle daha iyi anlaşılmıştır. Bununla birlikte tezde incelenen eserlerden daha fazlası birtakım zorunluluklar nedeniyle elenmiştir. Bu tezle birlikte İnebey Kütüphanesi koleksiyonlarında incelenen 13-14. yüzyıl dönemi eserlerin ciltleri üzerinde tespit edilebilen mücellit imzaları ile daha önce tespit edilenler sayesinde ileride birtakım derli toplu sonuçlar çıkarılabilecektir. Örneğin eserlerin istinsah tarihleri ve yerleri dikkate alınarak ve ayrıca ciltler üzerinde görülen ortak üslup değerlendirilerek İbrahim, Emin, Sermedi, Abdurrahman gibi mücellitlerin aynı atölyenin ustaları olabileceklerini varsaymak mümkündür. Bu mücellitlerin yaptıkları ciltlerin karakterlerinin tespiti de bize oldukça önemli bilgiler verebilecektir; bugün DCBL’de bulunan bir eserin (**DCBL_Is. Bb_9-bkz. res.311**), 1408’de Konya’da istinsah edildiği düşünülen diğer bir eserin (**bkz. res.305-306**) başka bir cildi olması, ya da aynı usta tarafından yapılmış olması ihtimali gibi. Aynı şekilde Kat.no.5 ve 6’daki eserlerin ciltlerinin aynı mücellit tarafından yapılmış olması gibi. Mücellitlerin tespiti aynı zamanda onların hem ayrı ayrı kendi üsluplarının öğrenilmesine, hem de bu mücellitlerin tasarım ve süsleme karakteri olarak tercih çeşitliliğinin görülmesine yardımcı olacaktır.

Bu tezde değerlendirilmeye çalışılan eserler, taranan diğer ciltlerden incelenmeye degecek nitelik ve orijinallikte olanlar arasından seçilmiştir. İncelenen dönem her ne kadar 13-14. yüzyıl olsa da, bu ciltler arasına özellikle 12. yüzyıl sonu ve 15. yüzyıl istinsah tarihli nüshalara ait olanların alınmasının sebebi, bahsedilen üslup birliği/farklılığı ve etkileme/etkilenmeye örnek gösterebilmektir. Bu sebeple her eser kendi kataloğunda diğer benzer örnekleriyle ya da başka sanatlarda görülen ortak bezeme uygulamalarıyla birlikte değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Sonuç olarak tezde incelenen eserler, İnebey Yazma Eser Kütüphanesinin 13-14. yüzyıl dönemi müellif hattı ve müellif asrı nüshalarıyla birlikte, cilt sanatı ve mücellid imzalı ciltler açısından kitap sanatları için oldukça önemli bir yere sahip olduğunu göstermeye yardımcı olmuştur kanaatindeyiz.

EK-1: TABLO-1: ŞEMSE BEZEMELERİ

No: 1-GE-1612 (562/1166)	No: 2-HO: 275 (12. y.y. sn.-13. y.y. bş.)	No: 3-UC-572 (13. yüzyıl)	No: 4-HÇ-641 (13. yüzyıl)	No: 5- HO-297 (629/1231)
No: 6- HO-285 (13. y.y. II. Ç.) ön kapak arka kapak	No: 7- HO-83 (653/1255)	No: 8- HO-1454 (657-1258) Ön kapak Arka kapak	No: 9- HO-485 (695/1296-Kirman)	No: 10- HO-245 (14. yüzyıl)

No: 11- HO-424 (14. yüzyıl)

No: 12- HO-427 (14. yüzyıl)

No: 13- HÇ-658 (13. yüzyıl)

No: 14- HÇ-306 (13. y.y. sn. 14. y.y. bş.)

No: 15- HO-682 (13. y.y. sn. 14. y.y. bş.)

No: 16- UC-1126 (13.y.y. sn. 14. y.y. bş.)

No: 17- HO-392 (700/1300-Anteb)

No: 18- HO-238 (713/1313)

No: 19- HÇ-645 (725/1325)

No: 20- OR-134 (728/1328) Ön kapak

Arka kapak

No: 21- HÇ-484- (730/1330) Ön kapak

Arka kapak

No: 22- HÇ-261 (731/1331)

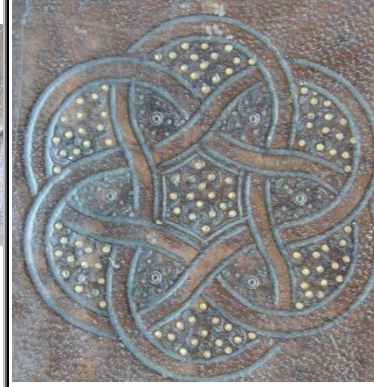

No: 23- UC-1096 (739/1339) Arka kapak

Ön kapak

No: 24- HÇ-777 (756/1355)

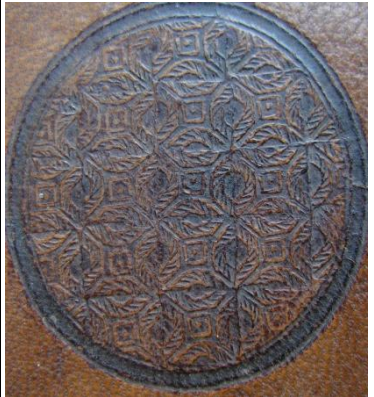
No: 25- HO-321 (776/1374-Haleb)

No: 26- HÇ-167 (786/1385)

No: 27- HÇ-164 (14. yüzyıl)

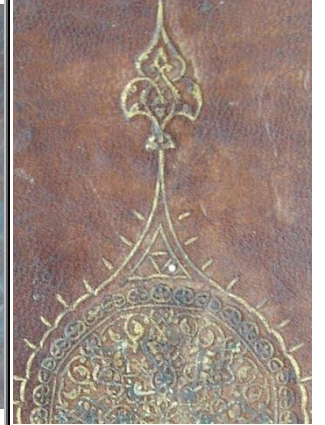
No: 28- HÇ-252 (14. yüzyıl)

No: 29- HO-274 (14. yüzyıl)

No: 30- HÇ-239 (14.y.y. sn.)

No: 31- HO-450 (14. yüzyıl sn.)

No: 32- HÇ-208 (810/1408)

Ön kapak (alttaki)
arka kapak (üstteki)

No: 33- HÇ-789 (819/1417)

No: 34- HO-318 (853/1449)

No: 35-UC-273 (13. y.y I.yr) arka kapak

Ön kapak

No: 36-UC-1560 (14.y.y. sn.) arka kapak

Ön kapak

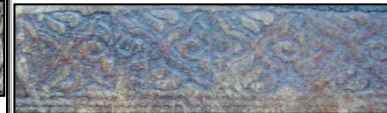

No: 37-OR-302 (Rebiü'l-ahir 867Aralık
1462-Şam)

Ek: 2 TABLO-2: KENAR SULARI (BORDÜRLER) BEZEMELERİ

No: 1-GE-1612 (562/1166)	No: 2-HO: 275 (12. y.y. sonları-13. y.y. başları)	No: 3-UC-572 (13. yüzyıl)	No: 4-HÇ-641 (13. yüzyıl)	No: 5- HO-297 (629/1231)
No: 6- HO-285 (13. y.y. II. ç.)	No: 7- HO-83 (653/1255)	No: 8- HO-1454 (657-1258)	No: 9- HO-485 (695/1296-Kirman)	No: 10- HO-245 (14. yüzyıl)
No: 11- HO-424 (14. yüzyıl)	No: 12- HO-427 (14. yüzyıl)	No: 13- HÇ-658 (13. yüzyıl)	No: 14- HÇ-306 (13. y.y. sn. 14. y.y. baş.)	No: 15- HO-682 (13. y.y. sn. 14. y.y. baş.)
No: 16- UC-1126 (13.y.y. sn. 14. y.y. baş.)	No: 17- HO-392 (700/1300-Anteb)	No: 18- HO-238 (713/1313)	No: 19- HÇ-645 (725/1325)	No: 20- OR-134 (728/1328) Ön kapak Arka kapak
No: 21- HÇ-484- (730/1330) Arka kapak Ön kapak	No: 22- HÇ-261 (731/1331)	No: 23- UC-1096 (739/1339)	No: 24- HÇ-777 (756/1355)	No: 25- HO-321 (776/1374-Haleb)

No: 26- HÇ-167 (786/1385)	No: 27- HÇ-164 (14. yüzyıl)	No: 28- HÇ-252 (14. yüzyıl)	No: 29- HO-274 (14. yüzyıl)	No: 30- HÇ-239 (14.y.y. sn.)
No: 31- HO-450 (14. yüzyıl sn.)	No: 32- HÇ-208 (810/1408)	No: 33- HÇ-789 (819/1417)	No: 34- HO-318 (853/1450)	No: 35-UC-273 (13. y.y Lyr) Ön kapak Arka kapak zencerek
No: 36-UC-1560 (14.y.y. sn.) Ön kapak Arka kapak	No: 37-OR-302 (867/1462-Şam)			

Ek:3- TABLO-3: MİKLEB VE SERTAB BEZEMELERİ

No: 1-GE-1612 (562/1166)

No: 2-HO: 275 (12. y.y. sn.-13. y.y. bş.)

No: 3-UC-572 (13. yüzyıl)

No: 5- HO-297 (629/1231)

No: 6- HO-285 (13. y.y. II. ç.)

No: 9- HO-485 (695/1296-Kirman)

No: 10- HO-245 (14. yüzyıl)

No: 13- HÇ-658 (13. yüzyıl)

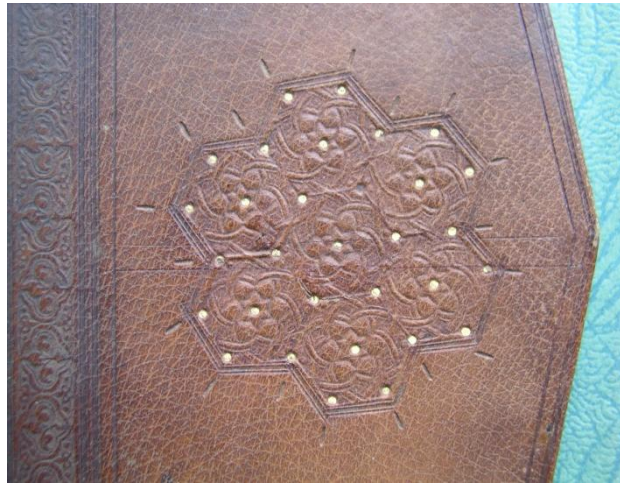
No: 17- HO-392 (700/1300-Anteb)

No: 19- HÇ-645 (725/1325)

No: 22- HÇ-261 (731/1331)

No: 28- HÇ-252 (14. yüzyıl)

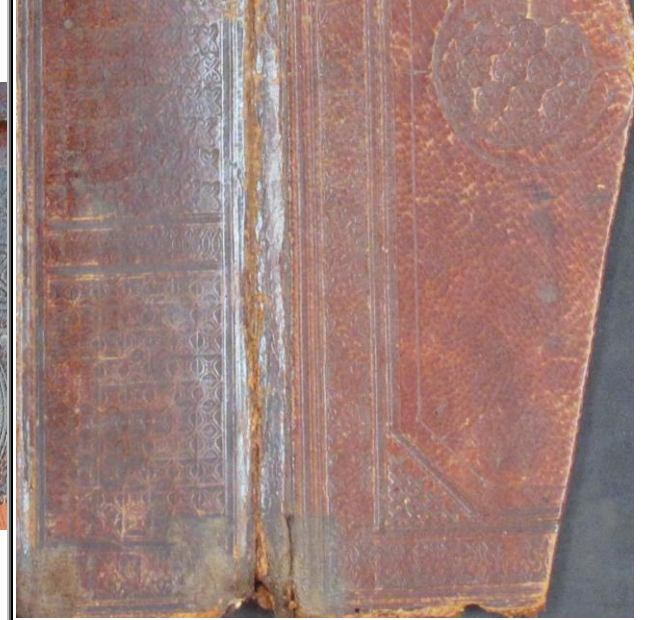
No: 31- HO-450 (14. yüzyıl sonları)

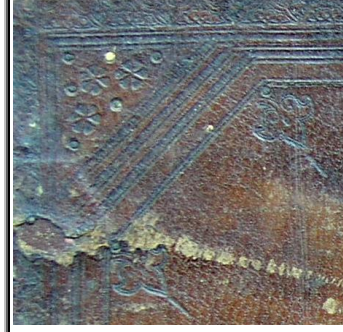
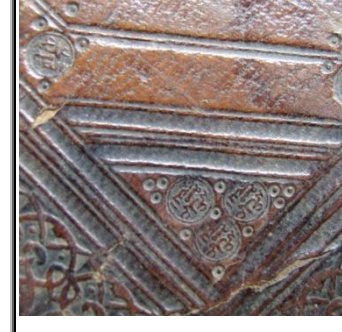
No: 33- HC-789 (819/1417)

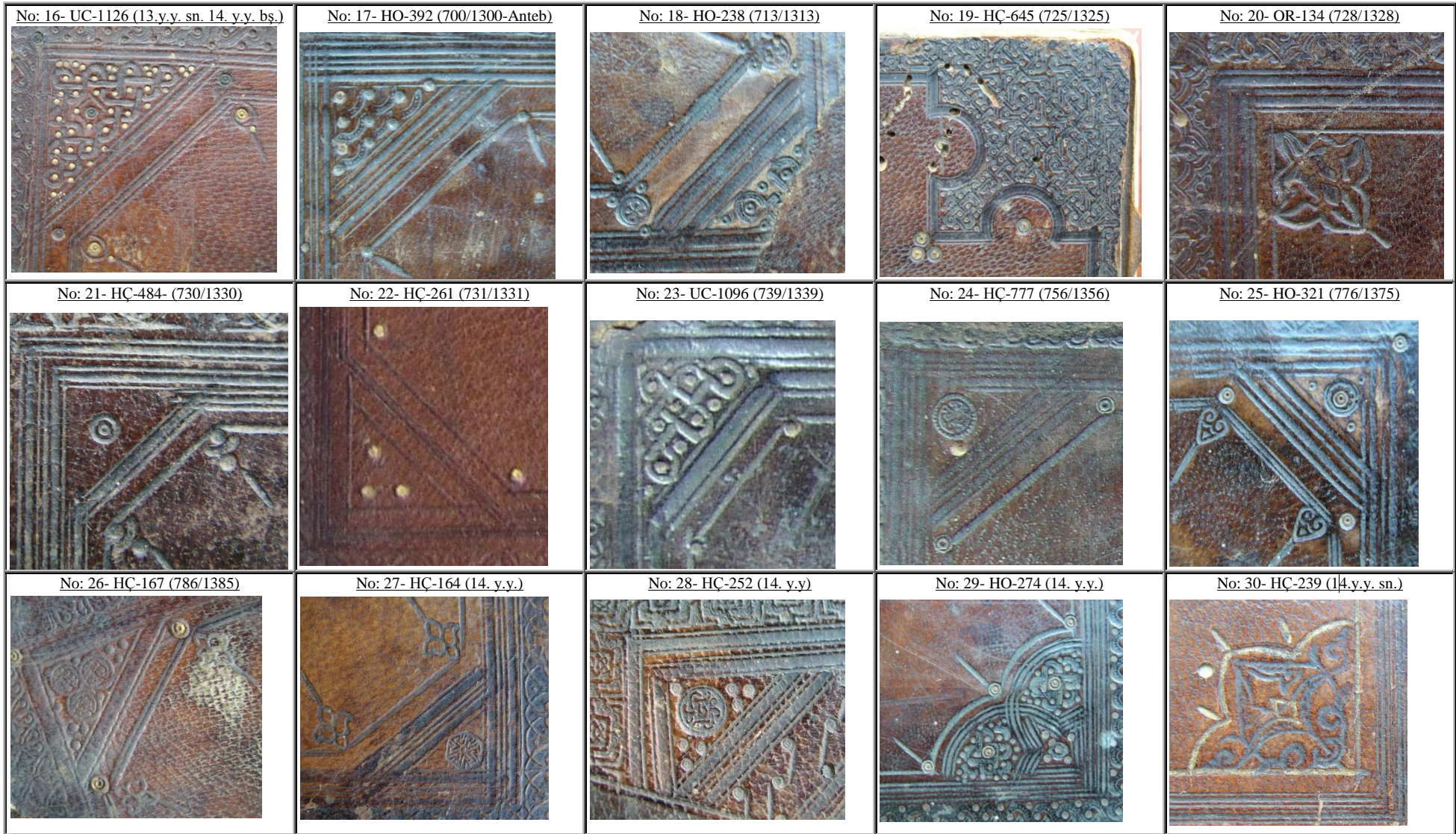

No: 35-UC-273 (13. y.y I.yr)

Ek: 4- TABLO-4: KÖŞEBENT BEZEMELERİ

No: 1-GE-1612 (562/1166)	No: 2-HO: 275 (12. y.y. sn. 13. y.y. bş.)	No: 3-UC-572 (13. y.y.)	No: 4-HÇ-641 (13. y.y.)	No: 5- HO-297 (629/1231)
No: 6- HO-285 (13. y.y. II. ç.)	No: 7- HO-83 (653/1255)	No: 8- HO-1454 (657/1258)	No: 9- HO-485 (695/1296-Kirman)	No: 10- HO-245 (14. y.y.)
No: 11- HO-424 (14. y.y.)	No: 12- HO-427 (14. y.y.)	No: 13- HÇ-658 (13. y.y.)	No: 14- HÇ-306 (13. y.y. sn.14. y.y. bş.)	No: 15- HO-682 (13. y.y. sn.14. y.y. bş.)

No: 31- HO-450 (14. y.y. sn.)

No: 32- HC-208 (810/1408)

Arka kapak

Ön kapak

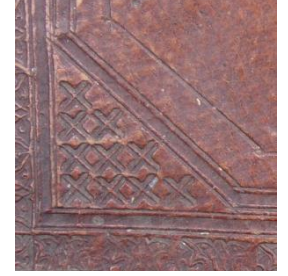
No: 33- HC-789 (819/1417)

Tüm yüzey geometriktir.

No: 34- HO-318 (853/1449)

No: 35-UC-273 (13. y.y Lyr)

No: 36-UC-1560 (14.y.y. sn.)

No: 37-OR-302 (867/1462-Şam)

EK:5- TABLO-5: MÜCELLİT İMZALI CİTLER

No: 4-HC-641 (13. v.y.) Sikatibillah

No: 12- HO-427 (14. v.y.) amel-i İbrahim

**No: 11-
HO-424
(14.
v.y.)
amel-i
Sermedi**

No: 13- HC-658 (13. v.y.) el-Hâtibî

İç ve dış kapak

No: 15- HO-682 (13. v.y. sn.14. v.y. b.s) Ömer ed-Dimeskî

No: 15 HO-682 iç kapak

**No: 24- HC-
777
(756/1355)
amel-i Emin**

No: 24- HC-777 iç kapak

No: 26- HC-167 (786/1385) amel-i Emin

No: 26- HC-167 iç kapak

EK:6-TABLO: 6 ÖZET ESER BİLGİLERİ

No	Derme ve D. No	Eser Adı	Müellif	Müstensih	Mücellid İmzası	İstinsah Tarihi ve yeri	Konu	Yazı Türü	Dil
1	GE-1612	Tercüme-i Tefsir et-Taberi	Ebû Cafer Muhammad b. Cerir et-Taberi (224-310/838-922)	Hasküveyh b. Muhammed İbn Hasküveyh		562/1166	Tefsir	Nesih	Far
2	HO-275	Câmiu'l-Usûl li Ehâdis er-Resûl	[İbn Esir el-Cezerî] Ebû's-Saâdet Mübârek b. Muhammed b. Abdülkerim (544-606/1149-1209)	Ahmed b. Abdülaziz		Müellif asrı 12. y.y sn. 13. y.y. bş	Hadis	Nesih	Ar
3	UC-572	Sahîh-i Buhari	Abdi'llâh Muhammed b. İsmâîl el-Ca'fî el-Buharî (194-256/810-870)			13. y.y.	Hadis	Nesih	Ar
4	HÇ-641	Kitâbü'n-Necât	Ebû Ali Hüseyin b. Abdi'llah ibn Sînâ (370-428/980-1036)		Sikatibillah	13. y.y.	İsl.Fels.	Nesih	Ar
5	HO-297	Şerh es-Sünne	Ebu Muhammed el-Hüseyin b. Mes'ûd el-Ferrâ el-Beğavî (öl.516/1122)			629/1231	Hadis	Nesih	Ar
6	HO-285	Şerh es-Sünne	Ebu Muhammed el-Hüseyin b. Mes'ûd el-Ferrâ el-Beğavî (öl.516/1122)	Muhammed b. Nimetullah		1231-32 muhtemelen	Hadis	Nesih	Ar
7	HO-83	Ahkâmü'l-Kur'ân	Kadı Ebû Bekr Muhammed b. Abdi'llâh [el-Hafız ibn Arabî] el-Maliki (öl.543/1148)			653/1255	Tefsir	Nesih	Ar
8	HO-1454	Şerh el-Mufaddal	Ebü'l-Fadl Ahmed b. Muhammed el-Meydânî (öl.518/1124)	Ebü Bekr b. Mufaddal		657/1258	Arapça Gramer	Nesih	Ar
9	HO-485	Hâşiyet el-Hidâye	Şeyhülişlâm İmâm Burhânüddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Ebîbekr b. Abdilcelîl el-Ferganî el-Merginânî (511-593/1117-1196)			695/1295-Kirman (İran)	Fıkıh	Talîk	Ar
10	HO-245	et-Tenkîh li Elfaz el-Cami es-Sahih	Bedrû'd-din Ebû Abdi'llah Muhammed b. Abdi'llah ez-Zerkeşî (öl.745-794/1344-1392)			İst: 15.y.y. cilt: 14.y.y. muhtemelen	Hadis	Nesih	Ar

11	HO-424	Şerh el-Câmi' el-Kebîr	İbnü'r-Rükmâni Osman b. İbrahim b. Mustafa b. Süleyman b. eş-Şeyhü'l-imam Ebu Ömer el-Mardini el-Hanefî (öl.731/1331)		Amel-i Sermedi	14. y.y.	Hadis	b.b.	Ar
12	HO-427	Şerh el-Câmi' el-Kebîr	İbnü'r-Rükmâni Osman b. İbrahim b. Mustafa b. Süleyman b. eş-Şeyhü'l-imam Ebu Ömer el-Mardini el-Hanefî (öl.731/1331)		Amel-i İbrahim	14. y.y. ilk yarısı	Hadis	Nesih	Ar
13	HÇ-658	Hâşiye-i Hidâyet el-Hikme	Hocazâde Mustafa b. Yûsuf (öl.893 /1488)		Amel-i Hatib (Gâlib?)	İst:H.X. asır Cilt: 13.y.y.	İsl.Fels.	Talik	Ar
14	HÇ-306	en-Nihâye fî Şerh el-Hidaye	Hüsâmü'd-dîn Hüseyin b. Alî es-Sağnâki (öl.710/1310)			İst: H. IX. asır ? cilt: 13.y.y. sn-14.y.y. bş	Fıkıh	Nesih	Ar
15	HO-682	Şerh Muhtasar el-Müntehâ	Kutbe'd-dîn [Mahmûd b. Mes'ûd] eş-Şîrâzî (634-710/1236-1310)		Amel-i Ömer ed-Dimeşkî	Müellif asrı 13. y.y.sn 14.y.y bş	Fıkıh Usûlü	Nesih	Ar
16	UC-1126	Keşf el-Esrâr	Abdûlazîz b. Ahmed b. Muhammed el-Buhârî (öl.730/1330)			13. y.y.sn 14.y.y bş	Fıkıh Usûlü	Nesih	Ar
17	HO-392	el-Musaffa	Hâfîze'd-dîn Abdullâh b. Ahmed b. Mahmud en-Neseî (öl.710/1310)	Musa b. Şeref		Müellif asrı 700/1300 Anteb	Fıkıh Usûlü	Nesih	Ar
18	HO-238	İhkâm el-Ahkâm fî Şerh-i Ehadis Seyyid el-En'âm	İbn-i Esir [el-Halebi, İmâdeddin] İsmail b. Ahmed (öl.699/1299)			713/1313	Hadis	Nesih	Ar
19	HÇ-645	Şerh el-İşârât ve't-Tenbîhât	İmam Fahrü'd-din Muhammed b. Ömer er-Râzi (öl.606/1209)	Ahmed b. Ali el-Halebî		725/1325	İsl.Fels.	Talik	Ar
20	OR-134	el-Keşşâf en-Hakâik et-Tenzil	Ebü'l-Kasım Cârullâh Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî el-Harezmi (öl.538/1144)	Farhr-i Nur el-Eimme et-Tirmizi		728/1328	Tefsir	Nesih	Ar
21	HÇ-484	Rîyâz es-Sâlihîn	Muhyi'd-din Ebu Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî (631-677/1233-1278)	Abdullah Atik Şemseddin Muhammed b. el-Kûmeyt et-Tâcir el-Harranî		730/1330 Haleb	Hadis	Nesih	Ar

22	HÇ-261	et-Tahkîk	Alâa'd-din Âbdü'l-Azîz ibn Ahmed el-Buhârî (öl.730/1330)			Müellif asrı Müellif diktesi 731/1331	Fıkıh	Talîk	Ar
23	UC-1096	et-Tebyîn	el-İtkânî, Kıvâmü'd-din Emîr Kâtib (Lütfullah) b. Emîr Ömer Amîd el-İtkânî (685-758/1286-1356)	Muhammed b. Hacı İbrahim		Müellif asrı Müellif diktesi 739/1339	Fıkıh Usûlü	Nesih	Ar
24	HÇ-777	Kitâb el-Mağâzî	Yahya b. Said (ibn Ferruh et-Temimî el-Kattan el-Basrî (öl.194/809)	İbrâhîm b. Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Cezerî	Amel-i Emin	756/1355	Tarih	Nesih	Ar
25	HÇ-321	Kitab el-Müştebeh min el-Esmâ ve'l-Ensâb	Şemseddin Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî ed-Dimeşkî (673-748/1275-1348)	İbrahim b. Muhammed b. Halil Trablûsî		Haleb 776/1374	Biyografi Könyeler İsimler Lakablar hakkında	Nesih	Ar
26	HÇ-167	el-Minhâc fî Şerh-i Sahîh-i Müslim b. el-Haccâc	Ebu Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî (631-677/1233-1278)	Ebu Bekir b. Edhem el-Basrî	Amel-i Emin	786/1385	Hadis	Nesih	Ar
27	HÇ-164	İkmâl el-Mu'lim li Fevâid-i Müslim	Kadı İyâd b. Mûsâ el-Yahsîbî (496-544/1102-1149)			15. yüzyıl	Hadis	Nesih	Ar
28	HÇ-252	el-Mustafâ min ilm el-usûl	Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî (451-505/1059-1111)	Muhammed ibn Hasan		14. yüzyıl	Fıkıh Usûlü	Nesih	Ar
29	HO-274	Câmiu'l-Usûl li Ehâdisi'r-Resûl	[İbn Esir el-Cezerî] Ebü's-Sâdet Mübârek b. Muhammed b. Abdülkerim (544-606/1149-1209)			14.yüzyıl	Hadis	Nesih	Ar
30	HÇ-239	ed-Dürr en-Nazîm fî-Fezâil el-Kur'ân el-Azîm	Afifeddîn Abdullah b. Es'ad el-Yâfi'i, (698-768/1299-1367)			14.yüzyıl sonları	Ar. Gramer	Rika	Ar
31	HO-450	Muhit es-sarahsi	[Şemsü'l-eimme] Muhammed b. Ahmed ibn Ebi Sehl es-Serahsî (öl.483/1090)			14.yüzyıl sonları	Fıkıh	Nesih	Ar

32	HÇ-208	Ravzat el-Ezhâr fi Şerh-i Meşârik el-Envar	Süleymân b. Muhammed el-Konevî es-Sadrî	Süleymân b. Muhammed el-Konevî es-Sadrî		Müellif hattı 810/1408	Hadis	Talik	Ar
33	HÇ-789	Tahsil el-Merâm min Târîh el-Bilad el-Harâm	Takîyuddîn Muhammed b. Ahmed el-Hasanî el-Fâsî el-Mâlikî (775-832/1373-1428)	Sermedî Muhammed b. El-Müvehhidi es-Sermedi		819/1417	Tarih	Nesih	Ar
34	HO-318	Feth el-Bârî fi Şerh el-Buhârî	Şihâbü'd-din Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali ibn Hacer el-Askalânî (773-852/1371-1448)	Abdülkadir b. Ahmed b. Hüseyin İbn Arslan er-Remli el-Esedi		Müellif asrı 853/1449	Hadis	Nesih	Ar
35	UC-273	Mealim et-Tenzil	Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes'ûd [el-Ferrâ el-Beğavi] (öl.516/1123)			13. y.y. I. yarısı	Tefsir	Nesih	Ar
36	UC-1560	İhyâ-i Ulûm ed-dîn	Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî (451-505/1060-1112)			14.yüzyıl sonları	Din Bilim	Nesih	Ar
37	OR-302	Sahih el-Müslim	Ebû'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyri en-Nişâbüri (öl. 261/875)	Muhammed el-Uskuri (Muhammed b. El-Merhum Nâsır Ahmed el Uskûrî)		867/1462 Dimeşk	Hadis	Nesih	Ar

7- KAYNAKÇA

- AGA-OGLU, Mehmet (1935), **Persian Bookbindings of the Fifteenth Century**, University of Michigan
- AKSOY, Zeynep Demircan (2010), **XIV. Yüzyıl Anadolu Türk Tezhip Sanatı Tasarımları**, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul
- ARITAN, Ahmet Saim (1992), **Konya Dışındaki Müze ve Kütüphanelerde Bulunan Selçuklu ve Selçuklu Üslubunu Tasıyan Cild Kapakları**, (Basılmamış) Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya
- ARITAN, Ahmet Saim (1993), "Ciltçilik", **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, c.7, İstanbul, s.551-557.
- ARITAN, Ahmet Saim (2002), "Anadolu Selçuklu Cilt Sanatı", **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt VII, Ankara, s. 933-943.
- ARITAN, Ahmet Saim (2006), "Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk Cild Sanatı", **Sanatta Anadolu-Asya İlişkileri -Beyhan Karamağaralı'ya Armağan-Sempozyumu 6-7 Mart 2003, Bildiriler Kitabı**, Ankara, s.25-38
- ARITAN, Ahmet Saim (2008), "Türk Cild San'atı", **Türk Kitap Medeniyeti**, İstanbul Büyükşehir

- Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, s: 61-97.
- ARNOLD, Sir T.W.-A. Grohman (1929), **The Islamic Book, A Contribution to Its Art and History From the VII-XVIII Century**, London
- ARSEVEN, Celâl Esad (1943), “Cild”, **Sanat Ansiklopedisi**, c.I, İstanbul, s.341-348
- AYVERDİ, Ekrem Hakkı (1966), **Osmanlı Mimarisinin İlk Devri-I**
- BAKIR, Abdülhalik (2001), “Ortaçağ İslam Dünyasında Deri, Tahta ve Kağıt Sanayi”, **TTK Belleten**, c. LXV, sy.242
- BALKANAL, Zeynep (2002), “Bilgi ve Sanatı Kaplayan Sanat: Ciltçilik”, **Türkler Ansiklopedisi**, c.12, Ankara, s.341-349.
- BAŞ, Gülşen (2006), **Diyarbakır’daki İslam Dönemi Mimarisinde Süsleme**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Van
- BAYRAM, Sadi (1982), “14. Asırda Tezhiplenmiş Beylik Dönemine Ait Üç Kur’an Cüzü”, **Vakıflar Dergisi**, Ankara, sy: 16,
- BAYRAM, Sadi (1993), “Mühr-ü Süleyman Ve Türk Kültüründeki Yeri”, **Sanat Tarihinde**

İkonografik Araştırmalar-Güner İNAL'A Armağan, Ankara, s. 61-72

BENLİ, Selma (2004),

“İlk Dönem Urdu Edebiyatı’na Genel Bir Bakış”, **NÜSHA-Şarkiyat Araştırmaları Dergisi**, Yıl: IV, sy: 13, Bahar, s.91-106;

BİLMİŞ, Hüseyin Gürsel (2012),

“İnebey Kütüphanesinden Dokuz Yeni Tespit ile Birlikte Mücellid İmzaları ve Mücellidleri”, **Uluslararası Cilt Sanatı Buluşması Aralık 2012-Tebliğler**, İstanbul. (Baskıda)

BİLMİŞ, Hüseyin Gürsel (2013)

“Yıldırım Bayezid’e Hediye Edilen Memlük Kur’anı”, **Sultan Yıldırım Bayezid Han ve Dönemi** (Sempozyum Bildiriler Kitabı), Ed. Sadettin Eğri, Osmangazi Belediyesi, Bursa, s.465-483

BİNARK, İsmet (1965),

“Türk Kitapçılık Tarihinde Cilt San’atı”, **Türk Kültürü**, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Yıl:3, sy.36, Ankara, s.985-996

BİNARK, İsmet (1975),

Eski Kitapçılık Sanatlarımız, Ayyıldız Matbaası AŞ., Ankara.

BİNARK, İsmet (1987),

“Türk Kitapçılık Tarihinde Cilt Sanatı”, **Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu-Bildiriler**, Ed. Tuncer

- Gülensoy, Fırat Üniversitesi, Elazığ, s. 91-107
- BLOOM, Jonathan M (2003), **Kağıda İşlenen Uygarlık-Kağıdın Tarihi ve İslam Dünyasına Etkisi-**, Kitap Yayınevi, Çev. Zülal Kılıç, İstanbul,
- BODUR, Fulya (1987), **Türk Maden Sanatı**, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul
- BOZKURT, Nebi (1994), “Deri”, **İslam Ansiklopedisi (TDV)**, c.9, s.174-75
- CUNBUR, Müjgan (1987), “Yazma Eserlerde Kullanılan Kağıtlar ve Özellikleri”, **Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu-Bildiriler**, s.83-90;
- CUNBUR, Müjgan (1990), “Milli Kültürümüzde Kitap Sanatları”, **Milli Kültür Unsurlarımız Üzerinde Genel Görüşler**, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara, sy.46, s. 153-182
- ÇIĞ, Kemal (1971), **Türk Kitap Kapları**, Yapı ve Kredi Bankası yay, İstanbul
- ÇAĞMAN, F.-Zeren TANINDI (2005), “Tarikatlarda Res ve Kitap Sanatı”, **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler**, (Haz. Ahmet Yaşar Ocak), Ankara s.504-545

- ÇORUM, Bengi (1995), “Sultanların Kur’an-ı Kerim’i”, **Müze-Gazete**, s.2-3, Müzeler Haftası, 18-24 Mayıs, Bursa
- DEMİR, Şule (1999), **Abdullah Münzevî ve Ulucami Kütüphanesi**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış yüksek lisans tezi), Bursa
- DERMAN, M. Uğur (1987), “Yazma Eserlerde Kullanılan Alet ve Malzemeye Dair”, **Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu-Bildiriler**, s.15-32
- DEROCHE, François (2005), **Islamic Codicology (an Introduction to the Study of Manuscripts in arabic Script)** Al-Furqan Islamic Heritage foundation, London
- DIYARBEKİRLİ, Nejat (1969), “Türk Sanatının Kaynaklarına Doğru”, **Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri II**, İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Türk Sanatı Tarihi Enstitüsü Yay. İstanbul, s, 112-204.
- DOĞAN, Nermin Şaman (2002), “Anadolu Selçuklu Dönemi Geometrik Süslemelerine (Yıldız Kompozisyonlarına) Yüklenen Anlamlar”, **Ortaçağ’da Anadolu-Prof. Dr. Aynur DURUKAN’a Armağan**, H.Ü.Ed.Fak., Ankara

- DÜLGER, Fazilet (2008), **Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Yazmaları Cild Örnekleri**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya
- DREIBHOLZ, Ursula (1997), “Some Aspects of Early Islamic Bookbindings From the Great Mosque of Sana'a, Yemen”, **Scribes et manuscrits du Moyen-Orient**, Paris, pp.16-34
- EDİS, Arife (2006), **Tire Necip Paşa Kütüphanesi'ndeki Cild Örnekleri**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya
- EL-KUSAYRİ, İtimad (1979), **Fennü't-Teclid İnde'l Müslimin, Bağdat**
- ETTINGHAUSEN, Richard (1954), “The Covers of Morgan Manafi' Manuscript and Other Early Persian Bookbindings”, **Studies in Art and Literature for Bella da Costa Greene**, Ed. Dorothy Miner, Princeton, pp.459-473,
- ETTINGHAUSEN, Richard (1959), “Near Eastern Book Covers and Their Influence on European Bindings”, **Ars Orientalis III**, pp.113-31

- GACEK, Adam (1990-91), “Arabic Bookmaking and Terminology as Potrayed by Bakr al-Ishbili in his Kitab al-faysir fi sina‘at al-tasfir”, **Manuscript of the Middle East**, 5, pp. 106-113
- GACEK, Adam (2009), **Arabic Manuscripts-A Vademecum for Readers**, (Handbook of Oriental Studies. Section 1, The Near and Middle East; Vol. 98), Boston.
- GLADIß, Almut V. (2007), “Murabıt ve Muvahhidler Dönemlerinde Bezeme Sanatı”, **İslam Sanatı ve Mimarisi**, Ed. Markus Hattstein-Peter Delius, Literatür Yay., s. 268-270
- GRABAR, Oleg (1988), **İslam Sanatının Oluşumu**, Çev: Nurhan Yavuz, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul
- GROHMANN, Adolf (1934), **Arabic Papyri in the Egyptian Library**, Volume I-Cairo
- GROHMANN, Adolf (1935), “Arabische Papyri aus den Staatlichen Museen zu Berlin”, **Der Islam-22**
- GÜNDOĞDU, Hamza (1993), “İkonografik Açıdan Türk Sanatında Rûmi Ve Palmetler”, **Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar-Güner İNAL’a Armağan**, H.Ü.Ed.Fak., Ankara, s.197-211

- GÜNDÜZ, Mahmut (1975), “İslam’da Kitap Sevgisi ve İlk Kütüphane”, **Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni**, c.XXIV, sy.2, s.93-126,
tk.kutuphaneci.org.tr/index.php/tk/article/download/689/1377
- GULÁCSI, Zsuzsanna (2005), **Mediaeval Manichaean Book Art** (a Codicological Study of Iranian and Turkic Illuminated Book Fragments from 8th-11th century East Central Asia), Boston.
- HILLENBRAND, Robert (2005), **İslam Sanatı ve Mimarlığı**, Çev: Çiğdem Kafescioğlu, Homer Kitabevi, İstanbul
- HIZLI, Mefaiz (2013), “Molla Fenârî ve Medresesi”, **Sultan Yıldırım Bayezid Han ve Dönemi**, Ed. Saadettin Eğri, Bursa, s.381-392
- HATTSTEIN, M.-P.Delius-Ed.-(2007), **İslam Sanatı ve Mimarisi**, Çev: Nurettin Elhüseyni, Literatür Yay., İstanbul
- Hüdâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi (1303/1885-86)**, Bursa, Vilayet Matbaası
- Hüdâvendigâr Vilâyeti Resmî Salnâmesi (1316/1898-99)**, Bursa Vilayet Matbaası

- IŞIN, Ekrem [Ed.] (2001), **Alaeddin'in Lambası - Anadolu'da Selçuklu Çağı Sanatı ve Alaaddin Keykubat**, YKY, İstanbul
- İNAY, Özlem (2006), **Türk İslam Kitap Sanatında Lake Cilt Tasarımları**, (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, MSGSÜ SBE, İstanbul
- JAMES, David (1980), **Qur'ans and Bindings-From the Chester Beatty Library**, London
- JAMES, David (1988), **Qur'ans of Memluks**, Alexandria Press, London
- KÂĞITÇI, Mehmet Ali (1936), **KâğıtçılıkTarihçesi**, Kader Basımevi, İstanbul
- KANDEMİR, M. Yaşar (1999), "İbn Hacer el-Askalânî", **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, c.19, s.514-31 İstanbul
- KARA, Mustafa (2012), **Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler**, Bursa
- KEPECİOĞLU, Kamil (2008), **Bursa Kütüğü**, Haz: Komisyon, Bursa Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yay.
- KUBAN, Doğan (1975), **Sanat Tarihimizin Sorunları**, Çağdaş Yay., İstanbul

- KUBAN, Doğan (2004), **Çağlar Boyunca Türkiye Sanatının Anahatları**, Haz. Selmin Kangal, YKY, İstanbul.
- KUNT, İbrahim (2009), “Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu’da Telif Edilen Eserler”, **Selçuklu’dan Osmanlı’ya Bilim Kültür ve Sanat**, Prof. Dr. Mikail Bayram’a Armağan, (Ed.) Mustafa Demirci, Kömen Yay., Konya, s.287-295
- KURMUŞ, Ömer S. (2002), **Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi**, Bursa İl Halk Kütüphanesi Yayınları, Bursa
- KURMUŞ, Ömer S. (2012), **Anonim Tarih-i Ali Osman**, Bursa İl Özel İdaresi, Bursa
- KÜÇÜK, Sevgi Kutluay (2000), “Sanat Tarihi Terminolojisinde Lotus ve Palmet”, **Celal Esad Arseven Anısına Sanat Tarihi Semineri Bildirileri 7-10 Mart 1994**, İstanbul
- MAHİR, Banu (2001), “İslâm Kitap Sanatı Tezhip Tasarımına Büyük Selçuklu Dönemi Katkılarının Bir Örneği”, **I. Uluslar Arası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildiriler**, c.II, s.105-111, Konya
- MARAŞLI, Savaş (2005), **Amasya II. Bayezid İl Halk Kütüphanesindeki XV. Ve XVI.**

- Yüzyıl Ciltleri**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri
- MARCAIS G. -L. Poissant (1948), **Objets Kairouanais**, Tunis
- MAVİLİ, Gürcan (2002), **Süleymaniye Kütüphanesindeki 13. ve 14. Yüzyıllara Ait Cilt Sanatı Örnekleri**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), MSGSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- MAVİLİ, Gürcan (2005), "Geleneksel Cilt Sanatında Kullanılan Hatalı Terimler", **8.Ulusal El Sanatları Sempozyumu-Bildiriler**, s. 286-289
- MELIKIAN, A.S.-Chirvani (1991), "From The Royal Boat To The Beggar's Bowl", **Islamic Art-IV**, s.3-113
- MERÇİL, Erdoğan (1978), "Emir Husrev-i Dihlevi", **Türk Kültürü Araştırmaları**, XVI/1-2, s.185-193, Ankara
- MÜLAYİM, Selçuk (1982), **Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler -Selçuklu Çağı-** Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ankara
- MÜLAYİM, Selçuk (1994), **Sanat Tarihi Metodu**, Bilim Teknik Yay., İstanbul

- OCAK, A. Yaşar, “Mekke-i Mükerrerme Şahıs Kütüphaneleri”, s.269.
http://www.iudergi.com/tr/index.php/edebiyatsar_kiyat/article/viewFile/10991/10229
- OHTA, Alison (2004), “Filigree Bindings of the Mamluk Period” **Muqarnas: An Annual on the Visual Culture of the Islamic World**, vol.XXI, s. 267-276,
- ÖCALAN, Hasan Basri (2011), “Bursa’da Abdullah Münzevî Dergâhı Vakfiyesi”, **U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, yıl. 12, sy.20, s.21-34
- ÖGEL, Semra (1986), **Anadolu Selçuklu Sanatı Üzerine Görüşler**, İstanbul
- ÖNEY, Gönül (1992), **Anadolu Selçuklu Mimari Süslemeleri ve El Sanatları**, İş Bankası Yay., Ankara
- ÖZDEMİR, Melda (2007), “Türk Kültüründe Dericilik Sanatı”, **Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi**, sy.20, s.66-82
- ÖZDENİZ, Engin (1981), “Türk Cilt Sanatı”, **Sanat Dünyamız**, YKY, sy.21, s.13-25, İstanbul.
- ÖZEN, M. Esiner (1998), **Türk Cilt Sanatı**, İş Bankası Yay., Ankara.

- ÖZMEN, Ramazan “Basralı Meşhur Muhaddis Yahyâ B. Saîd El-Kattân’ın Hadis İlmindeki Yeri”, *Dicle Ünivesitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.9, sy.2, s.61-90, 2007 <http://www.dicle.edu.tr/Contents/0580005f-1824-4316-aaab-73e6316fb48b.pdf>
- PADOVER, S. K., “İslâm Kütüphaneleri”, (Muslim Libraries), Çev. Osman Ersoy, Özer Soysal, s.275-295 dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/820/10400.pdf,
- PETERSEN, Theodore (1954), “Early Islamic Bookbindings and Their Coptic Relations”, *Ars Orientalis* Vol.1, pp.41-64
- RABY, J.-TANINDI, Zeren (1993), **Turkish Bookbinding in the 15th Century, The Foundation of an Otoman Court Style**, ed. Tim Stanley, London.
- SAÇLIOĞLU, V. Taylor -Çev.- (2001), **Alaeddin’in Lambası - Anadolu’da Selçuklu Çağı Sanatı ve Alaeddin Keykubat**, YKY, İstanbul
- SAKAOĞLU, Necdet (2012), NTV Tarih Dergisi, sy: 43, Ağustos
- STANLEY, Tim (2004), “The Books of Umur Bey”, **Muqarnas-21**, s.323-31
- SARITEPE, Sümeyye (2007), **Sivas Ziya Bey Kütüphanesindeki Kitap Kapakları**, (Basılmamış Yüksek

- Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri
- ŞAHİN, İlhan (1988), “Ahi Evran”, **Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, c.1, s.529-530.
- TANINDI, Zeren (1984), “İslam’da Kitap Kapları ve Ustaları”, **Boyut Plastik Sanatlar Dergisi**, Mayıs, s. 29-31 İstanbul.
- TANINDI, Zeren (1990), “Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi’nde Ortaçağ İslam Ciltleri”, **Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık-4**, İstanbul, s.102-149
- TANINDI, Zeren (1991), “Karamanlı Beyliğinde Kitap Sanatı”, **Kültür ve Sanat Dergisi**, Yıl: 3, Aralık, İstanbul, sy: 32, s.42-44,
- TANINDI, Zeren (1991), “15th-Century Ottoman Manuscripts and Bindings in Bursa Libraries” , **Islamic Art-IV**, pp.143-74, Newyork
- TANINDI, Zeren (2001), “Anadolu Selçuklu Sanatında Tezhip: Müzehhip Muhlis b. Abdullah el-Hindî ve Halefleri”, **Arkeoloji ve Sanat Tarihi Araştırmaları Yıldız Demiriz’e Armağan**, Haz. M. Baha Tanman-Fusun Tükel, Simurg Yay., İstanbul, s. 141-150

- TANINDI, Zeren (2004), "Osmanlı Kitaplarının Görkemli Giysileri", **P Dünya Sanatı Dergisi-Kitap ve Sanat sayısı**, sayı: 35, s: 74-85
- TANINDI, Zeren (2009), "Kitâb ve Cildi", **Osmanlı Uygarlığı 2**, Haz: H. İnalçık – G. Renda, İstanbul, s.841-63
- TANINDI, Zeren (2009), "Kitap ve Tezhibi", **Osmanlı Uygarlığı 2**, Haz: H. İnalçık-G. Renda, İstanbul, s.865-91
- TANINDI, Zeren (2009), "Başlangıcından Osmanlı'ya Tezhip Sanatı", **Hat ve Tezhip Sanatı**, Ed. Ali Rıza Özcan, Kültü ve Turizm Bakanlığı Yay., İstanbul, s.243-81
- TANINDI, Zeren (2010), "Kur'an-ı Kerim Nüshalarının Ciltleri ve Tezhipleri", **1400. Yılında Kur'an-ı Kerim. Türk ve İslam Eserleri Müzesi Kur'an-ı Kerim Koleksiyonu**, Ed. Müjde Unustası, Antik A.Ş. Yay., İstanbul, s.90-121
- TANINDI, Zeren (2012), "The Arst of The Book: Patrons and Interactions in Erzincan Between 1365 and 1410", **Varia Anatolica XXV, At the Crossroads of Empires: 14th-15th Century Eastern Anatolia- Proceedings of the International Symposium Held in Istanbul 4th-6th May 2007**, Ed. Deniz Beyazıt, Istanbul.

- TATLI, Bekir (2005), **Hadis Tekniği Açısından Cibril Hadisi Ve İslâm Düşüncesine Yansımaları**, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi SBE., Ankara
- TEKİN, Şinasi (1993), **Eski Türklerde Yazı, Kağıt, Kitap ve Su Damgaları**, Eren Yay., İstanbul
- TEKİN, Zeki (1994), “Türklerde Dericilik”, **İslam Ansiklopedisi (TDV)**, c.9, s.176-78
- TOGAN, Zeki Velidi (1949), “Kayseri ve Bursa'daki Bazı Yazmalar Hakkında”, İÜEF. Tarih Dergisi, c.1, sy.1, s.67-76
- TURAN, Osman (2003), **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti**
- UNUSTASI, Müjde-Ed.- (2010), **1400. Yılında Kur'an-ı Kerim. Türk ve İslam Eserleri Müzesi Kur'an-ı Kerim Koleksiyonu**, Antik A.Ş. Yay., İstanbul
- ÜNVER, Süheyl (1962), “15. Yüzyılda Türkiye’de Kullanılan Kağıtlar ve Su Damgaları”, **Belleten**, c.XXVI, sy.103, s.739-762
- ÜNVER, Süheyl (1967), “Ahmet Vefik Paşa Kütüphanesi” **Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni**, c.16, sy.1, s.26-35

- YÜKSEL, Murat (1984), “Kara Timurtaş-oğlu Umur Bey’in Bursa’da Vakfettiği Kitaplar ve Vakıf Kayıtları”, **Türk Dünyası Araştırmaları-31**, 1984, s.134-47
- Васильева, Ольга (2008), **Нить Жемчуга-Иранское Книжное Искусство XIV-XVII Веков В Собрании Российской Национальной Библиотеки**, Санкт-Петербург
- ВЕЙМАРН, Б.В (1940), **Искусство Средней Азии**, Москва

İnternet Adresleri

http://daten.digitale_sammlungen.de/~db/0001/bsb00014774/images/index.html?id=00014774&fip=xsqrseayahsdxsydeayayztseayaeneaya&no=2&seite=112

http://daten.digitale_sammlungen.de/~db/0003/bsb00037531/images/index.html?seite=1&fip=193.174.98.30

<http://konyaarastirmalari.blogspot.com/2012/05/imami-begavi.html>

<http://www.guneydogumirasi.org/images/diyarbakir/mesudiyeMedresesi/2.jpg>

http://perweb.firat.edu.tr/personel/yayinlar/fua_423/423_53771.pdf,

www.wowturkey.com

VIII. ÖZGEÇMİŞ

Hüseyin Gürsel BİLMİŞ 15.08.1979'da Bursa'da doğdu. 1996'da Bursa İmam Hatip Lisesini, 2002'de Uludağ Üniversitesi Tarih Bölümünü bitirdi. 2002-2005 yılları arasında bir süre Tarih Öğretmenliği yaptı. 2005 yılında kısa bir süre Bursa Türk-İslam Eserleri Müzesinde çalıştı, daha sonra buradan Bursa İnebey Yazma Eserler Kütüphanesine geçti. 2006 yılında Kütüphane bünyesinde yazma eserlerin dijital ortama aktarılması projesinde muayene kabul komisyonunda görev aldı. 2007 yılında İslam SEÇEN ve Gürcan MAVİLİ'den Klasik Cilt ve Kağıt Restorasyonu Eğitimi almak için görevlendirildiği Süleymaniye Kütüphanesinde 6 ay süreyle bulundu. 2009 yılında AB ile Bursa Valiliği'nin ortaklaşa düzenlediği "Restorasyon Alanında Kalifiye Ara Eleman Yetiştirme Projesi"nde 1 yıl süreyle görev aldı ve kağıt restorasyonu alanında 17 öğrenci yetiştirdi. 2010'da Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesinde Türk-İslam Sanatları Yüksek Lisans Programını kazandı. Ulusal ve Uluslararası sergilere Cilt Sanatı eserleri ile katıldı. Ulusal ve Uluslararası Sempozyumlarda bildiriler sundu. Orta düzey İngilizce, Rusça ve Arapça bilen Bilmiş, halen Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığına bağlı Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesinde, Yazma ve Nadir Eser Restorasyonu servisinde görev yapmaktadır.